

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

براي دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (مُنْتَدَى اقرا الثقافى)

بۆدابهزانى چۆرهما كتيب:سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتيب (كوردى , عربى , فارسى)

(تی بینه ک له بنچینه ی میژووی تیراندا)

دووانزه سه ده بیده نگی!

نووسراوه ی یه که م : سه ره له دانی هخامه نشیه کان

نووسینی: ناسر پورپیرار

حه مه سدیق میرزا له فارسییه وه کردوویه به کوردی:

Heme Sidêq Mîrza

چاپی به که م

۲۰۰۴

ناوی کتیب : دووانزه سده یددەنگی

نووسینی ناسر پورپیرار

حەمە سەدیق میرزا لە فارسییەوه کەردووێه بە کوردی و تایی کەردوو

تیراژ : ۱۰۰۰ دانە

سالی چاپ ۲۰۰۴

ژمارەى سپاردن : (۱۸۱) ی سالی ۲۰۰۴ ی وه زارهتی روشنبیری پیدراوه

مافی چاپدانهوی یۆ وه رگیڕ پارێزراوه

چاپخانهی شقان : سلیمانی

کوڙته پيشه کی وه رگير

یه کهم جار که زنجیره کتیبه به نرخه که ئی ماموستان هیژا. به ریز ناسری پورپیرارم بینی. نه وخه یالهم به میشکدا هات. که نه کات به ریزیشان لاسانی روشننیره کلاسیکه کانی به ره ئی پیشووی کردبته وه و هاتیبه شانوبالی پادشاهان و حاکمانی پیش و پاش نیسلامدا. توژه توژه که لاپه ره کانی به رگی یه که می کتیبه کهم هلدایه وه. ههستم ده کرد که بوچوونه کهم له جیگای خویدا نی یه و نووسه رباسی تازه ئی فراوانی پی یه. که بوئیری و دهسه لاتی به ریزیان له بیرخستنه وه ئی چه که میژوویی به پشتگوئ خراوه کاندازور به رچاو و خویندنه وه ئی نه و به ره مانه بو هه رکهس که خولیای پرسه میژوویی به کان. بیئت پیویسته. نه و باورهی من نابی وه ها له یه ک بدریته وه که هه موو بوچوونه کانی ناغای پورپیرار به دور له ره خنه و کهم و کووپی ده زانم و نه بی نه و راستییه بزانی. کهش و هه وایه ک که جنابیان تیدا ده ئی شتیک نی یه که بو مروئی خاوه ن شارسته نییه تی نه م سه رده مه کهش و هه وایه کی ناسایی بیئت وله کوڙته پرسته یه کدا نه لیم که کاره که ی به ریزیان به ره میکی هیژایه. ته نانه ت نه که ر ناچار بووبی بو دهر بازبوون له زه ختی پم به ده ستانی سه رده می نه شکه وت نشینی ۲۶ سه ده بیده نگی بکات به ۱۲ سه ده. به و بوته وه بریاری وه رگیرانی به رگی یه که می زنجیره کتیبه که ئی ناغای ناسر پورپیرارم دهر کرد و هیوادارم شایسته گی که لک وه رگرتنی. بو دوزینه وه ئی راستییه میژوویی به کانی نه ته وه که مانی هه بیئت.

حه مه سدیق میرزا

۱	پیشه کی نووسەر
۲	درگا
۱۲	جوغرافیای شیاو (جوغرافیای گەشه کردن)
۱۵	جوغرافیای ناریک (جوغرافیای کیشه دارو)
۲۰	جوغرافیای چۆلاییه کان (جوغرافیای پراوه ستاو)
۲۴	پیش و تار
۴۱	گەریان بە دووای وڵاتدا
۶۱	ناکام
۷۱	گەریان بە شوین ناسنامەدا
۷۳	ئەلف :
۷۳	ب :
۱۰۰	ت :
۱۵۱	ناکام
۱۵۶	رێگا چاره‌ی یه هود
۲۲۴ - ۲۱۸	ناکام

پیشہ کی نووسہ ر

ہرچہن بومیزو و بوجیہان ناشکرا بویہ کہ خد لکی تیران سدرہ پرائی ہد بوونی کدند و کو سپی دہ وڑہیی ، ریگای سدرہ خوئی و پیشکہ وتووی خوئی دہ ریزادہ کات و دہ سہ لمیندریت کہ بی یہ کگرتی فورمی ، نازاد و ندهوہیی ، دہاتویہ کی ہیمن لہ کاردا نی یہ ، پی نووسہ کم خوئی بہ بہرپرس دہ زانی ٹہوانہ کی کہ سالانیکہ لہ بارہی میژووی تیرانہوہ لہ بیرمدایہ ، بیہنمہ سدر روویدلی کاغز . ہل سہ نگانندی میژووی تیران بہ ہل سہ نگانندی میژووی پارس و پارسہ کان نازانم و ہول ٹہدم ژبانی دیرینہی ہوزہ جوڑا و جوڑہ کانی دانیشٹووی بہرزیابہ کانی تیران ۔ نہوہک داگیرکہریی ہوزہ باکووریہ کان کہ بناغہی شیوہی دوواکہ وتووی شاہد نشاہی یان داریشت ، بکم بہ بندرہت و دہ سپیک و ناسنامہی ندهوہیی دانیشٹووانی رہ سہنی تیران و لم ریگاؤہ تہرکی ندهوہیی خوم بو ٹامادہ کردنی زہمینہی یہ کیتی ٹہو ہوزانہ بہ جیہ بہنیم . ٹہم کوئد لہ باسہ کہ بدم بہرگہ دہس پی دہ کات لہ چوار بہرگدا بہوئاو نیشانہی خوارہوہ کوتایی پی دیت .

بہرگی یہ کم : دووانزہ سہ دہ بیدہنگی ، سدرہ لدانی ہخامہ نشیہ کان .

بہرگی دووہم : پردیک بوڑا بوردوو ، سدرہ لدانی ٹیسلام .

بہرگی سیہم : ہولدان بو پٹناسہی ندهوہیی ، سدرہ لدانی سفہویہ .

بہرگی چوارہم : کوتایی پڑوللوی ، سدرہ لدانی خد لک .

روانگہی سی بہرگہ کہی دیکہش ، وہ کو بہرگی یہ کہ می ٹہم پرتوکہ ، سازشتی لہ گدل میژوو۔

نووسینہ کانی فورمی سدرہ می ٹیستادانی یہ و ریگای خوئی تیرہدہ کات . پروام وایہ ٹہوہی کہ

خد لکانی دیکہ دہرباہری میژووی ٹیمہ نووسیویانہ بہشیک لہ پشکینہ کانی دووسی سہدہی ٹہم

دوايښه ، که ژیر نووسېکي هاویناغډي په کړو و نړاستي ثاريا باورانه د و هخامه نشيپه کانيان کردوه
به په کمه نه دندازياري ميژووي نووسراوه ئي تران .

ميژوونووسه ناوخويپه کانيش که ژماره يان زورني په ، پشکنيپيکي نه وتوتيان له بنه پرتي ميژووي
ئيراندا نه بووه و نه نانه ت برئ له وانه ش پيژووسه کانيان به شيوه يک که پراندووه که خواره مده ني سمر
نه و خوانه بيت و ا تده ختي جه مشيد به ناوه ندي جيهان گريمانه ده کات .

له همدان حالدا هيچ به شيک له بدشه کاني ندم کتيپه ناييت و ناتوونيت بيت به ييانوي بوچووني که سانیک
به (پان) ه وه خويان سه رقال کردووه . پان توژکه کان : پان ئيرانيپه کان : پان کورده کان : پان
عاره به کان : پان ئيسلامه کان : و پانه کاني ديکه . که له ري پړه وي ناوخوي و نيو نه ته وه يشدا تنيا
بووه به هوئي کيشه و نالوژي .

سه لته نه ت پړه سته کان ، نه ته وه پړه سته کان ، حيماسه ت دوست و ميژوونووسه کاني موچه خوري
ئيمپراتوري کورش ۱ ندم کتيپه ده کن به وشه نامه . نووسه که دل پړاوي له کورت بووني نان و
هه بووني خوئي ني په ، داوا له ييرو پړواکاني ديکه ده کات که هه لوئستيکي شياويان له م باره وه
هه بيت چونکه ناژاوه و به زم وه را ناکام و به رهمي بو که نه بووه .

هه ندي مزار وه کو نه بووني شويته واري مادي و پړا که ياندي هخامه نشيپه کان ، پيش له سه رهدل داني
ئيمپراتوريپه که تان ، زورچار دوپات کړاوه نه ته وه ، تاکو گرنگايتي نه وانه نيشان بدرت .
سوپاسي بي سنوورم بو هيژا تان دوکتور مهيار خليلي و خشايار بهاري که هيشتيان له سه رچاوه
ناتيا به کانيان که لک وه رگرم ، هه رچن و هه تيکه يشتم که ناوه روکي ندم کتيپه تان به دل ني په .

ناصر پورپيرار

کاتیک که به شيک له م کتيپه بو خاوه د شکو ته که ده خوتنده وه که خاوه ني چنه دين کتيپ و ورگړاو ده رباروي هخامه نشيپه کان بو .
به توپريپه وه ليم هاته ده نگ و له به ردم کومد ليک له دوستاندا ووتي به سپه تي تاغا تيمه له مړيکاوه نان ده خو دين .

درگا

میژوو له سهر زه وييه وه ده رویت

و وه کو هر پروه کیکی دیکه خه لکی هه رتبه که ی خوته تی.

گه وره ترین که ند و کو سپی میژوو نووس ئه وه یه که ولامی پرسپاری (میژوو چی یه) فراوان بوونی وه کو باوه، (به لگه میژوویه کانه). ئیستا که لاکى مردووه کان، شتومه کی تهنشتیان، مۆر، دراو، نووسراوه، نامرازى دیرینی کار و ژبان، پیتی نووسین، خوداوه ندان، ئیمپراتوران و هاوسره کانیان، سهرداران، گه وره پیاوان، نووسهران، هونه رمه ندان و کوگایه کی ورد و درشتی دیکه ی میژوویی، ئاسوئی بینینی میژوونوسی داپوشیوه، هه لوی ئه وی بو دۆزینه وه ی وردی زه مهن و شیوه ی خولقاندنی ده فریکى سواله تی، خویندنی نه کراوی نووسراوه یه کی کۆن، دۆزینه وه ی خواهنیک بو مۆریک و هی تر، به خوینه وه خدریک کردووه هاوده ق کردنی سده خ و پشتشکیینی رووداوه میژوویه کان، له گه ل نمونه ی نه دۆزراوی میژوودا، ته مهنی هر میژوو نووسیک ده رزنی و ده یته هوئی وون بوونی رتگاکه ی. سالانیکى زوره که شیوه ی ناراستی هه لسه نگاندنی میژوو، میژوو نووسی بو کو کردنه وه ی به شه ورده کانی میژوو پال پیوه ناوه و ناچارى کردووه به جیگای میژوو، دیرینه ناسی فیر بی، پیته کانی نووسینی کۆن بخوینته وه، بییت به بسپۆری هه موو نایینه کانی پتش له میژوو و میژوویی، ئیمان ترادیخون، رتگا وره سم و باوره کان له یه ک بداته وه، میژوو له گه ل شیوه ی راکشانی هر مردوویه کدا له هر چوارگوشه ی جیهاندا هاوده ق بکات، ژماره ی کاسه و کوچله و ئه سپه کانیان بژمیريت، ده رقه تی کارى پژه حمه تی زمان شناسی بیت، پیشی نیان و وه چه کانی هه رده سه لاتدارکی میژوویی له پانتایی به ریلایى حدرم خانه که یدابناسیت،

رۆژ و کات ژمیری هەر ڕووداوێکی میژوویی بهوردی له میشکیدا رابگریته . به هاو دهق کردنی قهبارهی لوت و تاج و ره دین و کلّاو و گری بروی پادشاکان به دراو و مۆره کانهوه . سهرده مه "میژوویه جوراوجۆره کان پیکهوه بلکینتی ، له تیره و ره سه نی پارچه سوا له تیک ناگادار بن . هه موو رۆژه کانی میژوو ، به ته قویم و گاو ژمیری میسری ، مایایی ، یونانی ، هیندی ، و چینی و بابوکی بزمیری . سیستمی ناو دیری سهرده مه کوته کان و شیوه ئێندازیاری ، که وانی سهرتاق و درگا کان ، و نه قشی ته ختی کوشکو و ژووه کان بناسی . بتوانن نیوی نامراز و ئیسترو منته کانی موسیقا له ده ههزار سالی پیشودا دیاری بکا ، له گه ل هۆنه ری سهرده مانی کوته دا ، تاراده ئی بسپۆر و شاره زا ناشنا بی .

" له سهرده می مومسن و رانکه وه ، میژوونوسان هه موو هیزی خۆتان بو کو کردنه وی پرێک ماتریالی کال و کرچ به کار بردوه و له پرێگای خۆلقان دنی شتومه کی دۆرستکراو و نیوه دروستکراوه ، هانایان بردوه ته بهر دابه شکردنی کاروبله میژوویه ده سکره کانیان وه کو کوته لئ نوسراوه ئی ناماده ئی چاپ له زانستگه ی که میریجا ، بلباو کردوه ته وه "

ئهم کوته له نووسراوه نه نمونه ی ماندونه ناسی ، زانستی نواندن ، وه ستاکاری هۆنه ری و ده سه لاتی ریکه خستی کوته لگای ئیمه یه . و وه کو نمونه ئی پرده کان ، تویتله کان ، به ره بنده کان ، که شتییه کان ، و کوشکه بهرز و سه رکیش و سه رنج راکیشه کانمان ده ژمیردین و ریکه خه ر و خۆلقینه ری نه وانه له ریزی ئێندازیاری به ناواینگی رۆژئاوا دا جی یان خۆه ش کردوه . سیستمی پیشه یی ده رفه تی بوته وه که سایه تییه شه را شوانه ره خساند تا به بارمه تی په لامار و داگیرکهری ولّاتان و بیره وه رییه میژوویه کانیان به سه ر دانیشتوانی ئه و ولّاتانه دا زال بین و ده سه خوشانه یه کی شیوا وه رگرن . سه ره رای ئه وه ش له رۆانگه ئی چاودێرانی بی لای نه وه ، ئهم په رسیاره ده کریت ، که ئایا بیرکردنه به سه رکوته بن به گه شتی وه کو مزاریکی تایه ت و به م شیویه ، هه لسه نگانه ئیکی خه یالی و دوو له راستی نی یه . (آرنولد توین بی ، هه لسه نگانه دنی میژوو ، به رگی به که م ل ٤)

وه کو ئه لّین ، ئهم "به لگه میژوویانه " له خراپترین حال ته دا راده ئی بیرکردنه وه و کردوه ئی ، تاقه که سه ، گروپ و یان هه ل و مه رجیک نیشان ئه دات که دۆزینه وه ئی ده قاوده قی ئه وه ش ، به واته ئی ئاشکرا کردنی نه ئینییه میژوویه کان نی یه . به لکو ئه وه پهری ، به "میژوونوس" ئیجازه

ئەدات كە پروداۋىكى مېژوۋىيى لە گەل ھەموو وردە كارىيە كانى دا ، بە لىكدانە ۋە يەكسى شەخسى لە ۆ بەلگە نامانە كە زۆرە پيان ناراستن ، بگېرېتە ۋە . بەلام ئەم كۆمەلە سەرگە وتانە ھېچ كاتى بە دۆزىنە ۋە ۆلەمىك بو "مېژوو چىيە" كوتايى پى ئايتە ، چوونكە تۆزىنە ۋە ۆ وردە كارىيە كانى مېژوو ، ئاشكرا كوردنى خۆدى مېژوۋنىيە . بۆنموونە ناتووانرېت مېژوۋى شەرى دوۋە مى جىھانى بە پالانە ۋە بە قسە كانى ھىتلەر ، يان چرچىل ، يان ھەردووكيان رېك بخرېت ، ھەرچەن ئەم قسە و راگە پانەنانە بە شىك لە بەلگە نامە كانى شەرىش بن .

گېرانە ۋە ۆ شەرى ، لە سەربروا ۋە خەپالى دوو ھۆكارى شەرى ، خۆبەخۆ ئەيتە ھۆتى ناراستى و بى ناۋە ۆكى بەلگە نامە مېژوۋىيە كانى . ھەروەھا دەرگە وتوۋە كە ئەم ناراستىيە دەگەرېتە ۋە بۆ سەردە مى زنجىرە پادشاكانى مىسرى دېرىنە ، مېژوپوتاميا ، چىن ، يونان ، رۆم و عارەب . ھەرلەم سەردە مە ۆ ئىستاشدا ، لە زاپۆتە ۋە تادە گاتە كەنەدا ، ھەر وتارىك كە بە زارى ھەموو بەرپىرسانى دەسەلتاداردا دېت و لە سەر لاپەرە ۆ كاغەز دە نووسرېت ، ھەر ھەموۋە كە ۆ بە مەبەستى راست نىشانەدانى مېژوۋى ۆلەتە كە تان پى ھەلەدە ستن ، بەلام ۋە كو نوسراۋە كە ۆ دارپوش لە بى ستووندا بى بناغە و دوور لە راستىيە .

ھېچ بەلگە يەكە ناتووانرېت زۆرتر لە ۋە ۆ كە مەبەستى نووسەرە ، شىك بەسەلمىتېت ، ئەۋە كە نووسەر لەمىشكىدا بوو ، رۆۋى داۋە ، ئەۋە ۆ كە يىرى لىدە كەردە ۋە ئەبى سەر ھەلەدات ، يان لە داھاتوۋدا سەر ھەلەدات و لە ۋانە يە ئەۋى كە نووسەر دە يۆيىست كە سانى دىكە يىرى لى بگەنە ۋە ، ئەۋى يىرى لى كەردە ۋە ۋە ، يان تەنانەت ئەۋى كە خۆدى خۆ ۆ يىرى لى كەردە ۋە ۋە ، يىرى لىدە كاتە ۋە . ھېچكام لە ۋانە تاكاتى كە مېژوۋنووس كارى بۆنە كەردوون و كىلىلى دۆزىنە ۋە نەيتىيە كە ۆ نەيتىيە ۋە خاۋەنى واتا و ناۋە ۆكە نىيە . (دى . اچ . كار . مېژوو چىيە ، ۋەرگىراۋى حسن كامشاد ، ل ۲۲)

ئەم قسە بىرقەدەراندە ۆ "كار" ھىشتا بەدۋا ۆ كېشە ۆ گەۋرە تردا دەگەرې ، چوونكە ئاكامى ھەلەدانى مېژوۋنووس ھەرچوتىك يىت ، تامبوۋنى يىرى ئەۋى پىيە و بى ناۋە ۆكى بالى بەسەردا كېشاۋە . نموونە ۆ رۆشن و نېزىك لەم بارەۋە لىكدانە ۋە و بۆچونى دىاكونف لە مېژوۋى مېديا يە كە بۆچونىكى پەلاماردارنە و بەسوۋدە بۆ باۋرە كە ۆ دىاكونف .

بەم جورە يە كە بازە ۆ زنجىرە يە كى پوچەل لە خەيال ، قەرەبالخى و كېشە ۋە ھەرا ، كە بېگومان

میژووهدی له‌شوتن یه‌ک و نه‌بچراوه و بو‌ئوه‌ی که له‌زاری لاینگریه‌کی تاییده‌وه درده‌چی و له‌زاری لاینگریکی دیکه‌وه له‌یه‌ک ئه‌دریته‌وه ، میژوونووسی له‌گیژاوی سه‌رسوپر هیئهری ئیستادا قو‌لبه‌س کردوه .

گو‌ره‌پانی ئه‌م تیکه‌ل و پیکه‌لییه ، کاتی ده‌گاته ئه‌وپه‌ری سنووری ئا‌واوه که میژوویان بو‌ سه‌لمانندی راستی بیرکردنه‌وه کو‌مه‌لناسانه و مه‌به‌سته سیاسییه‌کانیان له‌سه‌ده‌ی نو‌ژه و بیسته‌مدا به‌کار هیئا . ئه‌وبه‌سه‌ره‌اته‌ی که "میژوونووسانی" سو‌قیه‌ت بو‌ میژوو ، به‌تایه‌ت "میژووی رو‌ژه‌ل‌ات" و "میژووی ئیران" و له‌هه‌مووی خراپتر "میژووی هه‌مده‌می ئیران" له‌لایه‌ن ایوانف و هاو نمونه‌کانیه‌وه دایین کرا ، وه‌ایه که هه‌ستی نه‌یاری و نیفهرت سه‌باره‌ت به‌ میژوو ، ده‌روونی خو‌ینه‌ری تیژین ده‌هروژنیته‌ .

به‌گو‌ره‌ی بو‌چوونی ئه‌وانه ، مرو‌ف له‌ده‌هه‌زار سالی رابوردوه‌وه له‌سه‌رتاسه‌ری جیهاندا ناچار بوون به‌شیوه‌یه‌ک بزین و کاربه‌کن که بریاری تیوری زانانی کو‌ر و کو‌مه‌له‌ نیونه‌ته‌وه‌کانی مارکسیزم پاسا به‌کن ، تا‌کو بتوانن به‌ی شه‌رمه‌ساری ئوردو‌گا‌کانی کاری زو‌ره‌ملی و بی‌سه‌روشوتن‌کردنه‌ خو‌یناویه‌کانیان په‌ره‌ پی‌ده‌ن و به‌پیدا‌ویسته‌یه‌کی میژوویی به‌خه‌لکی بناسین .

چه‌نگیزخانی‌ش که له‌ده‌سه‌پکی ده‌سه‌ل‌ت‌داریه‌تیدا پالی به‌قیوداله‌کانه‌وه دابوو ، ری‌واری ری‌گایه‌ک بو که به‌دا‌گیرکردنی جیهان کو‌تایی پی‌ده‌هات ... هه‌ول‌دان بو‌ به‌ده‌سه‌ستانی له‌وه‌رگای ئو‌ی‌ش بزوتنه‌ریکی گرنگ بو‌دا‌گیره‌ری و‌لاتانی دیکه‌ بو ... (ئه‌م شیوه) به‌پروای گه‌وره‌ پیاو‌انی چو‌نگه‌رد که خاوه‌نی مه‌رومالاتی گه‌وره‌بوون و به‌گشتی سه‌رقالی ئا‌وه‌لداری بوون ، گه‌لیک گرنگ بو . (پتروشفسکی ، ک‌شاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول ، ل ۵۰)

که‌وته‌ شوینی ماتریالیزمی تاریخی ئه‌م پشکینه‌ره مه‌زنه‌ی میژووی وای لیک‌کردوه که قیودالیزم بو‌ نیوخه‌له‌ چو‌لگه‌رده‌کانی با‌کو‌ور ده‌گو‌یزیتیه‌وه ، هه‌رچه‌ن له‌کتیبه‌که‌یدا هه‌ولی زو‌ر ئه‌دا که بیسه‌له‌میته‌ ، مه‌غوله‌کان سه‌رنجیکی وه‌هایان بو‌ کشتو‌کالی زه‌وی نه‌بووه .

هیچ میژوونووسیک ناتوانی له‌هه‌لومه‌رجی ئیستادا که دادوه‌ره پایه‌به‌رزه‌کانی زانکو‌ ، وه‌کو سه‌رده‌می ده‌سه‌ل‌ت‌داریه‌تی قه‌شه‌کان له‌ئوروپا ، له‌گه‌ل میژوونووسدا هه‌لسوکه‌وت ده‌که‌ن ، (ئه‌نگیزاسیون) خزمه‌تی میژوو به‌کن .

"اوربان : پېداگرجی میژوونووسانی ټینگلیزی دهستی بهرچاوتنگی و بهدگومانی هدلیهستوان و چیروک نوسان وزانایانی بهئاسانی لهپشتهوه بهستوه . لهم پیشپړکیده ، میژوونوسی ټینگلیزی نارازی لهکاری نهوانهئ دیکه ، تنیا بهشوین تویهکده راناکات ، بهلکو لاقی یاریوانهکده دهکاته ټامانچ . نهتنیا رهوشت سدرکهوتنهکانی بهرانبهرهکدی دهخاته نیو کهوانی گومان ودو دلپیهوه ، بهلکو لهشهرعیتهئ شوهش دودله وهولئ شوه نه دات کهراست و رهواییهکدهشی لیستیته ، بهگورتی لهبنهوه لی نه دات . لهوانهیه شم توند و تیویه خاوهنی بیرو باوهری ناینیش (عقیدتی) یت ، چونکه میژو زووتر له زانست و چیرکه خدیالیهکان سړف بازار نه دات .

تولین بی : وچهکانی پاش شپړ له ټینگلیزدا پروایهکی تهواویان به پسپوړتیت و پیشی بون هدیه ودها ټیدهگیشتن که ټرکی نویسن کاری هوترمه ندانه ، نهوه که خه لکی ټاسایی . له همدان حالیشدا دانپان بهوده دنا که پی داگرتن لهسهر پسپوړتیت نهیته هوئ دوورکهوتنهویان لهخه لک . خه لکیک که میژوونووسان بهدوالهت نیفرهویان لییان هدیه ، بهلام ناتوانن بیان دپوړتین چونکه لهدهروندهوه ده زانن که که ندره بریار وا یت که تنیا بو یدکتر شت بنوسن یتتر نرخ و روهه ټیکیان بهلای خه لکه وه نامیتیت . بهلام وشهئ میژوونوسی پسپوړ لهچ کاتیکهوه کهوته سهرزاری خه لک ؟ لهوانهیه لهوکاتهوه که میژوونوسین تنیا لهدهس زانکو کاند بو ، چونکه تا شم دواپهش بهناویانگترین میژو نووسانی بهریتانیایی کهسانئ بون که نیستا وهکو کوئی و سهرتایی نیوان لی ده بریت .

من یینیومه له بدر شه "ورونیکا وچوود" هیچ کاتیک له زانکو ماموستا نه بووه ره خنه تیان گرتوه ، و شم قسه ټه زور هیچ وپوچه . (آرنولد توین بی ، مورخ و تاریخ ، ترجمه ی حسن کامشاد ص ۵۱ و ۵۲)

نیستا "میژو" که وتوه ته گیزاوه ټهک که میژو نووسی پسپوړ و هوترمه ند ، ډیرینه ناسان ، زمان ناسان و لیکوله رانی هوتمر ، له گه ل خوانه ره نگینه که یاندا هه لخر یتراون ، بو قولایه کی پرله دلر راوکی و نه ناسراو که ټیدا ټه ده تلپنهوه . نهوانه بهی شه ده رفعتی هیچ جوړه هیمنیه که به چاود پیران به دن ، ماندو و نه ناسانه به داهینان و خولقاندنی زمان ، هوژ نه توه ، شارستانیه تی گوره پیاوان وگه وره ژنان و هره وها ژماردنی که شتیبه کان و ټر ایه کان ، ټه سپه کان ، تیرها و ټه وکان ، ریسواران (پیاده کان) یم به دهستان ، شهوش به ژماره ټه کی خه یالاولیهوه سهرقالن که بهرهمیان کوته لی نه فسانهئ له راده به دهری میژوویه و همدو نه توه وکانی خرتایی زه وین له بنیادنانی یدکسانی میژودا به شدار ده کات ، چونکه هیچ نه توه ټهک بهی میژوونوس و لیکوله ری به شه چکوله کانی

میژوو ندماوته‌وه . ئه‌وه‌نده به‌سه که له قوژنیکی جهمسهری باکوێردا ئاڵه ئه‌سپی بدوژیته‌وه ، ئه‌وکاته سه‌رتاسه‌ری هه‌ریه‌که ئه‌یهته له‌وه‌رگای ئه‌سپ و دانیشته‌وانی جهمسهری باکوێرش به‌ په‌روه‌رده کردنی ئه‌سه‌یه‌وه له‌ جیهانی دێرینه‌دا ده‌ناسین . "په‌روه‌رده‌ که‌رانی بی‌وینه !" .

بەلّام مێژوو، چ پەڕێوەندییەکی بە هیچ کام لەم تۆڕهاتانی پەرفیسۆرە پایە بەرزەکانەوه نییە. هەوڵدانی ئیستای "مێژوونوسان" لە گۆڕەپانی شەڕێکی پەرلەتۆند و تێژی دەچی که گلا دیاتۆرەکانی کلۆژنۆم بە ڕێوی دەبن شانۆیە که لە مەملانی تیوری مێژوو و بە ئامرازە هەمەجۆرەکان: یەکی تۆڕ دەخات، ئەوی دیکه بەرەم شەڕدەکات، سێهەمی بەخنججێر، چوارەمی بە شمشێر، پەنجەمی بە گۆرزو. . . بەرەمی پەسپۆڕیەتی ئەوانە دارانەوی شەڕدەریک لە لایەنی بەرانبەر و گەوزاندنەوه لەخوێنی خوێدایە که وەکو ئەوی تر لەکەلکوەرگرتن لە ئامرازە مێژووییەکیددا شارەزا نەبوو.

يېڭىگومان گەيران بەدوئى "چۆنئەتى مېژو" لە "شتە مېژوويە كاندا" سەرلى شىواوئە . بەسائانە پىسپوزان بە پارىز و وردىنيە شايانى حۆرمەتەتو، بۆنمونه بەروكى مردوئەكى چەن ھەزار سائەئى مۆميايى كراويان گرتووە و پرسیارى مېژو چىيەئى لى دەكەن و لەبەر ئەو لە مردووە بەسە زمانەكە ولامىك وەرناگرن، دەچنە سەروەختى ئەو قوماشەئى كە مردووەكەيان پىو پىچاو، دوايى ددانەكانى دەژمىرن، مېدالياكەى لى دەكەنەو، بەدوئى مۆر و ئەنگوسەويلە تايەتەكەيدا دەگەرن و دەس ئاخەر ئەوئى كەماوەتو، بەمەبەستى تاقىكردنەو روانەئى لابرئاتورى دەكەن و بەھەلەسكەندن و تاقىكردنەوى "كىمىاوى" ئۆمىد دەكەن كە لە كۆتايەدا شىكە لە "مېژو" بېينەو .

"ئوربان : خوښدنه، وئې پەيتاپەيتاي مېژوو بەگشتي وەکو کارخانەيەکی ھەرەبەزى پېھاتووہ نمونەکانى و پرەوشتەکانى لە ھەمە جوړە زانست وەرگرتووہ ، چ زانستى بەگشتى و چ زانستى کوڤەلایەتى . ئەبەتە گلە و گازەندەئى ئیوہ لەم جوړە مېژووہیہ . ئایا پوځک ئەبى کە پشکینەرانە لە کوئە مشکەکانیان دەرکەون و مژارى مەوقایەتی بەجایئیکى کراوەتر- بۆ خوئینەر کەم خەمتر تماشایا بکەن ؟ .

نویسن بی : هوتنری کردنی ٹیکجار زوری میژو ، شوتنه واری زور ناحهز و تبلیغ کمر لسه در میژو نووس داده‌نی: هدر میژو نووسیک که بیه‌وی پانثایی خه‌باتی خوی پهره پی‌بدات، له‌وه دهرسی، نه‌وه که نه‌و زانانیانه که خال و نیشانه‌ی وردتر نه‌بیننه‌وه، زه‌حمه‌ته‌کانیان به‌با بدن و بیانخنه دوری‌وه . کاتی هه‌له و لادانه‌کانی

کەسێک، پەیتاپەیتا وەبیری بھێتێتووە خوێناوەری و کەسایەتی دەروونی دەبووخت. شوێنەواری ناخەزی ئەم مۆارە ئەوەیە کە خەڵک بەشیوەیەکی ئاسایی پلەی زانستی پەسپۆزانی خۆدی لەھەرێمە کەدا جیدی ناگرن. خەڵک وادەزانن کە ئەو کۆمەڵە بۆیە کتر شت دەنووسن، نەبۆ ئەوان کە بەشیک لە کۆمەڵگان، و نابی حیساییان بۆکرت. لێرەدا ئە کە نووسەرانی عامە پەسەندە ھەنگاوی بھێتێتووە دەن و دەنگی ئەو مێژوو نووسانە کە پێشەتایان نووسینی مێژوو، بەرز ئەیتێتووە و ھاوار دەکەن کە ئەمانە زانستی پێوستیان بۆ نووسین نییە و تەنیا بۆزازی کردنی خاتری خوێندەر شت دەنووسن. ئێمە پێداویستیمان بەو مێشکانە ھەیە کەرادەئێ تێگەشتیان بەرز بیت و کاریگەرییان لەسەر خەڵکی ئاسایی و زێرک ھەیت. فرانسویەکان لەم بارەو زۆرباشن. وەک خۆتان ئەتین، کارە تەنزاویەکانیان "عامیانە" زۆرجار باشترین و بەقیمتترین کاری پشکێنەری فرانسە پێکدەھێن. بەلام دووئەم لەوێ ئیتر کاری بەم جۆرە بھۆلێت. بەرۆڵەت فرانسەییەکانیش ڕێگای ئالمانی و ئامریکایی و ئینگلیسیەکانیان گرتووەتە پێش. (آرنولد توین بی، مورخ و تاریخ، ترجمە حسن کاشاد، ل ٦٨ و ٦٩)

بەلام ئایا مێژوو لە "بەشە مێژووییەکاندا" خۆی داشاردووە؟ ئایا مێژوو پەتووەندی بەشیوەئێ ھاتی ھەلاکو خان بۆ بەغداد، ژمارەئێ برینەکانی لەشی سێزار لەسینای رۆمدا، ئاگر تێ بەردانی تەخت جەمشید لە لایەن ئەویندارە کەئێ ئەسکەندەرەو (!)، ھێرشێ خەشایارشاھ بۆ سەر ئاتین، یان شوێشی جووتیارانی چینیەو ھەییە؟ ئایا دووپاتکردنەوی ھەزاران جارەئێ ئەم رۆوداوانە بە ھەزاران پەسن و لێکدانەوی جووێو جۆرەو، مێژوو دەخولقێتی، یان روشنی دەکاتووە؟

ئایا مێژوو دەسکری دەستی پالەوانان، خوداوەندان، پەتغامبەران، گرسەیی خەڵک، شەرکەرەکان، فیلسوفان و ھۆنەرمەندانە، یان بەرھەمی پیت و بەرکەتی مزگەیت و کلیساکان؟ ھێچکام لەمانە! چونکە ھەمووی ئەوانە تەنیا بەبۆنەی ھەبونیان لە مێژوودا، "مێژوویی" و ھەمووی ئەوانە بەبێ "حال و ھەوائێکی" مێژوویی بەئاسانی لە پانتایی مێژوودا راو دەنرێن و لەبێ ناویشانیدا بزر دەبن. ھەرچەن ھەموو ئەو کەرسە و بەلگە نامانە یارمەتیدەری مێژوونووسن، چونکە بۆ دۆزینەوی بەنرخێ یان بێنرخێ ھەروەسراوەتێک، یەکەم جار ئەبێ بخوینرێتووە، بەلام ھێچ کام لەوانە خۆبەخو مێژوو نین و ئالامیک بۆ پرسیاری سەر سەختی "مێژووجی" ناییننەو. کەوابوو پێوستە "مێژوو" پێش لە بەلگە نامە و بەش و شوێنەوارەکانی تری دروست بووی.

مێژوو بوونەو رێکی (پازل؟) پزۆبلاونییە تا بە گەران بە دوای لەت و پارەکانیدا و دوزینەو پان دیسانەو ساغ بکرتێتووە. مێژوو بوونەو رێکی دروستکراوە کە لە دەزگای رۆوداوە مێژووییەکاندا

دابهش بووه، بونوه وریک که وینهی ساکاری بلیمهت و پلانه جوړاوجوړه کانی مروځ به هاو دهق
بوونی له گډل همل ومدرجه هریمیه کاند له نیو دلیدا ده ژیت .

بوموونه که سی وتویه له سهره لدانی مروځده تا داهینانی پیتی نووسین ، پی ییژین "پیش له میژوو"
ثم په سنه زور بی سدرنج و بی ناوهر وکه . چونکه له ثافریقادا که کوترین (هومیند ؟) و
کوترین نامرمان دوزیوه ته وه ، په سنی سهره وه زور ځای لی ته پیته وه ، تاته و راده یه که
کوم لگای ثافریقای پیکه پتیری یه که مین نامرزی کار ، به ووی بیبهری بوون له پیتی نووسین
ده که وینه دهره وی میژوو ، بدلام میسرمان به بوته ی پیکه پتینانی پیتی هیروگلیفه وه ، هینا ته نیو
میژووی سینما . په سنی د ورست تر ، هره وژ و نه ته و په ک که به رهم به ده ست ده خات ، دپته نیو
میژووه . وه ستاکاری که گوژیه کی چکولدی گلین ده خولقینی له گډل میژوو و پیداو یستیه کانی
ژاندا تیکلاو ده ییت و نه گدر له سدر همان گوژیه ده سکر د کونگره په ک ، یان چن هیللی
هاو دهق و خوارو ژور و یه کپر ه لکه ندریت ، له ور یگاوه هه بوونی خوی راده گدی نه و به پیتی که
خوی دهیزانی و جه و هره که له میشکیدا راگرتبو ، له گډل میژودا ده ووی . دادوهرانه نی یه که
نه زانینی ئیستای نیمه خه باتی ئو وه ستاکاره ، بو راگه یان دنی هه بوونی خوی له میژودا رت
بکاته وه . واده زانم باشتیرین ریگای روشن کردنه وی میژودا ده رچوون له و چوارچپویه .
ئیستا که دیرنه ناسینی ژباری گیانداران باوه و بوناسینی هه لومدرجی کوم له سهره تاییه کان ، دیسان
ده یان بووژینه وه و تاقیان ده که نه وه . بو نمونه به رده چه خماخیک به چن توکاش و ته لیزم دابهش
ده کریت و به په پرو کردنی شیوه کونده کی چن نامرانیکی لی د ورست ده بی تا روشن بیته وه که
د ورستگرنی نامیریک به چن زه ختی چه کوشی وه ستاکاری نه وسه رده مه کونه د ورستگراوه . ریگای
ناسینی چونیه تی میژوو ، هاته ناوله "درگای" میژووه ویه و نه قشسی یه که مین
گروپی مروځ له همل ومدرجه جوړه جوړه کان میژودا یاری بکین ، بینه نیو میژووه و به شیوه ی
سوړشتی روشنی بکه پینه وه که تاییه تمه ندی هریمی تاقیکردنه وه که له گډل کام ره وشتی به ریوه بهری ،
سوود بردن له زه وی و دریژه پیدانی ژبان و گشه کردندا سازگاره .

ناسین بریتیه له به ریوه بهری شیاوی ، ناسینی بنه ماکانی میژووی فلان هوژ و بیسار هملو

مدرجه، چونکه ناگامان له وه هډه که پرچي مړوځ هډ له کوټه وه له دهرغه ته جوغرافيه جوړاو. جوړه کاني جيهاندا دياره و چن شيويي ميژو نيشاني ثدات که مړوځ له هډر جوغرافيا ته کدا، تنيا تووانيويه "ميژوي" تايه تي هډمان جوغرافيا بخولقيتي. نه گډر نموندي ميژويي سهروه تنيا له گډل يده هډيمي جوغرافيايي دا هاوده بکدين، بيگومان له دايکبوني ميژومان له زکي جوغرافيا دا سه لماندوه و بو پرسيازي پي داگر و بيانوگيري "ميژو چي" و لاميگمان ديتوه ته وه. ميژوي روون کرده وه تنيا ره وشت و تنيا بهر توه بهري شياو و له بهر ده ستايه که بو ريکخستني بهرهم و دريژ پيداني سوړشتي له هډر جوغرافيا ته کدا يه که يري لي بکدينه وه و له بهر نه وه که زوي شويي ره سډن و راسته قيني بهرهم بو، ده يا ميژو له زه ويه وه پرواوه و وه کوهر پروه کيکي دیکه خه لکي هډمه که ي خوځه تي.

جوغرافياي گول نه ده ر (جوغرافياي بي ميژو)

پيويسته له خوځمان پرسيازي بکدين، بوچي دانيشتواني ئالاسکا، ئامازون، بوشمنه کان، گريشمه نه کان، دانيشتواني دارستانه دهق نه شيواوه کاني نيوه پارزه ميني هيندوستان، نازنه ته کاني نندونوزيا و يا هډر خاليکي جوغرافيايي دیکه، که مړوځ ده سلا تي به سهرده ده سوړشتيه که يدا نسي، ميژوي نسي؟ ولام نه مډه، له وډوځه داسنوري ده سلا تي و پيداويستي، سوړشت داييني ده کات، نه داسه پاندني ئيراده و ده سلا تي مړوځ. بو نمونه سال ژمي ري نسکيمو. وه کان بريتيه له سي لا پيره. روژيک بي نه چير، روژيک کډم نه چير و روژيکيش به نه چيري باشه وه. ئم سالژميره سي روژيه، به دريژايي حفته و مانگ و سال و سه ده وده يان هډر سال و تاکاتي سه ده لډانيان له زه مډندا، دوپات بووه ته وه. سه ده کون به سه ده گشه کردني مشه خوارانه ئي پروه که، ميرو، بارانه وه رزيه کان و کوټه لي بي نه ژماری گيان له بهر ان له ئامازون و به شي زوري نافريقاشدا پيک نه هاتوه، که و ابو له م جوغرافياشدا هيچ بهر توه بهريه که ناکاته بهرهم و هيچ ميژوييه که نانوسررت، چونکه له جوغرافيا ته کدا که به بوځي جوړاوه، زالبون به سه ده سوړشت و گډاله دارشتن بو بهرهم ميسور نسي، ريکخستني ميژويي نامه يسوره. نموندي ئيسکيمو کان باشترين نمونه يه بو کارگه ري جوغرافيا به سه ده ميژو و

بەسەر پېشكە وتىدا . نەمۇ جۇغراڧىدا كە خاكى پېئىست دەس ناكەوئى و بەھوئى سەرما و سۆكەو
گەلىش دەيەستەت ، ئىسكىمۇوكان لە ھەر جۆرە سۆالەتتەك بى بەرىن ، بەلەم دەتووانن
لە پارچە سەھول خانو سەز بكن .

**بەم جۆرە چوونە ژورەو ەى مەوۇف بۇناو مېژو، بەيتا بەيتا بە رادەئى دەرفەتى
جۇغراڧىا ەو بەئو ەندى ەەئە.**

ئەگەر ھېشتا ژمارەتەك كۆمەلگائى مەوۇق بى بەرى لە مېژو لەدنىادا پېش چا و دەكەوئى ، ەمەوئى
ئەوانە لە جۇغراڧىيەكى كۆتەرول ئەكرادە دەيىن ، و بى ھېچ مەملەتتەك ئاشكرا دەيىت كە
ھۆكارى سەرەكى مېژو ، ئەو پېداوئىستىيەنە كە جۇغراڧىا بۆ سوود ەەرگرتن دايىنى دەكات و
بەريۆەبەرتكى تايەتە كە لە ەەر جۇغراڧىيەكدا ئەم سوود ەەرگرتە رىكە دەخات . بەريۆەبەرائى
تايەتە لە ەەر جۇغراڧىا و دەريۆەرى پەيۆەندى دار لەگەلدا ، مېژوئى تايەتە ەەر ەەرىم و
ھۆزىكى دانىشتوئى ئەو ەەرىمە لەگەل شىوئى سوود ەەرگرتن لەو جۇغراڧىيەكى كەبناغەكى
دارشتوئە ، ھاودە . بەريۆەبەرائىيەك كە لەگەل بەريۆەبەرى مېژو پىكەئەرى ھۆزىكى دىكە ،
لە جۇغراڧىيەكى دىكەدا ، لەبناغەو جىاوازە .

جۇغراڧىاى شىاو (جۇغراڧىاى گەشە كەردن)

لەم جۇغراڧىادا باران و ەەرزەكانى سالى رىكەيىكن ، ئەندازبارى زەوى تووشى كەمترىن خەسار
ئەبى و پانتايى پېئىستى ەەئە . رووبارى ھىمە و پېرناو ئەيىتە ھوئى پىكەتەتە توئى ئاودېرى و
ھىللى گواستە ، پەلەئى گەرما دۆخى شىاو بۆ ەەرزەكانى سالى دەخولقئى و ھاوتايى لەئىوان گول و
گيا و ژمارەئى گيانداراندا دۆرست دەكات . مەوۇتەك كە لەم جۇغراڧىاد سەرھەل ئەدات ، يان
كوچەرى ەوا شۆئىك دەبى ، كېشەئى ەەلئاردنى ئىيە . مەرجى سۆرشتى شىاو ، رىكەستى
سوود بىردن لەسۆرشت و دوايى بەرھەم ھىنانى بۆ ئاسان دەكات . پەيۆەندى ژنوشوئى و زاوئى
بەھوئى ھاوتەئەنگى سامانى سۆرشتى و نەبوئى كېشەئى قاتى و قىرى دىرئوخاين ، گەرما و
سەرمائى لەرادە بەدەر ، ھىرشى گيان لەبەرائى توئەنەر و ھىتر . گەشە پېدانى كۆمەلە سەرەتايەكان
بەتۆندى پالى پېو ەئى . ئاسان بوئى بەدەست خەستى پېداوئىستىيە سەرەتايەكان ، سنورى

پشو و حدوانه ئى مروڤ بىرلماوتر ده كات و ھېمىئە كى گشتى بە بوۋزانە، ھىيروباهورى ئەدات . پانتايى بىرلمايى ھەرىمى شىاو و پېش بە چوونى دەروونى ، ھېچ كېشە يەك بۆ ھاتى كۆمەلانى تازە ساز ناكات و تى ھەلچوونى روخىنەر بو نىشتە جى كردن ، كە ئەيىتە ھۆى تۈاندە ھەئى پاشە كەوتە كانى كۆمەل ، لەو ھەرىمە كە باسى لىدە كەين ، پېويست نى يە .

يەكەمىن كۆمەلنى مروڤ لەم جوڭرافىدا ، بەرئۆھى پىداوېستى و تۈوانايى و ژمارەئى خوئى ، سنوورېك ھەلدە بۆرئىت و لەوئى نىشتە جى دەيىت . كۆمەلنى دوھەم بە بۆئەئى روانگەئى ھەبوونى فراوانى و دەولە مەندى ھەرىمە كە ، دور لە ھەر جۆرە كېشە و بەرچاوتە نكېيەك ئۆزى دوروتر ، سنوورېكى دېكە بوخوئى ھەلدە بۆرئىت و بەم جۆرە لەنيوان ھەزاران سالد ناوئەنگەلى تازە لە ناوئەدانىگەلى تازە بەدانىشتۈوانى زۆرەو ، لە ھەرىمە كە سەرھەل ئەدەن كە لەشۈيئە دور و نزيكە كانى دەورە ھەروە كۆچەر بوونە و بەبى تى ھەلچوون و مەلەلانى لەگەل پېشەنگە كاندا شۈيئى خوتان ھەلدە بۆرئىن و گەشى تىدا كەكن .

ھۆكارى گەشە كەردنى بەشى ھەرە زۆرى دانىشتۈوان ، زۆر بوونى دەروونى رېئۆھى ژمارە و شىنايى ئەوانە يە كە ئاكامى زاوئى لە سنوورېكى ديارىكراوئە و جوڭرافىكەئى تا سنوورى بەيەك گەيشتى ناوئەدانىيە كانى دراوسى پەرە دەستېنى . لەم قۇناخدا چەندى و چۈنى گەشە كەردن بۆنارى چەندى و چۈنى دەروونى و ئەستۈنى دەگۆردىت و ئەيىتە ھۆى باشتى بوونى ناوئەروكى شۈيەئى سوود وەرگرتن لە بەرھەم و ئامرازى بەرھەم ھېنان . بەسەرھاتى جوڭرافىيە كى سنووردار و ديارىكراو بەرئۆھى پانتايە كەى ، لەنيوان چەن ناوئەدانى بەتەواوى پەرەسەندو و ھاوسنووردا دا بەش دەكرىت و لە ھەرىمە كى ديارىكراو و ھاوئە پەيۋەندى دەروونى و ھاوئە شىيە ئاشتى خوازەنە دەرە ھەيە . كانىدا ، ولتايك پېكھاتو لە كۆمەلنى ئۆستانى جوڭراو جۆرسەر ھەل ئەدات . ھەر ئۆستانايك ، لە ھەمان حالدا كە پەيۋەندىيە فېدرايئە كەئى بەرانبەر بە دراوسىە كانى دېكە دە پارئىت ، لە ئابورى ، سياست و فەرھەنگى خوئىدا سەرىدخو و لە پېكھاتەئى دەسەلتادارىە تى ناوئەندىدا ، بەرادرەئى دەسەلتا ئابورى و زۆرى ژمارەئى دانىشتۈوانە كە پەو ھاوئە شى دەكات . سنوورى ئەم پېكھاتە يە لەگەل ھاو نمونە دراوسىە كانىدا ، بەرەندە سۆرشتىيە كان : چىكان ، رووبارە

پرتاوه کان، دریاچه، شیو و دوگ و دارستانه چروپره کان دیاری دهکات، هه موو ولاته پیشکمو-
 تووه کانی ئیستای جیهان، وه کو نموونه ی ژاپون، چین، به شیکله هیند، چهند بهش له روسیای
 ناوه راست و سدرتاسدری ئورویای رۆژئاوا، له بدر نه وه ی که له جوغرافیایه کی یه کده ستدا
 هه لکه وتوون، ئیستاکه له سیستهمی یه کده ستی ئابووری، سیاسی و فرههنگی په پیره وی ده کن.
 کوکه کده کانی ئهم سیستهمه له سدر بنه مای کویله داری ئارزوومه ندانه و بی ته هه لچوون و ململانی،
 له جوغرافیایه کی هیمن و چوارچیوه ی به ریوه بهری ئاوه دانیه سهره تاییه کاندای دانراوه و ئیستا
 سوودی لی ته بهن. دابهش کردنی هه رولاتییک به چهن ئوستانی سهره بخو و پرده سه لات،
 له دواتوژینه وه دا، واتای دابهش کردنی ته و ولاته له نیوان یه که مین ئاوه دانیه کانی مروقی
 نیشته جی له و جوغرافیا و گه شه کردنی بنه ماله کان له قوناخه کانی دوا یه دایه.

ئیستا سدرتاسدری ئورویا له نیوان بنه ماله پهره سه ندوه سهره تاییه کاندای دابهشکراوه که ناویانگی
 جورا جور وه کو: دوکه کان، لۆده کان، باروته کان، کوته کان، سینۆره کانیان هه یه. هه ندی له م
 بنه ماله نه ده توانن وینه ی کوته ترین باب و باپیرانیان وه کو شه جهره نامه له سهر ریگا و بان و دالانی
 کوکشه پرژماره کانیاندا، تاقوولایی میژوو هه لواسن. به م جوهره جوغرافیایه کی هیمن ده رفه تی
 هه لباژاردنیکی بی ململانی، تاسه رده میکی دوور و دریز بو دانیشتوانه ره سه ن و کوچه رده کان
 ره خساند، نه له بدر نه وه که تووی "بهره له شوین یه که کانی گه وره پیان" به ده سه لات، بنچکدار و
 تیکنه چووی ئورویایی و هه ریمه هاو نموونه کانی له سه ده کانی هه ره کوته وه بگرسی، به لکو بو نه وه که
 ئهم جوغرافیایه یه که م پرئسیبی ریزگرتن له سامان، پیدایستی هاریکاری سیاسی و ههروه ها
 سهره بخویی فرههنگی به سهر به ریوه به ره سهره تاییه کاندای داسه پاند.

له م جوغرافیا دا ده سکه وته ئابووریه کان جیگای ریز و روومه ته و دلیایی ئابووری له بناغه په سه ند-
 کراوه گشتیه کانی. هاریکاری سیاسی به واتای به شداری کردن له ده سه لاتی ناوه ندیدا، به راده ی
 توانایی به رهم له هه ر یه که یه کی گه شه کردوی ژماره یی و فرههنگیدا، یاسامه نده.
 به م جوهره جوغرافیای هیمن تاییه ته مند ی خو ی که ریکیو پکی، فراوانی و یاسامه ندیه، بو
 دانیشتوان و ریکه خهرانی سهره تاییه خو ی ده گویزته وه. له قوناخی دوا یه دا، گره سی کوچه رانی

بی‌بەشی باکووری، که می‌تووی ئورویا به هو و بی‌شارستانییه تیان ده‌زانی، سەرەرای پلامار و خوین
 رشتنی زۆر، نه‌یاتتووانی بەسەر ئەو کۆمەڵە گەشە کردوو و دەسلالتدارە ئی پێشودا سەرکەون و
 بەپێچەوانە شەوه، هێرشەکانیان بوو یە هو ئی یە گەرتوویی نەتەوه‌یی هۆزەکانی باشوور.

دووا کۆچبەرانی ئیسلاف لە باکووری ئالمان و قەراخەکانی دەریای بالتیکدا کۆبوونەوه که ئیستاش
 بە گشتی شانازی بە باب و باپیره شەراشۆەکانیان‌وه دەکەنو بە دامەزراندنی سەرزه‌وینی یوگوسلاڤیا
 (ئیسلاڤی باشوور) لە ناوچە ئی باکووری ئورویادا، بەروشنی راتانگە یاند که ئورویای باشوور نەتەنیا
 زەرفییه‌تی تازە ئی بو کۆچبەرەکانی باکوورنی یە، بە لکۆ ئاماده‌ ئی داگیرکردنیش نی یە. تەنیا لە ئەم
 سەرده‌مه‌دا بوو که هۆزە باکوورییه‌کان ئاماده‌ کاری یان بو پیکه‌یتانی دەوڵەت ناوچەییەکان لە
 ئیسکاندیناڤیا، ئورویای باکوور و روسیادا دەس پێ کرد. ئیمپراتوری روسیا که مەتر له ۶۰۰
 سال پێشتر و پاش پشنگوی خستی ئاواتی داگیرکردنی باشوور خو ئی ریک‌خست و لە گەل پیکه‌هاتی
 ئامریکا دا تاراده‌یکە هاوتەمه‌نه.

جۆغرافیای ئارک (جۆغرافیای کیشە دار)

لەوانە ئیە وابزانین که سەرەتایی ترین یە کە ی مرو ئی نیشتەجی لە جۆغرافیایەکی دیکە، لە جۆغرافیای
 کیشە داردا سەر هەل ئەدات، یان کۆچبەری ئەو شوینە دەبن. لەم جۆغرافیادا دەشتگەلی پان‌وه‌رین
 و رووباری هیمن و پڕئاو که ئاماده‌یی مێوانداری بی‌کیشە ئی گروپی پڕژمارە ئی لە قەراخەکانی خو ئیدا
 هەبێ، بەرچاو ناکەو ئی. لەم جۆغرافیادا وەرزه‌کانی سال ئیکلاو و زەوی پڕە لە تەپۆ لکە و بەرزی
 نزمی. هەریه‌و سانه‌ به‌فر و بارانیش لە کاتی خو ئیدا نابار ئی و ئەو‌هش که دەباری بە شێوه‌ی باریکە
 ئاو ئیکی کۆرت لە پوگە ئی شیو و دو لکە بی ژمارە کاندە ئەو کە وێتە ر ئی و لا فاو ئیکی گاولکەر و بی‌به‌رهم
 پیکە هێنی که بو دانیشتووانە کە ئی هیچ کە لک ئیکی نی یە. هەر ئاوه‌ دانیه‌یک لە سنووریکدا کۆ ئەنەوه‌ و
 داده‌ مەرزین که بتوانن ئاوی پێوست لە پاشە کەوتی ژێرزه‌وینی، کانی ئاو، گوماو و رووباره‌ وەرزیه‌کان
 هەل‌بگو ئین. هەریه‌و جو ره‌ که ئامازم پێدا، ئەم جۆغرافیایە تووانایی مێوانداری گروپی گەوره‌
 و قەرەبا لخی لە کۆچبەرەکان نی یە و ئەو پیری دەتوانن دانیشتووانی گۆندیک پیکە به‌ئین. لە گەران
 و بەدوواچوونی دووا ییدا، شو ئینیکی شیاو بو نیشتەجی بوون دەیینەوه‌ و لەو ئی داده‌ مەرزین.

هۆکاری کۆچەر یون تەنیا لە ئاکامی زۆربوونی شینایی (ژمارە) و کەمبوونی بەهرەمەندی زوی ناکەوتتەوه، بەلکو لە نەشیای جوغرافیا، هوشکەسالی، نەخۆشینی کشتوکال، لافاو، بومەلەرزه و کەمبوونی سەرچاوەکانی ئاویش سەرھەل ئەدا. بەم جوۆرە جوغرافیای دیاریکراو داگیردەکرێت و نیوانیان، نیوانی جوغرافیایەکی شیاو، بەلام بچوک، تایەکە یەکی جوغرافی شیاو و بچوکی دیکە یە. کەم و کووری پێداویستییەکان لەوھا هەرمێکدا، ئەندامان ناچار دەکات کە بەدوای ژینگە یەکی شیاو تر دا بگەڕن. ئەم پروسە یە زوۆجاریە تیکەڵچوونیکی بەپەلە و داگوکییەکی بێچوان بۆ رێکخستنی ناوەندی کۆمەڵە کە، ئەیتە کاریکی پێوست. لەبەرئەوی کە ناوکی پوالتی زەوی، و کەم و کووری ناو، کەلکەرگرتن و دا بەش کردنی دادوهراندە زەوی پێوسیە، کەسایەتییە ک لە بنەمالە یە کەو هەل ئەکەوی کە پڕهیزترین، زانترین، پڕئازمونترین و تەنانت داگیرترین کەسایەتییە و هەموو بوون و نەبوونی کۆمەڵە کە، دەهیتتە ژێر دەسەلاتی خۆی، تا بوئامانجی رێکوپێکی، و درێژە پێدانی پروسە بەرھەمھێنان، دا بەشکردنی بێکیشە سەرچاوە سنووردارەکان بە کاری بەتێ. و بەم جوۆرە بەرێوە بەری بە کۆمەڵ بۆ شیوەی دەسەلاتداری تاقە کەس دەگۆردێت. بە ورا دە یە کە نامادە کاری بوذاوکی لە پێداویستی، یە کە جیگیر بوووە کانی ناوەندە جوغرافیە کە پەلاماردانی ش بۆیە کە سەرلی شیواو هەکان کە سنووری شیاو بۆ نیشته جی بوون ناییننەوه، تەنیا شیوە بە دەسەپێنانی ئەو سنوورە یە. خالی کوتایی ئەپروسە ناسۆرشتیی و بەر بەند کراوە، داگیرکردنی سنووری دراوسێ کانی یە کە یە ک لە پڕهیزترین یە کە کەنە کە بۆ کۆکردنەوێ هەمووی ئەوانە و کو خێلێک، دووایی وە کۆ هۆزێک، بۆ رێکخستنی داوکی بە کۆمەڵ و دا بەش کردنی گشتی سەرچاوەکان پێوستە. بەم جوۆرە تاقە کەس کە پێشتر گەیشتبوو هەلێ سەرەوێ بنەمالە کە ی، لە ئێملا نییەکی بۆ و چاندا ئەیتە سەر و ک خێل و لە کوتایی دا سەر و ک هۆز.

له‌ریځگای هیندوستان و خشیایار شاه له‌یونادا ده‌ییننه‌و، و بدم‌جوړه دسپوتیسیم له‌دایک‌ده‌یی ۱ .

"کورښ منم پادشای جیهان، پادشای مەزن، پادشای به‌ییز، پادشای بابل، پادشای سومرو ته‌که‌د، پادشای چوار‌گوښه‌ی جیهان، کوږی کد‌موجیه، پادشای مەزن، پادشای نانشان، نه‌وئی کورښ، پادشای مەزن، پادشای نانشان، نه‌بیره‌ی پیش‌پیش، پادشای مەزن، پادشای نانشان" (فرمان کورښ بزورگ، عبدال‌مجید ارفعی ل ۱۷)

"داریوش شاه ته‌لی: ته‌مه ته‌و و لاتانه‌یه که بوون به‌هی من: به‌ئیراده‌ی ته‌هورا مه‌زدا من شای ته‌وانه بووم. پارس، ئیلام، بابول، ناشور، عاروب، میسر، خه‌لکی ده‌ریا، سارد، یونان، می‌دییا، ته‌رمه‌نستان، که‌پوکیه، پارت، زرنگ، هه‌رات، خواړه‌زم، باختر، سه‌غد، گندار، سگ، ره‌خج، مه‌ک: به‌گشتی ۲۲ و لات": (بند ۶ از ستون اول کتیبه‌ی داریوش در بیستون... خوداوندی مەزته ته‌هورا مه‌زدا که‌مەزن ته‌رین خودا‌پاتانه که ته‌م ته‌وینه‌ی ئافرانده، که ته‌و ئاسمانه‌ی ئافرانده، که خه‌لکی ئافرانده، که بو خه‌لک شادی ئافرانده، خه‌شایار شای کرده شاه، تاقه‌شاهی شاهانی زور، تاقه فرمان‌په‌روای که‌لک فرمان‌په‌روا، من خه‌شایار شام، پادشای مەزن پادشای پادشایان، پادشای و لاتانی خاوه‌ن نه‌ته‌وئی زور، پادشا له‌م سه‌رزه‌وینه دوور و در‌توده، کوږی داریوش پادشای هخامنشی. (بندهای ۱ و ۲ از کتیبه‌ی خشیایار شاه بردمانه‌ الوند)

ته‌مه وینه‌ی ته‌نجامی داگیر که‌ریبه و ساتیکه که داگیر که‌ره‌دست به‌ئاسایش و خاترجه‌می ده‌کات. جو‌غرافیای کیشه‌دار بو به‌ری‌توبه‌ری تاییده‌تی هه‌ری‌می خودی، ری‌گه‌یک جیا بو خالی کوتایی مملانی هه‌میشه‌یی ناخاته پیش‌ده‌س.

۱- له‌وانه‌یه ووردیوه‌ی له‌باسه‌کانی هوایی ته‌م کتیبه‌ خوینه‌ره‌ها ته‌ی‌گه‌یه‌نی که داگیر کردنی ئیران له‌لاتین هخامنشیه‌کانه‌و ئاکامی توژینه‌و‌یه‌کی می‌ژویی بووه به‌لام ته‌بی سه‌رنجی ته‌و راستیه‌ به‌دین که‌هخامنشیه‌کان، دسپوتیسیم، که‌شیو‌یه‌کی ناوچه‌یی ده‌ریازوون له‌می‌ژووه و ده‌یخوونی شیوه‌ی ده‌ریازوونی هخامنشیه‌کان و هه‌ندێ له‌ناوچه‌کانی دیکه‌ی ئیران ییت، بو سه‌رتاسه‌ری ئیران هینوستان، ئیران دوو رووبار (می‌ژووتامیا)، ئاسیای ناوین، میسر، ئاسیای بچوک و یونان به‌کاربان برد. ته‌م ئالامته‌ می‌ژوویه به‌هوتی داسه‌پاندنی ۱۲ سده‌یی په‌تا په‌تای له‌می‌ژویی ئیران و روژه‌لانی ناو‌یاست‌دا مایه‌وه و سه‌ره‌وای خه‌باتی ناوچه‌یی فراوان بو ده‌روچون له‌بریاره‌کانی، به‌تایه‌ت له‌لاتین هه‌زه‌کانی نیشتجه‌ی له‌که‌ناره‌کانی ده‌ریای خه‌زەر، ئازری‌پاجان، کوردستان و غوزستانه‌وه، که‌خاوه‌نی جو‌غرافیایه‌کی هه‌ین‌تون، دیسانه‌وه له‌به‌ر داگیر کردنی بی‌وچانی ئیران له‌لاتین هه‌زه‌ گه‌روک و نه‌تیاره‌کانی دووباره‌وه‌و که‌ته‌شکانیه‌کان، ساسانیه‌کان، عاره‌به‌کان، ته‌زکه‌کانی سه‌لجوقی، غه‌زنه‌وی، مه‌غول، قاجار و هه‌تر، که‌گشته‌کاتان له‌جو‌غرافیایه‌کی کیشه‌داره‌وه‌هاتبوون، ته‌م په‌سه‌ نه‌ته‌و‌یه‌ چاره‌سه‌ر نه‌کرا و من (نوسه‌ر) ته‌ویدێ زور ته‌که‌م که له‌داهاتووی نه‌فره‌ دووردا که‌می‌ژوو بو ری‌گای سۆرشیه‌که‌ی به‌گه‌رمه‌وه، واتا بو‌ری‌گایه‌ک که له‌ده‌سپه‌کی ده‌سه‌لاتداری هخامنشیه‌کاندا لایه‌ابوو ته‌م کتیبه‌ش به‌هيوای ناماده‌بو وئی بیروای ئیرانیه‌ راست‌ینه‌کان و دانیشخوانی په‌سه‌نی ته‌م سه‌رزه‌و‌یه‌ ته‌رکی خوی به‌جی به‌ییتی و به‌پارمه‌نی نه‌وه‌کانی نوێ و سه‌ره‌وای گشت به‌رمه‌نده‌ می‌ژوویه‌کان، له‌سه‌ر ناسنامه و فقه‌ره‌هنگی نه‌ته‌و‌یه‌ی مان پی‌داده‌گیرین.

دهسه لاتداری دسپوتیست ، کاریگه رترین چه کی خوئی دژی نده توه مل که ج کراوه کان به کار دهه نیی هه مو پیداوستییه نابورییه کان ، ماف و خاوه ندیته سامانی هه موو سه رزه وییه داگیرکراوه کان ، وه کو زه ویی ، کیلگه ، له ورگا ، نه سپه تیژره وه کان ، ران و پروگی فراوان ، باخ ، ژنانی جوان وشوځ و شنگ و هه موو نه و سه رچاوه ناوانه که له پویه ری زه ویدا پره وان . نه بی به مالی دهسه لاتداری داگیرکر ، دهسه لاتداریک که نه وانه ئی به زه ختی شمشیر له خاوه نه کانی سه ندوه . دهسه لاتداری داگیرکر پاش به دهس خستنی نه وانه به شیکی له نیوان خزمه تکاره کان و یارمه تیده رانیدا به مه یلی خوئی دابهش دهکات و شیوه ئی به رهم هینانی گشتی که شیوه یه کی سه قام گرتوو و نازاده ، بو شیوه ئی به رهم هینانی کاتی "تیول" ده گو دریت .

داریوش شاه ده لی : له م ولاتانه هه ر زه لایک که به وها بو باش ریزی ده گرم . نه وه ی که وه فای نه بی به سه ختی سزای نه دم . (بند ۸ ازستون اول کتیبه داریوش در بیستون)

به لام نه وه ی که سه روکی دسپوتیستی جوغرافیای کیشه دار به که ره می خودای گه وره ئی ده زانی ، دانیشتوان و سه روکه کانی جوغرافیای هیمن ، به یاسای دارستانی و به ریه ریه تی ده زانی . مروث له یوناندا به راده یه که نازاد بوو که له سه ر بناغه ئی نه وه بخوانی له گۆره پانی رامیاری ویر و بوچوندا جموجول بکات . به لام له قریالیه تی هه خامه نشیه کان و له پال نیوی پادشاکانی نه م زنجیره دا ، تیمه تنیا له حال و وه زعی چه ن که سالیته ئی له هاوړیان و دوسته کانیان ناگادار ده بین ...

پارسه کان له لای یونانییه کان ، که بری جار به میدیاکان به ناویانگ بوون ، زیاتر له توکینه روخوین ریژ نیوان نه بوو . یونانییه کان له داسه پاندنی بی نه لام و نه ولای دهسه لاتی قریالیه ت ، به سه ر نه توه داگیرکراوه کاند ، دهسه لاتیکی توکینه ریان ده بین و له پیه وکردنی وه فاداری ساتراپه کاند ، به رانه ر به بنه ماله ئی شاهی ، مل که جیه کی کویرانه ئی ته وایان هه بو . (هرمان بنگستون ، یونانیان و پارسیان ، ترجمه دکتر تیمور قادری ، ل ۱۷ و ۱۸)

به م جوړه له جوغرافیای نه زو کدا ، پاراستنی نابووری تنیا له ژیر سیبیه ری دهسه لاتی پادشاهیدا ده گونجا و گه وره ترین نه خوهشین و زیانه کانی ، گه شه کردنی وه ها به رتوه به ریه ک بوو که له سه روکتی گشتی گه ورپیاوانی ده رباری ، به نامانجی بیده نگ کردنی خه لک و کپ کردنی سه ره لدانی هه رجوړه نه یار په که ده که وته و . به ده مان راده که گه وره پیاوانی جوغرافیای پیره رهم به ژماردنی باب و باپیرانی خوئی به سه ر به رزی ده زانی ، له م جوغرافیای "نه شرافیه تی زنجیره ییه دا" نایاب و

کۆکردنەوهی سامان و سەرمایە نامەیسوورە .

لەو هاجوێغرافیا یە کدا ئە شرافییەت ئە پەری لە تەمەنی دەسلەتدارییەتی یەک پادشا و بەدە گەمەن تەمەنی چەن پادشای زنجیرە یە کدا دەوامی هێناوە . پادشای تازه باند و دارو دەستە ی پادشای کۆن تیکە دەشکێتی و سامان داراییە کە دەفەوتیتی و لە کوتایی زنجیرە یە کدا ، هەموو پاشماوە کانی ئشرافیەتی زنجیرە پیشتەر ، نەتەنیا سامان و دارایی ، بە لکو گیانی خوێان و بنەمالە کە یانیش بەدوێراو دەزانن . بەم جوێرە یە کە لە نموونە ی سەدە کانی ناو راستدا دەبینن ، ئە شرافییەتی ئە فشاری سەفەوی ، ئە شرافییەتی ئە فشاری زەندی ، ئە شرافییەتی زەندی قاجار ، ئە شرافییەتی قاجار ، پەهلەوی و ئە شرافییەتی پەهلەوی جەمهوری ئیستا تیکە داوە . ئە شرافییەتیکە کە لە جەمهوری هەنووکە ییەو سەری هەلداوە بە گشتی لە گەڵ ئە شرافییەتی رابوردوودا پە یۆهەندی نی یە و بەتەواوی جیاواز و تازه پێاکەوتووە .

لەم بەر یۆهە بەریددا ، کۆبوونەوه ی سەرمایە دەست نادات و ئە شرافییەتی نەتەوهیی بەهۆی کۆبوونەوه ی دەسلەلات لە کەسایەتی پادشا و داینکردنی سیاسەتەکان لەسەر وە بوخوار ، (لەشاوێ بو کویخا) نادیارە . دەسکەوتە کانی بەرھەم ، بو سیستمی بەرھەم هێنان ناگەرێتەو و بەشیوێ گەنجینە ی شار دراوێ بو رۆژی تیکە لچوون لە گەڵ سیستمی ناوهندیدا پاشەکووت دەکرێت ، گەشە پێدانی نەتەوهیی پراوە ستاو و بەرھەم لە هیچ دەورە یە کدا ، بەهۆی ئاسایشی پاراستنی سامان ، لە پێداویستییە کانی رۆژانە تی پەر ناکات . لەو هە هەریم و بەر یۆهە ییە کدا ، بەبۆتە ی نەبوون و شار دراوێی ئە شرافییەتەو ، بارگرا نی کۆلفە و خەرجی گشتی و دەرباری پادشایی دەکەوتێت سەر شانی بچووکترین یە کە کانی بەرھەم هێنان و بەزمانی ئەمڕۆ سەر شانی هەژارتین تۆیژە کانی خەلک ، کە ئاکامە کە ی هەژاری گشتی و پراوە ستانی تەواوی گەشە کردنە .

سیاسەتی دەسپوتیستی ، هاو دەقە لە گەڵ ئابووری دەسپوتیستی ، دیکتاتۆریەتی پەتی ، لەسەر بناغە ی لە بەر چا و گرتی لایەنگران و سەر کوێت کردنی رەخنە گران . ئەم سیاسەتە کە خاڵی بەرانبەری سیاسەتی فیدرالی جوێغرافیا ی هێمنە ، بروای بە مافی نەتەوهیی هیچ نەتەوه یە کە ی بن دەست نی یە و پادشا تەنیا "فرمانبەر" و "ناژاوە چی" دەبینی و مزارکی دیکە نانا سێت .

جوغرافىيائى چوگلايه كان (جوغرافىيائى راوه ستاؤ)

لەم ھەرىمەدا دوڤى شياوى سوود ېردنى سۆرشتى وەكو خاڭىك لەداوتنى جوغرافىيادا خوتى نیشان ئەدات . پىرە ئاوتىك ، گويمىكى بچووك ، و يان كانى ئاوتىكى لاوازى وەرزى ، بەرادەتەك لەوەر و دارو درەخت تىرئاؤ دەكات كە كۆمەللى بىزى و ئەسپ و حوشترى پى بەخىۆ بىكرىت ، ئەيىت بەولائى يەك يان چەن بىنەمالە . نىوانى ھەركام لەو خالە جوغرافىيە ، بەرادەتەك دوور و درىزە و پىرەندەكوئسپە كە تسانەت بۆملەلانى ، يان يەكگىرتىسى بۆ چارەسەر كىردنى درىزەپى دانى ژيانىش ناشىت . نامەيسوور بوونى ملەلانى ھەرەكى ، بەرىتو بەرى پىرمارە ، بىرتىزى ، دانىشتووانى ئاوەدانى چوگلايه كان ھەلدەخىرتى كە لەدەروونى خوتاندا بىكەونە ملەلانى . فەرھەنگى ھەمدەم زۆرساكارانە نىوى دىمارگىزى لى ئاوە . ئەم دياردەئى دەمارگىزىيە كە لەپاشماوہى سۆرشتى و ئازەللى دەجىت ، زانايانە ھەول ئەدا كە بەشى رۆژانەئى مەسرەفى تاقەكەس ، زۆرتر لەوہى كە جوغرافىيەكى پىشكەشى دەكات ، دەريازنەبى . بەرىتو بەرى ئەم جوغرافىيە ، بەھىچ شىوہەتەك دەسەلئەتى ئەوہى نىيە كە پىداويستىيە كانى ژيان پەرەپىدات و بۆدايىن كىردنى مەرجى گۇنجاو بۆدرىزە پىدانى ژيانى ئەوہى كانى نوئى ، بەھەموو بىيانىتەك ، داگىرەرانى مافى ئاوەدانىيە كان دەفەوتىنى ، يان سنوور بەدەريان دەكات و ئەوہى جىاوازى لەگەل فەوتاندا نىيە .

لەئاوەدانىيە كاندا ، كە لەسەر بناغەئى خوتىن رىشتىن و بەيئانوى پاراستى نەرىتە كۆنەكان بەرىتو دەچى ، نەتەنيا بەرىرەپىدەت ، بەلكو حوكمى جوغرافىيە كە كە ئامانجەكەئى ھاودەق كىردنى ژمارەى دانىشتووان داخاودەكات ، بەتۆزى بەخششى سۆرشتىيەوہ .

لەجوغرافىيائى راوہ ستاؤدا ، سەردەستى دەسەلتادارى بەلگەئى درىزەپى دانى حوكمە و بەتەمەن بوون چىروكى ھاودەق كىردنى تەواوى ئەو مەرجانە دەگىرتەوہ كە داكوكى ولەبەرخودان بۆكردن ناشى و نىشانەئى گىيان رىزگار كىردنە لەياسانە گۆر و بى گۆزەشتە كانى ئەو جوغرافىيە و شياوى پلەئى سەركردايتەيى . ھەرەوہا لەم جوغرافىيادا ، تەنانت ئايدولۆژىائى گشتىش كە ئەبى بە ھۆى

جوړی له ندرمی وهیمنی، و هاویری نه قش نانوتی و هر ئندامیکی ثاوه دانیه که توتیمی
په رستش کراوه و هه مو بوونه و هری دهر و بهرو مانگ و هه تا و دار و بهرد و پروک و گیان له بهران به
خوټه و په یوه نده دات و دهیانپه رستی.

له جوغرافیای راوه ستاودا جوړیکی دیکه له ململانی و تیه لچوون بهر انبه به که رسی دهر بازوون
له ولاتانی دیکه و هه لوتست ده گیر دیت. دانیشتوونی ئم جوغرافیا که ناتووانن به هوئی دور
دریزی نیوان هریمی خودی و هریمه کانی دیکه و، کیشه نیو خوټه که ی بوته وانه بگوټز ټه و،
چاوه پروانی دهر بازوونی که رسه کانی ولاتانی دیکه ده کات تا شکسته کانی خوئی له ریگای هیرش و
په لاماره و قهره بو بکاته و. هه مووی ئو شیوه و بوچووانه له بهر یوه بهریکه و سره هل دات
که زانایانه دهیه وئی ئیدامی ژیان تمیا له یکه ریگاوه به ده س بخت که له پروانگی دانیشتوونی
جوغرافیای کانی دیکه و توقاندن و توند و تیژی ده نوئی. هریچی له جوغرافیای راوه ستاوه و دور
بکه وینه و ئم توند و تیژی نه نایجابی تر ده بی و بو روون کردنه و ناشی.

نیستا به ده چکوله کانی میژو له چوارچیوه و اناکه ی روشن ئه یته و له دیمه نی ریکه و تیکی
میژوویی ده رده چی. کوشتی سزار و چارلزی یه کم له سنا ی روم و نه نجومه نی نویندانی به ریتا-
نیادا، ولای بهر یوه بهرانیکه که له جوغرافیای هیمن دا دیکتا توریه ت په سنده ده کن و فو تاندنی
به ردیا له لاین داریوشه و بهر یوه بهریکی دیکه یه که له ده سه لاتی دسپوتیسمدا، مدیلی به دیموکراسی
هده. ئه زمونی راستی سره له دانه میژوویی کان، به کلاس بهندی سهره و له ده ورونی دوخه
جوغرافیاییه کانه و زور ساکاره. له هیندوستاندا که سی جوغرافیای جیاله یی که هده، سی شیوه

میژو ده یینریت. نریکه ی بیست ملوټن هیندی بی میژو له قوولای دارستانه چروپره کانی ئو
ولاته، بی په یوه ندی له گه ل میژووی هیندوستاندا ده ژین، به لام له کناره کانی روژه لات و
ناوه ندی هیندوستاندا، جوغرافیای هیمن بهر زترین پیشکه وتی ثابوری به خوټه و دیوه و
له ناوچه کانی باکووردا که جوغرافیای نیوه بهر همدار سهرده سته، فرمانره وایانی دسپوتیست
له نیو جهرگی خیله چاییه کاند ده سه لاتدارن. روسیای پیش ۱۹۱۷، به پانتاییه زه به لاحه که یه و،
هرچوار جوغرافیا و هرچوار میژوه که ی نشان داوه.

جوانترین خالی ئەم باسە ، هاوئەمۆنەیی حۆکم و ئامۆژگاری ئایینە جوړاجوړەکان و لەوانە ئایینە مەزنە ئاسمانییەکان، لەگەڵ چەن جوړی جوغرافی جێهاندایە . هەرچەن کە سێ ئایینە کە یەک خۆداوەندیەکان ، سێ پەیغامبەری خاوەن کتیبەکیان لەڕۆژەلانی نزیک و سنووری جوغرافی دیاریکراو و یەکجوړ ، سەریان هەڵداوە ، بەلام پەرەسەندنی ئایینەکانیان دوواتر بەبۆنەی پەند و ئامۆژگاریەکانیانەوه ، لەیاسای جوغرافیای میژوو پەیرەویان کرد .

بەمجۆرە کە ئاییدۆلۆژیای عیسا(ع) ، کە لەسەرخواکی فلسیتینەوه سەری هەلدابوو ، نە لەشوێنی سەرەهەڵدانە کەئ ، بەلکو بوو بەپروای خەڵکانێک کە لەجوغرافیای پەرەسەندوودا دەژیان . چونکە جوغرافیای هیمن بە بیروبوچوونیک پێوستی هەیە کە هیمنی و مل کەجی ولەش ساغی مەبەستیه و ئەو باورانه لەگەڵ جوغرافیاکەیدا هاوودەقە .

ووتراوە کە ئەگەر کەسێ چاوی کابرایەکی کوێر کرد ، ئەبێ تۆلێ لی بکڕیتەوه و چاوی کوێر بکڕیت و ئەگەر کەسێ ددانی کەسیکی دیکە شکاند ، ئەبێ ددانی بشکێنی . بەلام من ئەلێم ئە گەرکەسێ سەمی لێکردی و زۆری پێووتی ، داکوکی لەخۆت مەکە : تەنانت ئە گەر چەپالەتێکی لەلای راست وەشان ، ئەو لاکەئ دیکەشت بێتە پێشمەو تا چەپالەتێکی دیکە لی بدات . ئەگەر کەسێ تۆی بۆ دادگا بانگکێش کرد . کە کراسە کەت لی بستییت ، عاباکەشت پیشەکشی بکە . ئەگەر سەربازێکی روپی ئەمری پێکردی کە کۆلەکەئ بۆ یەک مایلی ئەولاتر بۆهەلگری ، تۆ تادوو مایل ئەولاتر هەلگیر . ئەگەر کەسێ شتیکی لەتو داخواز کرد ، پیشەکشی بکە و ئەگەر کەسێ داوای قەرزێ لێکردی دەسبەتال مەیکیرە دوواوە بیستووتە کە ئەلێن لەگەڵ دۆسەکانتا دۆست بە ، لە گەڵ ئەتیارانت دۆزمن ؟ بەلام من ئەلێم دۆمنەکانی خۆتان خوش بوئ ، و هەرکە ئێوێ نەفرین کرد ، دوعای بەرەکتی بۆتکەن ؛ بەوکەسانە کە لەئێو نێفرەتیان هەیە چاکە بکەن و بۆهوانە کە جێنۆتان پێ ئەدەن و ئازارتان ئەدەن دوعای خەیر بکەن . ئەگەر پەندەکانم گوێ لی بگرن ، ڕۆگەئ راستەقینە ی باوکە ئاسمانیە کەتانن ، چونکە ئەو تیشکی هەتاوبە سەرتاندا ئەپژێنی ، چونکە پیاوچاگان پارانی مێهرەبانی بەسەرداوەور و سەمکاردا دەبارێنن . ئەگەر تەنیا لەگەڵ ئەواندا چاکە بکەن کە خوشتان ئەوئ ، چ جیاوازیەکتان لەگەڵ خەڵکانی سۆرشت نزمدا هەیە ، چونکە ئەوانەش هەروەها بیر دەکەنەوه . ئەگەر تەنیا لەگەڵ دۆستەکانتاندا دۆستی بکەن ، لەگەڵ کافراکاندا چ جیاوازیەکتان هەیە . چونکە ئەوانەش هەر وەها بیردەکەنەوه . کەوابوو ، ئێو تەواوین ، بەهەمان شێوە کە بابی ئاسمانیان تەواوە . (عەهد جەدید ، مەتی ، موعظە ی سرکۆ ٤٨- ٥٠:٣٨)

ئیسلاام کە ئالا و پەتایمی "بەرانبەری لە بەرانبەر خۆداوەنددا" بەرزکردەوه و جیاوازیە خێلەکیەکانی ، خۆینی و دەسپۆتیستی توویدا ، بۆدایین کردنی ئالانسی کۆمەڵایەتی هەول و خەباتیکی فیداکارانهی

راگه پانده و سدردهستی و جیوازی چینه کانی کۆمه لگای، له گه ل ییری خۆپاراستن له سوچ و تاواندا (تقوی)، گوپیوه، نه له سدر پیروژبوونی خۆین و بنه ماله؛ له جوغرافیای کیشه دار و جوغرافیای راوه ستاودا، که پیوستی زۆری به فرمان وراسپارده کان هه بوو، به تۆندی و له دولا یه نه وه بو ئاسیای ناوین و باکووری ئافریقا بـلاو بووه به لـام له بهر ده روزه کانی جوغرافیای هیمن و فراوانیدا، له سنووری فرانسه و هیند، به ربه ست کرا، چونکه له و جوړه شوینانه پیش له هدرشیک، سدردهستی سامان و دارایی نرخه هیده، نه خۆین و بنه ماله. له جوغرافیای کیشه داردا راسپاردهی خۆراگری و سینگ فراوانی، له گه ل یاساگشتیه کانی ژياندا هاوده ق نییه و له میشکی دانیشتیوانی نه و ولاتانه دا، قسه کانی لووتکه ی چای عیسایه ته واوی سهرنجی کهس راناکیشی. به م جوړه یه که هم قسانه له ئوروپادا وهرده گیردری و له کۆری خیلکی به رزی و نزمیه کانی ئه فغانیستاندا رهت ده کرتیه وه، چونکه خه لک ئیجازه نامه ی پیوستیان پی یه که هه بوونی تالانکراویان، به ده دستی ده سه لاتدارانی دسپوتیستی ستمکار، وه ربه گرنه وه.

"احسروالذین ظلمو و ازواجهم و ماکانو یعدون من دون الله فاهدوهم الی صراط الجحیم و قفهم انهم مسئولون. ستمکاران و هاویره سه نه کانیان، پیشه واکانیان، که به خۆدای گهری ده زانن، کوی بکه نه و رایتانوستیتن و پوانه ی دۆزه خیان بکه ن، تابزان که وه لاسی کرده وه کانی خۆیان بده نه وه". (قران کریم، صافات، ۲۲، ۲۳، ۲۴)

یه هوودیه ته که تاینیکی هه مه لایه نه ی جیهانی نییه و به ۱۲ به ندی نه وه و نه بیره وه سنووردارکراو و به ستره وه، له گه ل نه و یاسانه هاو هه لۆستن که حوکمی پیکه وه ژيانی خیلکی ده پارێزن. یاسا کانی ته ورات که گوایه هیشتا ئامانجی رزگارکردنی مادی و ده روونی نه وه و نه بیره کانی یه هووده، له جیهانی که ده پیتا په یتا له پیدایستیه خیلکیه کان دوور نه که ویتیه، جوړیک له گوشه نشینی و نه یاری و دله راوکی هه میشه یی به یه هوود پیشکesh کردوه، هه ولێ تازه ی سه هیونیزم بۆ بیلیتاریزه کردنی یه هوود، له بهر نه وه که ناوه رۆکه کی له گه ل گه وه ری ته وراتدا یه ک ناگریته وه، ستم لیکراوی هۆزه کی کردوه به ئامرازی هیوا و ئاره زوه دوور و درێژه کانی و ئیسراییلی هه نووکه ی کردوه به نه یار و نا ئاشنا و سینمایی نیشانی ته دات. رۆژی سه بت (شه مه) به یاه به یه نه وه و ریزی لی بگرن. له حه قته دا ۶ رۆژ کار بکه ن و رۆژی حه قته م که سه به تی خۆدا وه نه ده هیچ کاریک مه کهن، نه خۆتان.

نەكۆرتان، نەكچتان، نەكویلەكانتتان (بەئیرینه و میینهوه)، نەمیوانەكانتتان، بەرەشەولاخەكانتتان. چونكە
خودای گەوره ئاسمان و زەوی و دەریا و هەرچیکیان تیدا هەیە، بە ٦ رۆژ ئافراندی و رۆژی هەفتم دەستی
لەکارکەشا. کەوابوو، خوداوەند رۆژی سەبەتی بەپیرۆز زانی و کردی بەرۆژی پشودان.

ریز لەباب و دایکتان بگرن تا لەسەر زەوینیک کە خوداوەند ئەیهەشی بەتو، تەمەن درێژت بکات. مەوێ کۆ
مەبە، زینا مەکە، دزی مەکە، درۆ مەیزۆ، چاوی خراپەت بەمال و نامووسی کەسەو نەبێ. چقوت لەخۆلام و
کەنیز و گا و وڵاخ و دارایی دراوسێکانتەو نەبێ. (عهەد عتیق، سفر خروج، ١٧-٨: ٢٠)

هەرچۆرە قوولبۆنەو هەیکێ زانایانە، لەحوکمی سیکتیبه ئاسمانیبه کەدا، بەئاسانی مەوێ
تیدەگە یەنێ کە سەرنجی قووتان لەسەر "مەملانی کۆمەلایەتی" بۆ داسەپاندنی ماف و دادوەری و
هەروەها پەرسەنیبەت بەخشین بە "پیرۆزانستە" کە لە دوو کتیبی تەورات و ئەنجیلدا، تەنانت
ئامازەشی پێنەکراوە. و بەراوەیەکی رێنموونی کردە کە بەناوکردنی "خاتم الانبیا" بۆ حەزرەتی
محەمەد (ص)، روون دەکاتەو.

بەلام ئەم درگا هەر بەوچۆرە کراوەیە و تائەو پراوەیە نووسراوە کە سیبەریک بیته لەسەر ئەم کتیبە، کە
وەرزیکە بۆ میژووی زۆر دوور و درێژی ئێرانی دێرینه. درگایە کە لە کتیبەکانی دووایدا
بەردەوام لەسەر پشتە ("١").

(١)- گواهی لیکدانەوی تەواوی ئاینە ئاسمانیەکان و بەتایبەت ئیسلام. لەسەر خستی مەوێ لە ئەشکەوتەکانەو بۆ ئەستێرەکان.
تەنیا لە دوو لایەنی پەتیوەندیە قەرەنگیەکانەو مەیسور بوو: یان لایەنی مەلکەجی و باویر و ئیمانی تەواو و یان لایەنی
تێروانیی قوول و گەران، کە ئەوەش لە بێ پرواییه دەس پێ دەکات.

پیش ووتار

نزیكەى ٦٠٠٠ سال پېشتەر و له چوارگوشه يه ك به درېژايى ٥٠٠٠ و پاني ٢٠٠٠ كيلومه تردا ، كه ناوه نده كى ميژوپوټاميا و پاته خته كى دهوروبه رى به عدادى ئيستا بوو ، شارستانيه تى مروقايتى له دايك بوو .

له م چوارگوشه لايكيشيه دا هدرسى په يغه مبه رى مه زنى نايينه ئاسمانيه كان سهرىان هه لداوه ، يه كه مين په يكه ر و په رسته تگه ي خوداوه ندانى زه ويني دۆرستكراوه ، يه كه مين دپري ياسا به يه كه مين نمونه ي پيتى نووسين ، نووسراوه ، يه كه مين شيوه ي به ره مه نانيان ريك خستوه ، يه كه مين شارسهرى هه لداوه ، يه كه مين شهر قوماوه ، يه كه مين كه شتى خراوته سهرئاو و يه كه مين گري هونه ر و فره نكي مروقايتى داگيرسا . هۆز و نه ته وه كانى ئيستاى ئيران ، له ده سپيكى ئه م سهرده مه وه ، له به شى روزه لائى ناوه ندى ئه م چوارگوشه وه ، تاسهره لدانى هخامه نشيه كان و پاش ئه وه ش دوواى ئيسلام ، به شيكى گه وره ي له ريك خستى تواناييه كانى مروقى به ئه نجام گه ياندوه . پان و به رينى شارستانيه تى دپرين له روزه لائى ناواستدا ، سنوورى پرواى ئاسايى مروق تپهر ده كات . كله نووسراوه كانى "ئوروك" له كوكرده وه ي باجى ده ولته تى له ٥٥٠٠ سال پيش له ئيستاوه نه دوى ، به لگه نامه يه ك به ده سته وه يه كه هى ٤٥٠٠ سال پيش له ئيستاوه و له قورساى باج و شوپرشى خه لك بوگورينى ده سولات ئاگادارى راده گه ينى .

له تهخته بهردیکی دیکه دا نووسراوه که له ۱۱۰۰ سال پېش له نیستا، له شاری "تور" دا، باس له دادوهری کوښه لایه تی و مافی سزادان کراوه، نووسراوه ی بابوکی تل حرمل، ۴۰۰۰ سال پېشتر تیشکی خستوه ته سدر مژاری نرخی شتومک و خیانت له ثمانت و له کوتاییدا ۳۸۰۰ پېشتر، بهرده نووسراوه که ی حمورابی ناماژه ی به شارنده وه و هه لگرتی که ره سه ی ژیان (احتکار)، نرخی سوو و سه لدم، له باربردنی مندال، له یه کدانی که ره سه ی هاتوچوو (ده عم) و په یوه ندی دوکتور و نه خوشه که ی کردوه. (۱)

هه موو نه وانه له کوښه لگای مروغایه تی و په یوه ندی بهرملای کوښه لایه تی، تابووری و رامیاری سدرمه هره کوښه کان ناگادارمان ده کن که گواپه له گه ل پرسه کانی نه مرودا دهس به یه خه بوون. له م چوارگوښه دا تانیستا شارستانییه ته کانی میسر، کاره ی روژتاوا و باشووری مه دیترا نه، یه هوود، سومر، ناشور، بابول، لیدی، ثورارتو، میدیا، تیلام، شوش، نالی پی سیه لک، لورستان، مارلیک، ماردین، هیرکانی، سکایی، سیستان، هرات و له کوتاییدا دول و شیوه کانی سندن ناسراون.

تازه ترینی نه م شارستانییه تانه شارستانییه تی میدیایه که لای کمی، ته مهنی ده گهریتوه بو ۷۰۰ سال پېش له سهره لدانی هخامنشیه کان و له میژووی ژوره ی شارستانییه تییه کانی روژه لدانی و باکووری ئیران کونتر، یان ناگاداری زیاترمان له باره یانه وه نی یه،

له پال پشکینی ۵۳ گلکو ی هه لکو تاودا که به شیویه کی پزولواو نه نجام درا، ناشکرا بوو که له رووهری سهره وه ی ته پو لک ی گوږستانه که دا، له زوړه ی گوږه کاند که ره سه ی به نرغ وگران هایتان له ته نشت مردوه کاند ادا ناوه. هه بوونی نه و شته به نرغانه راده ی سامان و دارای زوړی نه و هوژانه بوو و ناوهری کی هوژهری و پیشه سازی نه وانه خویندنگایه کی بهرز و گه شه کردووی هوژهری و فنی، له رابوردوی ولاته که مانه (۱) که میژوه که ی ده گهریتوه بو سی هزار سال پېشتر، وانا کوتایی سه ده ی دووه می پېش له دایکبوونی عیسا. (عزت الله نگهبان، ظروف فلزی مارلیک ل ۱۴)

(۱) دوو نمونه ی خواړه له یاسای هیمرابی، بهرملای و ورینی و بهرانبه رخوازی ژوانکه ی یاسادانه له ۳۸۰۰ پېش له نیستادانیشان ته دات که نه گهر له یاسا کانی نه م سدرمه ده هه لپسه نکپین، ژوانکه یه کی موډپرنه. بهندی ۱۳۱: نه گهر ژن و میړدیک پاش زه ماوهندیان ده پندار بوون، هه روکیان بهرپرسی نه و قهرزن... بهندی ۱۵۲: نه گهر هاوسدري (خیزان) که سی له لایه ی میړه که یوه گومانی لیکرا که له گه ل میړدیک دیکه دا خه وتوه به لام لهو حاله ته ندی بهرنا بوو، پیوسته ژنه که بهرانبه به خواد که ژره، سویتید بهوات و بگریته ره یو ماله که.

له واندېه دوزراوه کانی مارلیک، تنیا پشکینیکي جیدی بی له شارستانییه تی ټیرانی دیرینه ی پیش له هخامنشیه کانه که ناگاداریه کی بړوا پیکراوی راگه یاندي و ئیستا له دهستانه دایه . له گه ل دوزراوه بدریکه و ته کانی حه سه نلو، سیه لک و سیستان و هی تر نیشانی نه دن که نه گدر له هدر ناوه ندپکی پئناسه کراوی ټیرانی دیرینه دا پاچه کوکله یک له زه ویی بده یی، له گه ل نمونه گلی سه رنج را کیشه ری شارستانییه تی دیرینه نه تده کوته کانی دانیشتوی ټیرانی پیش له هخامنشیه کانه دوزراوه دینه وه (۱) .

هم جوړه دوزاری ئیستا له نوو سینی له نوو سینی میژوی ئیراندا، له ناسینی قولی بناغه کدیه وه . وه کو نه لئین، نه گدر دوزراوه یی هوژه کان بو میژوی پاش دوزینه وه پیتی نوو سینه، به دلنیا ییه وه ئیرانییه کان به پیشکه شکردنی چن نمونه پیتی نوو سین پیش له هخامنشیه کان له میژودا هه بوونی خوتان سه لماندوه .

۱ دیرینه ناسینی جهانی به ټوته ی کوته لیک هوکاره وه که له بهشه کانی دواترا دپشکشی ده کم، پیداکرانه هولئ نهدات که شارستانییه تی کوته نه تده کوته کانی پیش له هخامنشیه کان، هدروها له بن خاکدا پیتیه وه و له ناستی چیرکه کانی شاهنامه دایانگریخت . دوزراوه روژن و سه رنج را کیشه کان له گوشه جوړه جوړه کانی هم ولانده، هیچ کاتیک نه بوه به هوکاری پهرسه ندنی گران و پشکین، به لکو به پتیه وانه وه دوزراوه کان بوه به بیانوی راوه ستانی به په لتری پشکینه کان . سامانو زانستی تاییه ته ندی دیرینه ناسینی جهانی له ریگای پشکینی ریگوپیک و بی وچان، له همدان و پاسارگادو شوش و تخم جهمشیدا، هولئ نهدات که شارستانییه تی ئیران به ده سپکی نیمپراتوری هخامنشیه کانه وه گری بدات . هانا بردنی نه وه دلانه ی گروپی دیرینه ناسینی زانکوی تاران له بهشکی بچووی ته پوگه کانی مارلیکدا، که سه رورای ده سکده و ته به نرخه کانی به په له کوتایی پتیه ات، به جواتی نیشانی نه دن که شاردراره راگرتی شارستانییه تی ټیرانی دیرینه سیاسه تیکي به نه نقده س بووهو هم نوو سراوه هولئ نهدات په رده کانی هم نه پتیه انه لاهدات . روژن کاریه کانی ناغای عزت الله نگهبان له لاپه ره کانی ۱۱ و ۱۸ نوو سراوه ی (طروف فلزی مارلیک) دا، راپده که یانديکی له هم ئیشاره یه .

هه لوزارنی هه رتی په حمت نابادی روو دهار و داو ته کانی باکوړ و به درزایه کانی زنجیره چپای له بوژ له هه رتده دا، بوه لسه ننگاندن، دوو هوکاری هه بوو . په که میان نه وه بوو که له هم هه رتده ولاته که ماندا هه لکوگینی زانستیانه نه گراوه و له روانگه ی پشکینی (هه لکه رانده) که بتوانی میژوی را بوو دوی هم ولاته روژن بکاته وه، نه نجام نه دره بوو، دووم نه وه پته که پشکینه نا تاسایه کان به مه بهستی که بشتن به شوپته واره به نرخه دیرینه کان، له هم بهشه دوزراوه باق بووه .

هه لکوگینی تيمه له هم گورستانه دایه په که مین هه لکوگینی زانستیانه و سیجما تیک بوو که راسته خو له لاینه ی به رتیه به ری گشتی دیرینه ناسی و گروپی دیرینه ناسی زانکوی تارانه وه، پاش سألانی زور که نه هم هه رتده که وتیوه بهر هه لکوگینی نا تاسایی و تا نا نکه رانده قاچا حه چیه کانه، نه نجام هرا و به لکه و زانیاری بړوا پیکراوی دوزراوه ی دانیشتوانی دیرینی هم هه رتده خسته دهستی

زانایانی هم بواره .

په سنی ټیمه له ټیران شو نه تروانه له خو ده گریټ که له سنوړتکی به رملواتر له جوغرافای
 هه نوکه یی ټیراندا ده گونجیت، په سنیک که وهکو فـئیشپگل ته پژی، سه رزه وینیکه له له نیوان
 یوویاری سیند و دیجله و بهوتی بارتیلید، باکتریا و خوراسان و توس و سیستان و
 بهلوچستان و کرمان و موکران و فارس و قوم و کاشان و گوزگان و ږدی و گیلان و مازندهران
 و نازره بابجان و لوږستان و خوزستان و نهرمنستان و همدان ده گریته وه. نیوه جوړ به جوړه کانی
 به رده نوو سراوه که ی ته ختی جه مشید که ده توانین ږیزه کانی له یووی وینه کانه وه به هاو وینه یی
 باورده که ی بارتولید بزاین، هه یوونی درېژ خایه نی نه تروه کانی دانیشتووی ټیرانی دیرینه ی پیش
 له هخامه نشیبه کان نه دات. لویی واندنبورک له کومه له کدم وینه که پدا (دیرینه ناسی ټیرانی کوڼ)
 لا پهری ۱۳۴۱ نوو سیوریه؛ نه گهر تشک بهغینه سر سرده ده جوړه جوړه کانی شارستانیته ټیران
 له گرنکی شارستانیته ی پیش له میووی نه م واته، تووشی سه رسوړومان نه یین.

ده سکه وته هه نوکه ییبه کان به رانبر به فراوانی سه رچاوه شاردراوه کان له ناستی هچ دایه، هیشتا
 بوسه لماندنی هه یوونی ناوه ندی شارستانیته ته پرژماره و جوړه جوړ و زوړ پیشکه وتوو و ده وکه مهندي
 ټیرقنی دیرینه ی پی؛ هخامه نشیبه کاند، وهکو پیوست هه ول نه دراوه.

نهم ده سکه وتانه له ناوه ندانه هه لکه وتوون که هه موویان تاراده یه کی زوړ باسی پیشکه وتووی و
 پهره سندنی ناستی هوندی کوڼ و کدم وینه ی نه هوزه ټیرانیانه ده کن که به زمان، پیتی نووسین،
 سیسته می ناودپری، شارسازی، نه ندازی، به ریوه بهری و هه روه هه رهنک، هوند،
 پیشه سازی و ثانینی تاییه تی خوتانه وه له جیهانی دیرینه دا به خوناوییه و ژیاون.

له راستیدا ده توانین ږایکه ته یین که ټیران په که مین خو لقیته ری نامیر و نامرازی مه تالینه، چونکه نهم واته
 به پیچه وانه ی میوویوتامیا و میسر و ده شایبه کانی شیوی سیند، له لاینی کانزا مه تالینه کانه وه زوړ ده وکه مهنه ند
 بووه، به گشتی ده زانین که به درېژایی میوو، زړ و زیو و مس و ناسن و قورقوشمی سوور و زهرنخ له ټیراندا و
 زوړتر له کرمانیا (کرمان) که ل دی لی و ده رگیراوه. (ټیرانشهر جلد اول نشریه شماره ۳۲ کمپسون ملی یونسکو).
 ریژه یه کی دوور و درېژ له شارستانیته تانه، له چاو خشان دیک کی کوړتدا، به کومه لیک ناوه ند
 ناماژه ده کات که به کوړته پشکینیکی هه ندک، شایته لی له سه ر هه یوونی شارستانیته تی درو شاولی
 دانیشتوانی ره سنی ټیرانی دیرینه نه دات.

نهوئى كه له حهسه نلو، دین خواه ته په، تهختى سلیمان، گوى ته په، زیویه، مارلیک، کلورز،
 دیلمان، حهیمه جان، قهآ چاخ، روستم قهآ، ده ماوند، قه پتهریه، چه شمه عدی، خورین ته په،
 کلارده شت، خه رگوش ته په، تورنگ ته په، گودین ته په، شقه ته په، ته پى حه سار، نه یشاپور،
 سیدلک، ته پى گیان، نوشی گیان ته، ته په سه راب، دوّم سوّرخ، باباجان ته په، ته پى گوّزان،
 وه رکه بود، ته په موسیان، چغازنبیل، حهفت ته په، ته پى شووش، تل باکون، ته په کانی میروءى،
 عدی کوش، فه هلیان، تل ئیلیس، گوّستانی خنامان، چه داد، ته په یه حیا، شارى سوتاو و هی تر
 و هی تر، که هه موویان دیمه نیک له شوینه واره کانی پيش هخامه نشیبه کان ده نوین، دوّزوانه ته وه
 و بهروشنی نیشانی شه دن که پيش له سه ره دانی شه کوچه ره باکووریانه که پاش کاولگردنى
 شارستانییه تی میروپوتامیا و ئیرانى دیرینه به هخامه نشیبه کان ناویانگیان ده رکرد، له ده ورویه ر و
 ناوه ندی له ناوه ندی ئیرانى دیرینه دازوّرتر له ۱۵ کوّمه لگا و شارستانییه تی گوره ژیاون.
 له هه ریمى هه ندی له شارستانییه تانه، وه کو کاسپین که هیچ نه بى بریتى بووه له قه زوین
 (کاسپین) تاده گاته شه پهرى ده ریای کاسپین (خه زه ر)، به جوانی ده توانین یه که مین نمونه ئى
 یه کگرتووی هۆزه دراوسیدان ببینین و نه گهر میژووی پیشکه وتتى شه وخه لکانى و
 شارستانییه ته که یان به شیوه یه کى سوّرشتى گه شه ئى بکهربایه، له وانه بوو که له زه مینه ئى رامیاری و
 نابوریشدا وه کو ئیمپراتورییه ی سه رده مه دیرینه کان، له چمن به شیكى و لاتدا یه کیان بکرتبایه.
 چونکه میژووی دیرینه که مترین نیشانه ئى له ناکوکى و دژده رى نیوان شه وهوزانه ده ناسینیت.
 پانتایى ئیمپراتورى میدیا، که هۆز و نه ته وه و نه ریت و زمانى جوّره جوّره له سنوورى به ربلاو،
 له باشوورى پروبارى نه رهس تا هه مه دان و ره ئى و هه ریمى باکوورى ده شتى که ویر له خو ده گرت،
 وه کو دیاکونوف شه ئیژى، هیچ نه بى هۆزه ره سه نه کانی کوتى لولوی، میهرانى، هورپانى، و کاسى
 زووتر له سى هه زار سالی پيش به شیوه یه کى ئاشتیخوازانه له یه کتى میدیاکاندا کوّنونه وه. شه
 یه کتیه که له باکوورى روژه لاتمه له گه ل یه کتى کاسپیه کاندا و له باکوورى روژئاواوه له گه ل
 یه کتیه ورازته کاندا دراوسى بووه، نه گهرمه جالى پیشکه وتتى سوّرشتى هه بووایه، ییگومان
 له سنوورى خویدا ئیمپراتورییه کى ره سه دنى هه ریمى پیکه هینا، به تاییدت یه تى به هیزى ئیلام

له باشوور و يه کيتي زوړ به هيز و پيشکه وتووی لوړستان و نالي پي له باشووري روژه لات و هروها شارستانپه تي سیدلک له باکووري شارستانپه تي لوړستان ، اللهو سرده مه داهه و مهرجيکی په پوهندی نه ته وایه تیان هه بووه .

په رپيدانی هم بوچوونه ، بوته وکاته که شارستانپه ته کانی کرمان ، موکران ، سيستا ، زابلستان ، خوراسان و گورگان ، زه مينه و چاره روانی پیکهاتي کيانکی نه ته وپيان له به شيکی به ريلای نه و کوم لگادا هه بوو .

نمونه دوژراوه کان نيشانی ته دن که ده ولتانی هم يه نه ته وپيانه پيش له هخامد نيشيه کان لانگري مزنایه تي و سرده سخوازی تودپروانه نه بوون ، په پچه وانه ي تيمپراتوری هخامد نيشيه کان خاوه نی ناوهندی چه کدارانه نوبوون ، میژو نيشانه يه کی له شهرو پیکدادانی دريژخايدن و سرتاسری نيوان نه وانه ي تاپو نه کردووه ، و زرينه ي شهر و دژمريه کانی تیرانی دیرینه له سنووری به رته سکی پراوتزی روژتاوا و نيوان شارستانپه تي تاشور و سومر و بابل له میژوپوتا مبادا سدری هه لداوه .

به م جوړه له ده سپکی هه زاره ي يه کمی پيش زاینی ، پیکهاته ي هوژی و نه ته وپي خد لکی تیران ، هیشتا نه گوړدرا بوو ، ۲۵۰۰ سال پاش يه کم جیگیربوونیان و لانی کمی ۵۰۰ سال پيش له هخامد نيشيه کان ، و هدر له میژوه پیکهاته يه کی ناره زومد نانه ي تاشتيخواز و پیکه وه ژيان بالی به سهر هدریمه که دا کیشابوو .

پيشتر وترا که دانیشتوانی دیرینه ي سدریانی تیران خد لکانی خاوه ن هلویتست و برایه تی بوون . له م باره وه و له چن روانگه يه دیکه وه ، هاوینیه يی زوړیان له گدل هاوتمدن و دراوسیه کانیان له دوکی سیندا هه بووه . به روا لته دیار نی به که هم خد لکانه له چ کاتیکه وه له و تایید ته ندیبه باش و جوان و تاشتيخوازیه دورکاوتنه وه و یا ناچار به و کاره کران . (واندونبرک ، باستان شناسی تیران باستان ، ل ۱۳۴)

درگایه کی تر بو سلماندنی نه بوونی کیشه له پیکهاته ي نه ته وه کانی دانیشتوی تیرانی کوڼ ، هاوېشی نه وانه له فدره ننگ و هوته ره جوړاو جوړه کانیاندا يه . يه کده ستي شپوه و تاراده يه که نه قشی سوا لته و شته مه فدره قیه کان ، شوشه يی ، ناسنی و نيشانه نه ته وپي و تاینیه کان ، که له سهر به رده داتاشراوی سرده مه کوته کان ماوه ته وه و هروها خشل و که ره سدی نیومال ، شوشه ، زیوو

و ئالتون، لەو پەری سەر سوورماندا، لە پەتووەندیەکی بێ کێشە یان ئیوان بە شیک لە هۆز و نەتووەکانی ئێرانی دێرینە باس دەکات.

دیاردە ی زور لە شوێنە دێرینەکانی ئێران لە سەردەمانی پێش لە میژوودا، لە هەزارە شەشەم تاهەزاری سێهەم پێش لە میژوو، سوێنە نەخشێراوەکانە. شیوی رازانەوێ ئەوانە لە بەشە جوو بە جوو کانی ئێراندا جوو بە جوو، بەلام شێوەیەکی یە گەرتوو لە هەمووی ئەوانە بە دی دەگرت کە لە هەندێ لایەنەو، لە گەڵ سوێنەکانی شارستانیەتی میژوپوتامیا لە پوژناویدا هاو بەشن. هەمووی ئەم دەفرە سوێنەکانە بەرەمی بێمەتی خوێنەوانی ناوچەیین. (جان کرتس، ایران کهن، ل ٦)

بەم جوو هەبوونی ئیتیککی کە دوایی بە هەخامەنشییەکان ناویانگیان دەرکرد، لە دەشتە بەرزەکانی ئێراندا سەریان هەڵدا. نەتووەکانی دانیشتووی ئێران هۆزێکی کوچبەری نەناسراو نەبوون کە پو سەرزەوییەکی نەشیای نیشتهجی بوون و دوو لە شارستانیەت دەرباز بووین، بەلکو زنجیرە نەتووە گەلی بوون کە لە گەڵ شارستانیەتەکانی ٦٠٠٠ سەلە میژوپوتامیادا بەبێ کێشە و بەرانبەرکی ژیاون و تەنانت پو کەم کردنەوێ کێشەکانیان بە پارێزەو هەلسوکهوتیان کردووە.

دەسکەوتە فەرەنگیەکانیان لە پەتووەندی و پێشکەوتنی کوێنەلایەتی، ئابووری بەهێز و گەشە کردوو باس دەکات و نمونە ی ئەوانە لە مارلیک، سیهلک، لۆرستان و شوش، شایەتیکی راست وێژ لەم بارەوێ. ئەم کتێبە زمان و شوێن و هاتی کوچبەرائیک پو هەریمیک هەڵدەسەنگینێت کە ئیمرو بەو هەریمە ئێلێن فارس. ئەو خەڵکانە وەکو لە چیرۆکە فۆرمیەکانی ئەم سەردەمەدا دەرئەکەوێ، بەرواڵەت پاش بەشداری لە زنجیرەپەک هەلسوکهوت و مامەڵە ی سیاسی و چە کدارانەدا، خوێتان گە یانەدە فارس و ئەو شوێنە یان کرد بە پێگە یەک پو هێرش و پەلاماردانی نەتووە و هۆز و شارستانیەتە دێرینەکانی ئێران و پاش ئەو پو سەر نەتووەکانی دراوسی، لە میژوپوتامیەو تا میسر و سوریا و لە یونانەو تا هیند و ئاسیای ناوین. کتێبە کە هەرەو ها کاریگەری درێژخایەنی میژوویی ئەم هێرشە، کە رێگای میژووی سۆرشتی پوژەلاتی ناوێراستی تووشی پوژێلاری کرد و پو بە هوکاری ئەو دوو کەوتووێ کە ئیستا دەیینین، بەدۆستی و دوو لە هەر جوو دەمارگەزێکی ئاسایی ئەم سەردەمە، هەڵدەسەنگینێ.

بەردە نووسراوە ی پلێکانەکانی هوکی گشتی تەخت جەمشید بە راستترین وێنە ی بەشیک لە میژووی

دیرینه‌ی ئیران، رۆژه‌لانی ناو راست، ناسیای ناوین و هیندوستان ده‌زانی. نوینه‌رانیک که له‌و
 بهره‌نووسراوه‌دا، شیاوترین بهره‌مه‌نده‌وه‌یه‌کانیان بو. بارگاکای داریوش ئه‌به‌ن، دانیش‌توانی
 ره‌س‌ن و خاوه‌ن شارستانییه‌تی سه‌ره‌زه‌یه‌کانی ئیرانی کۆن، می‌زوپوتامیا، هیند و ناسیای ناوین،
 که بهره‌هێرشی هخامه‌نشیه‌کان، له‌دارشتی بناغه‌ی شارستانییه‌تی مروّقا، به‌بی‌کیشه
 به‌شداریان کردووه، هۆنده‌ره‌ درو‌شاه‌وه‌که‌یان ره‌گ و بنچک‌کی یه‌گرتووی هه‌یه‌ و به‌هاویه‌په‌وه‌ند.
 یه‌کی هاویه‌ش په‌روه‌ده‌ بوون. بهره‌که‌ی ته‌خته‌جه‌مشید که ئه‌و گشته‌ریزدار و هی‌زاییه
 ی‌واته‌یه‌ی پیشک‌ش ده‌کریت، یادگاری به‌دی‌لگرتن و سه‌رکو‌ت‌کردنی خه‌لکانیکه‌که‌ ده‌رونی
 شه‌راشویی سه‌ره‌که‌وتوو‌ه‌کان، ریزی په‌یتا‌په‌یتای ږم به‌ده‌ستان، کو‌ی ئه‌شرافیه‌ت و گه‌وره‌پیاوانی
 ده‌سه‌لاتداری ئه‌و تابلوه‌به‌رو‌شنی دیاره‌ و دمارگرژی و لووت به‌رزی له‌سه‌ر و به‌چکه‌ به‌ردینه‌که‌شیان
 ده‌باری. یاساوه‌لکان که‌جلوبه‌رگی ناسیایان له‌به‌ردایه‌ له‌راسپاردی ناسایش باره‌گاکای داریوش
 ده‌چهن که‌رواله‌تی هه‌مینان سی‌ه‌ری خستوو‌ته‌ نیو هۆک‌ه‌وه. ئه‌م کتیه‌گه‌ره‌که‌یه‌ ی‌زی که‌ ده‌سیکی
 سه‌ره‌لانی هخامه‌نشیه‌کان له‌ رۆژه‌لانی دینه‌دا، له‌گه‌ل کۆتایی زبانی نه‌ته‌وا‌له‌تی _ فه‌ره‌نگی ته‌واو و با
 کاتی ئه‌م هۆزانه‌، له‌وا‌نه‌ هۆز و شارستانیه‌ته‌کانی ئیرانی کۆندا، به‌را‌نه‌ر بووه.

تیکستی بهره‌نووسراوه‌که‌ی داریوش نه‌ته‌نیا به‌لکه‌ی ده‌ق نه‌شی‌واوی ده‌سه‌لاتی چه‌ک‌دارانه‌ی
 هه‌یزکی نامۆ به‌نه‌ته‌وه‌ و واته‌، به‌لکو‌ خاوه‌ن بیر و ئه‌و نووسراوه‌یه‌ که‌ سه‌ره‌زه‌وی و نه‌ته‌وه‌ی
 زۆری له‌ ئیران و می‌زوپوتامیادا داگیرکرد و ده‌توانین وه‌کو یه‌که‌مین بهره‌دی بناغه‌ی لادان
 له‌می‌ژووی سو‌رشتی، نه‌ته‌وه‌یی و هه‌رمی جیهانی دیرینه‌، ئاماژه‌ی پێ‌که‌ین که‌ شو‌نه‌واری
 نیکگاتی هه‌شتا له‌ رۆژه‌لانی ناو راستدا ماوه‌ته‌وه. ئه‌م کتیه‌ ئه‌فسانه‌ی هخامه‌نشیه‌کان،
 به‌تایبه‌ت ئه‌و ئه‌فسانه‌گه‌له‌ که‌ "ته‌وه‌ره‌که‌ی کورشه" و ئه‌فسانه‌ی کرده‌وه‌ شیاوه‌کانی
 هه‌ل‌ده‌سه‌نگینی و ئیرانییه‌کان له‌گه‌ل می‌ژووی راسته‌قینه‌ی خوتاندان که‌ می‌ژووی پێش له‌هخامه‌نشیه‌-
 کانه‌، ئاشنا ده‌کات و پێ‌که‌وه‌ ده‌یان‌لک‌یه‌یت. می‌ژووی ئیران و رۆژه‌لانی ناو راستی پاش
 هخامه‌نشیه‌کان شایده‌ته‌که‌ دێر: کانی ۲۰ تا ۲۲ ئه‌ستونی یه‌که‌می بهره‌نووسراوه‌که‌ی داریوش
 له‌یستوندا که‌ئله‌ی: داریوش شاه‌ ئه‌ی‌زی "هه‌زه‌لامیک له‌ و واته‌انه‌ به‌وه‌فادار بوو، ریزی لی‌ ده‌نیم،
 ته‌وه‌ی بی‌وه‌فا بوو به‌سه‌ختی سزای ده‌ده‌م" به‌را‌ده‌یه‌کی سه‌رسو‌ور هه‌ینه‌ره‌ که‌بوو به‌ئولگوی

ری نمونه‌ی کرده‌ویی پروپروو بونه‌وی هه‌موو ده‌سه‌ل‌ات‌دارانی دووایی له‌سه‌رتاس‌ری رۆژه‌ل‌اتی نا‌وراست و په‌یۆ‌ندییه‌ ن‌ته‌وه‌یه‌کان، نه‌له‌سه‌ر بناغه‌ی هاریکاری و‌ها‌ویروپایی، به‌ل‌کو، به‌ران‌به‌ر ئۆل‌گه‌ه‌که‌ی داریوش و‌ه‌کو په‌یۆ‌ندی نیوان سه‌رکه‌وتوو و مل‌که‌ج هه‌لس‌وک‌وتی له‌گه‌ل‌دا کراوه، هه‌میشه هه‌روه‌ها بووه که گۆیه‌ ده‌سه‌ل‌ات‌دار و پادشاکانی ئیران و‌ل‌اته‌که‌ی خۆتان داگیر و ن‌ته‌وه‌که‌ی خۆتان به‌دیل‌گرتوو و و‌ه‌کو کوبله پروپرووی بونه‌ته‌وه. ئه‌م سه‌کردانه یان به‌دووی و‌ه‌فادارانیک‌دا گه‌راون که یسان‌که‌ن به‌داره‌ده‌ست و ده‌سخه‌شانه‌یان پی‌یده‌ن، یان به‌دوای تاوان‌کارانیک‌دا که ئه‌به‌ی سه‌رکۆت بکرتین. ئه‌م شیوه‌ به‌رپۆ‌به‌ری کومه‌ل‌ایه‌تییه، که یه‌که‌م جار هه‌خامنه‌شییه‌کان دایان‌ه‌یتا، هه‌میشه هاریکاری ن‌ته‌وه‌ی بۆیاری نه‌یاری و‌دۆ‌منایه‌تی گۆراوه.

داریوش له‌سه‌ر به‌رده نووسراوه‌که‌ی هه‌ول‌ی ن‌ته‌وه‌ بن‌ده‌سته‌کانی بۆ رزگارپوون له‌ده‌س بنه‌مال‌دی هه‌خامنه‌شی و گه‌یشتن به‌سه‌ربه‌خۆیی چ‌ه‌ن جار دوویات کردووه‌ته‌وه. تیکستی نووسراوه‌که به‌بی پیوستی به‌هیچ‌جۆره لیک‌دان‌ه‌وه‌یه‌که ئه‌یژی: له‌یه‌که‌مین ده‌رفه‌تی می‌یویدا، واتا پاش مردنی کورش به‌بی‌ناو‌به‌ین، و کاتی که‌مبوجیه له‌میسربوو، خه‌ل‌کانی ئیران و سه‌رتاس‌ری رۆژه‌ل‌اتی نا‌وراستی دیرینه، دژی ده‌سه‌ل‌اتی هه‌خامنه‌شییه‌کان سه‌ریان هه‌ل‌دا و ئه‌و جۆره که داریوش ده‌نووسی: "خه‌ل‌ک له‌ژێر فرمانی ده‌رچوون، هه‌م له‌پارس و هه‌م له‌ول‌اتانی دیکه"، سه‌ره‌تا ئیلامیه‌کان شو‌رشیان کرد، دووایی بابوکیه‌کان سه‌ری‌چیشان کرد، جاریکی تر پارس، خوزستان، می‌دی، ئاشور، پارت، م‌رو‌ف، ش‌گوش و سکایید دژی هه‌خامنه‌شییه‌کان سه‌ریان کرد، دووباره ئیلامیه‌کان له‌به‌ر خۆتان‌دا، دیسان نوره‌ی می‌دیابوو، دووایی پینج جار ئه‌رمه‌نیا له‌ژێر رکیف ده‌رچوو، دیسانه‌وه سه‌ره‌ل‌دان‌یان ده‌س‌پیکرد، ئه‌و‌جار نۆ‌ه‌ی سکارتیه‌کان گه‌یشتن دووی پارت‌ه‌کان و پاش ئه‌وان گورگانییه‌کان سه‌ریان هه‌ل‌دا، جاریکی تر م‌رو‌قیه‌کان و پارسه‌کان ئالای رزگاریان هه‌ل‌گرت. سه‌ری‌چی خه‌ل‌کانی ورس‌بوو له‌سته‌می هه‌خامنه‌شییه‌کان به‌ده‌یان جار دوو پات بووه‌وه، سه‌ردارێکی نا‌ن‌شانی پارسه‌کان ر‌ه‌خ‌جیه‌کان، بۆ‌چنده‌مین جار، بابوکیه‌کان و دیسان ئیلامیه‌کان و سکا ک‌ل‌او تیرۆ‌کان... و به‌م‌جۆره سه‌رتاس‌ری و‌لاتی ن‌ته‌وه‌ بن‌ده‌سته‌کان سه‌ریان هه‌ل‌دا و دیسانه‌وه به‌زه‌به‌ر و زه‌خت دامرگانه‌وه و پاش هه‌رکه‌وتیک سه‌ره‌ل‌دانیک

بۆ بەدەسەیتانی سەربەخۆیی ڕێکخرا بەلام ولامی داریوش بەدەمووی ئەوانە وەها بوو:

من هەم لووت و هەم گویچکەئ و هەم زمانی ئەو (فەورتنی سەرداری ئازادی
خواری میدیا)م پری و چاوێکیم هەلکۆئێ . (هەر بەو حالە) بەستم بەدەرۆزە
کوشکەکەرە تا هەمووان بیهینن، دوایی لەدەمەداندا هەلمواسی و هەمو هاپوئ
هەلکەوتووێکانیم لەناو قەڵاکەدا خنکاند" (شارپ فرمانهای شاهان هخامنشی،

کیبەدی بیستون ۲ باند ۱۳)

بەم جوهرەئ کە لیستەکە ی داریوش لە نووسراوەکە ی بیستوندا، لەپەرستی بەردە نووسراوەکە ی
هۆکی گشتی تەخت جە مشیددا، دیسانەو کەمەل تر ئەبێ و میدیایی، ئیلامی، هەراتی، میسری،
بەلخی، سگرتی، ئەرمەنیایی، بابۆلی، سوریایی، سکایی، گنداری، ستگیدی، سەغدی،
خوارەزمی، لیدیایی کاپادوکیە، ئیونی، زرنکی، رەخجی، هیندی، تراکییی، عەرەب، کاری،
حەبەشی و بەواتای راست تر هەموو نەتەوێکانی دانیشتووی ئێرانی کۆن و شارستانە
دراوسێەکانی گرتەو، کە تیکشکاوی تۆندی و تیزی بێ وچانی هۆزە باکووریەکان بوون . تیکشکانی
بەپەلەئ ئەو نەتەوانە نیشاندەیکە بەرچاو لە نەبوونی سازه و ڕێکخراوەیکە چە کدارانە و هەبوونی
دەروونی هێمن و خاترجەم و پیکەوێژان، لەنێو نەتەوێکانی ئێرانی کۆندا بەدی دەکات، کە تەنانەت
نیوێ داکوکیەکیان لەخۆیان نەکردوو. تۆزینەوێ راست و دۆرستی بەردە نووسراوەکە ی بیستون لە
خۆیەدەستەوێ دانی سەرتاسەری هۆزە رەسەنەکانی ئێران بە هۆزە هێرش بەرەکان باس دەکات .

هەرچەن وشەئ پارس وەکو نیوی هەریمی و یا خیل و هۆزکی ئێرانی لەمێزو و جوغرافیای
ئێرانی پێش لە هخامنشیەکان و داریوش دا نائاشنایە، بەلام لیکدانەوێ ئەم سەردەمە گەورەترین
هەلە و کەمترخەمیە، کە پارس و هخامنشیەکان وەکو ئێرانی دەناسین . چونکە داریوش لە
بەردە نووسراوەکە ی بیستوندا باسی داگیرکردنی پارس دەکات و کۆرەکە ی پارسیش هەم لە
نووسراوەکە ی درگای باشووری کۆشکی سەد ستوون و هەم گلکەوێکە نەقش ڕۆستەمدا، وەکو
نەتەوێ بەندەتەکانی دیکە، تەختی پادشایی خەشایار شاه و داریوشیان ناوێ سەرشان و داریوش
ئەو هەموو ناماژە بە شوێرش پارسەکان دەکات .

کاتی که من له بابول بوم ، ئهم ولاتانه له من ههنگه پراڼه وه: پارس ، خوزستان ، مېديا ، له ناسور ، ميسر ، پارت ، مديوف ، شگوش ، سکايد ، " دا: پيش شاه ميگويد کسي له پارس و مېديا يا له بنه ماله ئي تيمه نه بوو که ئهم پادشايه له گوماته ئي موخ بستنيته و . (داريوش ، کبيدي ييستون)

ئاماژه کانی نووسراوه که ئي ييستون ، دوودلئ ناهيخته وه که داريوش په لاماري پارس و تنانته ئانسانيش داوه ، که بهرانبهر ووته کانی کورش له گله نووسراوه که ي بابولدا ، ولاتي باب و باپيراني بووه ، وه کو ولاتيکي داگيکراو سديري ده کات ، نه وه که نيشتماني خوئي . داريوش تنانته بنه ماله که ي خوئي له پارس و مېديا جيا ده زاني . بهم جوړه له ئيراني ديريڼي پيش له هخامنشيه کان ، له گه ل هه بوني زوړتر له ۱۵ نه توه و شارستانه تدا روپه پروو ده بينه وه که نه گدرگه شه پيدانه ميژوييه که ئي به شپوه يه کي رنکويک دريژه ئ هه بووايه ، له وانه بوو پيکهاته يه کي پرهيژي له يه کي ته نه توه دراوسيه کان له هدرمه که سهری هه لېدايه و به پيشکه و تسي سوړشتي و بي مملاني شارستانه تيکي سهره خوئي بنيات بنيايه . وه هاپيشکه و تتيک نه گدر له سهر بناغي رهوتي دووه زار سالي پيش له هخامنشيه کان ، ته نيا سوړشتي نه توه يي ، ئيتيکي و جوغرافي ، بو له پيش چاو بگيرايه ، بيگومان شارستانه تي ديريڼي ميژويو تاميناش که به راستي دايکي فدره ننگ و شارسته ني ته جيهانه ، له لايڼ هخامنشيه وه هه لته ده پيچرا و ۵۰۰۰ سال پيش له ئيستا ياساي کوته لايته تي ده نووسي و له گه شه کردني دوواييدا ، بناغي فله سه فه و هيکمه ت و زانستي داده رشت و عدقلي مروقاته تي ناکوته ده ستي روژناوا .

ئهم کتيه پرايډه گه يني که ۱۲۰۰ سال سهرده ستي هوژه نه تياره کان به سهر ئيراني کوڼدا ، وانا سي زنجيره ئ نائيراني هخامنشي ، ئه شکاني ، و ساساني ، پيشکه و تسي نه توه يي له م ولاته دا راوه ستاند . له چوارچيو ئ ئابووري ئهم سي زنجيره دا ئيلا ده سه لاني دسپوتيستي پادشاه به سهر هه موو ساماني نه توه وييدا نه بي ، شتيک نايئيرت ، له پدتيکري سياسي هدرسي ئيمپراتوريه که دا ، ئيلا ديکتاتوري بي سنور ئيستي يدا بي به زه يي نه بي شتيک نايئيرت و چوارچيو ي فدره ننگه که ي بريته له نزم بوونه و ئي ئاستي فدره ننگي دروشاوه ي هوژه ئيرانيه کان . هوڼدري هخامنشيه کان ئيلا پيکهاته يه کي له يه ک بچراوي هوڼدري نه توه بنده سته کان نه بي هيچ شتيکي ديکه ني به . هوڼدري

ئەشکانییەکان بەسەر لاسایی کردنەوەی ھۆنەری یوناندا، ھیشتا لەھونەری لۆرستان
 ئیلام و دانیشتوانی کەنارەکانی دەریای خەزەر گەلیک دوواکەوتووترە و دراوی ساسانیەکان لە
 کمترین استانداری جیھانی و نیشانە ھۆنەرییەکان بێبەرە. پشکنییکی ورد لە میژووی
 ۱۲۰۰سەدەی ئێرانی، پیش لەھیرشی عارەبەکان، نیشان ئەدا کە لەسەرتاسەری ئەو سەردەمەدا
 هیچ شۆتەنەوارێک لە بیر و کردەوی نەتەوایی لەزەمینە ئابووری، رامیاری و فەرھەنگی
 نایبەرت. خەلکی ئێرانی کۆن لەم دەورانە دوور و درێژدا بەگشتی ژیاڵییکی شارداراوەتێان
 دەریازکردوو و بەم جوۆرەتێ کە ئێرانییەکان تا سەدەی دووھەمی پاش ھیرشی عارەبەکان، تەنانت
 لەناساندنی کەسایەتییەکی جیھانی لە ھەموو یارەکانی حیکمەتی جیھانی دێرنەدا داماو بوو و
 بەلگە فەرھەنگیەکانی جیھانی تەنانت بەلگەتێکی نووسراوە کە لەلایەن ئێرانییەکانەو
 بەفەرھەنگی مەوقائەتی پیشکەش کرابی ناسن. لەسەرتاسەری ۱۲ سەدەی ناماژەپێکراو
 خەلکی رەسەن و شارستانیەتە سەرەتاییەکانی ئێران کۆن لەبەدەنگیدا ژیاون، بێدەنگیەک کە
 بەگۆرە ئێ دووسەدە بێدەنگی پاش پەلاماری مۆسلمانان، گەلیک دورو درۆژتر، بەربڵاوتر و قووتر
 و بناغەییتر بوو. لەراوەستانیکی کوۆرت و پشکینەرانی و دورو لەدەمارگژی نیشانی ئەدا کە
 وەستانی فەرھەنگ، زانست و نووسین لە دوازدە سەدەی پیش ئیسلام، بەراوەتێک بەربەلاو بوو کە
 دەتوانین بێژین ئیستا ئێرانێەکان هیچ میراتیکی دێرنەتێان لەزەمینە جوۆرەکانی ژیاڵی
 نەتەویدا نیە. شۆتینی بەتالی ئێرانێەکان لەخەباتی فەرھەنگی دنیای کۆندا، زیانیکی گەورەتێ
 کە قۆرسیایی خستوووە سەر ئەم ولاتە.

خوگرتن بەخویندەنەوێ روویەری بەلگەنامە و نووسراوەکانی ئێران بەبێ تێروانیییکی رەخنەگرانە
 و ئاکادیمیک، بوو بەھۆی ئەوە کە ناوڕۆکی ھەموو ئەو بیرەواریانە بێتە باوەڕتێکی پیروز.
 ئەگەر بێسۆزان و پشکینەرانی و میژووزانانی ئێران، بەجیگای بیر و بوۆژنی نەتەوێ دەمارگزانە،
 ھێز و بلیمەتی خوێتان لەبواری پشکنین و بەدووچوونی زانستانەدا بکار بەردا، ئەوکاتە روون
 ئەبوووە کە ھەولێ ئێرانێەکان لەدەسپێکی سەدەی سیھەمی کوچیدا، بوادھینانی نووسراوە
 پەھلەوی و فەرھەنگ و تەنانت ئایینی بریقەداری پیش لە ئیسلام، کە لە کاردانەوکانی نەتەویی

بدرانه ر به داگیرکردی عاره‌بدکان پاش بی‌هیوایی ئیرانیه‌کان بوو. بدچ‌نیشانه و مدستی‌کوه
 نهنجام دراوه. (۱)

وه‌ها درنه‌کوی که میژوونووسانی ئیرانی و تازی بو نووسینی بهره‌مه‌کانیان دهرباره‌ی ساسانیه‌کان،
 له‌سەرچاره‌رسنه‌کان به‌هه‌تایان وهرگرتی. ئهم سەرچارانه‌کامانه‌ن؟ ههم "کارنامه‌ک" که به‌یهره‌تانی به‌شیک
 له‌وه. ئهم کتیه‌مان ده‌ست پی‌کردو ههم "خودایی نامه‌ک" که به‌هه‌ولێ میژوونووسانی ئیسلامی زیندو کراوه‌و و
 هه‌روه‌ها چهن وهرگیراوی له‌نووسراوه‌کانی فارسی ناوه‌راست، له‌وانه "نامه‌ی تهنسەر" که تا ئیستا ماوه‌ته‌وه
 هه‌موویان له‌ریه‌که و لایه‌تیکی تابه‌تدا نووسراوین و مه‌به‌سته‌که‌یان له‌و نووسراوانه‌وه‌یه‌ که هه‌ول به‌ن کاج و
 نه‌ختی پادشاکانی ساسانی که به‌هۆی شۆرش خه‌لک له‌سه‌ده‌ی شه‌شمی زاینیدا که‌وتبووه مه‌توسی، پایدار و
 هه‌میشه‌یی نیشانی به‌ن. ئهم نووسراوانه‌ که داگوکی له‌یاساکانی ده‌سه‌لانی ساسانی به‌مه‌به‌سته‌وه ده‌ی‌لگێتن به
 سه‌رده‌مه‌کانی گوته‌وه. (لوکین، تمدن ایران ساسانی، ۹)

ئیستا ئهرکی هه‌مووئه‌و زانایانه‌یه‌ که، به‌جیکای دمارگرژی نه‌ته‌وه‌یی، به‌شوتندا چوونیکێ
 گورجوگوڵ ده‌س پی‌بهن، ئاشکرایه‌ که ئیرانیه‌کان، پاش هه‌خامنه‌شیه‌کان تا سه‌ده‌ سه‌ره‌تایه‌کانی
 کوچی، له‌بهر داگیرکردی هۆزه‌ به‌تانییه‌کان و نه‌بوونی حال‌و هه‌وای شی‌او بو‌راکه‌تیا‌ندنی بیر
 و نه‌ندیشه، نه‌هاته‌ نێو‌گوره‌پانی نووسین و ب‌ئاو‌کردنه‌وه‌ی حیکمه‌ت و زانسته‌ی هه‌ری‌می و
 نه‌ته‌وه‌یی، له‌هیچ زه‌مه‌تیکی ئهم سه‌رده‌مه‌ دوور و درێژه‌دا، رێچکه‌یه‌ک له‌هاریکاری هۆزه‌ کوته
 ئیرانییه‌کان له‌ته‌ک ده‌سه‌لانی ناوه‌ندی ئیراندا نایینریت و داگیرکردنی نائیرانی تا دووا هه‌ناسه‌ و
 تا‌کو‌تایی ساسانیه‌کان، جگه‌له‌ لاوازکردن و تیکدانی توانایی هۆزه‌ دیرینه‌کانی ئیران کۆن،
 نه‌قشیکیان به‌جی نه‌هیتا و ئه‌وه‌ که ئه‌وان له‌ئیران و ئیرانی نیشانی جیهانیان دا، ته‌نیا رمی
 پارسی بوو که به‌داخه‌وه‌ زور شوینی ته‌نیه‌وه.

په‌ره‌سه‌ندنی نه‌یاری و دورکه‌وتنه‌وه‌ له‌نیوان نه‌ته‌وه‌بهنده‌سه‌کانی ئیرانی کۆن و ئیمپراتوره‌ داگیرکهره‌.
 کاندایه‌را‌ده‌یه‌ک بوو که بنده‌سته‌کان له‌هه‌مووی ئه‌وه‌دوره‌انه‌ دوور و درێژه‌دا، ته‌نانه‌ت به‌رانه‌رکی و
 به‌لام رووداوی وه‌ها له‌میژووی پاش ئیسلام دا دووپات نه‌بووه‌ته‌وه. سه‌ره‌رای خۆین‌رشتن و زه‌برو
 زه‌نگی مه‌غوله‌کان له‌ په‌لاماره‌که‌تیا‌ندا بۆسه‌ر ئیران، چهن‌دین جار له‌ گ‌ل داگوکی نه‌ته‌وه‌ی،
 خه‌لکی و ته‌نانه‌ت که‌سی دا روویه‌روبوونه‌وه، به‌لام ئه‌سکه‌نده‌ر به‌سۆپاییکی که‌مه‌وه سه‌رتاسه‌ری (۱).
 له‌کتیی دوهمدا به‌خه‌ستی له‌پاره‌وه‌ یاس ده‌کین.

ٲمپراتوري بهرٲوالدت زده لاحتى هخامنشى ، بهى روى بهرٲو بوته وهى پارٲزكارى نته وهى ، پش له روى خاندنى ناو نده كانى ٲمپراتورى داگير كرد و پاته ختى هخامنشه كانيشى ناگرتى بهردا (١) .

و هروه ها داگير كمرى عاره به كان به هيز و توانايى تاقي كرده وهى كى نرمى چه كداريه وه ، ٲمپراتورى زلٲىزى ساسانيه كان ، ديسانده وه بهى روى بهرٲو بوته وه له گدل داكو كى خه لكد ا ٲيکشكاند .

بهم جور ه ٲيسته بهرٲوانگه ٲه كى به لٲه نانه و دور له لوتبه رزى ، سه ٲرى ده ورانى دور و درٲوى ١٢٠٠ ساله ٲ ده سه لاتداريه تى خيله نه ناسراو و ناهه رٲى و نائيرانيه كان بكه ٲن و نه وه بزانيه كه نهٲ ماوه ٲه سه رده ميكي راوه ستاو و پشتگو ٲى خراوى ميژو ٲى بوه . سه رده ميك كه ٲيران له زور لٲه نده توهوشى نرمى و نه نامدت هات و له دارشتنى فرههنگى مروقا ٲه ٲيدا به ٲه شه . تنيا پاش ٲيسلام و له گدل ٲيکشچوونى دورارٲى زنجيره نه ٲاره كانى ٲيرانى كو ندا ، نته وه به ٲهنگ كراو و ٲيکشكاوه كانى ٲيرانى ، گيانيان تى ده كوى و سه ر راست ده كنده و له كه متر له سى سه ده دا ، له پانتاييه جوراو جور ه كانى راميارى ، وٲه ٲى ، نابورى ، زانسته كان و هوتهدا ، خاوه ن ناوانى توانا ٲيشكه شى فرههنگى جٲهان ده كهن . سه ردارانى مذن له نيوان هوت ه ٲيرانيه كاندا سه ر هه لئه دن كه ره گيان له ميژو ٲى پش هخامنشه كان داكو تاوه . هه ٲوونى نته وهى ده هروٲيت و بهم جور ه ٲرديك دروست ده كرى كه دوو شارستانيه تى ٲيرانى كو ن و پاش ٲيسلام ٲيكه وه ده لكيتت و حيماسه تى نته وهى نه دم جاره بو سه رينه وه ٲى ناخاوتنى هخامنشى ، عاره ب ، تورك و مه غول و له كو تا ٲيدا ناخاوتنى ٲيستيعمار و نه مٲرياليسم ، ده گاته لووتكه .

له همان حالدا به نرخ ترين روژه دلالت ناسانى ناو نيشاندارى جٲهان ، به ٲونده ٲى چهن هوكار ٲكه وه كه له كتبه كدها ثامازى ٲى ده كه م هه ٲليان داوه تا فرههنگى نته وه ييمان به زنجيره ٲيك له باوره به ٲناغه و ناراسته كان بتليٲنه وه و ناسنامى راسته قينه ٲى ٲيران و ٲيرانى تا ناستى وٲنه ٲى سه ركو كه كه كانى ته ختى جه مشيد و نه قشى قالى و ناو كه فستق ، نرم بكه نه وه (١) .

هه ٲلى ثامانجدارى روژه دلالت ناسان ، ٲيرانى كو ن به ناگاداريه وه ده خنه نه پشتگو ٲى و ده ٲخنده ٲر ٲيشكى ٲيره ٲى نهٲ ٲرٲيكتوران ه كه روى به ٲمپراتورى هخامنشى را ٲانگرتووه به جور ٲى كه

١- وه كو ناسنى نه امريكا به پانتو ٲى لى و ساندويجى مه كدو نالده كه ناسينكى نه خو ٲنه وارانه ٲه .

به‌جوړې كه له لاپېره كاني دوایي هم كښه‌داپه‌نجه‌ی بۆراډه كېشريت ، نه‌وانه نزيكه‌ی ۱۵۰ ساله به‌قازانجی مېه‌سته سياسيېه كاني سدردهم ، سووديان وه‌رگرتوه تا ميژووی ئيران بو ده‌سپيكي "پړ له‌شانازی "هخامه‌نشيه‌كان بگويزنه‌وه . هم كښه وپنډه‌يكي ته‌واو و شياوله بناغدي ميژووی ئيران و به‌گشتي روژه‌لاني ناوړاست پېشكه‌ش ده‌كات و له‌وانه‌يه بتووانيټ هو‌كاري پړولواوی به‌رواله‌ت بې‌چاره‌سدری نه‌ته‌وه كاني هم ه‌ريمه روښن بكا‌ته‌وه . ه‌ريميك كه ناوه‌ندی سدره‌ل‌داني شارستانيه‌تی مروقاينه‌تیه .

"پشکينه‌كاني دپرينه‌ناسني ته‌پوټكه‌كاني مارليک و به‌رزايه‌كاني چغازنبيل ، چيرزكي شارستانيه‌تيكي زړد مه‌زنی ه‌فت‌ه‌زارساله ده‌گيرنه‌وه . له‌شوش دانيل و به‌رزايه‌كاني ئيلام (عيلام) پاته‌ختي ناشوريه‌كان و پارت‌ه‌كان و خوزستان (جوندی شاپور) پاته‌ختي يه‌كمي هخامه‌نشي و ه‌روه‌ها هم‌ه‌دان (نيكباتان) پاته‌ختي فوړمی ميديا و پارسه‌كان و پاته‌ختي کاتي هخامه‌نشي‌ه‌كان و نه‌شکانيه‌كان ، شوينه‌واری گليک مه‌زن و کوټليک باؤير كه له لاينه‌ی هوټري نه‌ندازی وشارزایی ته‌و سدردهم بې‌وپنه‌ بووه . ماوه‌ته‌وه و نه‌مانه گشت به‌رهمی خدباتی کورش و داريوش بوونه . به‌رانبه‌ر به‌رده‌نووسراوه‌ي‌كه كه له‌كلاوه‌كاني پاسارگاد دا (ته‌ختي جه‌مشيد) ماوه‌ته‌وه . کورش راځكه‌ياندوه ه‌رکس‌تازاده كه له‌سه‌رنايين و بير وباوېر و فره‌نگی خوځي بپيټنه‌وه و مال و گيانی ده‌پاريزدريت . هم‌مو ته‌بې ده‌ست له‌ده‌ستی يه‌کتر بين و ئيران ناوه‌دان بکه‌ينه‌وه تا بتووانين به‌رانبه‌ر به‌شارستانيه‌ته گوره‌كاني بابول و ميسر (ميژپوتاميا) و يونان (روم) خومان بتوينين . له‌م کاته به‌دووا به‌رزی و مه‌زناينه‌تی شارستانيه‌تی ئيران ده‌س پي‌ده‌كات و که‌سانيك وه‌کو بوزه‌رجوټيهر ، زه‌رده‌شت ، نه‌رژه‌نگ ، مانی و نارش که‌مانگير ، سدریان ه‌ل‌دا و بير و باوېري نايي جوړه‌جوړ له‌دايک بو و کورش به‌دانانی زانکوی جوندی شاپور ، که يه‌که‌مين زانکو بو له‌سي‌ه‌زارسال پيش له‌نيستاو کوکرده‌وه‌ی زانايي ه‌ل‌که‌وتووی نه‌وکاته له‌بواره جوړه‌جوړه‌کاندا گوژانکاريه‌کی گوره‌ی له‌زه‌مينه‌ی فره‌نگ و شارستانيه‌تی ئيراندا پيکه‌پنا" . (ميرحسن رضی ، معماري درايران زمين ، روزنامه‌ی ايران ، شماره ، ۱۶۷۷ ۱۶۷۸)

هم ليکدانه‌وه تيکلاو و پيکلاو و ناراستانه ، له‌بنياتی ميژووی ئيران ، له‌روژنامه‌ی نيوه فوړمی ئيران چاپ‌کراوه ، به‌رهمی چن کښي راسپارده‌ی ، شله‌قاو و ناراسته كه روژه‌لانات ناسانی وه‌کو هارولد له‌مپ ، گريشمن ، شانده‌ر ، ويستهورف و ريسپتي به‌ديل و هاوپنه‌ ئيرانيه‌كاني نه‌وانه‌يه تا ميژووی به‌رلواوترين داگيرکه‌ريه‌کی جيهان ، له‌گل ميژووی ره‌سه‌نی سهرزه‌وينی شياوی شانازی ئيراندا بگوړينه‌وه . نيستا هم كښه ، ئيرانيه‌ راسته‌قيندكان ، خدک و هوژه دپرينه

و دانیشتووانی کوئی نه وسهرزه وینه . خوینکاران وپشکینه رانی تا هه نوکه بیده نگ کراوه به
پدره پیدانی نه م ووتووێژه . بۆ هه له خپرانندی تواناییه نه ته وه بیه له خشته براوه کانی ئێران بانگ
لی ده کات .

گه‌ران به دووای وئاندا

نوسه‌رانی میژوی ئیران نه‌یاندە‌ویست که سە‌رده‌م و دێ‌رینه‌ ناسینی ه‌خامە‌نشیه‌ کان (١) جیدی بگرن . نر‌خاندنی که مە‌ن دە‌مدوی لە‌بناغی میژوی ئیراندا بیکە‌م ئە‌م کە‌ماسیه‌ قەرە‌بوو دە‌کاتە‌وه‌ و لە‌بەرئە‌وه‌ که بە‌لگە‌نامە‌ میژویه‌ کانی ئە‌و سە‌رده‌مه‌ بە‌پرسە‌ سە‌ره‌کیه‌ کان ئاماژە‌ ناکات وگە‌لێک دە‌گمە‌ن و نایاب و لە‌ ئاستیکی زۆر نە‌م‌دان . ئە‌م نر‌خاندنە‌ بە‌ دە‌سمایە‌یە‌کی ئە‌وتو پیوستی نی‌یه‌ و دیسان لە‌بەرئە‌وه‌ که پشکێتە‌ران بە‌یارمە‌تی وه‌ا بە‌لگە‌ گە‌لێک چوونە‌تە‌ سە‌رمزاری ه‌خامە‌نشی . یە‌کان وه‌کو بناغە‌دانە‌رانی یە‌کە‌مین ئیمپراتوری جیهانی ، لە‌نر‌خاندنی سە‌ره‌ل‌دانی ئە‌م ئیمپراتو- ریدە‌ تووشی روانگە‌ و بو‌چوونی جو‌رە‌جۆر ناین .

بە‌م جو‌ره‌ و لە‌م حاڵە‌تە‌دا که پیشتر بە‌شیوە‌یە‌کی نو‌ی سە‌یری پرسە‌ کە‌مان کرد ، دوو تیکست دە‌کە‌ین بە‌نە‌مونه‌ ، یە‌کی لە‌وانە‌ نر‌خاندنە‌ کە‌ی ر . گیرشە‌مە‌ن دیرینه‌ ناسی پ‌رناو و دە‌نگی کۆنە‌ ، که کتێبه‌ کە‌ی نی‌وی "ئیران لە‌ دە‌سپێکە‌وه‌ تا ئیسلامە‌" ، ئیستا بە‌وردی ٥٠ ساڵ لە‌ نیوسینی دە‌ریاز بووه‌ و ئە‌وی دیکە‌یان "میژوی ئیمپراتوری ه‌خامە‌نشیه‌ کان" ، کاری مە‌زنی پ‌رفیسور بریان ، که پێنج ساڵ پیش لە‌ پاریس ب‌لاو بووه‌وه‌ . ه‌ه‌روه‌ا کارە‌ تە‌مە‌ن دێ‌ژە‌ کە‌ی رە‌حمە‌تی پیرنیا ، "ئیرانی دێ‌رینه‌" نووسراوه‌ یە‌کە‌ ئیستا ٧٠ ساڵە‌ یە‌ و لە‌ دووایدا کتێبه‌ راسپاردە‌ بە‌لام شایانی کە‌لک‌وه‌رگرتی ئاغای ع . شاپور شهبازی لە‌ ژێر ناو و نیشانی کورشی مە‌زندا ، که ٣٠ ساڵ پیش لە‌ ئیستا چاپ‌کراوه‌ ، لە‌م نر‌خاندنە‌دا پشکینیومه‌ . لە‌بەر ئە‌وه‌ دە‌کرێ‌ بوت‌ری که ئامانجە‌ سە‌رکیه‌ کان لە‌ ٧٠ ساڵ پیش لە‌ ئیستاه‌و لە‌م کتێبه‌دا باسی لێ‌کراوه‌ . ه‌ه‌رکام لە‌م چوار لێ‌کدانە‌وه‌ سە‌ره‌کیانه‌ پالی به‌ دە‌یان ، یان سە‌دان لێ‌کدانە‌وه‌ی لا‌کیه‌وه‌ داوه‌ ، دە‌توانین بێ‌ژین ه‌ه‌موو ئە‌و خاڵە‌ گرنگانه‌ بۆ ئە‌تە‌ندامانی خێتێک که دوایی لە‌ سە‌رده‌می داریوشدا خو‌ی بە‌ستە‌وه‌ بە‌ سە‌رک‌رە‌یە‌کە‌ بە‌نیوی ه‌خامە‌نش و سە‌رزه‌وینک بە‌نیوی ئیران و لە‌ میژوی سە‌رده‌مدا به‌ ه‌خامە‌نشیه‌ کان ناوایانگیا‌ن دەرک‌رە‌وه‌ . پیشتر ناوینشایانکیان لێ‌ نازانین و دیار نی‌یه‌ کاتی ه‌اتیان بۆ جو‌غرافیای ه‌ه‌نووکە‌یی ئیران چ‌ا‌ن‌ا‌وینشایانکیان بوو . لە‌مه‌ بە‌دو‌ل‌وه‌ بە‌ناو‌کردنی ئە‌وان وه‌کو پارسی یان ه‌خامە‌نشی لە‌ ناچاریدایە‌

و نەندامانی خێلێک کە دەبوا دەربارەی هخامنشییهکانووه بووترایە لەپیش چاومان گرتووه . (١)

کتیبه‌کی ماموستا بریان کە بەو پەڕی بۆیری و لەهەمان حالیشدا لەپیش چاوگرتنی هەندی شت نووسراوه ، بەلام بۆگەرێان بەدوای هەندێ مژاری وورددا ، دەوڵەمەندە ، دەتوانی بۆباس کردن دەربارەی بناغەی میژووی ئێرانەوه ، کۆمەڵی قسە سەر دەمی پێیشت . سەرەرای ئەمانە هەژاری بەلگەنامەکان لەناسینی هخامنشییهکاندا بەوڕاده‌یه کە ٤٥ ساڵ نیوان نووسینی کتیبه‌کی گیرشەمن و بریان نەبووه بەهۆی جیاوازی ناوهرۆکه‌کیان . هەلبەت کتیبه‌کی بریان ژماره‌یه‌کی زۆر تاقه پاراگرافی تێدا هه‌یه کە دەربارەی دەورانی (٢) هخامنشیدا نووسراوه و شیوه‌ی تیروانی له‌و باره‌وه نشان ئەدات . ره‌وشتی به‌یانی ماموستا بریان له‌و تیروانیانه‌دا ، جوړیکه‌ که‌ئه‌بی به‌هۆکاری دوودلی و ته‌وه‌ری سه‌لماندنی باسه‌کان روشن نی‌یه . به‌لام ئەم که‌م وکووڕیه‌ی بۆ چه‌سپاندنی میژووی هخامنشییه‌کان ، دژواری هه‌موو میژوونوسانه ، به‌م بۆته‌وه‌ پێکرا به‌ناچاری هخامنشییه‌کانیان وه‌کو کوچه‌رانی ئێرانی ناساندوه و له‌ریگا جوړبه‌جوړه‌کانوه روو به‌ به‌رزاییه‌کانی ئێران (نجد ایران) پالێان پێوه ناوێ . به‌لام چون ده‌کریت که‌هۆزیک پیش له‌وه‌ی هاتبێته ئێران ، به‌ئێرانی به‌ناو بکێرێن ؟ .

ته‌شەندێ ئێرانییه‌کان ، له‌ده‌سپێکی هه‌زاره‌ی یه‌که‌می پیش زانییدا به‌شیوه‌یه‌ک بوو که‌ له‌گه‌ڵ هاتنی یه‌که‌م جاریاندا جیاواز ، وکاریگه‌ری زۆتر بوو ، هێرش به‌رانی ئەم جاره به‌زۆر و به‌ره‌ به‌ره له‌کۆمه‌لانی په‌یتا په‌یتا خزانە تیۆ ئێرانەوه و به‌رواڵته‌ هه‌مان دوو رێگا تان تی‌په‌رکرد که‌پێش‌ه‌وه‌کانیان به‌ریسووان ، واتا قه‌دقازو لای سه‌روی دوو رووباری سه‌یحون و جەیحون ... پاش ئەم کۆچه‌یه‌ک له‌دوای یه‌کانه‌که‌ ماوه‌ی چه‌ن سه‌ده‌ی خایاند ، وه‌کو ئەربابی هه‌رێمه‌که‌ جێگیر بوون و دووبایی کردیان به‌ به‌نگه‌ی داگیرکەری و بۆ به‌دس خستی جێهان که‌وته‌ جموجۆل . (ر . گیرشەمن ، ئێران له‌ ده‌سپێکیه‌وه‌ تائیسلام ، ل ٦٦)

لەم ووتاره‌دا ئا‌غای گیرشەمن ، گروهه‌ی کۆچه‌ره‌کانی پێش‌ه‌وه‌ که‌ خوێ ناساندونی و ته‌یژی

- ١ . کتیبه‌کی ئا‌غای بریان ، به‌رده‌می سه‌چاوه‌یه‌که‌ که‌ پێش‌ه‌سته‌ سه‌ره‌کیه‌کی ٦٠ لاپه‌ره و ٢٠٠٠ ناو و نیشان پێکها‌توه .
- ٢ . له‌وانه‌یه‌ ؛ " نانشان له‌خوێ مێدیا و هخامنشیدا " به‌رده‌می دوکتورج . هاتر مەن . (میژووی مێدیا) دیاکونف ، به‌ پێداچوونه‌وه‌ی به‌رئامۆی ناوبراو به‌رده‌مه‌ پێش‌ه‌وه‌کی " ئیلام " ، " ته‌سکه‌نده‌ر له‌ ئێراندا " به‌رده‌می پرفیسور باویان . " به‌لگه‌کانی خوێ هخامنشیه‌کان " . به‌رده‌می ئۆپنه‌یم ، " سه‌ره‌ل‌ه‌مان و رێک‌خراوی شاهه‌نشاهی هخامنشی " به‌رده‌می دوپلیو ، جی ، فوگلسانگ ، " ده‌سه‌لات‌ارانی ناوه‌ندی و رێک‌خه‌سته‌کانی ده‌ور و به‌ری هخامنشیه‌کان " ، " به‌رده‌می هیلن سان سینی و برنهورگ ، دێترنه‌ ناسین ئیلام " ، به‌رده‌می د . ت . بو‌تس و که‌سانی دیکه .

۱۰۰۰ سال پیشتر هاتوونه ته ندم سدره زویه یان له وی لدم ووتاره دا ناغای گیرشمن ، گروپه کوچه ره کانی پیشرو که خوئی ناساندونی و نه یژی به شیوه یه کی ناشتی خوازانه نیشه جی بوونه ، ژایانان به ریوه دهر دبرد و ههروه ها که ده زاین شارستانی ته هه ریمی ژیرانان دهرشت ، ژیرانی به ناویان ناکات ، به نام هیرش به ره کانی گروپی دووم ، که هخامه نشیه کانی دووایش هه ره له وان بوون و به زور خوئیان کرد به ندریابی ناوچه که و دووارجار به سهر جیهانی دیرینه دا داسه پان ، به ژیرانان ده یاناسیئت !

گیرشمن ریگای هاتی هیرش به ره کانی شه پوکی دووهم بوئیژان ریگای قه قاز بو لای ژوورووی دوو روویار و له ویه و بو ئیران ده س نیشان ده کات . لدم باروه هیچ روانگه یه کی یه کگرتوو نایینریت و که سانی همن که نمو کوچه رانه له روژناوای دهریای خه زهر ، روژه لاتی دهریای خه زهر ، ناسیای ناوین ، سدره زویه کانی ناوړاستی نه فغانستان و تنانته هیند ، روو به ندم لاینه به ریوه ده کهن . ناروژنی شوتی ده سپیکی ندم کوچه ریبه جوړیک سهر لیشتیواوی پیش هیئاوه که نوو سهرانی میژووی ئیران له ناستیکی گرنګدا خوئیان له پرسه که دزیوه ته وه و باوهریان به چیروکه هدی که گوايه نه زادی نه ناسراوی "ناريا" له جیهانی دیرینه دا خوقاندویه . ومن لدم کتیه و له کاتی خویدا وه کو پیوست روژنی ده که موه .

ریگای هاتی ناریاکان بو به زایه تخته کانی ئیران به ته وای دیار نیه . ناروستا نیشتمانی سهر کی ناریاکان ، "ئیران واج" به ناو ده کات ، وانا ولاتی ناریاکان و نل ولایتک بو وهش ناو و هه و ، خاوه نی گیلکه ی به پیت ، به نام روخی خراپ له پر زهویان سارد کرده و له بهر نه وه زوی خواردنی دانیشخوانی پی نه دان ، کوچ کردن دهستی پی کرد . به ته وای روژن نیه که مدهست له ئیران واج چی یه ؟ (حسن پیرنیا ، ایران باستان جلد اول ، ل ۱۵۶)

له سهر نه و باوهره ناغای پیرنیا نل ، به روا لته ئیران واج سهر زهویه کی له به هشت چووی دیکه به نیتی ئیران هه لکه وتیو ، که پاش قاتی و قری سورشتی دانیشخوانه کی به ناچار ی روویه ئیرانی ناحه زی نیستا کوچه ربوون ! ندم نوو سراوانه ی ناویستا که له سه ده ی پنجم و شه شمی کوچی له نیوان پارسیه کانی هیند ، و وه کو میژووی کوڼ ، تاجراده یه که بی ترخه ، له ندرک و به پرسه کانی دیار یکرای نمو کتیه و به دجوانی ناشکرایه . بیگومان پی داگرتن بو قایم کردن و

روومەت پێدانی بە لگەتەکی میژووێی ئایینیک کە ٢٠٠٠ ساڵ پاش سەرھەڵدانی پەتە مەبرە کە ی نووسراوەی ، و لە لە سەردەمی قەیرانی دوو گروپی چکولە لە شۆنکە و توو کانی ئە و ئایینە خوێ نیشان ئەدات ، دەتوانی لیاوێ یێت لە فانتازیا و خەیاڵی پیروژ کە میژوو هیچ نیشانی ئەکی هەبوونی راستە قینە ی ئەوانە ی لە بیر نی یە .

پەرس و سۆری فراوان دەریارە ی زەرەشت لە بەرانبەر دێیە کانماندا خوێ نیشان ئەدات . بەراستی جێگای ناو بێ دێیە کە پاش ساڵانی دوور و درێژ هەلسەنگاندنی ئە و پەرسانە ، هێشتا نازانین زەرەشت لە ج کاتی کدا ژیاوە و ئامۆزگاریە کانی بە ووردی چیی بوون . . . پەرسی ئاشکرا کردنی بێ دینی (کفر) لە ئایینی زەرەشتدا پەرسیکی پەرقە مەج و پێچە ، چونکە ئە و سەرچاوە پەهلویانە کە لە بەر دەستان ، پاش ئیسلام نووسراون ، واتە کاتیک کە گۆمە ئە چکۆلە ی ئایینیە کە ی زەرەشت ، زۆرتر لە پیری ئافراوندنی ئایین و باوەری راستە قینە دا بوون ، ئە کانی ساسانیە کان کە خوێان دە سە لاتە داری پشێووانی ئایین بوون . (ریچارد . ن . فرای میراث ایرانی ، ل ٤٥ و ٣٥٥) لە گەڵ ئە م هەموو خەباتە فراوانە بوخاوێن و بێ گەرد نیشانە دانی میژوو دێرینە ی ئێمە ، لە هەخمە نشییە کانە و تا سەرھەڵدانی ئیسلام ، و گۆڕینی بوخوکی شانازیە نە تە و بێە کان ، لە ناو نە تە و بێە کدا کە خولیا ی بە شدار بوون لە سەرھەڵدانی شارستانیە تی مۆ قایە تێدا بێ و هیچ دەس مایە تێە . کيان بۆ نە هێشت بێ تە و ئیلا پشت دانن بە با پیرە نە ناسراوە کە تە و " (ناریایی) " ، لە م لێ کداندە و ی خوارە و دا بە ئاشکرا دیارە . میژوو نووسانی سەردەم ، خودی و دەره کی ، بە جێگای وورد بوونە و ی شارستانیە تی کۆنی هۆزە جوړیە جوړە کانی ئێران ، پێش لە سەرھەڵدانی هەخمە نشییە کان ، هەند ی مژاری هەست پێ نە کرا و شار دە و دادە هێتن کە جە و هەری ژبان و ناسنامە ی ئێرانی بکەن بە ئامانجی خەڵ تاندن و سەرلێ شێواوی . وە کوشتیک ئە مانە بیانە و ی ، یان بە ئەرکی خوێان دەزانن کە رابورد و ی هۆزە دێرینە کانی دانێشت و ی ئێرانی پێش لە هەخمە نشییە کان بە هەموو شیوە و فروفی لیک بپەرنە و و شارستانیە تە کانیان بە شادرا وە یی بە ئێنە و هەخمە نشی ، ئە شکانی و ساسانیە کان وە کو نوێ نە رانی ئە و خە لکانە کە ١٢٠٠ ساڵ پێش لە ئیستابە جێهان بناسین .

بە هەر حال کاتی کە ناریاییە کان هاتن بۆ بەرزاییە کانی ئێران ، خە لگاتی کەن بێ چا و کە و ت کە ناخیرین و لە لایە ن پە گەز ، نە ریت ، مۆ ژال و ئایینە وە لە وان نە مە تر بوون . چونکە ناریا کان خە لکی هە ر ئە کە یان بە دیو یان تۆر بە ناو دە کۆر ، جگە لە وەش لە مازندە راندا چە ن نمونە تە ک دۆزرا وە تە و ، کە زۆر کۆتن و ئە و استیە دوویات تە کە نە و .

هه‌لۆکه‌وتی ئاریه‌کان له‌گه‌ڵ ئهم خه‌ڵکه‌ ناوچه‌یه‌داوه‌ که‌ هه‌لۆکه‌وتی سه‌رکه‌وتوو و بنده‌ستکراو بوو، به‌تایه‌د که‌ ئاریه‌کان ئه‌وانه‌تیان نزمتر له‌خوێتان ده‌زانی، که‌وابوو، له‌ده‌سه‌په‌که‌دا هیچ‌خۆره‌ مافیکیان بو‌نه‌وان له‌پێش‌چاو نه‌ده‌گرت، به‌لۆکه‌ له‌ته‌کیانا به‌شهر ده‌هاتن و له‌هه‌رشوئێتێکه‌دا ئاشکرا بو‌لێنه‌ ده‌یان‌گوشتن، به‌لام دووایی که‌ مه‌ترسی نه‌وانه‌ بو‌تاریه‌کان نزم بووه‌وه‌، کاری پڕزه‌حمه‌ت و هه‌کو، کشتوکال، ئاژۆ له‌بخیۆکردن، خزمه‌تی ناوسانیان له‌کوژێ خوێتان کرده‌وه‌ و به‌وانیان سپارد و به‌م بو‌نه‌وه‌ پێداویستی نه‌ربه‌به‌کان به‌خه‌لکه‌ زۆتر و بوون به‌خواه‌نی کو‌مه‌لی‌ماف. وه‌کو مافی زه‌لام و ئافره‌تی کو‌په‌ که‌ پێشتر له‌ژێر چاوه‌پێری نه‌ربه‌به‌کاندا ده‌ژیان، له‌م کاته‌ به‌دوواوه‌ تیکه‌لاوی ئاریه‌کان و خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که‌ ده‌ستی پێکرد. شیوه‌ی کو‌چبه‌ر بوونی ئاریه‌کان بو‌تێران، له‌ چیرۆکه‌ کو‌ته‌کانی تێران و تاراده‌یه‌که‌ له‌هه‌لسه‌نگاندنی شیوه‌ی کو‌چبه‌ریوونی خه‌لکانی هیند و ئوروپیه‌وه‌ وه‌رگیراوه‌، ئاریه‌کان بو‌ نیشاندانی زه‌بر و زه‌خت نه‌هاتیبوون بو‌ تێران، به‌لۆکه‌ ده‌یانویست له‌م وڵاته‌ نیشه‌ته‌جی بین و بو‌ ئهم مه‌به‌سته‌ ناچار بوون زه‌ویه‌کان له‌ خه‌لکی ناوچه‌که‌ داگیرکه‌ن (!). بو‌گه‌یشتن به‌م مه‌به‌سته‌، ده‌گه‌یشته‌ هه‌رشوئێتێکه‌ پاش‌شهر کردن له‌گه‌ڵ خه‌لکی ئه‌و شوئینه‌، قه‌ڵایه‌کیان داده‌سه‌رزاند. هۆندری قه‌ڵاکه‌تیان ده‌کرد به‌دوو به‌شه‌وه‌، به‌شیکیان تایه‌تی‌گوزه‌رانی بنه‌ماله‌کان و به‌شه‌که‌ی دیکه‌ بو‌خه‌وانه‌وه‌ی ئاژۆ و گیان له‌به‌رانی تر. شه‌وان له‌م شوئینه‌ ئاگریان ده‌کرده‌وه‌، مه‌به‌ستیان له‌م کاره‌و به‌م کاره‌تیان دوو مه‌به‌ستیان هه‌بوو. یه‌که‌م: بو‌نه‌وه‌ که‌ بنه‌ماله‌کان سوودی‌لی‌ وه‌رگیرن، دووه‌م: بو‌نه‌وه‌ که‌ نه‌گه‌ر دانیشه‌توونی ناوچه‌که‌ په‌لاماریان دان، پارێزه‌رانی ئاگره‌که‌ گه‌ش بکه‌نه‌وه‌ تا پیاوانی قه‌ڵاکه‌ ده‌ربه‌ڕین و دو‌ژمن له‌ خوێتان دوور بخه‌نه‌وه‌، دووایی قه‌ڵاکان بوون به‌ گوند و شار. (پیرنیا، ایران باستان ل ۱۵۷).

لێکه‌نده‌وه‌ که‌ی ئاغای پیرنیا له‌ دانیشه‌توونی تێرانی کو‌ن وه‌کو لێکه‌نده‌وه‌یه‌که‌ که‌ سناریست و ده‌ره‌ینه‌ره‌کانی رۆژئاوای تۆقینه‌ره‌ له‌ سه‌ورپه‌سته‌کانی ئه‌تازونی (وڵاته‌ یه‌که‌گرتوووه‌کانی ئامریکا) هه‌تیانه‌. وه‌کو ئاغای پیرنیا ووتویه‌، ئاریایه‌ نه‌ناسراو و لێوایی له‌شاره‌ستیانه‌ته‌کان، که‌ له‌وڵاته‌ خه‌یالوای و به‌هه‌شت‌نما به‌لام نادیاره‌ که‌تیانه‌وه‌ هه‌له‌هاتن، کاتی گه‌یشتیان به‌تێرانی ئیستا، له‌ گه‌ڵ دیو و درنجدا، واتا دانیشه‌توونی نزم و بی‌شاره‌سته‌نیه‌تی تێرانی کو‌ندا‌پروو به‌پروو بوونه‌وه‌! می‌ژوونووسانی پڕناو و ده‌نگی دیکه‌ش وه‌کو ئاغای پیرنیا ئه‌و چیرۆکه‌ سایلۆخانه‌تیان کردوه‌ به‌بناغه‌ی لێکه‌نده‌وه‌ی می‌ژووی نه‌ته‌وه‌یه‌ی هه‌میشه‌ ماندگاری تێران. به‌رواڵه‌ت ئاغای پیرنیا کاتی ئه‌و تیکه‌سته‌ی سه‌ره‌وه‌ی نووسیه‌وه‌، سه‌رنجی ناوه‌ڕوکی رسته‌کانی نه‌داوه‌، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستی له‌و ئاریاییانه‌ هه‌خامه‌نشیه‌کانن، خو، به‌رده‌نووسراوه‌ی هۆکه‌ گه‌شتیه‌که‌ی ته‌ختی جه‌مشید نمونه‌ی

دروشاوهی همدوو نه و نه تداونه و هوتهرو پيشه و برهه مه کانيانه ، بووه بهوئی پروموت و ناو نيشانی
 ئيمپراتوريه کدی داريوش ، نه ديؤ و ناشيرين به لکو پالوانانی ئوستوريی شاهنامه ن و هرکه پيش
 له داريوش تا قوولایی ميژوو ، له م سهرزه وييه دا زيات ، ناغای پيرنيا به ديؤ و ناشيرين ناوی
 ناوه . به لام نه گر مه بهستی دانىشتووانی ناوچه کن که پيش له هاتى هخامه نشيه کان ده يان
 ناوه ندى شارستانيه ت و کوته لى پرسنگداريان له م سهرزه وييه دا دامه رزان ، ئيتروور له
 ژيرمه ندييه که به هخامه نشيه کان ييزين ئيراني ، به لکو هيرش به رانی توئينه ربون که نه و
 شارستانيه تانه يان دا گير کرد .

له گدل نه و هدا رتگايه کی ديارىکراو بو هاتى نه م ئاريابانه نه دوژراوه ته وه ، به تاييه ت نه و هوژه
 که دوواتر به هوئی ريکه وته ميژوويه کانه وه ، به پارسی و هخامه نشى ناويانگيان ده رکرد .

پارسه کان خه لکانى بوون ئاريابى نه ژاد که ديارنى به چ کاتى بو به رزايه کانى ئيران کوچه ر بوون . له بهرده
 نووسراوه کانى ناشورى سه ده ئى نوهمى پيش زايى دا له خه لکانى به نيوى "پارسواش" ناو براوه که له لا يى
 ده رپاچه ئى ئوروميه زياون . هه ندئى له زانائان ، وه کو راويلين سون و هو م ميل و پراشک له ق باوه رده ان که خه لکی
 پارسواش هه مان پارسه کان بوون به لام ئيسا ليکدانه وه ئى نه و راستيه دژاوه . دووايى پادشاکانى ناشورى
 تا سالى ۶۹۱ ي پيش زايى ناوى پارس نابه ن له و سالد دا را يده گه يه نن که له شه رى خوله دا پارسواش ، نانزان
 و ئالى يى يارمه تى ئيلاميه کانيان داوه . که وا بوو ، هه ندئى له زانائان وه کو پراشک باوه ريان و ايه که خه لکی پارسوا
 له باکووره وه کوچه رى باشوور بوون و له ولاتى کدا که دووايى به بوته ئى ناو نيشانه پيشوه که يه وه به پارسوا ناويانگى
 ده رکرد ، دامه رزان . به هه ر حال نووسراوه کانى ناشورى نيشانى ته دات که له سه رده مى سه لمانه سه ر
 (۷۳۱ - ۷۱۳ ي پيش زايى) و نه سه رده دوز دا (۶۶۲ ي پيش زايى) پادشا يان ده سه لاتدارانى پارسواش له ژير ده سه لاتى
 ناشور دا بوون . هه روه ها که له ميژووى ميديا دا نووسراوه ، پاش نه وه فره و رتيش (۶۵۵ - ۶۳۳) پارسی هينايه
 ژير ده سه لاتى خوئى . (حسن پيرنيا ، ايران باستان ، ل ۲۲۶ و ۲۲۷) .

نمونه ووتارى سه روه به جوانى روشنى ده کاته وه که ئاماژه ئى ره حمه تى پيرنيا به ئارييه (۱)
 پرشارستانيه ته کان ، که بو لئا و کرد نه وه ئى شارستانيه ته که يان ، خه لکانى توئينه رى ناوچه که يان
 ده کوشت ، هخامه نشيه کان بوون . ده تووانين بو ئاشنايى به راده ئى توئينه رى نه و خه لکانه ، پرواينه
 به رده نووسراوه ئى هوگه گشتيه که ئى ته ختى جه مشيد و موزه کانى ئيران و ولاتانى ديکه ، ميژووى

۱ - له لاپهړه کانی دواړیدا له گډل چن روانگه ی نوی له وشه ی نه ژادی (تاری) دا ناشنا دهیښ . زورگرنگه که لاپهړه ی ۱۴۷ ی کیته پسرنگه کي ناغای دکور سادق م لیک شه میرزادی به نیوی (ایران پیش از تاریخ) بخوتینه وه . ثم کیسه بهرمدی پشکینی دیرغلایه نی دیرینه ناسی پیش له میژوی تیرانه که به جوانی شپوی نیشته چی بونی کوته له مروگه ژینه وده کانی تیرانی دیرینه ، لای که سی . له سهره دی نوی بهرینه وه (۷۰۰ سال پیش له نیسا) ، دس نیشان ده کات . و نیشانی نه دا که هیچ پیداوینته که بۆ سهره آمدانی کوچه روون بۆ هه لپه راندنی ناوړندی ریاتیکی شارنشین نه بوه . نه قسه پده که که له لاپهړه ی ناوړدا چاپکراوه به جوانی نیشانی نه دا که له دور و بهری هاتی نه ووهزه که دواپی ناویان ترا هغامه نشی . سهره وی تیران ، شوتی نایشته چی و چوگایی تیدا نه بوه که به پتوره دیرینه ناسیه کان پتوانه بکریت ، مه گره ناوچه که ریریه کان . جیگای سهره ورمانه که ووهزه دیرینه کانی نیشته چی نه و سنوورانه به پیچه وانه ی نه و همو کوتره وریریه میژوویه و پاش ۳۰۰۰ سال ، هیشتا ناوانگه دیرینه که تیان پاراستوه . له وانه مده که مه بهستی روعه متی ناغای پیریا له خد لکانی دپو و ناشرین . همان ووهزه دیرینه کانی تیران و نه و نیشته جتانه بووینن که هغامه نشیه کان ده یانگرون به نوکر و کلفت و ده یانگوشتن !

تیران و ثورارتو و میدیا بخوتینه وه تا ده سکه وته زانستی و پیشه یی و فره نه گیه کانی نه و خد لکه شیاوی کوته ل کوژیه ببینین . تا بزانیښ که چون رمی هغامه نشیان به ناوی سهخته ی رمی پارسیه وه به کار ده برا و زورینه ی مارلیکه کانی باکوړ و سید لکه کانی ناوړند و ره خبییه کانی باشووری تیرانی دیرینه تیان له گوډه پانی میژودا سپړه وه !

به ده رحال گواسته وه و دواپات کدرنده وه ی نه و همو ووتارانه که ده رباره ی کوچه بر و کوچه ریدا ووتراوه ، له م ده رفعت ته سک و به پده له دا دس نادات ، به لام ده وتوانین به یارمه تی چن گریمانه وگومان ده س نیشانی بکه یښ که به راستی هیچ که س له له کات و شوتی نه م کوچه بریه ناگادار نی یه .

له روانگه ی نیمه وه هیرشی همو نه و ووهزه کوچه رانه که همو جارتیک له دهر وازه کانی دهرای خد زهر وده شته بهرزه کانی پامیره وه ها تونه ته نیو تیران و باشووری پوژاوائی ناسیایان داوه ته بهر په لاماری تالان وداگیر کړی ، ته نیا له سهر شاپه تییه کی زورگومان لیکراوی هیرویت ، سهارت به هیرشی سکا کان بلآو بوه ته وه ، بدویر له راستیه ، سهره یی نه ووش دل نیاین له وه که کوچه برانی نیسته کانی فولگا و دین به دیرزایی میژووپه پتا پدیتا هیرشیان کردیوه ته سهر ه ریمی ژوروی قه و قاز و نه و شونه تیان تالان کردیوه ، به لام گونگ نه وه یه که رووداوی وه ها هیچکاتیک نیشانه ی نه وه نی یه که بووینته یشه کی بۆ وه ها کوچه بر

بووینگه . (توین بی ، تاریخ تمدن ، جلد هفتم ، ل ۶۰۶ ، پانویس سوم ، متن اصلی)

توین بی له م وتوویزده هډول نه دا که روانگه پیشنیار کراوه کي ناغای گیرشمن ، ده رباره ی ریگای

هاتى كۆچبەرەكان بۆ ئىران ، بەناراست بناسيئى . بەلام لە ئىدامەى قسەكانيدا هەمان پىگە بەدوور نازانئيت . پارسەكان خەلكانى ناريايى نەژاد بوون ، كە ميژووى هاتيان بۆ ئىران ديار نى يە . لە نووسراوئى ناشورىيەكانى سەدەى نووهم پيش زايىنى دا ، لە خەلكانى نيۆ دەبريت بەنيوى پارسواش ، و هەروەها پيشتر و تەمان لە دەور و بەرى دەرياجەى ئورومىيە يان كرماشاندا ژيان . بەپرواى زانائەت و كوراولين سون و هومل و پراشك خەلكى پارسواش هەمان پارسەكان بوون . (دكتور محمد جواد مشكور ، ايران در عهد باستان ، جلد اول ل ١٦٤) .

هەرچەن لە دوو دەهەى ئەم دووايەدا باوەرى ميژوونووسان لا يەنى رەتكردنەوئى پەيوەندى نيوان " پارسواش " و " پارسوا " لە گەل پارسەكاندا رچاۆ دەكات . و لە دەرهفەتيكى ديكەدا بەم رەتكردنەوانە ناماژە دەكەم ، بەلام رەحمەتى دكتور مشكور و زۆرەى رۆژەلالت ناسان و ميژوو نووسانى ميژووى ئىران ، ئيلا ئەم دوو ناماژە بە بەلگە ناشورىيەكان نەبى باسيكى تازەيان بۆ ووتن نى يە .

ئەوانە هېچ جوۆرە رەخنەيەكيان لەم بەلگەنە بەدەستەو نى يە و هەروەها لە ناشورىيەكانى سوپاس دەكەن كە ئەو دوو وشە بەنرخەيان لە بارەى پارسەكانەو خستووئە سەرزارى خەلك و پەيتا پەيتا دووپاتى دەكەنەو و بەم جوۆرە بناغەى ناساندنى ناسنامەى هەخامەنشيه كانيان دارشتوو . بەلام ناغاي شەبازى لە پال بەپىرەو چوونى ئەو دوو وشەدا ، رىگايەكى جياوازي گرتووئە پيش تا هوكارىكى جياواز بۆ كۆچبەربوونى پارسەكان پيشنيار بكات .

ئەم دەسكەوتە كە گوايە پارسەكان [و ميدياكان] لە ئىرانى رۆژەلالتەو سەريان هەلداو ، بۆ ميژووى هەخامەنشيهكان گرنكى زۆرى هەيە و بەتايەت بەم دژواريە سەرەكيبە وەلام دەداتەو كە ئايىنى زەرەدەشتى لە چ رىگايەكەو گەيشتووئە پارسەكان و بۆچى ئايىنى هەخامەنشى لە گەل ئايىنى گانەكاند جياوازي هەيە ؟ . ئارثوركريستن سن لە يەكى لە نووسين پىرناو رۆكەكانيدا سەلماندوئە كە ئايىنى زەرەدەشتى لە هەزارسال پيش زايىنى لە ئىرانى رۆژەلالتە پيش گرت و پارسەكان و ميدياكان پيش لە كۆچبەربوونيان بۆ رۆژئاوا ، بەو ئايىنە ناشنا بوون و لە گەل خوينايدا هينايان . بەلام دووايى لەبەر هوكارى دوورى و بەشدارنەبوون لە گەشەپيدان و پەرسە نەنديدا « بەشيۆئى ئايىنى مەزدايى يەشتەكان » و بەم جوۆرە لە گەل ئىيەربوونى زەمەندا جياوازي كەوتە نيوان زەرەدەشتيهكانى رۆژئاوا و رۆژەلالت . ئاكامى ديكەى ئەو يىرۆكە كە هەخامەنشيهكان لە ئىرانى رۆژئاواو هاتوون ، رۆشن كردنەوئى ئەو سزارتە كە بۆچى پارسەكان رادەيەكى زۆرتر باجيان لە هۆزە ميسرى بابوگى لوديبەيى ، هينديەكان ، دەسەند ، تا خواپەرمى ، و سەغدى ، بەلخى ، سكا و ئىترانيە رۆژەلالتيهكانى ديكە ، كە مالى و سامانى كەمتريان لەوانەى تر نەبوو ؟ . ئەم پرسە دەگەرشتەو بۆ پيشينەى خزمەتەى ئەوانە . ديسان هەر بەم بۆنەوئە كە پارسەكان

بۆپاراستنی ولات و فەرھەنگە کەتەن ، نۆرتەین ھیوایان بە پال پەشتی ئێرانیش پۆژھەڵاتیەکان ھەبوو و کاتی تێدەشکان ، بەلخی و سەغدی و خواوەزیەکان شەریان تا سالتانی دووبایی درێژ پێدار لە ئێران دا کوکیان کرد . (شاہپور شہبازی ، ارجمنامہ ایرج ، جلد اول ل ۶۱۳) .

بۆچوونی ئاغا ئ شہبازی لە سەرھانغە ئ زنجیرە چیا ئیک لە گریمانە ئ زمان ناسین ، ھەند ئ جار خوا شەحالکەر ، وەکو ریشە ی وشە ئ دەرویش لە نووسینە کانی ناویراودا بە شیوہ یەکی دیار ، ھاتی ھۆزە کوچەرەکان بۆ دەشتە بەرزە کانی ئێران خو ئ دەنو ئی . رێگایە ک بەرزیان دەیناسی ئی ، زۆتر ئاسیای ناوین ، واتا باکووری پۆژھەڵاتی ئێرانە . ناویراوە کە خو ئندکاری مری بو یس خانم بوو ، بەتەواوی دا کوکی لە زەردەشتی بوونی ھخامەنشیەکان دەکات و رێگای دەربازبوونی پارسەکان کە لە پۆژھەڵاتەو ، لەراستیدا جادە یە کە بە ھاتی زەردەشت بۆنا کوور و رۆژئاوای ئێران ھەمواری دەکات و کانا ئیکە بۆ بەخزمەت گەشتی "باپەرە ھخامەنشیەکانی" خو ئ . کەسانی کە ئەمرو بەرھەتی مێووی زەردەشت پەتو ەند ئ دەن بە ئایینی زەردەشت رۆژئاوای ئێرانەو ، ھەمیشە دەزانن کە تەواکەری بیروباویری مۆغە زەردەشتیەکانن و لەم بارەو خۆیان پاشماو ئ مۆغەکانن . بەلام کاتی کە زەردەشت پاتە بەرزی ئەشرافی مان بۆ دەکشی ، و نیشانی ئەدات کە بەج شیوہ یە ک لە کووری گەرە بیاوانی کو ئەنگای ھخامەنشیدا سەری ھەلداو و دەورو بەری نەپاران و ھاو رێ کانی کە ژمارەیان لە سەرتاسەری ولاتدا زۆر بوو ، گەمارو ئیان دابوو ، تائەو شو ئنە دەچنە پێشەو کە زەردەشتیەکانی رۆژئاوا بیران لی نەکردو ەتەو . چونکە زەردەشتیەکانی رۆژئاوایان ھیچکاتی بە ھخامەنشیەکانەو پەتو ەند نەداو ە . (ساموئل نیبرگ ، دین های ایران باستان ، ل ۴۰۳)

بەدوواچوونی روانگە کانی تر ، دەربارە ئ رێگای ھاتنە ناوی کو ئەلی دووبایی ھخامەنشیەکان بۆ ئێران ، بەو پەری سەرسوورمانەو ، لەلا ئ بەناواینگترین پۆژھەڵات ناسانەو ، ھەند ئ جار تەنانەت تا ئاستی نووسراو یەکی جیدی کە لە شیوہ یەکی شیاو پەتو ەوی بکات حیسابی بۆنا کر ئ (۱) .

۱- پە ئنایەو ، بیرو ئیک کە باو یرە کانی بە ئالدا ەو ، بە راستیە مێووی کەنەو بە ئان ئەکات ، خاوەن ئوخ و رو یمەت و شیاری باو یرک ەو . ئیستا ئیتر تەنانەت کو ئەلە کتێ مێوویە کە کەمبڕ کە دەربارە ئ مێووی ئێرانەو نووسراو بۆزۆر کەس جیکای متانە نی . دۆستیکو کە لە کاری وەرگە راندنی ئو کو ئەلە کتێدا خەباتی دەکرد ، بەراوە یە ک لە دۆزەو ئ ھە ئسەنگان ئکی شیادا تووشی نا ئۆیدی بوو کە لە ئیدامە ئ کارە کە چاوپۆشی کرد .

پیشینه‌ی نیمپراتوری پارس پره له پارس و گومانه‌ی دژنه‌یکه . نیستا که زوړه‌ی پشکینه‌ران و زانایان پروانگه کانی کاپلر یانگ (CAH IV 4ch.1) په‌سمن ده‌کمن که نه‌لی: ټیرانیه‌کان له‌ده‌سیکدا پره‌وکه‌داران‌ی بون که به‌دزیایی ده‌وره‌یه‌کی میژویی له‌ناسیای ناوینه‌وه بو ټیران کوچهر بون . له‌وانه‌یه همدی‌کیان له‌گدل ده‌سلاته ناوچه‌یه کانی زاگروس و فارس‌دا ټیکلاو و له‌شوتنی یه‌کم (زاگروس) میدیاکان و شوتنی دوهم (فارس) پارسه‌کانیان پیکه‌تیاوه . لیره‌دایه که سهرچاوه ناشوریه‌کان له‌سده‌ی نوهم تاهه‌فتم به‌ده‌بوونی نه‌وانه ناماژه ده‌کمن . میدیاکان که له هدرت‌ی همدان- کرماشان‌دا نیشته‌جی‌بون و له‌تیکسته ناشوریه‌کاندا به‌بوته‌ی هیرش بردن بوسر ناوچه‌کانی زاگروس له‌لایه‌ن ناشوره‌وه ، وه‌کو گروپ‌کی ناسراوتر نیویان ده‌بدن . (آملی کورت ، هخامنشیان ل ۲۷)

خانمی کورت هم ، ټیرانیه‌کان وه‌کو دانیش‌تووانی پره‌سمنی نه‌و ولاته ناناسیت به‌لکو پارسه‌کان به کومه‌لی نازه‌لدار ده‌زانیته که له‌ناسیای ناوینه‌وه هاتون ودریژه‌ی قسه‌کانی به‌شیوه‌یه که له‌گدل هیچ بریار‌کی دیار‌یکراوی میژویی‌دا ناگو‌نجی و دیارنی‌یه ناوبراوله‌چ شونیکه‌وه له‌گدل نه‌م پارسانه که راسته‌خوله‌ ناسیای ناوینه‌وه ده‌پانه‌ننی بوپارسی همدوکه‌یی ، ناشنا بووه . ناوبراو ناماژه‌کی یانگی قبوله که گوايه پیشت‌پشکینه‌ران و زانایانیش نه‌و ناماژه‌یان په‌ژاندوهه . ریگای کوچه‌رسوونیک که ئاغای یانگ نیشانی ته‌دات همدان ریگایه که ئاغای شهبازی پیش‌شنیاری‌کردوهه . سهره‌رائی نه‌وه که له‌چمن ده‌هه پیشت‌ره‌وه له‌نوسراوه ویزه‌یی ونده‌بیه‌کاندا نه‌م پرسیره‌ده‌کرت که میدیا و پارسه‌کان له‌چ کاتیکه‌وه هاتونده ته‌ نیو به‌رزایه‌کانی ټیران . به‌لام هیشا ولامیک به‌م پرسه نه‌دراوته‌وه . تا له‌م دوایه‌دا همدی له‌زانایان رایتانگه‌پاندوهه که سدرزه‌یی سهره‌کی ټیرانیه‌کان له‌ناسیای ناویندا هه‌لکه‌وتوه و له‌نیوان سده‌کانی نوهم و هه‌شتم‌دا له‌و شونیه‌وه همدی له‌خیله‌کان به‌لام هاتونده ته‌ نیو ټیرانه‌وه . به‌لام هیشا کومه‌ټیکی دیکه باوربان وایه که نه‌وانه له‌تیتیه‌کانی روسیا و له‌ریگای قوقازوهه ریویه باشوره‌هاتون . (م . آ . دندا مایف . تاریخ تمدن‌های آسیای مرکزی ، بخش اول از جلد دوم ، ل ۱۷)

بوچوونه‌که‌ی ئاغای (دندایف) ش زوړتر بو نمایشی سهرلیشوای میژوو نووسان و نیشاندانی ریگای کوچه‌ران بو خاکی ټیران باشته . جیگای سدرنجه که همدوی نه‌و به‌رترانه خپله باکووپیه کوچه‌ره‌کان که ده‌پانه‌وی له‌یه‌کی له‌ریگا له‌پیش‌چاو گیراوه‌کانده یانه‌نن بو ټیران ، همدویان خپله‌کانی باکووپین به‌لام کاتی دینه سدرزه‌وینی که خاوه‌نی کومه‌لگا و شارستانیته‌تی کوئن ، پیشت

دهبن به ئيراني و پيان ته يژن پارس . ثم ناغا و خانمانه وه كو شتيك پيش له هه زاره ي يه كه مي زاييني كو مه لگا و شارستانيه تيكيان له م سه رزه يينه دا نه دوزيسته وه ، به بوړي و جه ساره ته وه ، كه زور تر به كه مژبي و سايلوحيه وه نزيكه ، به راشكاوي ده نووسن : ته نيا له سه ده كاني نوهم و هه شتم دا له ناساي ناوينه وه هاتوون و بهم جوړه هه مووئو ئيرانيه هه لكه وتوانه كه بناغي به شيك له شارستانيه تي روژه لالتيان دارشته وه ، ده يان خه نه پشت گوئي . بهم زوانه ته يژم كه ته واوي ئو باسانه كه پي ته يژن ميژوي پرله شانازي ئيران و هخامه نشي ، و ترنجاونه ته نيومي شيكي روناكيري ئيراني ، و له ويه وه ، به تايهت له ريگاي كييه ده رسيه كان و هه لسه نگاندي له نمونده ئ " كورش مهن" داويانه به خوړدي ئيرانيه كان ، له چ سه رچاوه يه كه وه هه لقوليوه .

جيگاي سه رنج و سه رسوورماني زور ته وه يه كه هه رميژوونوسيكي روژه لالت ناسي بي لايه نيش ، ناگدارانه گوي به هه بووني هوژه پرژماره ديژينه كاني دانيشتوي ئيران نادهن كه پيش له هه خانه نشيه . كان ، هيچ نه بي دوو هه زاره له ئيران جي گيريون و په ره سه ندن و پيشكه وتيان تاقي كرده ته وه .

ئيران ناسان و زاناياني ميژوي ئيران هه ول ئه دهن كه له دايكبووني ئيمپراتوري هخامه نشي له گد ميژوي ئيران دا هاوكات بزائن و به قه سه له ناستي ئو راستيه چاو وگوي خويان ده گرن . وئنه و پيشكه شييه ده سه كرده كاني ته وخه لكانه له به رده نوو سراوه كي هولتي گشتي ته خت جه مشيده دا ميله تاني داگير كراو نيشان ئه دا كه چاو پرواني گه شتن به خزمه تي داريوشن . وانا پادشاي خياليكي داگير كره و تازه گه شتوو كه ته نيا ۱۵ سال له ته مه ني داگير كره كه يان تيه پر كرده وه .

زاناياني ناوبراو ئو خاله يان نه يينيوه كه هه مووئو كه ره سه ده سه كرده انه كه به تيژي هخامه نشيه وه ناسارون ، ته نانه ت ته خت جه مشيده ش ، شانويه كي گه شه كرده وه له فهره نك ، پيشه سازي و نه ندیشه ئي يرمه ندان و هوئنه رمه نداني پيش له هه خامه نشيه كانه .

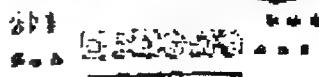
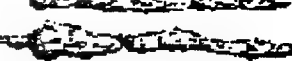
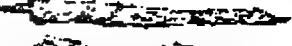
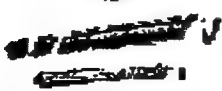
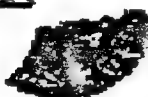
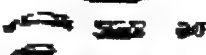
ثم ميژوونوو سه بناغه ناسانه ئي ميژوي ئيرانه ، به شيوه يه ئي جوړ به جوړ و به نه زانم كاري ناگاهانه وه هه ول ئه دهن ئا سه واره كاني سه رده مي هخامه نشي به نيوي هوژيكه وه تاپو بكنه كه به چوكرين نه قشيان له نا فراندني ئه وانه دا نه بووه . ميژوونووساني ناوبراو ته نانه ت ته وخاله ش ئاشكرا ناكه ن يان له ييري خوياني ده بنه وه كه هه رچي له ميژوي ئيراندا ماوه ته وه به رو شني و ئاميك ي شياوه بو

هەولە نەزانانە کە یانە کە هێرشبەهرانی هخامەنشی، ئەشکانی و ساسانی، پاش تیکشکانەدیان لەلایەن ئەسکەندەر و عەرەبەکانەوە، وەک بۆ ئاسمان هەلەباتێن هیچ شوێنەواریکیان بەنیوی نەتووە و میلەت لەخۆیانەو لەم وڵاتەدا بەجێ نەهێشت. پێکەاتە ی ئیتیکی ئێرانی ئەم سەردەمە هەمان پێکەاتە کە وێنە کە لە بەردە نووسراوە کە تەختی جەمشیددا دەیبین بە هەمان ناو و نیشانە، لەحالی کەدا ناوێشان ی ئەو هۆزە هێرشبەرانی کە ئیمپراتوریەکانی ئێرانی کۆن پێکەنا بە دەستەوێنی یە و ئەمە باشترین نیشانی کە ئەوانە ئێرانی نەبوون (١).

و هە بەدی دەکرێت کە هاتی ئاریاکان بۆ سەرزەویە پەرەزە نەگە کە ئیزوپۆتامیا لە چیاکانی پۆژەلەتەو ئەنجام بووێت. بەلام ئاشکرا نی یە و هەروەها نی یە کە ئەوانە لە کام لایەنی باکوورەو تەشەنەیان کردووە تێو دەشتە بەرزەکانی ئێران. لەقەوڵزەو، یان لەئاسای ناوین، یان لە هەردو لاو و لەوانە کە لە دوواری گاو (واتا ئاسای ناوین). (ریچارد. ن. فرای. میراث باستانی ایران، ل ٣٧)

بەمجۆرە و بۆکەوێ کە نزیکە بەهیچ ووتاریکی تازە ناینین کە ئاماژە ی بە سەرهەلدانی هۆزی

١. ییگمان هێزە ئێرانەکانی پێش لە هخامەنشی و شارستانیە کۆنەکانی دیکە ئێرانی، لە ڕێگای زیادبوونی زماوەی و لە سەردەمەکانی دێرینە بەردی و نوێ بەردی، یەکیان گرتووە و کۆنەکانی ئەو کاتەیان پێکەناوە، هەروەها کە لە نەقشە ی رووبەریدا دەیبین، نە لە ڕێگای کۆچبەر بوونەو. ئیلا کۆچبەر بوونی نایینی و سیاسی سەردەمی دێرینە وەک کۆچبەری یەهودی و مۆسلمان نەب، ئەوانە ئێرانی دیکە واتا ئەو کۆچبەر بوونە کە بۆ دێرینە پێدانی ئێرانی پۆژەلەتەو، خولقێنەری شارستانیەت نەبوون، بگرە بۆخێنەریش بوون، چونکە ئەگەر پێداویستییەکانی ئافراوندی شارستانیەت لە هەرمێکدا ئامادە ب، ئیدی کۆچبەر بوونی دانێشتوانی ئەو شوێنە پاساوێکی نی یە. هاتی هخامەنشەکان بۆ ئیزوپۆتامیا کە لە هەرمێکی نالەباری باکوورەو سەرەو خواربوونەو، ئەندە تووانی خولقێنەری چۆزە شارستانیەتیک لە ئێرانی کۆندا بێت، کە پێش لەوان سەوتاسر پێو لە ناوەندی شارستانیەتی جووژەو وێنە ئێرانی پەرە ی رووبەرەو کە لە کێشە کە ئێرانی ئاغای گیرشەمن (ئێران لە دەسپێکەو تانیاسلام) گیراوە، بەشیک لە شارستانیەتی سێلەک لە سەردەمی نوێ بەردی لە ئێران و سێلەک، خشی خۆرازانەو و هەندێ ئامراز ی چۆکەو وەک دۆش یان لە مسی پەتی دۆرست دەکرە و بۆ ئەم کارەش لەڕەوشی چە کۆش کاری سوودیەن دەبرە. ئەم شتانە لە گەل ئیزوپۆتامیا زەمەندا جووژەو و پێشکەوتوتر و لەلایەنی قەبارە و پێچم و بەکاربوونەو ئێرانی چۆکەو بوو. یەکەم شتی دۆرستکراو بەشێوی ئێرانی ئەندەوێ مەتالەکان و دارەش لە قالدەو وەک ئامراز تەشەوێ دەم یان و پێشەرە، دەور و بەری ٤٥٠٠ پێش زاینی لە سێلەک و تەپە ئێرانی قەبەستان بۆ باشووری تەل ئیلیسدا سەری هەلدا، کە ڕێگە وێکی گونگ لە گەشە کۆنە ی شارستانیەتی موغلیە قیدا دەوێرێت. (ژان گلین، پێش از تاریخ، فصل هفتم به قلم سرژ کلو زبو، ل ٩٦ متن اصلی پۆژەلەتەو ئاسان، هخامەنشەکان بە ئێرانی ئێرانی ئەندەوێ کە تانیاسا زانیاسی و بلیسەتی دۆرستکردنی سووویەکی مەل گۆیدەرێزان پێی نی یە و دۆزراوەکانی هەنوکی دەرزەکی پێش گەشتی ئەوانە بە ئیمپراتوری ئێرانی نایتریت. و خەلکانی ئێرانی کۆن کە شارستانیەتی سێلەک دۆزراوەترین نمونەکانی، ناچەیی ناشرین و تێو و شیاوی کۆشتن دەزانن.

کوچه‌ری پارس له‌ئێراندا کردبێ. و ناچارین بگه‌ڕینه‌وه‌ بۆ هه‌مان تیکسته‌ کوته‌که‌ی گه‌ڕشمن ،
و ماموستا بریان . له‌گه‌ڵ شه‌ودا هه‌ول ئه‌دم که تیشکیکی تازه به‌خه‌مه‌سه‌ر هه‌ندی له‌به‌لکه‌کان ،
به‌یوانگه‌یه‌کی جیاوازه‌تر له‌وانه‌ی گه‌ڕشمن و بریان .

سه‌رجه‌م به‌لکه‌نامه‌کان وه‌ها له‌یه‌که ئه‌دریته‌وه‌ که هۆزی هه‌خامنه‌شی له‌ئایه‌نده‌ی ئه‌وکاته‌دا
به‌راوه‌ی هۆز و نه‌ته‌وه‌کانی پیشتری ئێرانی کۆن ، تازه‌هاتووترن و به‌زمانیکی دیکه ، ده‌توانین
ئه‌وانه به‌ دوواکوچه‌ران و ته‌نانه‌ت ته‌نیا خێلی کوچه‌ر له‌میان‌ه‌ی سه‌ده‌ی شه‌ده‌می پیش‌زانی
بزانین ، به‌لام ئه‌گه‌ر ووته‌ی ئێران ناسان به‌ ئاماژه‌ی پارسوا و به‌لکه ئاشورییه‌کانه‌وه‌ په‌یوه‌ند
به‌دین و به‌پارسیان بزانین ، ته‌نیا به‌و هۆکاره‌ که یه‌که‌م جار له‌ ده‌یرویه‌ری ئورومیه‌ و رووباری
ئارازدا بینراون ، زۆر پیده‌چی که له‌ ئیستیه‌کانی باشووری روسیا و له‌ رینگای قه‌وقازه‌وه
کوچه‌ری ئێران بووین . بێ‌گومان ئه‌گه‌ر به‌مانه‌ۆی سه‌رنجی ووته‌کانی دیکه و له‌وانه ، ئاغای
شه‌بازی به‌دین که پێ‌داده‌گری و ئه‌لی: ئه‌وانه له‌ دوروترین خالی رۆژه‌دلاته‌وه‌ هاتونه‌ته‌ نێو
ئێرانه‌وه‌ ، له‌و‌حاله‌دا سه‌رتاسه‌ری رینگاکه‌یان تا ده‌یرویه‌ری ئورومیه‌ ، هه‌روه‌ها که له‌ نه‌قشه‌که‌شدا
دیاره ، له‌لایه‌ن نه‌ته‌وه‌ی جوړیه‌جوور و وه‌کو پیوست پره‌یز ، داگیرکراو و ئه‌مه‌ دور له‌ باوه‌ره
که کاتی ده‌ربازبوون له‌ هه‌ریمی هۆزه‌ دێرینه‌کانه‌وه‌ شوینه‌وارو ناوینشانیکیان له‌خوێانه‌وه‌ به‌جی
نه‌ه‌شتیه‌ت و به‌گشتی به‌شیوه‌یه‌کی ناشتیخوازانه له‌و رینگاوه‌ ده‌رباز بووین . هه‌روه‌ها که میژوو
شایه‌تی ئه‌دا ، ده‌ربازبوونی سکاكان له‌م رینگاوه‌ و له‌هه‌مان کاتدا تیه‌رکرد و به‌بهای دژوارکی
زۆر و شه‌ر و پێکه‌دادان له‌گه‌ڵ هۆزه‌ نیشته‌جی‌بووه‌کاندا به‌ریوه‌ چو .

میژوی سکاكان هاوه‌شی زۆر نزیکیان له‌گه‌ڵ کوچه‌ر بوونی خێله‌ نیشته‌جی‌یه‌کانی دراوسێ چین‌دا هه‌یه . ئه‌وانه
له‌ ژێر زه‌ختی یوا -چی‌یه‌کاندا ناچاربوون که هه‌ریمه‌که‌یان به‌جی به‌ئێل و بۆلایه‌ن باشوور ریکه‌ون و رۆژئاوا و
به‌لج بگه‌رنه‌ ژێر ده‌سه‌لاتی خوێتان . له‌کا‌بۆل "هیندیونانی‌یه‌کان" له‌ پێشه‌روی زۆتری سکاكان به‌رگریان کرد و
ناچاربوون که بۆلایه‌نی رۆژئاوا و هێلی هه‌رات و دوای سیستان بای‌بدنه‌وه . له‌کوتاییدا ئه‌م ناوچه‌یه‌
به‌نیوی ئه‌وانه‌وه‌ به‌ سیستان ناویانگی ده‌رکرد . له‌و کاته‌دا پارته‌کانیش وه‌کو به‌رگریک بو هه‌رجۆره‌ کوچه‌ر بوونیک
له‌لایه‌ن ئاسیای ناوینه‌وه‌ هه‌لسوکه‌وتیان کردو به‌م جوړه‌ رینگای کوچه‌ر بوون بۆئێلیکی دیکه گۆردراو سکاكان
ناچاربوون رینگای سیدی خواری (هیندوسیت) بگه‌رنه‌ پیش . (ب . ن . پوری ، تاریخ تمدن‌های آسیای

له حالیکدا که سکا بدهسه لاته کان، له هیلای کوچکردندا ملیان نهنا و بۆلایدنی روژئاوا که وتبوونه
 ری و پرووه ئیران ده چوون، ناویمید و ناچار به گورینی ږتگا که ټان بۆ باشوور، هوژیکي کم ژماره
 وه کو هخامه نشی که پیش گه یشتن به ئیران هیچ ناوونیشا نیکیان نه بوو، نه یانده تروانی
 به ئاسانی له دوو ورتین خالی روژه لاته وه خوټان بگه یه نه ئوراد تو، به لام نه گدر ناوه ندی سهره کی
 نه وانه ئیستپه کانی ناوړاستی روسیا دابین بکه یین، ده کری شوینه واری سهره لدانی دوایی نه وانه
 که ناره کانی ده ریچه دی ئورومیه، و نیوی پارسوا بیت که له به لگه نامه کانی ناشوریدا ئاماژه کراوه.
 چوونکه هه روه ها که له سوړشتی باکو وړوه دیاره، نه وانه تانزیکي روویاری ئاراز له گد داکوکی
 پره یژکدا روو یروو نه بوونه ته وه که پیش به کوچه بریه که ټان بگریت و دیاره که نه یاتوونیوه له گد
 هوژی ئورارتوردا به رانه برکی بکه و له پراویزی نه واندای نیشته جی بوون.

سهره پرای نه وهش له بهر نه وه که نیمه به شوین مزاری هخامه نشیه کانه وه یین، کو مه لیک روانگه و
 نیشانه مان هه لېژاردوه که نیشانی نه ده ن: یه کم له گد هه وه لی نمونه ی سهره لدانی پارسه کانی
 ئهم دواییده دا، ته نیا له سه ده ی هه شته می پیش زاینیدا روو یروو ده یینه وه. دووهم: بیگومان
 نه وانه ته نیا ده توانن له ږتگای قه وازی باکو وړوه کوچه بری ئیران، یا هه له تایتین.

ئهم دوو پرسه، پیش له هه رشتیک ده یسه لمیټیت که یه کم: هوژیک که نیوی پارسبووه له هوژه
 ره سه نه کانی ئیران نه بووه و له بهر نه وه که نه ته وه کانی ئیرانی دیرینه نه کوچه بر، به لکو وه کو
 نه ته وه کانی دانیش تووی میژبو ټامیا و ناوه ندی کو مه ل و شارستانییه ته کانی دیکه ی جیهان گه شه
 کردووی یه کم می کو مه له کانی سهره می به ردی ناوړاست و نو ی به ردیه. سوړشتیه که هخامه نشیه.
 کان ته نیا هوژی کوچه بر بو ئهم ولاته بزاین که کاتی سهره لدانی نه وانه له ئیراندا، هاوکاتی جی گیر
 بوونی شارستانییه تی کو ن و ناوه ندی به ره مه یه نانی خه لکانی خاوه ن شارستانییه ت و فره ده نگی به رز
 بووه. به شیوه یه ک که ئاکامی باسه که ئاشکرای ده کات، هه ر به م بو نه وه جیگایه کیان بو نیشته جی
 وون نه یینه وه. به م جوړه ده توانین بو ئاماژه که ی گیرشمن بگه یینه که به رراستی باوهری هه یه،
 کوچه بره کان ناچار بوون که وه کو سه ربازانی به کریگیرو له خزمه ت سهره کرد ناوچه ییه. کاندای بن.
 دابه شبوونی ناوچه که به به شی چکول، چکوله و جوړه جوړ نه نیشته جی بووندا یارمه تی دان. زوړینه ی نه وانه

له که ل گرویه سواره گانیاندا چوونه خزمه تی سرکرده ناوچه یه کان. ئەوانه زه لاماتیگ بوون که له پلگای شمشیره گانیان و وه کو سه رباری به گرگیروا ژبانیان به پرتوه ده برد (ر. گیشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ل ۷۰).

گیشمن ههول ئەدا که هاتی ئوراتوه کان، دووگروپی پارسه کان و میدیاکان بو ئیران، هاوکات و له دسپیکى هه زاره ئی ئەوه لی پیش زاینی بزانییت. ئەم وینه یه پەسەند ناکریت، چوونکه ئەگەر ئەم سی هۆزه هاوکات کوچه رى ئیران بووایەن، ئەمى بوچی کاتى که پارسه کان له ده ور و به رى ده ریاچه ئى ئورومیه دا، وکو هۆزىکى نه ناس و بى ولات سه ره له ئەدهن، ئوراتو و میدیاکان خاوه نى ولات و پاته خت و ناسنامە ئى نه ته وه یی و ئه رته ش و به ره دم و فده رهنکی سه ره خو بوون، به لām پارسه کان ئاخه رگروپ وه کو پراوتزیک له میدیاکان به بى نیشانه یه کی فۆرمى، له ده ور و به رى کرماشاندا ده ژبان و له سه ره له دانى ئەوانه هیچ نیشانه و شوینه وارێک له ناوه ندی شارستانییه ت به ده سته وه نى به تیلا ئاماره به وشه یه ک له به لگه نامه کانی ئاشوریدا نه بى؟ ئەم وشه ش ده توانى هیچ جوژه په یوه ندىیه کی به وانه وه نه ییت. که وابوو پۆیسته میدیاکان و ئوراتوه کان له ده سه لاتە ناوچه یه کان دیرینه تر بزانیان و یا مل بو ئەو راستیه دانەوێتین که پارسه کان له روانگەى ژماره و ده سه لاتە وه به راده یه ک لاواز بوون که له نیشه جى بوون له شوێنیکى جوغرافى دا له دوو هۆزه کەى دیکه دوواکه وتووتر بوون.

ئاشوریه کان له سال ۸۴۴ى پیش زاینى دا، پارسه کان (پارسوا) و له ۸۳۶ دا میدیاکان (مادای) به ناو ده کەن. به لām ئەوه نیشانه ئى ئەوه نى به وها بیرکەینه وه که هۆزى پارس پیشتر له میدیاکان ها تونه ته نىو ئیرانه وه. ئەگەر وتە ئى نووسەر ئاشوریه کانمان قبول ییت، ئەم سه رده وه دا پارسه کان له باشوورى پۆژئاوا و ده ریاچه ئى ئورومیه و میدیاکان له باشوورى پۆژه مات نزیکى هه مه دان دا نیشه جى بوون. به هه رحال وه ها نى به که ئەم ناوانه ئى - پارسوا و مادای - به واتا ئى نه ژادى و ئیتنىکى به کار باییت، به لکو له وانه یه زۆتر له وه بیرکرتیه وه که ئەم ناوانه به توخى بوترى که ئەو هۆزانه له نیه ی سه ده ئى نوه مى پیش زاینه وه تیدا نیشه جى بوو ییتن. (ر. گیشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ل ۷۷ و ۷۸)

گیشمن دیسانه وه له قەس ئاماره بهم خاله بناغیه ناکات که هینانى نیوى میدیاکان له

بەلگە نامە ئاشوریە کاندابریتیە لە سەرزهونى کە دانیشتوانە کە ئى هېچ نەبى . پاتەختىک بە مەزنایەتى هەمەدانىان پىک هێناوو و هێنانى ئىوى پارسوا دەتوانى تەنیا بە تاکە ناویک ناماژ بەکات و هېچ ئىویکی واتادارى فەرەنگى و مادى نى . گریشمەن هەولێ داوێ ئەو بەسەلمىتت کە ئىوى پارسوا نە بەهۆزى پارس بەلگە بە جوغرافىای ناوچە کە ناماژ دەکات .

هەست بەو ناکریت کە مانەوێ پارسەکان لە باکوورى پۆشئاوای ئىراندا ماوەتکى زۆرى خايندیت . گواستەوێ ئەوان یا ناکامى شەر لە گەل ئاشوریە کاندابوو و یا بەهۆى وشارى ئورارتو یا هێزى دیکە ئى ناوچە کە . راستىە کە ئەوێ کە لە سەدە ئى هەشتەمى پێش زاینى دا ئەوانە لە حالى جومجول و پێشەوى ئارام رۆوبە باشورى پۆشەلانى ئىران و داوینەکانى زاگروس دا بوون . و لەوانە ئێ دەور و بەرى ۷۰۰ پێش زاینى لە لاتەنى پۆشئاوای چىای بەختیارى تا رۆشەلانى باژىرى نوێ شوشتر . لە شوینیک کە خوێتان پارسواش ، پارسوماش ئىویان ناو . گرسایتنەو . ئىوى پارسوا لە سائنامەکانى ئاشوردا نووسراو . ئەو جۆرە کە لەو خولە دا زۆرجار ریکە و توو ، خێلە کان ئىوى خوشیان بە شوینى کە ئێو هەتابوون و هەم بە شارە گەرەکانەوێ لکاندو . (ر . گریشمەن ، ایران از آغاز تا اسلام ، ل ۸۹) .

بەلام ئاغای گریشمەن لەو دەربەربەنى سەرەوێ بەتەواوى لە باوەرە پێشەو کە کە چەن لاپەرە ئەولاتر ووتیە ، دەور دەکەوتتەو و ئەلێ سەرزهونى پارسواش ئىوێ کە لە دانیشتوانە کە ئێوێ وەرگرتوێ ! بەلام زۆربەى مێژوونوسان لە رۆونکردنەوێ سائانى وەها دەور و بۆداهێنانى بزوى مێژووى ، لەم جۆرە پۆشلاو ووتسانە ناچارن . بەم جۆرە لە حالیکدا هاوینەکانى پارسەکان لە ئورارتو و میدیادا نیشتهجى بوون و ریکخراوێ کۆمەلایەتیه کانیان پیکهیناوە ، پارسەکان کە بەردى دیار نى ئە لە چ شوینیک نیشتهجین ، بە پالداوە بە ناماژەى نووسەرانی ئاشورى ، لە باکوورى دەریاچە ئى ئورومیه ، رۆوبە باشورى ناوچە ئێکى خوزستان سەرخواز دەکاتوێ و دە یگوزیتوێو بۆ شوشتر . ئە گەر ناماژە ئى یە کەمى نووسەرانی ئاشورى بە "پارسواش" لە دەورووبەرى ئورومیه و ناماژەى دووێ میان بە "پارسوا" لە دەورووبەرى شوشتر ، بە پارسەکانى دواییه و گری بەدین ، ناپراستە خو قبولمان کردوێ کە ئەوانە هۆزى بچوک و کەم دەسلالت بوون کە لە ریکگای کۆچکردنە کە پاندا تەنیا بە خزمەتکردن و یارمەتى وەرگرتى هۆزە نیشتهجیه کان ژيانى خیلەکى خوێتان بەرێهە بردوێ و ئە گەر ئەم شوینە وارهش بەهێ ئەوان نەزانین ، ئەوکاتە تا سەرهلدانى

کورښ میژوو و جوغرافیاى تیران بهی نیشانه ده میټته وه و هه بوونی میژووی پارسه کان بییهری له هه رجوره پیشینه ټه که . (۱)

ئه ټه ته من بو هه بوونی ئه م هوژه له روژه لاتى ناوړاستدا گریمانه ئى خوښم دیتوته وه که له به شه کانی دوایدا ناشکرای ده کم ، به لام بهی سدرنج به و گریمانه ش ، له وانه ټه که کوچبه ربوونی ئه م هوژه له نالوگوره کانی هه رټمه که وله گه رما گه رم و ده نگ و هه رای ټیهد لچوونه پدیتا په پیتای هوژه کانی میژوپوتامیادا له گه ل خوئی و خه لکانی روژئاوای تیران ، ته نیا له ده وریه ری ۶۵۰ ی پیش زاینی و ته وه ش له ئیستپه کانی باشووری روسیاوه و له ریگای سنووره کانی روژئاوای تیرانی هه نه که یه وه زور راستر ته نوئیټ . پیده چى که یه کی له شارستانیه ته کانی ناوچه که ته وانه ی له ئیستپه کانی ناوه ندى روسیاوه بو یارمه تی بانگیش کردیټ و وه کو به کریگیراو که لکی لیوه رگرتون ، و پاش کوتایى شهر له کوچبه ربوونیکى بی هوکاردا پرویه باشوور راویان ناوین . به م جوژه شاره زاینی و گوژه رانی ئه م خیله ، هه روه ها که چن جار ئامازه ی پیکراوه و شیوه ی ده سه لاتى ته وانه به سدر ناوچه که دا ، بریار ته دا که ته نیا تووانیان له ریگای شهر اشوی و تالانده له ژبانیک کوچبه ری دا ژبايټن . به پیچه وانه وه ته گه ر قبولی بکه ین که له ده سپیکى هه زاره ی یه که مى پیش زاینیه وه له م سهرزه ویه دا نیشته جى یوون ، چوڼ ده تووانین نه بوونی ته واری نیشانه هه رهنگی و مادییه کانی

۱. ته ټه ته زایناری و لیکدانه وئ ټیمه له به لکه نامه کانی میژوپوتامیا ، به ناشوری و بابوکی و سوه رییه وه له ده بری پی روژه لات ناسانه وه سهرچاوه ده گرت که سدرنجی ئه م کټیبه له سدر ئامازه کانی دوایی ، ده ترانی به ته واری به دروئی به غاته وه ، و ته دانه ت به سه خته کاری بزائیټ بو ته وه ئى که هیچ کام له ټیمه سوئیکی راسته خو له به لکه نامه نه نابین ، نازانین که له راستیدا به لکه کانی ناشوری و ته وانه ئى دیکه ش ، هه لگري چ باسټکن . له وانه شه روژه لات ناسان و میژوونوسانی تیرانی و ناتیرانی له خو لکاندن و قبول کردنی ته وه که "پارسواش" و "پارسوا" ئى ناویراو له سانه نامه کانی ناشوری ، و ته ټه ته به بی هیچ نیشانه ټه کی شیاو ناچارن ئامازه ټه که به پارسه کان و هه غامه نشیه کانی ته م دواییه بکه ن . چوونک پیچه وانه ئى ته م ، هوکاریکی ئیپیرایویه که یان پیش له کورښ و هاریوش له بناغه دا بی ناو نیشان ده میټته وه ، سه سوړه ټیته وه که تاسه سال پیش له ئیستا ، له هیچ به لکه ټه کی نه ته ری مان و ته دانه ت له شاهنامه شدا ، نیوی ته م ئیپراتورییه نه براوه و هیچ تیرانیک ، ته م روژه لات ناس و بناغه دانه وانه ئى میژووی تیرانه ناس ناکه ن . ئاپا سه سوړه ټیته ر نی په که "تین به لخی" له سه ده ئى پیچه مى کوچی دا" له فارس نامه "هیچ شیک له هه غامه نشیه کان نازائیټ و ناوی ته وانه نابات ؟ .

ئەوانە لە ناوچە کەدا پاسا بکەین . بەدئاییهوه ناتوانین هیچ نمونەیهکی دیکە لە کۆمەڵانی مروڤ بدوژینهوه کە پیش گەشتن بە دەسلالت وەکو پارسەکان بێ ناوێشان و ناسنامە بووێتن . بەم جوړه توژینهوێ و وردتر و دوودلانه ئی میژوو لە دیسان ناساندنی ئەم ھۆزە ، بوپشکێنەرانی میژووی ئێران ، یە کجار پێویست تر لە روشن کردنەوێ نەقشەکانی پاسارگاد ، تەخت جەمشید و شوشە ، کە ھەمووی ئەوانە بەرھەمی ھۆنەر و دەستایەکانی ئێرانی ۲۰۰۰ پێشتر لە ھەخامەنشییەکان .

میدیاکان و پارسەکان یە کەمین جار لە سائنامە ئی ئاشوریەکاندا ئامازەیان پیکراوە . کاتی کە لە ۸۳۶ پێش زانیی شەلمانەری دووم لە پادشاکانی "پارسوا" پوژشاوی ئورومیە باجی سەند و گەشتە باشووری پوژشاوی ئاوەکانی میدیا . لەو بەدووا ئەم دوو خەلکە ھەمیشە ئێوی براوە . نزیکەی ۸۲۰ی پێش زانیی ، شمش ئادادی پێنجەم ئەوانە ئی لە شونیکدا کە ئیستا پێ ئەلێن پارسواش بۆ لایەنی کرمانشانی ئێرێکرووس ، لە ۷۳۷ی پێش زانیی دا (کتلات پیلصر سوم ؟) پەلاماری ئاوەندی پارسواشی دا و لە سەرکردەکانی میدیا باجی سەند . (اوستد ، تاریخ شاهنشاهی هخامنشی ، ۳۱)

وەکو اوستد ئەلێ لە ئێوان سائەلەکانی ۸۳۶ تا ۷۳۷ی پێش زانیی دا ، واتا بەدرێژای سەد سال پادشاه و سەرکردەکانی ئاشوری ، پارسەکانیان لە سێ ناوچە ئی جوړوبە جوړدا بینێوەتەو کە ئەو سێ ناوچە گەلیک دوورتر لە ئاوەندی دووایی ئەوانە ، ئانشان و پارسە ھەلکەوتوون . بەم جوړە ئی کە کوچبەرە باکووریەکان کە وەکو ئەلێن ، لە دەسپێکی ھەزارە یە کەم پێش زانیی ھاوونەتە ئیو خاکی ئێرانەو ، پاش ۲۶۰ سال ھیشتا ھەر ئاوارە و نیشتمان ئیکی بێ خواوەنیان نەدیووەتەو ، تا وەکو ئورارتو ، میدیا و ئیلام تیدا بەسێنەو . ئایا وەھا ئاوارەییەکی دوور و درێژ کە ھیشتا پێویستە دوو سەدە ئی دیکە بخایەنێت ، بە چ شێوێک ئەبێ لە یەک بەدرێتەو ، ئیلا ئەو ئەبێ کە یا پارسوا و پارسواش لە بناغدا ھیچ جوړە پەتووەندیەکیان بە پارسەکانی دوواییەو نی یە و یا ئەم ئیمپراتورانی داھاوو پاش تەشریف ھێنانیان بۆ پادەشتە بەرزەکانی ئێران تا چەندین سەدە ھیچ حیساییکیان بۆ نەکراوە و ھەتوێنی ئەوانە بۆ دەسلالت ، وەکو خەلکی ئاسایی ئەلێ ، یەک شەو و بەبێ ئامادە کاری میژوویی ئەنجام بوو .

بە ھەر حال گیرشەمن پاش نیشتەجێ بوونی ئەم ھۆزە لە باشووری کرمانشاندان ئیتر ناویان نابات و لە لاپەرەکانی دووایی کتیبە کەیدا ئەچیتە سەرباسی سکاگان ، ئورارتوکان ، میدیاکان و کورته

باسیک له میزوی بابول . بدلام له پر و بی هیچ پشه کیهک ، پارسه کان د پیتته وه گوره پانی میژو و نه وانه تاده سه لاتداری هه موجیهان سر ده خات ، نه و پارسانه که له سنووری شارستانیته تیلام دا ، وانا ده وروده ری شوشتر به جی هیشتیون ! .

نه بویند خوئی بو داکوکی بهرانبهر به ناستیاکس ناماده ده کرد و زیره کانه له گدل کورش دوهم پادشای پارسه کان ، که حمزی ده کرد جاده ی گه وه ی بازرگانی هه مه دان بگریته ژیرچاودیری ، یه کیتیه کیان پیکه پنا ، نه پاری تا زه ، پادشاهی پارس که نه وکاته له راده ی پیکه یشتدا بوو ، هاته گوپیانی بهر ده کانی هوزی گه نچ و پرهیزی پارس به نوزی خوئی له ژیر فرمانداری پادشاهه کیدا ، که یه کی له بو ترترین پیشوایانی دنیای کون بوو ، بو به ده س خستی جیهان هه یان نه دا . (گیرشمن ، ایران از آغاز تا اسلام ، ل ۱۱۸)

سهرده می ده سه لاتداری نه بویند (۵۳۹ - ۵۵۶ پ . ز) و له گه ل سهره لدانی کورش دا هاوکا . وه کو گیرشمن نه لی ، نزیکه ی چوار سده له کوچه ربوونی پارسه کانی سریه ی دوایی بو ئیرا و ۱۵۰ سال له نیشته جی بوونیان له باشووری شوشتر ، تپه ری کردوه . بدلام ئاغای گیرشمن نایزی که ئه م خیله ئاواره ، چون له م مه جاله دا پیکه یشتن و به هیز بوون ، چونکه میژو هیچ جوړه نیشانه یه ک له م پیکه یشتنه به ییر ناهینیتته وه : دووا کومه لی پارسه کان هیشتا شاریان نی یه ، له بهرهم و بهرهمه یشتانیانه وه هیچ نیشانه یه ک به ده سته وه نی یه و فره هنگی نه ته وه یی پیتی نووسین ، نه قش و ره نگیکه پیش له هه له اتی ئیمپراتوریه که یان به نپویانه وه تاپ نه کراوه .

گیرشمن که وینه ی ووردی گه شه کردن له نیوان ئورارتو و میدیاکان ، به و جوړه که له سیدلک بینیمان ، له کتیه کیدا خستویه ته پیش چاو ، بی نه وه که به بناغه ی ده سلاتی مادی ، هونه ری و کومه لایه تی پارسه کان ئامازه بکات ، هه ول نه دا که له م خیله بی ناو نیشانه ، ئیمپراتوریه ک که پیوستی پی یه بیخو لقی نی .

بدلام ده راره ی پارسه کان ، نه بی بو تری که ده وروده ری سالی ۷۰۰ ی به ز . نه وانه له کیوه لاوکیه کانی زنجیره چپای بهختیاری ، له روژه لاتی شوشتر ، ناوچه یه کی هه لکه وتوو له دیو قه راخی رووباری کارون ، نزیکه که مانه ی بلای نه م رووباره ، پیش له وه ی که بگریته وه بو باشوور ، نیشته جی بوون . نه وکاته تیلام تیر ده سه لاتی نه وه ی نه بوو تا له نیشته جی بونی نه وانه بهرگری بکات . هه ر ئه م ناوچه یه به شی له ولاتی تیلام بوو و له وانه یه پارسه کان دانیان به وړاستیه دا نایت . پارسه کان له ژیر ده سه لاتی هه خامه نشدا حکومه یه تیکی بهوویان بنیات نا که رتکه وت و ابوو زور گه وړه بیته وه و نیوی خو یان پیوه نا . (ر . گیرشمن ، ایران از آغاز تا اسلام) .

تەنەت كورشيش شويتىك بەنيوى پارس و بناغەدانىرىك بەنيوى ھىخامەنشى نەدەناسى ، بەلام
 گىرشمەن بەراگەتاندنى ئەم ئادەرس پۈستىيە لەپارسەكان باوېرى ھەتە كە لەدەسپىكى سەدەي
 ھەفتەمى پ-ز ، ئىلامىيەكان تۈوانايى بەرانبەركىيان لەگەل ھىكۈمەتە خەتالى ، بىئاۋىشان و
 بىجوۈكى پارسەكاندا نەبوۈە ! ئەو بەپىۋىستى نازانى كە بۆراگەتاندەكەي شاپتەك لەمىژوۈ
 بېيىتەو ، چۈنكە ھەرۈھە كە دەزانىن ، يەكەم جاردارىوش بوو كە باسى ھىخامەنشى كەرد .
 گىرشمەن كە نىۋى ھىخامەنشى لە بەردە نووسراۋەكەي يىستون ھەلگەرت و بۆدەسپىكى سەدەي
 ھەفتەم پ-ز گۈاستىيەو ، بۆدانانى دەسەللاتى پارسەكان پىۋىستى بە لاۋازى ئىلامىيەكان ھەبوو .
 بىچارەيى گىرشمەن بۆ بەياني ۋەھارەگەتەندىكە لەفرەپىژى و دەسكەردە ھەست پىدەكەرت .
 چۈنكە ئەگەرلەرەستىدا ئىلامىيەكانى ئەۋكاتە يىدەسەللات بوۋاين ، يىگۈمان گىرشمەن شويتىكى
 دىكەي بو نىشتەجى بوۋنى پارسەكان و دۆخىكى دىكەي بۆ سەرھەللاتى ھىخامەنش نايىنيەو و
 ئىمپراتورەكانى بەريزيان لەمىژوۋدا بىز دەبوون (۱) .

شوتروك-ناخوتەي دوۋەم (۶۹۹-۷۱۷) برازا و جىنشىنى ھويان ئوگاش پادشائى ئىلام بوو . شانسى ئەم
 شازادە بۈگەيشتەن بەپادشايى ئىلام لەۋەدا بوو كە ناۋىراۋ كۆرى ھويان ئىمەنەپادشائى مەزنى ئىلام و شوش بوو .
 نازانىن كە چماۋەتەك لەسەر تەختى پادشاهى ھوكى كەردوۋ ، نوۋسەرەكەي رايدەگەيەن كە كاتى بەيارمەتى
 خۇداۋەندەكەي ئىنشوشىناك بوو بەپادشائى ۋلاتى نازان و شوش ، نوۋىخانەتەكى (مەزگوت) بۆ ئەم خۇداۋەندە
 بەرپا كەرد ... كۆتەتەك نوۋسراۋەي دىكە لەھەرتىمى ژىردەسەللاتى ئىلام دۆزراۋەتەو كە ئەبى بەھى سەردەمى
 پادشاهى شوتروك ناخوتەي دوۋەم بىزانىن . لەيدەكى لەم نوۋسراۋەنە كە براستى لەشوشدا دۆزراۋەتەو ، لەمىژوۋە
 بە پىشەۋاي پىشتىۋانى شوتروپ پەيۋەندى ئەدەن ، باس لەھەبوۋنى زۆرەر لەسى پەيگەر دەكات كە كاتى خوتى لە
 زۆرەي شارەكانى ۋلاتى ئىلامدا دائىراۋ . نوۋسراۋەگەل دىكەش كە لەسەر بەرد ھەلگەنراۋىون ، لە دەشتە دوۋر
 كەوتوۋەكانى رۆژھەللاتى شوش و نىزىكى دەشتىك كە ئىستا مالىرى پى ئەيىز و لەباشوۋرى رېۋبارى كارون
 ھەلگەوتوۋە دۆزراۋەتەو . ماۋەتەكى دوۋر و دىرژ پىش لە شوتروك ناخوتە ، ئەم دەشتە شوتەۋارى گىرگى
 سەردەمى ئىلامىيەكانى تىدابوۋ ، بەلگەنامەي بازىرگانى سەرەتاكەنى مىژوۋ ھەرۈھە تەپۆلكە ، پىتى نوۋسىن و
 زەمان و ۋتەگان دەيسەلمىتىن كە نەقشە بەرجەستە و نوۋسراۋەكانى ھانى ، كۆرى تاخىي شازادەي شازادەي

۱ لەراستىدا پىشتەر رۆژھەللات ناسان و مىژوۋنوسان ، لەبەرتەو كە لەتۆزىنەۋەي مىژوۋى تىران بى دەسەللات ، پانەمەس و
 ئەدەس پان دەكەرد ، تەنبا ھەۋايندانوۋ كەپۇرداۋە بەرچاۋەكان بەشپۆتەك بەسەلمىتىن و بۆتەم كارە ناچارىن لەخەتال و ۋەھم يارمەتى
 پخوان كە ئەم شىۋەش لەۋانگەي مىژوۋنوسى ئەم سەردەمەۋ زۆر مائالە دەتتى .

یا پیر هی سدرده می کوتایی زنجیره پادشاکانی نیلامه .

نه‌مانه گشت رووداوی سدرده‌میکن که ناغای گریشمنه رآیده‌گه‌تیه‌نی ، هخامه‌نش ناویک بناغدی ده‌سه‌لانی پارسه‌کانی له شوشته‌ر ، قدراخ‌ی شوش ، دارشت . به‌لام ووتی سدرده و شایه‌تیه میژوویه‌کانی دیکه‌چیروکی ده‌سه‌لانی جیاواز و تایه‌تی نیلام له ده‌سپیکی سده‌ی حه‌فتمی پ- زدا ده‌گیرنده‌ی که ناوینه‌یکی روژنه له شه‌ره‌کانی نیوان نیلام و ناشور ، نیلام و بابول و سدرده‌ستی بی‌وینه‌ی نیلام له وسدرده‌مدا . پدروستگه‌ی مه‌زن ، باژیری به‌ربلاو و هوتیری کم هاوتای نیلامی له ده‌سه‌لانی بی‌ثم‌لا وئولای ئه‌وولاته له سدرانه‌ری باشور تا نانشانی دیرینه حه‌کایت ده‌کات . ته‌نانه‌ت ئه‌وئی که له به‌رده‌نووسراوه‌کی ته‌ختی جه‌مشید ، له نیلامیه‌ی تیکشکاوه‌کی ده‌ستی هخامه‌نشیه‌ی کانه‌وه هه‌لکسراوه ، و ژماره‌ی ژوری نووسره نیلامیه‌کان ، و که‌لکوه‌رگرتن له پیتی نووسین و هوتیری نیلامی ، به‌گشتی شایه‌تیه‌کی روشنن که نیلامیه‌کان نه‌ته‌نیا ئه‌وکاته که گیرشمنه ناماژه‌ی بو‌ده‌کات ، به‌لکو تا ماوه‌یه‌کی ژور پاش داگیرکردنی شوش هه‌ر خاوه‌نی سدرده‌ری له هه‌ر تهمه‌که‌دا بووه . پاشتر روونی ده‌که‌مه‌وه‌که چۆن و بوچی هه‌موو میژوونوسان هه‌ول ئه‌ده‌ن نیلام و ناشور به‌رله‌بووه و به‌ر له ده‌سه‌لانی هخامه‌نشیه‌کان له میژووی میژوپوتامیا و له میژودا گسک به‌دن .

خه‌زینه‌ی پادشاکانی نیلام ، که له ده‌سکه‌وتی شه‌ره‌کانی پشتر لیوالیو بوو ، که‌وته ده‌ستی ناشوریه‌کان . زیرو زیوی که بابول کاتی یه‌کیتیه‌که پیشکه‌شی نیلامی کردبوو ، له گه‌ل پدیکه‌ره‌کان ، که‌ره‌سه‌ی پریه‌ها و به‌نرخ‌ی پدروستگه‌کانی نیلام و هه‌رشتیکی به‌نرخ و نایاب له‌خانووه‌کاندا بوو ، هه‌مووی بو‌نه‌ینه‌وا گواستراوه‌ه . ناشوریه‌کان به‌کوژشتن و تالان‌کردنیش رازی نه‌بوون ، ئیسکوپروسکی پادشاکانی نیلام و گه‌وریاوانی ناوینشان‌داریشان له گورستان ده‌ره‌ینا و بو‌نه‌ینه‌وا به‌ری‌یانکرد . کرده‌وی ناشوریه‌کان له نیلامدا وه‌ها‌بوو ، که حه‌زقیال نه‌بی نه‌لی : نه‌مه‌یه نیلام و هه‌موو دانیشتروانه‌که‌ی له ده‌ووریه‌ری گورستانه‌که‌یدا ، هه‌موویان ها‌ته کوژشتن و هه‌موویان بوون به‌نه‌چیری شمشیر . پدیکه‌ری "نه‌نه" "خوداوه‌ندی" "نه‌رخ" که ۱۶۳۵ سال له‌کن نیلامیه‌کان بوو ، پادشای ناشور ده‌ستی به‌سردا گرت و بو‌شاری ئه‌ره‌خ که‌راندیه‌وه (۱) ناشوریه‌کان پاش کوژشاری ژور ، تالان‌کردنی‌شاره‌کان و گواسته‌وه‌ی هه‌رچی سامان و دارایی نیلام له‌شاره‌که‌دا بوو ، دیلانی ژورله‌شاری شوش و باژیره‌کانی دیکه ، هه‌موویانی بو‌ناشور به‌ری‌کرد . خوم‌بان کالداش دووا پادشای نیلام ، که هه‌له‌هاتبوو ، پاش چهن روژ ده‌سه‌سه‌ر بوو و ناشور بانی‌پال ناوبراو و تام‌ماری تو پادشای پیشووی نیلامی کرد

به نهمسپی نه رابه کدی و ناچار کړدن تا پهره سنگه یی ناشور و نیشتر ږایکیشن. نهمه یه وهرگپړوی نووسراوه کدی بانی پال، دهر باره یی سهرکه و ته کانی له نیلام دا: خاکی شاری شوشان، شاری ماداکو و چنه شاری تر، همدویانم بڼ ناشورگواسته و له ماوه یی یهک مانگو یهک ږوډا پانتایی خاکی نیلام به ته وای گسکدا. من ناژول و چوارپی تانی نهم ولاتم له هاتووچو و دهنگی موسیقایی بهش کرد و به گیان له بهرانی خوین خور و مارو میلوړه و ناسکی چولایه کان نیجازه م دا که داگیری بکن. له کوتایی دا نه گمر نیلام نه ژنوی شکا و تیکچوو، به یوونه شمېری نیو خوئی و بنه ماله ییوه یو. به هرحال له سال ۶۴۵ ی پ. ز. ده ولته نیلام له یووه لی جیهان سرایه و ږایوړده کدی وورده وورده له ییره وریه کاند کوزایوه، به شیوه یهک ته ناندت میژوو نووسان و نووسه رانی سهرده می کوتیش شیک له م باروه نازان. (حسن پیریا،

ایران باستان، ل ۱۳۹ - ۱۴۱)

ته گمر نیلام ییبه کان به وشیوه له بهین چوون، که ناغای پیریا ته یژی، نه یی و نیلام ییانه که له بهر ده

(۱) حد زقیال له ته ورات دا هیچ باسک دهر باره یی رووخاندنی نیلام له لایتن ناشور بانی پال ده ناخاته بهر دهس. جیکای داخ و سهرنجی فراوانه که بهر ژوانی وکو ږه حمده تی ناغای پیریا باسه گرنگه میژوی به کانی وها سهرکلک ږاو و دهس وپی شکاو ږاگه تاندووه. له کتیه کدی حد زقیال دا زنجیره یهک پیشگوئی وکو ناگاکړنده له باره یی ده یوئی همدو ږاو و شارستانیه ته کانی ږوډه لاتی ناوړاست خوری ناشور و همدو ها یسرایلیه کان کړاو. ناوړاو دزی نورشلیم، دزی هوزی عمون، دزی هوزی مواب، دزی هوزی ادم، دزی فلسطینیبه کان، دزی میسر، دزی صور، دزی حیدون، دزی ولاتی نه ناسراوی یاجوج و ماجوج و له کوتاییدا دزی نیلام پیشگوئی کردووه. ته ناندت پیشگوئی حقیقال دزی ناشور له گدل پیشگوئی ناوړاو به رانه به نیلام وکو یهک کړاون و به وچوره نی یه. که ناغای پیریا ږایکه تاندووه، که ناماژ یهک له رووخاندنی نیلام به دهستی ناشوریبه کان. گموره پیاروانی ناشور له و شونه نووستون و گمورستانی خه لکی ناشور که همدویان به شمشیره و کوزارون، له دهور و بهریان دایه. گموره کانیا له قولایی دنیای مردوه کان وهاو په یمانه کانیا له کله کی نه واندان نیژاون. نهم مردوانه که سهرده میک خوری به یان دهخته دلی زورکه سه و، همدو که مردوون گموره پیاروانی نیلام له ولاتره و نووستون و گوری خه لکانی نیلام که به شمشیره و کوزارون، له دهور و بهری نه واندایه. نهم زه لامانه که کاتی ږایان هوکاري دلړاو کی نه ته وکان یوون، نیستا به شه ربه ساری و ږیسواییه و چونته قولایی دنیای مردوه کان، له کیکل کوزاو کاندان نیژاون. گموره پیاروانی ماشک و ثوبال له و شونه نووستون و: ږی مردوه کانیا له دهور و بهریان دایه نهم زه لامانه که سهرده میک ترس و دلړاو کتیا له دلی همدو اندا دهو کفاند، نیستا به به دناویبه و مردوون. (عهد عتیق، حوقیال، ۲۶-۲۷: ۳۲)

نووسراوه کدی هوئی گشتی بارگای ته خت جه مشید دا، رازاو و پروپوشته به جل و بهرگی هاوتای پادشاه و خاوهن دهسه لاتان و دهستی پر له گه نجینه یی پرنخ و به ها که نیشانه یی بهرلایوی و فراوانی سامان و پیشکه ووتی هوتدر له کومه لگا که تاندایه، و ږوو به بارگاکدی داریوش ږیکه ووتوون،

له کویه وه سهریان هه‌لداوه؟ (۱)

ده‌رباره‌ی تیکسته کلاسیکه‌کانی په‌توه‌ندی‌دار به‌رووخاندنی ئیمپراتوری ئاشوریش پێوسته به‌پارتیزی ته‌واوه‌وه‌تی‌پروانین. له‌سه‌ر بناغه‌ی نووسراوه‌که‌ی که‌تسیاس (که دی‌دوور له‌کی‌سی دوهم، ۲۳، ۲۸) دا‌ناما‌وه‌ی پێده‌کات، "نزم‌بوونه‌وه‌ی ئیخلاقی" سه‌ردانا‌پال (ئاشوربانی‌پال)، ته‌رباکس می‌دیایی هه‌ل‌خاندنه‌کان تا ئالای شو‌رش دژی ئاشورهل‌بکات و یه‌کی‌تی چوارلاینه‌ به‌ها‌وبه‌شی بابو‌ل (به‌سه‌رکه‌رده‌یی بێ‌ل‌زی)، پادشای عاره‌به‌کان (هه‌زه‌کانی می‌ژوپوتامیای سه‌رو) و پارسه‌کان یونازادی پیک‌به‌تین. جگه‌له‌وه‌ش که ئارباکس ئیوتکی نه‌ناسراوه تایبه‌ته‌ندی سه‌رسوپه‌هێنهری راگه‌یانده‌که‌ی جیگای سه‌رنجه، چونکه له‌حالی‌که‌دا که ده‌بینین پارسه‌کان له‌ئاستی‌کی به‌رانبه‌ر به‌می‌دیایی، بابو‌کی و عاره‌به‌کانی (می‌ژوپوتامیا) له‌ژێر ده‌سه‌لاتی پشت‌شکینی ئاشورییه‌کاندا بوون! له‌وانه‌یه به‌ییره‌یتانی که نووسه‌ری‌کی هێتی‌ی په‌تی‌وی ئامیناس و (ئینته له‌کی‌ی دوا‌زه‌ده‌م، ۵۲۹) ناما‌وه‌ی پی‌کرده‌وه) وه‌پال‌دانه‌وه به‌ه‌بوونی دیواره‌کانی نه‌ینه‌وا (که یینا‌که‌ی به‌سه‌ردا‌نا‌پاله‌وه گری‌ته‌ده‌ن).

کاتی دۆل‌پێچ کردنی شاره‌که به‌ده‌ستی کوروش کاول کراوه، هه‌ر به‌وشیوه جیگای سه‌رسوپه‌رمانه. راگه‌یانده‌کانی تیکش‌کانی ئاشورییه‌کان روانگه‌په‌کی می‌دیای ناوه‌ندی (مدوسانت‌ریک) واتای نه‌قشی داگیرکهرانه‌ی ئارباکس و پارسی ناوه‌ندی (پرسوسانت‌ریک) واتای نه‌قشی پارس و کورشی هه‌یه، که به‌رانبه‌ر به‌وه می‌ژوو نووس ئیلا سه‌رنج

(۱) زه‌مه‌ی می‌ژوونوسان ئاشوربانی‌پال‌یان به‌هه‌وکاری وه‌ها به‌سه‌رهاتی‌کی شه‌ر بۆ ئیلام ده‌زانی ئاشوربانی‌پال له‌می‌ژوپوتامیادا که‌سه‌په‌تی و په‌رنسی‌کی فه‌ره‌نگی به‌ری‌یه‌ هه‌یه که یه‌که‌مین کتیب‌خانه‌ی می‌ژووی خۆلقانده‌وه و ده‌سه‌وته هه‌ت‌ری و فه‌ره‌نگیه به‌جی‌ماوه‌که‌ی له‌گه‌ل وه‌ها لیک‌دانه‌په‌کی می‌ژوویه‌دا، که نا‌وبراو وه‌کو تۆقینه‌و ترسناک ده‌ناسیت، ناسازگاره. پۆه‌ه‌لات ناسان به‌نه‌قه‌س و ته‌نیا به‌پال‌دانه‌وه به‌نوسراوه‌په‌کی به‌رده‌ینه و نیشانه‌په‌که‌ که له‌بشی کوتابی ئه‌م کتیبه‌دا ناما‌وه‌ی پی‌کرده‌م. هه‌وکیان داوه له‌ئاشوربانی‌پال وینه‌په‌کی هاوتای کوروش دۆرست بکه‌ن. بۆ‌ئه‌وه که به‌هیچ شێوه‌په‌که هێرش ئاشوری و ته‌نانه‌ت هه‌ماه‌نشیه‌کانیش به‌کوتای ده‌سه‌لاتی ئیلام نازانین، به‌شی گرنگی ئه‌م کتیبه‌ بۆه‌له‌سه‌نگاندنی می‌ژووی ئیلام له‌سه‌رده‌می سلوکی، نه‌شکانی و ساسانییه‌کان ته‌رخان ده‌که‌ین و هیوادارین خۆینه‌ربه‌وه بزانیت که هێرش ئاشوربانی‌پال و سه‌رده‌لدانی هه‌ماه‌نشیه‌کان کوتابی چیرۆکی پادشایی ئیلام نی‌یه و ته‌نانه‌ت له‌دوره‌ی نه‌شکانیشدا ئیلامیه‌کان بۆ گه‌رانه‌وه‌ی سه‌ربه‌خو‌یی و‌لانه‌که‌یان له‌گه‌ل داگیرکهراندا به‌شه‌ر هاوتون. (د. ت. پوتس، باستان شناسی عیلام، مقده‌مه، ۲ ل ازانه‌شارات دانشگاه کمبو‌ج، سال ۱۹۹۹) هه‌و‌لدانی گشتی می‌ژوونوسان به‌م ده‌سته‌ی رووخاندنی به‌په‌له و پێش‌وه‌ختی ئاشور و ئیلام و نه‌وتاندنی ته‌وا‌ری ته‌وانه، به‌ره‌له سه‌رده‌لدانی هه‌ماه‌نشیه‌کان، و به‌و‌رانه‌گه‌وه که کوروش خۆی به‌پادشای سومه‌رونه‌که‌ ده‌زانیه‌وه و داریوش له‌به‌رده‌ نووسراوه‌کانی‌دا له‌سه‌ر ده‌سه‌لداری خۆی به‌سه‌ر ئاشور و ئیلامدا، پی‌دا‌ده‌گرێ، زه‌مه‌ی می‌ژوویی بڕاپیکه‌را‌وی نی‌یه. ئه‌م هه‌و‌لانه بۆشارده‌نه‌وه‌ی په‌رسته‌په‌تی راسته‌خۆی هه‌ماه‌نشیه‌کان له‌رووخاندنی ئه‌م دوو شارسانه‌په‌تی هه‌واشه و دهرینه‌په‌. پروسه‌پروسه‌ بونه‌وه‌ی ئه‌م می‌ژوونوسانه به‌رانبه‌ر به‌رووخاندنی بابو‌ل، پال‌دانه‌وه به‌گه‌ل نووسراوه‌په‌که که ئیلا‌خه‌ه‌ل‌کیشانی یه‌که ئیمپراتور تاز به‌په‌که‌ به‌شتوو نه‌ی هیه‌تر یه، ته‌نیا نه‌په‌ته‌ هۆی شاره‌نه‌وه‌ی راسته‌ می‌ژوویه‌کان. هیچ نیشاره‌تیکانی به‌ره‌و‌لی شو‌رشه‌کانی هه‌وایی بابو‌یه‌کاندا و کوروش به‌نازاده‌گری نه‌و و‌لانه‌ ده‌زانن. ئه‌ده‌ر به‌تیک‌چوونی شوش و نه‌ینه‌وا به‌ده‌ستی هه‌ماه‌نشیه‌کان بزانی که له‌گه‌ل نه‌و ئی‌شورییه‌ که ته‌وره‌که‌ی کوروش و سه‌رچاوه‌که‌ی ته‌وا‌ته، ده‌که‌وتیه‌ ده‌ربه‌یه‌.

و دودلې له پراستي باسه که نه بې، کارټکي ډيکي پې ټاکړت (بريان، تاريخ امپراتوري هخامنشيان ل ۸۷-۸۸) ئيستا ئيمه له پله يه کدا پراوه ستاوين که ده توانين دهر باره ي هم مو داسه پانده کاني روژه لات ناساندا دودل بين و گشت نه و وواته که دهر باره ي روژه لاتي ناوړاسته وه له ۵۰ سالي پيشدا پلوايان کړدوه. ته وه، بده پېره ويک له سياسي چهره سینه رانه ي ثورپا و له و پاش زه مينه ساز کړدنه وه يو پاسا کړدي داگير کړي ولاتي فلسيني بزايين که به شيو ي نه نجام دراوی ه نوو کي ي، پاسا يه کي ميژوي ني يه. نه م پرسيا ره که تايا داگير کړدي ولاتي تيلام له لاي نه نه بوه د نزاره وه. ناکامي نه م ه لسو که و ته نادو ستانه بو وه، پرسيا ري که که ئيستا ناتواين ولایي بده يمه وه. ټيکسته پړولاو و ناتواوه کان هاوکات له شوشه وه راپده گه ي نه ن که نه و کاته شوش له ژرده سلاتي بابولدا بو وه. به نام هره به وشيو که پيشتر که و ته پيش چاوداگير کړدي شوش هيچ جزره په يوه ندي يه کي به به شه کاني ډيکي تيلامه وه نه بو وه و ماو ي داگير کړي و چو نيه تي ده سلاتي بابول به سر شوش دا ديارى ناکات. له پراستيدا له به ره نه وه که له وانه يه نه و ټيکستانه ي سره وه هي هخامه نشيه کان و له په يوه ندي داگير کړدي شوش له لاي نه نه وانه وه يتر، ته نانه ت داگير کړدي شوش له لاي نه بابولکيه وه نه وه نده جي باوه پر ني يه. له ناوړاستي سده ي شه سمي پ. ز به تدمه ني چندين بده به شگلې له روژه لاتي تيلام بده س هخامه نشيه کانه وه بو. کورش مدين (۵۵۹ - ۵۳۰ پ. ز) له پراگه يانده نه بناو يانگه کيدا خوي خو ي به " پادشاي نشان " نيوده ني. له م کاته وه تاسرده مي داريوش مدين هخامه نشي (۵۲۲ - ۴۸۶ پ. ز) به لگه يه ک له پرو دواړه سياسي کاني تيلام بده سته وه ني يه. دوو نمونه له و سره له دانان که داريوش له يه که مين سالي پادشاهي يه کيدا سرکوتې کړد، دوو پرو دواړي پشت سر يه ک له په يوه ندي داوا که راني تاج و ته ختي تيلام دا بو. سته مين و دوو سره له دان نه همدان سالي يه که مي پادشاهي داريوش دا قوما و نه م جار هس داريوش هيژيکي نيزامي پارسي يو سرکوت کړدي نه وه بېرې کړد. پشتي پادشاهي داريوش به دوواوه، ميژوي تيلام سران سري روژه لاتي ناوړاست له گد ل ميژوي هخامه نشيه کاندا کو نه يته وه. ولاتي تيلام و ناو نه ده کي شوش بو به يه ک "شاره واني" "ساترپ" و نيويان نيا "هوج" که وشه يه کي فارسي بو. له شوش دا کوشک و ته لاري پرازاو ي هخامه نشي دورست کړا و نه م شاره بو به شوي نيشته جي بووني گرنگي شاه. (يوسف مجيدزاده، تاريخ و تمدن ايلام، ل ۲۲).

ده يمينين که پاش ناشور باني پال تيلام به راده يه ک دلرفين بو که بابولکيه کاني بو داگير کړدي نه و ولاته هله خړاند و نه يمينين که تيلام نه تديا له (۶۴۵ پ. ز) دا له سر زه ووي نه سپراوه ته وه، به لگو

له ژباړنه دروښاوه کښې ، کاتې پادشاهي داريوش به شپږمې جوړواجوړ ناگادارین . به تېنیا داریوشه که شوش ، نهم پالنه وان باژپړه ئیترانی دیرینه بوکاول بوون پالې پڼوه دهنې وهر نه وه که پاش کورښ د هس به سر دا گرتي نهم شاره ، وه کو میدیا و ناسور و بابول به ترواوی به نه نجام ده گه پنه ئې . به هه حال ئیمه له ناچار به کدی گیر شمن بو تر نجان دنی خیلې بچوکی پارس له دلی ئیلامدا که ناور او وه کو ولایتیکي لاواز پیویتی میژووی پی پیه ، تی ده گه یڼ ، به لام بر بلا و ترکردنی له راده به دهری نهم خیلې بچوکه تا ناستی پارسه ، پیگه یشتو وکردن و خولقاندنی زنجیره پیکې پرهیز وه کو هخامنش ، بو نه وانه ، شیاوی لیپوردن نی یه ، له حالیکدا به ریزیان دان به ودا دهنې که تاسه ده ئې حفته می پ - ز خاکیکیان بو نیشته جی بوون نه بووه ، چوونکه نه تېنیا سنووری جوغرافیا ئې نهم پارسه نادیاره ، به لکو له راستیدا نازانین که پارسه کان به چ شپږمه پک بلا و بوونه توه : به شپږ یاخود ، له ریکای ناشتیه خوازانه وه ؟ نه گمر بو نیشته جی بوونی به رېلاویان له نانشان و پارس دا ، له گه ل ئیلامیه کان به شپږ هاتون ، نهم شپږه له چ کات و شونیکدا و له کاتې ده سه لاتدار - یه تی چ فرمانږه وایه کدا ریکه وتووه و نه گمر بلا و بوونه و یان له قوللای خاکی ئیلامدا ناشتیه خوازانه بووه ، بوچی نه بی ئیلامیه کان ، ولاته ناوه دان و پان و به رینه که یان به خیلکی بی هیژ و بی ناو نیشان ، وه کو پارسه کانی گروپی دوهم پیشکesh کردیو له کوتایي دا نهم پارسه که ناوی ده بریت ، له و کاته دا نیوی چ هدریمیکي جوغرافیه ؟ .

پاش مردنی چیش پیش ، پادشاهی پارس بریتی بوو له ناوچه ئې پارسوماش که نانشان و پارسه ش خرابه سر نه و هدریمه . نه و ولاته کدی وه کو پادشاکانی مروزی له نیوان دوو کوږه که پدا دابش کرد : تایاره منه که له ناز و نیمه تدا له دایک بو سو (!) (۵۹۰ - ۶۴۰ پ - ز) و کورښ یه که م (ده وروبري ۶۴ - ۶۰۰ پ - ز) که بوو به پادشای مهنی پارسوماش ، ریکه وتی به لگه پیکې زپړینه له همدان دا دوژراو ته وه و به پیتی بزمازی و زماني پارسې دیرینه چه مکی تار یاره منه له سري نووسراوه . پادشای ناور او ته ئې : "نهم ولاته ئې پارسه کان که من خاوه نیم ، نه سپانی چاک و زه لامانی چاکی هدیته ، خدای مهن نه هورا مه زدا نه وه ئې به من داره . من پادشای نهم ولاتم " . نهم به لگه کو ترین شته که له سرده می هخامنشیه کانه وه تا ئیستا ناسراوه ، و نهم به لگه پیکې نه و پیشکesh و ته زوره که له سده ئې حفته مدا کردیویان ، نیشانی تدا ، له حالیکدا که خیلې ناور او تازه

له شیوه ژبانی ټیوه خپوهن نشینی یو حاله تی خپلکي نېشته جی گوردرايوون . پېښووسين نه وانه که پتي بزماری بو ، نېشانه ی پېشکه وتی پرسته قېنه له پيت و ده نگه نووسراوه کانی ناوړو و ټیلامه که هېشتا له داهيتانی نه و پته دا که لکی لی وه رده گپړا . پارسه کان له ده سپتکی میژوی خوځاندا ، نه وگاته که ده سه لاته چکوله که ټان هېشتا که شی نه گردبوو ، کارټکیان گرد که وه ها ده که وته پټش چاو ، خه لگانی ره سنی ټیرانی دټرېنه به درټزایی چه ندین سه ده دا نه نجامیان نه داوه و له هه مان وه زعه دا که پارسه کان له و ولا ته نېشته جی بوون ، زبانه که ټان به پتي خوځان به ټان ده گرد .

دوایی ده ټپنېن که به لگه که ی ناربارهنه . تنیا به لگه له و جوړه نه بوو . هروها که به راده ټدک سدرسوپر هېنره که همدی له زانایان له قبولگردنی وه کو به لگه ټه کی ره سمن خوځان ده پارټزن . (گیرشمن ، ایران از آغاز تا اسلام ، ل ۱۲۵)

له راستیدا به وېونه وه که گیرشمن له ټیکستی سهره وه دا ۸۰۰ سال پېشتر له پادشاهی کوروش ، پارسه کان ، به نیوی ره شمال نشین ده ناسیتی ، ټیتر باس کردن له "به لگه ی زیرین" و "پادشای مه زن له نیوان خپلکدا که هېشتا خاوه نی هدریم و شوی نی شېته جی نین ، بو خوځوځاردن له بازندی خدیا لدا ده گورد رټ . ییگومان میژوونوسان هیچکام نه و داواکاریانه ناپه ټرټین و هدرجی که ده رباره ی هه زار سال پېشینه که ټان و داهیتانی پتي نووسینشدا نه یژن ، له ندرانین دا نی ټه و ندياری وفلیکی ناشکرایه که ده ر حقی ژبار و شارستانیه تی خه لگانی ره سنی هدریمه که ودانیشتوانی میژوپوتا میاد ده ټکمن ، وه ها ناشکارا نه و داواکاریه ده خه نه روو که گواپه پتي بزماری پارسی دټرېنه هوکاری پټش به چوونی شیوه نووسینی ټیلامی و بابوگی بووه . ثم نېشاناندهش بو سه لماندنی وه ها باسیک که نه ټیم روژه لات ناسان هه ټیان داوه تا له هدر ټگایه که وه شارستانیه تی پټش له هخامنه نشیه کان له روژه لات نی نزدیکدا پوچه ل یان هیچ نه بی به رانه ر به هخامنه نشیه کان به سه رتایی بنرخین . له گه ل هه مو نه مانده دا ، وه کو ناغای گیرشمن نه دی : پارسه کان پټش له هیرش بو سه ر دراوسیه کان ، لانی که می ۱۵۰ سال له سنوور ټکدا که پارسوماش و ثانشان ولاتی نه ناسراوی پارسه ی له بهر ده گرت ، نېشته جی بوون و له وشوځانه به شیوه ی دواړنشین یا نیوه نېشته جی هوکميان کردووه . به لام ټیمه له م هوژه هه لېژارده ی به ریزیان له سنوور ټکدا که نیوی

دهبا، هیچ بیره و ریه کی به رچاوی میژو و یمان نه بینیه و، له حالیکدا که ئورازتو و میدیا کانمان دیتوه که له دانان و بنیات کردنی ولایتکی دیاریکراو و شارستانییه تیکی نه فو و تاودا سهرکه و توتون، هدر نه وانه که ئاغای گیرشمن پشان نه یژی هاوړانی سهره تایی پارسه کان! ئو پارسانه که نه دنیا هیچ نیشانی له نیشتمان، شار و قهباره ی ده سالته که یان به ده سته و نه یه به لکو گوژیکی کابلوو له باب و باپیرانی ئو هوز نه دوزراوه ته و که له سهریسیکو پروسک و ئو شتانه له گوړه که دا گوتمانی هه بوونی لی ده کری، لیکولینه و بکه یین و یومان روون بیتنه و که به چ چه کی شهریان کردوه و نه وانه یان له کو ی به رهم هیئاو (۱).

سهره رای ئه و ش، له حالیکدا هوزه کانی دیکه ی هاوړی و هاوکاتی هخامه نشیه کان گه نجینه گدی پرژماره له که ره سه ی خورازاندنه و، نقش و که رسی نیزامی، شیوه ی جلوه درگی نه ته و یی، سوآلت و پیدایستی روژانه و هه زاران نیشانه که ناسنامه ی هه ره و ز و نه ته و یه که له سهرانسهری جیهاندا یه دهس نیشان ده کات، له شوین خویانه و به جی هیشتوه. چونه که تاپیش له گوړینی ئه م هوزه کوچبر و بی ئا و نیشانه بو ئیمپراتوری هخامه نشی، و سهره رای هه بوونیکی وها دور و دریژ، له و ناوچه به پیت و به ره که ته دا که ئاغای گیرشمن په نجه ی بوړاده کیشی، ته ناندت به رده نووسراوه یه که، پرسته تگه یه که و یا جامو لکه یه کی شراب خواردنه و ی گلی له وانه نه دوزرایه و که له سهریان نیشانه یه کی دیاریکراو له ژبار و شارستانییه تی هخامه نشیه کان هه لکسراییت و ئه مه له حالیکدا یه که له روانگه ی ئاغای گیرشمن نه و گوا یه نه وانه وها هوزیکی پیشکه و توتو بوون، که هاوکات له سهر لا په ریه ی زترین خویان به جیهان ده ناساند! ؟.

۱- له وانه یه که ئاغای شه بازی، خانمی مری بووس و یان که سیتی دیکه و ئام به ده نه و به باپیرانی کوریش زه رده شتی بوون و نه ریش ناشتی مرده کانیا ن به رتیه نه به ردوه. ئه و کات پرسیار ده که یین ئه ی چونه که درویش و کورش و ئیپرانتوره کانی دیکه ی ئه م زنجیره یه، کاتی به که زوړسواری توانایی و شارستانییه تی روژه ئاتی ناوړاست بوون، گوړو گلگو ی وها به رچاویان بوختان قنچ کرده و؟ دیسان له وانه یه، هه روه ها که خانمی بووس له کیته که یدا (میژوی نایینی زه رده شت)، ئامازی پی کردوه و یتکهاته که ی له گاته یه کی میژوی ده چی، یژن که ته رسی پادشا کانی دوایی له سهر زناری به ردین و خاله به رزه کان ده نوزان بوته و ی زه رده شتییه کان پرواتیان به و بو که ناشتی مرده و کان له نزکی گوند و باژیره کاند ده بوون به هوزی پس کردنی ژنگه. له م حالته شدا دیار، که هخامه نشیه کان تاکاتی که سامان و هونه ری خه لکاتی دیکه یان داگیر نه که و، ته ناندت ده سالته نایینی پادشا ئیدعاییه کانی خویان له سهر به رزایه کان دا نه بووه.

جیگری ناریاره منه کۆره کدی بدنیوی ئه رشامه بوو و ماوێه کی زۆنی یه که به لگه یه کی زێریان له ناریارویش دیتوه تهوه . له وانه یه که ئه م به لگه یه ش وه کو به لگه زێرینه کدی بابی له هه مان کات و هه مان شوین (هه مه دان) دا دۆزراسته وه . ئه رشامه ش وه کو بابی خوێ به پادشای مەزن ، پادشای پادشایان ، پادشای پارسه ، کۆری ناریاره منه ده ناسینی . (ر . گیرشمن ، ایران از آغاز تا اسلام ل ۱۳۱)

له به شی دوایدا ئاشکرای ده که م که سه خته بوونی ئه و دوو به لگه زێرینه په یوه ندی داری ناریاره وه . ئه رشامه چۆنچۆنی یارمه تیمان ئه دا که باسه که مان بو یی ناسنامه بوونی هخامه نشیه کان بسه لمینم . ه ئه م جوړه ئاغای گیرشمن به بی ئه وه ی هیشتا هخامه نشیه کان له ناوچه یه کی تاییه تداراوه ستینی ، تا به رده روزه ی ئیمپراتوری پالی پتوه ده نی . له گه ل ئه وه شدا ئه م خه ون و خه یاله گه ریه ی به ربه میکی دیاریکراوی میژوویی بو ئیمه ، هیشته وه تهوه ، واتا دیاری ده کات که هیچ کاتیک له جوغرافیای ئیرانی دیرینه دا شویتیکی جیگیر به نیوی پارس یا پارسه هه بوونی نه بووه . و ئه وه ی که له هونراوه و دۆزراوه ی رۆژه لات ناساندا له یه کی ئه ده یه وه ئه و نیوه بووه که هۆزیککی کۆچبه ر له باکووری رۆژه لات ، باکووری رۆژئاوا ، و یا تهنانت وه کو ئاغای شه بازی ئه لی : له رۆژه لات وه هاتون ، به و ولاتانه یان ووتوه که میژوونوسان ئه وانه یان له وسه رزه ویه نه نیشه جی کردوه . قه راخه کانی ده ریاجه ی ئورومیه ، باشووری چیاکانی زاگروس و له کو تاییدا وه کو ئه م سه رده مه ئه یین : فارسی هه نووکه یی !؟ ئه مانه گشت هیشتا له حالیکه دایه که ئیمه نیودانان و ئامازه ی وه کو پارسواش و پارسه مان به م هۆز و خه یله وه نه لکاندوه .

زانستی زمان ناسین پی له سه ر ئه وه داناگریت که وشه ی "پارس" هی هۆزه باکووریه کان بیت ، که وابوو ناگریت ئه م کۆچه رانه ی ئیمه له ده سپیککی کۆچه ربوونیان بو به رزاییه کانی ئیرانی دیرینه ئه م نیوه یان له گه ل خویان هیناییت ئه مه نیو نی یه به لکو نازناویکه که شارستانیه کۆن و خانه خویه کانی ئه م هۆزه کۆچه ره پێان به خشیون و من له به شه کانی کو تایی ئه م کتیبه دا ئامازه ی پیده که م .

ٲاكام :

١ - له سهرباغه ٲتهو شته كه ميژوي ٲيران نوسان هډك ٲدهن يسه لميٲن و له بهر نه بووني نيشانه ٲٲويست و شياولٲان وه رناگيرديٲ ، كه هوژنك پاش كوچبه ربووني له لايٲن نه ته وه ره سه نه كاني ٲيران و ميژوي ٲتامياوه ناويانكي پارسيان پٲدرا ، له ده سپيكي هه زاره ٲه كه مي پيش زاييډا ، وانا ٤٠٠ سال پاش سه ره لداني له ميژودا وه كو ٲيمپراتوراني مه زني پوژه لات ، به كرگيراي و شمشيرواني بو نه ته وي گه وه ، خاوه ن شارسٲانيه ٲي ديږني ٲوراتوله پراوتي زي پوژه لاتي درياچه ٲ ٲوروميده ، ده رفته ٲي نيسته جي بووني به ده س هيٲاي .

٢ - ٲم هوژه له ٲاژاوه و كي شه كاني نيوان ٲاشور و ٲوراتودا ناچار ٲه بي كه هانا بياته بهر ميدياكان و بهر انبه ره خزمه ٲي نيزامي كه له شهري بابول و ميديا دژي ٲاشور سه ري هلدابو ، وه كو به كرگيراي و شمشيرون مه جالي نيسته جي بووني له باشوري هريمي ميديادا پي درايت .

٣ - پاش ٲي كشكاني ٲاشور و سه قامگيربووني ميديا ، ٲم هوژه كوچبه ر و سه رلي شيواوه چوه خزمه ٲي ٲيلاميه كان كه به لاوازيووني ٲاشور جاريكي تر ده سه لاتي پيشوي به ده س ده هيٲاوه . له م په يوه ندييه ٲوٲه دا ٲه وانه بو ده ورو به ري ٲانسان گواسترا نه وه و ٲه مه دووا شويٲي كه تا پيش له سه ره لداني ٲيمپراتوره گه وه كه كيٲان ، ميژو نووساني ناو هكي و پوژه لات ناسان وه كو شويٲي جي گيربوون ، پٲانيان به خشيوه . به لام ته نانه ت ٲه گه ٲم پريارانه ش راست يٲت ، پريارگه لي تازه ٲاشكرا ده يٲت كه شيواي ووته .

ٲهلف . ٲم هوژه ناٲواني پريژماره بووي ، چوونكه ژياني خٲله كي نيوه نيسته جي ٲوانايي به خٲو كوردي گروه يكي زور تر له سي هه زار كسي و ٲه و پيري ، پينج سه ده بنامه له ٲي به .

ب . هيچ نيشانه يه كي فده رهنكي و نه ته وي له بناغه دانه راني ٲيمپراتوريه كه هه بووني ميژوي ٲم هوژه له ميژودا له ياده كاندا ندهاوه . ٲه وانه ٲاينيان ٲي به ، خاٲو به ره و پهره سٲنگه يه كيٲان نه بووه و هيچ ده سه كرديكي هوتري ته نانه ت دروست كوردي سوا له ٲيكي ساكاريشيان لي نه دوزرا وه ته وه . ٲم مزارانه له هه مان حالدا كه سه رسورپه يٲنه ره ، بو هوژنك كه هه ميشه ٲ ميژو كلكي ده سه لاتا داره

ناوچه بیه کان بووه ، له پراوتیزی نه واندایاوه ، و ناچار بووه په پیره یی له فدره ننگی خاوه نه ختیاره کړی
خوئی بکات ، زور ناسایی ده نو ټیټ .

نهم هوزه تنانته پشټی بدهس گرتی دهسلات و داگیرکردنی شارستانیه ته کانی روژه لاتی
ناوړاست و ټیران ، به پونه یی نه بوونی پشیننه و ندریتی نه تدهوی ، نه یتوانی هیچ نقش و نیشانه یی کی
ټیټیکي سهره خو بخاته بردهس و نمونه یی هیژو تواناییه کانی دواییان له زمینه یی نه دازیاری ،
پیتی نووسین ، نامیری شدرکردن ، خشل و کهره سه یی خوړازانه وه و پیدایستییه کانی دیکه یی ژبان ،
وه کو دفره سواله تی و مه تالیه کان ، له فدره ننگی نه تدهو به زیو و بندهسته کانه وه لاسایی بکهنه وه .

پ - هه بوون و سهره لډان و گه شه کردنی نه وانه بو پله یی بناغه دانه رانی ټیمپراتوری ، به بی هیچ
پیشه کیه که به نه نجام گه یشت و روانگه یی کی دیار و شیاو دهر باره یی هوکاره کانی هاتی نه وانه بو
هر ټیمیک که پره له دهسلاته دیرینه کان ، بدهسته و نی یه . له دووا توژینه وه دا ، نه وپیری ده توانین
ییزین که نهم خیل له روانگه یی میژووه نه ناسراو و له روانگه یی جوغرافیاوه سهرلی شیاو ،
نزیکه یی سه د سال پیش له سهره لډانی کورس ، له لاین یه کی له چوار دهسلاتی ناشور ، میدیا ،
بابول و ټیلاموه وه کو به کرټگیراوانی شمشیر بدهس ، له ئیستپه کانی ناوړاستی روسیاوه به کړی
گیران و به که لکوه رگرتن له کیشه و ناژاوه یی ناوچه که دا ، به شیوه یی کی توقینه رانه پرله زه بر و نه ننگی
نیزامی و به کرټگیراوانه دا به کاربران و له کوتاییدا پاش شه روپټکدادان له جوغرافیا یی کی نادیاړی
دووه و پیری باشووری ټیران ، له وانه په دیسان به هاودلی ټیلاموه ، نیشه جی بوو ټیټن .

۴ . له راستی دا هیچ جوړه به لگه یی کی نه تدهوی و دیرینه دهر باره یی هخامه نشییه کانه وه بدهسته وه
نی یه و میژوونووسانی دیرینه یی خودی له ناساندنی نه وانه دا ییده ننگن . فیردوسی که تنانته
نه فسانه کانی پیش له میژوو له کوته له هوتراوه کانیدا وه کو میژوی له یه که نه به چراوی ټیران کو
کردوه تدهو ، که مترین ناگاداری له سهره لډان و ټیکشکانی هخامه نشییه کان نی یه .

تدهو نی میژو نووسین دهر باره یی هخامه نشییه کان که متر له سه د سالی ټپهر کردوه و خوتنده وه یی
بهرده نووسراوه که یی بی ستونیش ده گهر ټپته وه بو سه دویه نجا سال پیش له ئیستا . دوو به لگه یی ره سنی
دهره کی هدی که چ ناماژه یی کی بو ره گزیک به نیوی هخامه نشییه کان نه کردوه ، تنیا باسی دهرانی

کوروش تا داریوش و نهمده شیر ده کات، تهورات و میژووه کدی هیرو دیتنه. نهم کتیه له بدر چهن هوکاریک که رایدده گه یه نهم، میژووه کدی هیرو دیت وه کو به لگه رت ده کاتدوه، و ناماژد کانی تهورات هه لده سه نگیت، ناگاداریه کانی نهم سه رده مه له م باره وه به ده سکرد و کوکردنه وهی روزه لات ناسانی خاوهن مدهستی ده زانم و ده که ومه دوای نهم و پرسیاره سه ره که به راستی هه بوون وهاتی هخامنه نشیه کان روشن ده کاته: به چ شیوه یه که ده کری له نیتو هوژ و خیتکی نه ناسراودا که له هر جوړه په یوه ندیه کی هدریمی، نیشانه یی مادی و پاشه که وتی عقلی و فدرهنگی بی بیری بیت و له پر سه رکرده یه کی وه کو کورشی تیدا هه لکه وهی که له کاتیکسی کوژتدا له هیچه وه بگاته بناغه دانه ری تیمپراتوریه کی پرده سه لات له روزه لاتانی ناوړاستدا، تیمپراتوریه که پیش له کوروش خاوهنی سامان و ده سه لات و ژبانی دیرینه ی تیمپراتورانی کوتر بوو؟.

که‌ریان به شوئن ناسنامه‌دا

بیرکردنه‌وه له میژوی ئێران، هه‌میشه میژوونوس له‌پله‌ی ده‌سه‌لاتداری داریوشدا ڕاده‌وه‌ستینی. نه‌ته‌نیا شیۆه‌ی جی‌گیربوونی ئه‌و له‌ ئیمپراتورییه‌کی تازه‌دانراودا، به‌لکو هه‌ولێه‌و له‌ کانی ناویراو له‌ دروستکردنی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ میژوودا، قه‌باره‌یه‌کی مه‌زن له‌ به‌لگه‌نامه و زانیاری دیمانه‌یی، که‌ ته‌نانه‌ت نیشاندانی ئه‌و وێنانه‌ مدێرن‌بوون و پیشکه‌وتوی سه‌رده‌می خۆتان ده‌نۆتین، میژوو نووس تووشی سه‌رسوپرمان ده‌کات. پێ‌داگری داریوش بۆ‌روشن‌کردنه‌وه‌ی کاره‌کانی به‌راوه‌یه‌که‌ وردینه‌انه‌یه‌ که‌ وه‌کو کاردانه‌وه‌ی به‌ریۆه‌به‌رانی ئه‌و کۆمه‌لگا سیاسیه‌یه‌ که‌ پشتی ئه‌نجامی هه‌ر تاوانیه‌کی نااسایی و نه‌گونجاو و گه‌وره، هه‌میشه ده‌که‌ونه‌ حاله‌تی پاساکردن و خۆپاراستن. له‌م ڕوانگه‌وه‌ بێگومان داریوش یه‌کی له‌ و بناغه‌دانه‌رانه‌یه‌ که‌ هه‌میشه بۆ‌پاساکردنی کاره‌ نا‌ره‌واکانی، ڕه‌وه‌که‌شی فه‌رده‌نگی دۆرست‌کردوه‌.

له يک بيان دوو ده هدی ئهم دووايه دا ، سدرنج له سدر نووسراوه خهستوخوکه کي داريوش له بيستون ، له سدرنج وتي روانينيکي پروت تپه پري کردوه و گه شتووه ته ناستي ليکولينه وي ره خه گرانه . بېرته نووسراوه کي بيستون يه کي له کليله سهره کييه کان بو کردنه وي پروداوه پريچوقه مچه کاني سهره لداني هخامه نشيه کان و گرنگتريني ئهوانه يه .

پشکيني ئيمه لښم نووسراوه و ئهم بېشه دا ، ده گريته وه بو دوژينه وي ناسنامه و پرچه له کناسي هخانه نشيه کان . ، که له وه تڼيا دوو بېلگه ي سهره تايي و دوور له دلتايي مان بده سته وه يه ، گله نووسراوه کي بابل و بېرته نووسراوه کي داريوش له بيستون که بېم جوړي خواروه رايده گي نه ي :
 "من داريوش ، پادشاهي مزن . پادشاهي پادشايان ، پادشاه له پارس ، پادشاهي ولاتان ، کوږي ويشتاسپ نه وي ندرشام هخامه نشي . داريوش شاه ئه لي : بابي من ويشتاسپ ، بابي ويشتاسپ ندرشام ، بابي ندرشام ناريا رهن ، بابي ناياره من چيش پيش ، بابي چيش پيش هخامه نش . داريوش شاه ئه لي : له بېرته وه نايانگي ئيمه هخامه نشيه . ئيمه له ميژوه رگه زکي ره سڼين . له ميژوه توخمي ئيمه پادشاه بوون . داريوش شاه ئه لي : ۸ (کس) له (توخمه = پيشينيان) ي ئيمه پادشاه بوون . من نوه مينم . ئيمه ۹ (کس) پشتاويشت پادشايان" .
 (داريوش ، نووسراوه ي بيستون ، ستون اول ، سطراي اول تادهم)

ئهمه ره گه زنامه ي داريوشه له بېرته نووسراوه کي بيستوندا ، که ئهمو بېگشتي بېدرو ده خريته وه و نيشانه يه که له کيشه وکله نني ئيمپراتوريه تازه دانراوه که يه ، و بېتوژي ووردبوونه وه له و ره گه زنامه دا ، گشت ئه و داواکاريانه پوچدل ده يته وه . داريوش دووايي ئهم پيشينيان و بنده ماله دوږست کردني ، به پيونه نکردي نه ته وي و بېروالت ره گزي قايتم تر ده کات .

"من داريوش شاهي مزن ، شاه شاهان . شاي ولاتايک که هه مې جوړه خه لکي تيدا ده وي ، شاه ئهم سهره زويه دوور ودرېوه ، کوږي ويشتاسپ هخامه نش ، پارس کوي پارس ، نارياني خاوني نه زادي نارياني" .
 (نووسراوه ي داريوش درنقش رستم Dna و نووسراوه ي داريوش درشوش Dsa) له روانگي ميژوو نووسه وه هدرسي پيونه نديده کي به هخامه نش ، به پارس ، و به نه زادي ناريانده ، بېگشتي تازه يه . ئهم وشانه ، وشي خوداوه ندي "نورمه زد" ش ، که تايستا به ده له و بېنه نقس بو " نه هورامه زدا" گوږدراوه ، يه که مين جار له زماني ئهم ده سه لاتداروه خرايه ني وشه نامه ي ميژوو و کيشه يه کي سهرسوورهيته ري له روشن کردنه وي ميژوودا هروژانده . هه رچه نده گېران

به‌دروای هۆکاری ئهم شیوه وشه‌خولقاندنه و ریشه‌کانی، پیوستی به لیکۆلینه‌وه و پشکنینی دوور و درێژ‌ه‌ده‌یه به‌لام من ناچارم لهم مه‌جاله‌وه ئاماژه‌یه‌کی کوژت و به‌په‌له‌ی پێ‌بکهم .

ئه‌لف، پارسه، پارس و هخامه‌نش:

له‌باره‌ی پارسه، پارس و هخامه‌نش و سه‌رچاره‌ی سه‌ره‌ل‌دان‌ی ئهم وشانه له‌به‌شی کوتایی ئهم کتێبه وه‌کو پێوست روشنی ده‌که‌مه‌وه .

ب. ئاريا

هیچ‌چه و شوینه‌واریک لهم وشه‌یه، به‌واتای نه‌ژادیه‌که‌ی، پێش له‌هه‌ل‌که‌ندنی به‌رده‌که‌ی ییستون به‌دی نه‌کراوه . ته‌نانه‌ت دیارنی‌یه‌که مه‌به‌ستی داریوش لهم وشه‌یه ئاماژه به‌واتا نه‌ژادیه‌که‌ی بووێت . ئهم نێوه که به‌راش‌کاوی پێکهاته و په‌سنیکه وه‌کو هخامه‌نشی زۆر تازه و ته‌نانه‌ت ئیمپروژیش ده‌نوێنێت، پێش له‌داریوش به‌کار نه‌براه و به‌ل‌که‌نامه‌کانی می‌زوپوتامیا و زنجیره پادشاکانی پاش هخامه‌نشیه‌کان به‌وردی سه‌رنجیان نه‌چووته سه‌ری . من له‌به‌شی کوتایی ئهم کتێبه‌دا به‌واتای وشه‌یی و فورمییه‌که‌ی ئاماژه ده‌کهم، به‌لام له‌به‌رئوه که زۆربه‌ی زانا‌یان ئیشاره به‌واتا نه‌ژادیه‌که‌ی ده‌کهن و گریمانه‌ی ئاراستی زۆر له‌ده‌ور و به‌ریدا له‌یه‌ک نه‌ده‌نه‌وه . سه‌ره‌تا به‌پێوستی ده‌زانم که بو‌ پێش‌چاو‌خستنی ئهو نه‌هێنیانه که داریوش به‌وشه‌ی ئاريا بردووێته ناخی می‌ژووه‌وه . تیشکی‌که به‌خمه‌سه‌ر‌کۆمه‌ل‌ی له‌و لیک‌دانه‌وانه .

مزاری کۆچه‌ری له‌جیهانی دێرینه‌دا، سه‌ره‌ل‌دان و تیک‌چوونی شارستانییه‌ته‌ کۆنه‌کان و به‌گشتی هێزی گرنگی بزوتنه‌ری می‌ژوو، هه‌میشه له‌کن زانا‌یان و پشکینه‌ران پرسی زۆری له‌سه‌ر بووه، ییگومان هیشتا وینه‌یه‌کی روشن له‌جی‌به‌جی بوونی هه‌زه‌کان له‌ده‌ستماندا نی‌یه، ده‌رباری پرسی کۆچه‌ری شتیک نازانین و له‌نقشی کۆچه‌ری له‌بنیات‌نان و تیک‌دانی شارستانییه‌ته‌کان و به‌گشتی کاردانه‌وه‌ی ئه‌وانه له‌سه‌ر پێشبه‌چوونی می‌ژووی شارستانییه‌ت ئاگادار نین .

نی‌ودانانه‌کان و هه‌ست پێک‌دانه‌کان، له‌سه‌رووری گریمانه و ابزانم، ئه‌ولاتر ناچن، ئه‌وه‌ش له‌سه‌ر بناغه‌ی کۆمه‌ل‌ی به‌ل‌که‌نامه‌ی بروا پێ‌نه‌کراو، و ئاماژه و نه‌فسانه به‌ناو‌بانگ‌ترین و به‌هه‌مان رێژه بی‌نیشان‌ترینی ئهو هه‌ست پێک‌دانه‌ چه‌مکی "ئاریایی" و پێکهاته‌ی "هیند و ئوروییه"،

"هیند و ئیترانی"، و "هیند و ژرمنی" یه، که سهره‌رای دو سده گه‌ران و پشکین، هیشتا له پشته‌ئی میژوویی، جوغرافی، و زمان ناسین بی‌هریبه و به‌شیک له چاره‌روانی کهسانی که بهم وشانه‌وه سهرقانی، به‌راورد ناکات.

مژاری شوینی سهره‌لانی ئاریایه‌کان و کوچه‌ربوون و پاش ئه‌وه نیشه‌جی‌بوونیان له‌ئیران و هیند و ئورپادا، هوکاری ده‌س‌تیوه‌ردانی زۆر و جوهر به‌جوهر بووه که سهره‌رای ده‌یان سال پشکینی بی‌وچان و له‌دووا پله‌ئی نه‌و پشکینانه‌دا هیشتا هه‌چ سهرکه‌وتیکی شیای داکوکی کردن به‌ده‌ست نه‌هاتوه. یه‌که‌مین تیزیک که له‌سهر ته‌وه‌ری ئاریایه‌وه ده‌چهرخیت، ئه‌لی: له‌کاتیکی نادیار و هه‌رمیکی نادیری باکوهر، سی‌گروپ له‌هۆزه ئاریایه‌کان رووه‌هیند و ئیران و ئورپا کوچه‌ر بوون، به‌لام ئه‌م‌روانگه‌یه‌ی روشنی ناکاته‌وه که وه‌هاگرویتیکی چروهر، چون له‌ناوچه‌یه‌کی نه‌شیاو وه‌کو باکوهردا کو بوونه‌وه، پيش له‌کوچه‌ربوونیان له‌چ‌بارود‌خیکی گه‌شه‌کردنی میژوویدا ده‌ژیان، بوچی و له‌چ‌کاتیکدا ناچار به‌کوچه‌ری بوون و گرنگتر له‌هه‌رشتیک، کاتی کوچه‌ربوونی ئه‌م‌هۆزه باکوهریانه، سهرزه‌ویی هیند و ئیران و ئورپا خاوه‌نی چ‌جوهر دانیشه‌توانیک بوون و له‌چ‌پله‌یه‌کی گه‌شه‌کردنی میژوویی‌دا ده‌ژیان؟

ولام‌دانه‌وه‌ی ورد بهم پرسیارانه بهم‌جوهریه: یه‌که‌م کوئونه‌وه‌ی وه‌ها کوته‌لیک له‌کوچه‌ران، له‌ناوچه‌ی ئامازه‌پیکراوی "ئاریا‌خو‌لقینه‌راند" هه‌چ‌کاتیک ری‌ناکه‌ویت، دوهم روشن ئه‌بیته‌وه که ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ژانه‌ش ماده‌یه‌تیان هه‌بوویت، له‌حاله‌تی د‌ارشتنی به‌هره‌تی هۆنه‌ر و ف‌هره‌نگی پیوست بو‌په‌ره‌پیدانی شارستانیته‌ و له‌کو‌تاییدا نیشانی ئه‌ده‌ن که سهرزه‌ویه‌کانی باکوهری هیند، به‌رزایه‌کانی ئیران، میژووتامیاو ناوه‌ند و باشووری ئورپا، له‌میژه‌وه له‌لایه‌ن خه‌لکانی ره‌سه‌ن و یه‌که‌گرتوو و پشکه‌وتوه‌وه داگیرکرا‌بوو، و کوچه‌رانی خه‌تالی هۆزی ئاریا نه‌یانده‌توانی به‌ناسانی ئه‌وانه‌ ده‌ره‌په‌رتن و شوینی ئه‌وانه‌ پرکه‌نه‌وه و شارستانیته‌ و ناویشانی خویان بکه‌ن به‌جیگری شارستانیته‌ی به‌ناویانگی ئه‌وانه. هه‌ر ئه‌م ئاروشیایانه‌ ئه‌بی به‌هۆی ئه‌وه که له‌سی‌ده‌ه‌دی دو‌وایدا، دو‌وپات‌کردنه‌وه‌ی وشه‌ی ئاریایی بی‌به‌مه‌به‌ستی ناسینی نه‌ژادیکی دیاریکراو و جیا‌واز له‌نووسینه‌کانی هه‌ر میژوونووسیک، که نیشانه‌یه‌کی کوته‌په‌ره‌ستی پیوه‌ دیارییت. یه‌که‌م یونانی زمانیک که هاته‌ ئیو‌خاکی ئه‌م‌رو‌ی یونانه‌وه، له‌رووی سو‌اله‌ته‌ خو‌له‌میشی یان زه‌ردی "چه‌رخ‌ی سو‌اله‌ت"

که به بهره‌مندی نوانه ده‌ناسرا و نیویان "مین‌یان"، و نایوانگه‌کشیان هر "مین‌یان" بو. به‌لام نیستانه‌زانیان که نهم سوله‌تانه نه بهره‌مییکی تازه‌هینراوی یونانی زمانه "هیرشهره" خه‌تالییه‌کان، به‌لکوبه‌رهمی نالوگۆزیکیی په‌یتاپه‌یتای "ته‌کنولۆژیای سوله‌تنگه‌ری" ناوچه‌یییه و هیچ نیشانیکی له‌نالوگۆزیری "ناکاو وله‌پر" «شیوه‌ی خولقاندنی سوله‌تدان‌نی‌یه و ساکارانه به‌هاتی کۆچه‌ره‌انه‌وه ده‌یلکیتن .

ته‌نانه‌ت به‌گشتی ئیده‌ا گراوه که "شه‌رکه‌ره" هیند و ئوروپه‌یه‌کان، ده‌وروبه‌ری ۲۰۰۰ سال پ - ز له‌هه‌رکیمیکی فره‌دوو‌رکه‌وتوو‌وه کۆچه‌ری یونان بوون، به‌لام به‌جوو‌ترین شایه‌تی دێرینه‌ناسینی وه‌ها کۆچه‌رییه‌کی دوور و درۆزمان پی‌نیشان نادات و به‌روالته‌ت تازه‌هاتوو‌ه‌کانی یونانی زمان، ئه‌وپه‌ری، له‌ناوچه‌ی پالده‌ستی "ب، ئوسی" بو تاتیک کۆچه‌ره‌ی یونان. (نانسی دماند، استاد دانشگاه نیدپانا، تاریخ یونان باستان، متن اصلی، ل ۲۰)

ئه‌وجۆره که ج، پ. مالوری له‌نوو‌سراوه‌یه‌کی به‌نرخدا (میژوولک‌ه‌ی پشکینینی پرس‌ی هیند و ئوروپ‌ی) به‌دوو‌ای پرسه‌که‌دا ده‌چی، شوینی سهره‌ل‌دانی ئاریایه‌یه‌کان به‌را‌ده‌یه‌ک پزۆیلاوه که له‌گه‌مه و سه‌رقالییه‌وه نزیکه . ریشه‌ی بیر‌ی سهره‌ل‌دانی شارستانیه‌ت، به‌هیز و تووانای "تاکه‌هۆز"، له‌پراستیدا سه‌رچاوه‌ک‌ه‌ی له‌مزاری نۆج و کۆره‌کانی و باهۆزه‌ مه‌زنه‌که‌یه‌وه هه‌ل‌ده‌قوئیت، که‌په‌یه‌وه‌ندی به‌یه‌ک "مروقی بلیمه‌تی" هه‌لب‌ژاره‌د و پالۆت‌ردراو "خوداوه‌ندی هه‌ریمی" زوویی خو‌ه‌ش‌حال ده‌کات. له‌سه‌رئهم باوره‌ی پو‌ل‌ک‌ه‌ی تاوانکارانی نازاد‌کراوی پیشت‌ر له‌لایه‌ن خوداوه‌نده‌وه یارمه‌تی ده‌دریت و ته‌مه‌ن دریز و هیزی له‌شی زۆتر و قورسای‌ی جه‌سته‌ی فراوان‌تر و دیمه‌نیکی جوان‌تر و ده‌تووانی توخم و تووی ئ زۆتر له‌شوین خوئی بخاته‌وه . له‌بیری زۆرینه‌ی خه‌ل‌ک و نه‌ته‌وه‌کانی پزۆه‌ل‌لانی ناو‌پراست و ئوروپا‌دا په‌یه‌وه‌ندی به‌وه‌ها به‌مه‌مال‌یه‌که‌وه، بو خو‌شه‌ویستی و سه‌رقالی ده‌روونی و دل‌پ‌رینیی گۆ‌پ‌دراوه و هه‌روه‌ها که ده‌زانیان خه‌ل‌ک و شارستانیه‌تی پزۆه‌ل‌لانی ناو‌پراست به‌نه‌وه و وه‌چه‌کانی نۆج ده‌زانی .

تایبه‌تمه‌ن‌دیه‌یه‌هه‌ره‌نگی و شارستانیه‌تی ئاریا‌کان: هه‌ندی مروقی زانا و پشکینه‌ره‌له‌وباو‌پ‌ده‌دان که هۆزه‌ ئارییه‌کان خه‌ل‌کانی چه‌ق و پ‌رتووانا و قایم کرده‌وه راست و مل‌که‌جی یاسا و خولقینه‌ری خاوه‌ن شرافت و به‌پ‌ریار بوون . شوئنه‌وا‌ری هه‌ره‌ه‌نگی و شارستانی که له‌وانه به‌ج‌ی ماوه، دان به‌ودا ده‌نی که له‌گه‌شه‌خوازی یاسا ناسین و نه‌ریت‌دوستی کۆمه‌ل‌لایه‌تی که‌یشتبوونه‌په‌له‌یه‌کی به‌رز . به‌ج‌ه‌رگی و بوئیری له‌نیو

تواننده جیتگای ریز و نرخی تاییدت بووه و ریژی پالوائی و عۆژمن بهزاندن و خۆپاراستن بهرانبهر به پرووداوه کوئوپریه کان گه شه کردهوه بنه ماله و خیزان و خیل و هۆزبان له لای زۆر خوشه ویست بوو و بۆ راگرتی دهسکهوته کانی ژبانی کوئه لایهتی ئاماده گیان هه بوو. له پێش چا و گرتی زنجیره پله کانی کوئه ل و پڕوا کردن به سیسته می حکومتی و ههست به بهرپرسیایهتی کردن، له ئه مرکه بهرده وامه کانی روژانه یان بوو و له بهر دژواری فراوانی ژبانی روژانه و بیرو دۆشمنانی هه می شه یی، بیرو راگرتی یه کیتی و یه گگرتوی کوئه لایهتی، یه کی له هۆکاره حاشاهه لئه گره کانی نهیته مانده و ی ئه وانه بوو... ئه و ی که له خه بات و هه و ل دانی ئه وانه، له ده سپه کی میژووی سه ره ل دانی ئارییه کان له ناسیای روژناوا و ناچه جوړه جوړه کانی ئیران ئیستادا ماوه ته، ناشکرای ده کن که ئارییه کان هه می شه له پناوی ئیخلاقی و ئاین دا ژباون و ته نانه ت له سه ره ده هه ره دژواره کانی ژبانه پێیان له سه ر مه زنی خۆپاراستنی دهرونی و شه رف و پیاو ته بهرانبه ری و مرو قایه تی داگرتوه. (دکتر رضا شعبانی، مانی تاریخ اجتماعی ایران، ل ۲۳)

خۆه زگه ئاغای شعبانی ته نانه ت یه ک نمونه له شوینه واره مادیی و فرههنگی و شارستانییه تی به جی ماوه له ئارییه کانی بناساندایه که لانی که می روشنی به کردایه ته وه ئه وانه له چ سه ره زه ویه که ژباون و شارستانییه ت، به ره م و په یوه نه ده کوئه لایه تییه کانیان له چ ناستیکدا بووه!

بیگومان هۆینه وه ی کوئه لی ههست و سوژی به م جوړه، که به داخه وه به لگه نامه ی پڕوه ده ی ناوه ندی زانکوه کانی ئیمه ی پیکه ی ناوه و هاوینه ی ووتاری را دیوی جه رنه نه ته وه ییه کانی له مه و پێشی ئیرانه، ده رباره ی به ره ته میژوو به گشتی و ده رباره ی میژووی ئیران، به تاییه تی، له باز نه ی "ئاریا په ره ستیدا" ده و ی و نه که لینه میژوویه کانمان پڕ ده کاته وه و نه به که لکی هه چ جوړه پشکنییکی میژوویی دیت. بازگه وازچه ه کانی حیماسه تی نه ته وه یی که له سه رتره وه باس مان کرد، ئه م جیا وازییه مو قه دهس و مه له کو تی و هه می شه ییه له باره ی هۆز که وه ئه چر ی که خۆی خۆی دانی پێدا ده نی، و که سیکی دیکه لی تی ناگات.

"شوینی کوئوبه وه ی سه ره تاییه هۆزه ئارییه کان به لای نه جوړه جوړه کانی وه کو ناسیای ناوین، باکووری قه وقاز، نیوه دوو رگه ی کریمه، ئورپای باکوو هه ندی له ناچه باکوو ییه کان نیوه ی باکوو ی زه ویه گری نه ده ن و هه شتاش به دلیاییه وه ناتووانریت دا بین بکرت که ئه وانه له چ کاتی که وه کوچ کردنیان دهس پیکردوه و له یه کتر جیا بوونه ته؛ ئه گه ل ئه وه شدا زۆرینه ی زانا یان شوینی ئیران و یچ به ده ووه ری خواره زم ده زان و وکو شوینیک که هه موو ئارییه یه روژه لاتی و هیند و ئیرانییه کان دلخو شیان پێیه، بیرو لی ده که نه وه. ئه م به هه شته زیترینه کوچه پانی فرمانه روایی باب سالارانه ی جه مشید، پادشای ته فسانه یی و تۆندره و ی ئه وانه، و بیرو هریه

میژووکان بو، و له وانه یه که پرانه مېرو مائاته که یان نامرازی: سهره کی ژيان و خو به خيوکردنيان بووی".
(همان، لا پېره ی ۱۷)

ناگاتان لی یه که ناريا بیه کانی ناغای شعبانی، تهنانت شوینی جوغرافیا ی دیاریکروایان نی یه تالو خاله وه بیته نیو میژووه، و هها خو هه لکیشانیکی خه لک خه لک، دوواکه وتوو، ناراست، رگه زېره ستانه و پوچه ل ده رباره ی "هوژی ناريا" هه میسه له ژیر کوگایه که له هه و لدانی پشکینه رانه و جیدی دا داشارد او، و تاراده یه که که بو ده سمایه ی سیاست چیه هه لپه رسته کان، روشن بیرانی ناژاوچی، میژوونو سانی خاوه ن هه لوتست و بیژهرانی میهره جانه فورمییه کان دابه زیوه.

پیرستیک که مالوری هه لیده سه نگی نی له هه ندی لایه نه وه زوړ شایسته یه بوخویندن.

ناو براو میژوولکه ی پشکین و ده سکه وتی پشکینه رانیک ده خاته بېر ده ست که بو هاته نیو درگای کوچه ر بوون و سهر لیشیواویه کانی جیهانی دیرین و دوزینه وه ی شوینیک که ناريا بیه کانی لیوه هاتوون، هه ولیان داوه. ناشنا بوون له گه ل هه لېژارده یه که لدم روانگانه، بی بېر ده می و هها هه و لدانیک له بواره میژینه کانه وه تا سهر ده می یمه ناشکرا ده کات:

"سرویلیام جونز سالی ۱۷۸۶ رانگه یانده که زمانه کانی سانسکریت، لاتین و یونانی له یه که ریشه ن بدلام ریشه هاویه شه که یان وون بووه"، "فدریک شلگل له سالی ۱۸۰۰ دا دژهری خوی بېر انېر به و بیرو باوهری نه و کاته دا ده رپری که گوايه شوینی سهره لدانی ناريا بیه کان دوورگه یه کی خه یالی له ده ریای باکووردایه و باکووری هیندستانی ناوه ندی بلماو بوونه وه ی هه موو نه ته وه کانی جیهان ده س نیشان کرد"، "یوهان دولونگ پیچه وانه ی سهر ده می خوی باوهری وابوو که هه موو زمانه کان یه که ریشه یان نی یه و شوینی سهره لدانی مروقی بېروژه لداتی ناسیا ده زانی" "یامس یانگ له هه لسه نگانده ی روانگه کانی دولونگدا نه م شوینه ی بېروژئاوا و باشووری ناسیا، به تاییه ت کشمیر ده ناساند" "راسموس راسک که له زمانه وانیدا پسپوړبوو، له سالی ۱۸۱۸ دا زمانی تراسی به ریشه ی سهره کی هه موو زمانه کانی ناسیای بچووک و ده شته کانی یانونی دانا" "الکساندر موری لی پراوانه رانگه یانده که بیشکه ی شارستانیته ی جیهان ناسیایه" "فرانز بوپ و یاکوب گریم له ۱۸۱۶ دا قبولی کرد که تیروژی شارستانیته له روژه لداته وه جیهانی گرتووه ته وه و

ریشه زمانه کانیان به سانسکریت ده زانی "، "فرانزو له سالی ۱۸۳۸ دا نووسی که نهمه بیرکردنه وه یه کی
 بی ترخه نه گدر هه ول بدهین ریشه ی هه موو زمانه کان له یه ک سه رچاوه وه ریگرین " "لائام له سالی
 ۱۸۵۹ دا له ریگای زانستی پله بدهندی ژین ناسینه وه ده یگوت جیا کردنه وه ی ثورویا بیه کان له هیندی
 و ثاریا بیه کان، وه کو نه وه یه که بیژین گیان له به رانی موروداری به رتانی، له تیره ی مورودارانی
 ئیرله ندین و له م ریگاو ره ایگه یانده که شارستانیته کانی هیند و ئیرانی له ناوچه یه کی نزدیکی
 لیتوانییه وه ده ستی پیکردوه "، "شلانجر له سالی ۱۸۳۵ دا ووتی شوینی
 سهره لکانی هیند و ثوروی و ثاریا بیه کان له چیا کانی موستاگ تا ده ریای خه زهر درژی هه بوو."
 ارنست رنان نه و شوینه ی نزدیک ده شته به رزه کانی پامیر له ناسیای ناوین ده زانی و ده یگوت
 له به رنه وه که چیروکه و تزه کانی زمانی هیند و ثوروی له وشوئانه ناشکرا بووه، جگه له وه ش،
 کیتی پیروز یانه ی مروقی له تاسیا ناوه ندوه ناساندوه که وابوو، هه موو خه لک تنیا ده توه ان
 له تاسیای ناوینه سدریان هه لدا بی "، "له سالی ۱۸۵۹ دا آدولف پیکته به که لک وه رگرتن له
 کو مه لی وشه ی زمانه کانی بنه مالدی هیند و ثوروی، شوینی ثاریا بیه کانی بوباکتیریا گواسته وه .
 پیکته یه که مین که س بوو که وایده زانی ثاریا بیه دیرینه کان له لایه نی جوانی و نه زادی و زیره کییه وه
 له خه لکانی دیکه جیا وازترن، به راده یه ک که له ناوړاستی سه ده ی ۱۹ دا ثاریه کان و هیند و
 ثوروییه دیرینه کان، له روانگه ی زوړینه ی پشکینه رانه وه، نه زادیکی باشت ناسرابوون، بوچوونیک
 که هیرش بردن بو سه رزوړه ی ولاتانی جیهان له لایه نه و ثوروییه ناهه که خوئان به ثاریا بیه ده زانی،
 پاسا ده کرد، و نهمه له سه ر پشکین و به دوا گه رانی داهاتوی ثاریا کان، شوینه واریکی قوولی دانا."
 جان بالدوین له ۱۸۶۹ دا باوه ری وابوو که له سه رده مه دیرینه کان خه لکانی خاوه ن شارستانیته ی
 ثاریایی له ثوروپادا ده زیان که تاستی تواناییه کانیان له سه رده می خوئان گه لیک پیشکه و توتر بوو "
 "له سالی ۱۸۷۰ دا هن دژمه ری روانگه کی پیکته بووه وه و به ره ی ثوروییه کان به وه چه ی
 هیندیه کان نه زانی". "بنفی هه رله و کاته دا له ته وه ری ثورویایی هه نگاو یه که نه ولاتری نا و
 نووسی: له به رنه وه که پشکینه زه وی ناسینه کان به دناییه وه، ثورویای به کو ترین شوینی مروق

ناسان، نیشانه‌کانی هاتی مروڤ له هیڅدهوه بو تورویا، بده‌مار گرځیبه‌کی منافاته ده‌زانیت. "له‌سالی ۱۸۷۳ دا آلبرت پایک جارتیکی تر هیندی به‌شوتی سهره‌ل‌دانی ئاریابه‌کان و ه‌موو شارستانیته‌ی جیهان له‌یه‌که‌دایه‌وه و میژووی پیکهاتی شارستانیته‌ی هیڅدستانی به‌یارمه‌تی زانستی ته‌ستیره‌ناسینه‌وه برده‌وه بو ده‌ه‌زار سال پیش له‌زانی". "تیودور پوڤ له‌سالی ۱۸۷۸ دا شویتیکی نوڤ بو سهره‌ل‌دانی ئاری و هیند و ئوروییه‌کان ناساند و به‌م‌جوړه ه‌ستی ره‌گه‌ز په‌ره‌ستی که‌تاینده دووا پله، ناوبراو تیشکی خسته‌سهر له‌ش ناسی مروڤ و نووسی که به‌رانبه‌ر یاسای سورشتی ره‌گه‌ز و پله‌ی جیاوازی مروڤ، ته‌نیا نه‌وانه که پیستی روشن، قزی بوړ و چاوی شینیان ه‌یه ئاریایی و ناوه‌ندی‌شان ه‌ریمی ده‌ریای بالتیکه و له‌لیتوانیه‌وه سهریان ه‌ل‌داوه. "نه‌مه پاساگردنی بی‌نرخ و پوچه‌لی تیوری دا‌ریزه‌رانی نازست له‌ش‌پری یه‌که‌می جیهانی‌دایه". "کارل پنکا له‌سالی ۱۸۸۳ دا کییتیکی ده‌رباره‌ی ریشه‌ی ئاریابه‌کان نووسی و ووتی: ه‌رچه‌ند که تیزی پر‌نرخیی قز بوړه‌کانی په‌سه‌نده، به‌لام پروای وایه که ولاتی لیتوانی و لاتیکی زونگا و ناتوانی شوینی سهره‌ل‌دانی وه‌ها نه‌ژادیکی پر‌جموجوش و به‌هیز بیت که پوڤ ناساندوویه و له‌کو‌تاییدا به‌تو‌زی ده‌سکاری کردن شوینی سهره‌ل‌دانه‌که‌یان گواسته‌وه بو ئیسکاندینا‌یا". "چارلز مورس له‌سالی ۱۸۸۸ دا خوشه‌ویستی خوڤ له‌گ‌ل نموونه‌ی ف‌ره‌ه‌نگی ق‌ه‌وقاز و سو‌زی چیرۆک ووت‌دا تیک‌لاو کرد و یه‌کجاری نووسی که ه‌موو مروڤه توقینه‌ره‌کانی س‌ره‌زه‌ویی له‌تیره‌ی م‌ه‌غولی و ه‌موو شارستانیته‌کان له‌ق‌ه‌وقاز‌وه س‌ه‌ریان ه‌ل‌داوه و نه‌مانه‌شی به‌پیش‌ره‌وی کوچه‌ربوونی ئارییه‌کان ناساند" له‌سالی ۱۸۸۸ دا ماکس مولر به‌که‌ل‌ک‌وه‌رگرتن له‌ده‌سکه‌وته تازه‌کانی زمان‌ناسین و نه‌ژاد‌ناسی تیشکیکی تازه‌ی خسته‌سهر نه‌م ه‌ه‌ل‌دانانه و رایگه‌یان‌د که ئاریایی شتیک نی‌یه ئیلا م‌زاری زمان‌ناسین نه‌بی و نه‌وه‌ش ناتوانیت نه‌وانه که به‌م زمانه ناخه‌فتیان کردووه نیشان‌بدات و له‌کو‌تاییدا نووسی نه‌گ‌ر ناچاری بکه‌ن که شویتیک له‌نه‌ق‌شه‌ی خرتایی زه‌ویدا بو‌سهره‌ل‌دانی ئاریابه‌کان بیه‌نیته‌وه، په‌نجه بو‌"ناوچه‌یک له‌ناسیا"را‌ده‌کیشی و نه‌وه‌ش به‌و بونه‌یه‌که دیرینترین شارستانیته‌کان له‌و ده‌و‌روبه‌ردا د‌وزراوه‌ته‌وه". "دوایی تیلور له‌کو‌تایی سه‌ده‌ی نوزده‌ه‌مه‌دا نه‌و‌گریمانه‌ی قبول‌کرد که قز‌بوړه‌کان ره‌گه‌زی جیاوازو باشت‌رن، و

پاش باسیکی دوور و دریژ به و ئاکامه گه‌یشت که ئیلا فینلان‌دیه‌کان نه‌بی هیچ نه‌ژادیک له‌جیهاندا ناتوانی‌خواه‌نی تایه‌تمه‌ندی بی‌وتنه‌ی ئاریایه‌کان بی‌ت و ئیلا فینلان‌دیه‌کان نه‌بی هیچ زمانیک ناتوانی‌ت پرشه‌ی زمانه‌کوته‌کان بی‌، و دووایی تیلور ئاریایه‌کانی به‌تیره‌ی فینلان‌دی ناساند. "داربوا دوژونویل له‌سالی ۱۸۸۹دا شوینی سهره‌ل‌دانی ئاریه‌کانی له‌ئوروپا‌د‌اره‌ت کرد وهریمی رووباری سه‌ی‌حون و جه‌ی‌حونی به‌ژینگه‌ی سهره‌تایی ئه‌وان ده‌س‌نیشان کرد، و ده‌ی‌گوت به‌بی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئیمپراتوره‌کانی ئاسیا که له‌پرسی شه‌ر و ناشتی‌دا زۆر به‌ئه‌زمون بوون، شارستانی‌ته‌ی دووایی ئوروپا پاسا نا‌کر‌یت". "له‌سالی ۱۸۹۰دا مرو‌ف ناسی به‌نیویانگی ئامریکی، دانیل بریتون به‌پا‌ل‌دانه‌وه به‌نیشانه‌کانی زمان ناسینه‌وه قژۆر بوونی ئاریایه‌کانی به‌راست نه‌زانی ونووسی که زۆرینه‌ی ئاریایه‌کان بسکیان پرشه و توژی پاش ئه‌وه وته‌کانی بالانس کرد و ڕای‌گه‌یاند که ده‌توانین قبولی بکه‌ین ئاریایه‌کان له‌ئوروپای پوژئا‌واوه سهریان هه‌ل‌داوه و دووایی کوچه‌ری روژه‌لات بوون".

"هاکسلی له‌سالی ۱۸۹۰دا که‌وته‌شوین روان‌گه‌کانی پنکا و تیلور و ووتی که له‌سه‌ری ئاریایه‌کان دریژه و بسکیان پرشه به‌لام شوینی سهره‌ل‌دانیان سنووری نیوان ئورال و ده‌ریای باکووره". "ئه‌تو شرادر له‌سالی ۱۸۹۰دا پرسى بی‌ده‌سه‌لاتی زمانه‌وانی له‌پش‌گینیی دیرینه‌ناسی‌دا خسته به‌رده‌س، و له‌کو‌تایی‌دا شوینی سهره‌ل‌دانی ئه‌وانه‌ی کاریات له‌ئیس‌تی‌ه‌کانی باشووری روسیا تا ئاسیای ناوه‌راست ده‌س‌نیشان کرد". "(ئیشمیت)یش له‌همان کاتدا له‌کیتی‌ک به‌ناو‌نیشانی "شوینی سهره‌ل‌دانی هیند و ژرمه‌ن"، به‌شیوه‌ی توژنه‌وه‌ی ژماردنی ۱۲یی، ئاریایه‌کانی بو ک‌د‌ناره‌کامی دوو رووباری دیج‌له و فوژات و شارستانی‌ه‌ته‌کانی ده‌ورو‌به‌ری بابول گواسته‌وه". له‌سالی ۱۸۹۲دا هرمان هم‌پرت به‌تپروانی‌تکی پر‌خ‌نه‌گرانه‌وه سه‌باره‌ت به‌ه‌دمو‌ر پوان‌گه‌کانی پیش‌له‌خوی ڕای‌سپارد که به‌گشتی باش‌تره‌باسی نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌کر‌یت نه‌وه‌ک نه‌ژادیک و‌گ‌شه‌کردنی شارستانی‌ته‌ی له‌ک‌د‌ناره‌کانی ده‌ریای بالتیک‌دا به‌راست زانی". "له‌کو‌تایی‌ده‌ی ۱۹دا ویلیام تیزی نه‌ژادیشی قبول نه‌کرد و‌با‌وه‌ری وا بووکه پرسى هیند و ئورویی و ئاریایی ه‌در وه‌کو خوی ده‌مینی‌ته‌وه و ده‌رباره‌ی ه‌رجو‌ره‌ ئاگاداری نارو‌شن و بی‌سه‌روین و په‌یوه‌ندی‌دار به‌مرو‌قه‌وه،

دوور له بهرپرستايه و زانایانی له م باره ووشیار کرده". له سده ی ۲۰ و سالی ۱۹۰۲ دا موش ووتی نه یی زمان ناسی له پرشته ی دیرینه ناسی جیا بگریته وه و روانگه ک ی پنکا و ناوهند بوونی ئیسکاندینا ئیای رده ز کرده وه و سدرچاوه ی ئاریایه کانی له ناوچه یه کی نیوان باشووری بالتیک تا باشووری کارپات و روه لاتی رووباری نه در دیاری کرد و به م جوړه رایگه یاند که شارستانیته ی ئورویا سدر به خو وه ده توانی به یی نه وه که له سدرچاوه یه کی دیکه وه هه لقوقییت، پیکهاتییت .

" گوستاف گوسینا له سالی ۱۹۰۲ دا کپییکسی به ناویشانی . " ولامی پرسى هیند و ژرمن " نووسی و رایگه یاند که شارستانیته له ئالمان و له سدرزه ویی خو ته وه بو جیهانی دیرین خوړ بوو ته وه و بو سەلماندنی مزاره کهش نموونه ی خو لقاندنی سوله تی هینا یوه بیر که له میژوه دووا تیزیک بوو که باسی ئاریایی و هندی و ئوروییه کانی ده کرد". " سالی ۱۹۰۳ زانایه کی هیندی به نیوی تیلک، سدرنچ راکیش ترین شوینی سدره لدانى ئاریایه کان و اتاجه مسدری باکووری ناساند و بو سەلماندنی نه و تیزه چدن روهک و گیان له بهری پشتوینه ی زهوی و هندی فاکتی له ناو یستا کرد به نیشانه ی راستبوونی تیورییه ک ی. ناوبراوه و لى دا به هره مەندی جه مسدری باکوړ بو پدرو ه ده کردنی یه که مین شارستانیته بسەلمییت .

" ژوزف فیدنی پشکینه ری ئه مریکایی له سالی ۱۹۰۷ دا یه کی له هه لسه نگر او ترین روانگه ی هیند و ئورویی و ئاریایی خسته به رده س و له کوتاییدا به و ئاکامه که یشت که باشتر وایه له ئیستپیه کانی باشووری ناسیای میانه به دووای ریشه ی ئاریایه کاندا بگرین . ناوبرا و نزم بوونه و ی ناستی ناوی ده ریاکان و به رفراوان بوونی چو لایه کانی ناسیای ناوین ده کات به بیان و هه لخرینه ری کوچه ر بوونی ئاریایه کان". " کناور له ووتاریکی نووسراوه یی له سالی ۱۹۰۳ دا ، له روه شتی ریشه ناسی وشه کان ، خالی ناوه ندى شوینی سدره کی ئاریایه کانی که ناره کانی رووباری و لگا دیاری کرد". " زیگموند فایست له سالی ۱۹۱۹ دا ئیدانه ی روانگه ی که له سدری دیر و قزی بوری کرد و له ئاکامدا شوینی سدره لدانى هیند و ئوروییه کانی برده وه بو باشووری روسیا و لکاندی به شارستانیته ی تریسوله". " کری له کپییک به نیوی گزنگی میژوو، دیسانه وه شوینی سدره لدانى برده وه بو نیوان دوو رووباری سدیحون و جدیحون و بایخیکی زوړتری به ده سکه وتی پشکینی گوره کان و

شوئنه‌واره‌کان و نیشانه‌فهره‌نگیه‌کان دا". "هارولد بندر له‌سالی ۱۹۲۲دا یه‌کی له‌هه‌ست پیکراوترین هه‌له‌ی زانایان و خه‌باتکارانی بده‌ زانی که پیش له‌وه به‌دووای نمونه‌ مادیه‌کاندا به‌گه‌رن، شوئنی سه‌ره‌ل‌دانیان دایین ده‌کن. ناوبراو له‌و باوه‌رده‌ بووکه شارستانییه‌ته‌کان ده‌توانن له‌پال یه‌کدا پیکیین و گه‌شه‌ به‌کن و له‌ کاتیکی نزیک به‌یه‌کدا، له‌ هه‌ریمه‌ جوړبه‌ جوړه‌کاندا ریشه‌ دابکوئن، به‌لام له‌و حاله‌شدا لیتوانی به‌ ناوه‌ندی شارستانییه‌تی هیند و ئوروپیه‌کان ده‌زانی. "گایلز له‌سالی ۱۹۲۲دا رووباری دانوبی وه‌کوړیگایه‌کی شیاو و ئاسان بو‌کوچه‌ریوون لیک‌دایه‌وه و هه‌نگاری (مه‌جارستان) بو‌ ناوه‌ندی شارستانییه‌تی ئاریایه‌کان دایین کرد".

"گوردون چاپلده له‌سالی ۱۹۲۶دا کتییکی به‌نیوی ئاریایه‌کان نووسی و ئه‌و شوئانه‌ که بو‌ ناوه‌ندی سه‌ره‌ل‌دانی ئاریایه‌کان پیشنیار کرابو، هه‌لیسه‌نگاندبو‌ ناوبراو پاش تیروانینیکی ورد له‌زه‌میننه‌ زمان و دیرینه‌ناسیندا، سه‌ره‌ل‌دانی ئاریایی له‌نیستپیه‌کانی باشووری پوژئاوای روسه‌ راگه‌یانده‌". "فریزر له‌سالی ۱۹۲۶دا له‌راست‌ودوژست‌بوونی هه‌موو ئه‌و ده‌سکه‌وتانه‌ تووش دوو‌دلی بوو و بو‌چوونه‌کانی هیندی و ئورویی شه‌کانه‌وه و دوو‌دلی له‌م باره‌وه تاماوه‌یه‌کی زوژ با‌ه به‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی پشکینه‌رانی شه‌وکاته‌دا کیشابوو". "سیس ۱۹۲۷دا ناوه‌ندی هیند و ئوروپیه‌کانی بو‌ئاسیای به‌چوک گواسته‌وه". "لاچی‌دار دیرینه‌ناسی هیندی له‌ ۱۹۳۰دا جارتیکی تر هه‌موو شتیکی بو‌ئاسیا گواسته‌وه و شارستانییه‌تی ئاریایه‌کانی له‌گه‌ل فهره‌نگی ئاسیادا به‌یه‌ک سه‌رچاوه‌ زانی". "هربرت کوهن له‌سالی ۱۹۳۲دا تیزیکی نو‌ی پیشکه‌ش کرد و هه‌رکام له‌ناوه‌نده‌ پیشوه‌کانی به‌ بیانویه‌کده‌ ره‌تکرد و له‌دووایدا هه‌ولی‌دا بیسه‌لمینیت که شوئنی کو‌بوونه‌وه‌ی سه‌ره‌کی ئاریایه‌کان باکووری ئافریقا و له‌نیو کاپسیه‌کاندا بووه (مه‌ه‌ست کاسپیه‌کانده‌؟ ده‌رگیر) وله‌و شوئنه‌وه‌ فهره‌نگه‌کانی آلبرک و شالسه‌ ته‌شه‌نه‌یان کردووه‌ته‌ نیو‌ئوروپاوه‌".

سولیمیرسکی له‌سالی ۱۹۳۳دا له‌ شیوه‌ی ناشتی مرده‌کان و دانانی قاپ و قاچاخ و سواله‌ته‌کان له‌ته‌نشتیاند، جارتیکی تر سه‌رنجی چووه‌ سه‌ر نیستپیه‌کانی باشووری روسیا، وه‌کو سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ئاریایه‌کان". "زوژ پواسون له‌سالی ۱۹۳۴دا له‌کتییکه‌دا به‌نیوی ئاریایه‌کان، له‌روانگه‌کانی سولیمیرسکی دا‌کوکی کرد و هه‌ریمی بالکان و کارپات و ئادریاتیک و ئالبی

ه سنووری شارستانییه تی ئاریاکان ناساند". "والتر شولتز له دهدهی چواره می سدهی بیسته مدا گشت روسیای له گۆره پانی شارستانییه تی دێینه دا وه ده رنا و چوه سه ر ناوه ندی ئورویا به تایه ت ئالمان و هاوکات له گه ل به هیزبوونی نازییه کانی ئه وولاته ، ناوه ندی ئورویای به نیشتمانی ره سه ندی ئاریاییه پره یز و به ده سه لات ه کان ناسی". "(گوستاوکیل)ش که و ته شوێن هه مان روانگه و هه ر له میژه وه ئالمانییه کانی به خاوه ن به هره و بلیمه ت له سوارکاریدا زانی و به بوئه وه رایگه یاند خوڵقینه ری شارستانییه تی دێرین و له نه ژادی پروتی ئاریایین". له مه به دووا وه کو مه لیک نووسرا وه بئا و بو وه که هه موویان ئه لمان و ناوه ند و باکووری ئورویایان به شوینی سه ره له دانی ئاریاییه کان ده زانی "فریتز شیوه ئ سوارکاری پشکه و توتوری ئاریاییه کانی به رانه بر به ئاسیاییه کان خسته به ریاس". "شاخر مایرو هایر له سا لی ۱۹۳۶ دا ناوه ندی ئاریاییه کانیان ته نانه ت هه نگاو یک له بیر له ن دوور تر یان نه ده خسته وه".

"ویلهو تم کوپرس جاریکی تر شوینی سه ره له دانی ئاریاییه کان برده وه بو تو کر مه نستانی روژئاوا". "پولیوس پوکورنی له سا لی ۱۹۳۹ دا به بریار بو له و مه به سه ته که خه لکانی ئورویا و ئیر له ندی و ئیتالیا و ئیسپانیاییه کان ره چه له کی غه یری هیندیان هه یه و بروای به عه بوونی دوو جو ر ئاریاییه هه بو که له ناوه ندی ئورویادا هه لکه و تبوو". "تولنه ک له سا لی ۱۹۳۷ دا و تی ، ده کری هیند و ژر مه ن زما نه کان له روژه نات و له ریگای باشووری روسیا و ئیستیه کانی ئورال و خه زه ره وه ها تبیتن". "تروپتسکوی به گشتی ئینکاری هاویه شی ریشه ئ زما نه کانی کرد و و تی که په له جو ره جو ره کانی هیند و ئورویی چه له یه کچو ئیکیان پشکه و نی یه و له وانه یه له راستیدا وه ها خه لکانیک له میژو دا نه ژاییتن . ناو برا و پاش ئه م ووتارانه له و با و ره دا یه که ناوه ندی ئه وانه له میانه ئ هه ریعی به ربلاوی فینلاند و ئویغوری و قه وقازدا هه لکه و تبو". ئیستوارت مان له سا لی ۱۹۴۳ دا به هه لسه نگاندنی شیوه ی به ریوه بردنی جه ژن و نه ریت و ره سم و یاسا و یاری منالان و سه رو دی گه نجان و له کو تایدیدا دیسانه وه شوینی سه ره له دانی ئاریاییه کان گواسته وه بو باکوور و باکووری روژه لات ی ئورویا". "ئیریتیتست میر به هو ئ هه لسه نگاندنی کو مه لئ وشه وه ئاریاییه کانی به تیکلا ویک له شارستانییه ته جو ره جو ره کان ناسی". "ئانتون شرر بو ره وشتی

زمان ناسی بایډایه وه و نووسی که شوتنی سهره لډانی نارایی و هیندی و نوروپیه نه ژاده کان :
 له پوڅه لاتنی چیاکانی ثورال تا باشور و ناوهندی روسیا و باکووری ده ریای بالتیک ده گریته بهر". "
 (پاول)ش به هه لسه نگاندن و هاوده فکر دنی چوند شارستانیته وه کو هیندی و سلتیه کان
 ناوهندی هیندی و نوروپیه کان به زمانیکې گشتی، پوڅه لاتیه کان به ناوکرد". " بوکورنی
 له سالی ۱۹۴۹دا تیزی جیا بونده وئ زمانه کانی بلاوکرده وه و به پالېشتی کولتوری گشتیه وه ناوهندی
 ناراییه کانی برد بوچیکوسلوفاکیا". " له هه مان سالدو ویلهوگم ئیشمیت به سرنجیکې ورده وه
 تیشکی خسته سدر مژاری ئه سږ و سوارکاری و بهی ثاماره به شونیکې دیاریکراو رایگه پاند که
 ناراییه کان له ناسیای ناوړاسته وه هاتون". " گتورک زولتا تاراده ټکه که ووته شوتن تیزه که ئ
 ترویتسکوی، به لام نه وه ئ رایگه پاند که هه بونی هاویه شی هندی له زمانه کان به هوئ هاویه شی
 و به ټکه که یشتی جوغرافیا وه و له هیچ مخرجکدا نیشانه ئ یه کگرتویی زمانه کان ناسه لم نیته ،
 له روانگه ئ زولتاوه مژاری هیند و نوروپي و ثاری به ناوکردنیکې سایلوحانده ټکه که له گد ناستی
 زانیاری نزمی مروث له نه ژاد ناسیندا دارتوراوه". " پول تیمه له سالی ۱۹۵۳دا ریگایه کی
 پیچهلپچ و دژواری ده رباره ی وشه کانی شدر او، زهیتون، ماسیه سووره (قزل آلا) دره ختی
 سنده بهر و شتی دیکه ټپه رکرد که ثاکامه کی بوو به وه: هیند و نوروپي و ناریه کان له باکووری
 نوروپا و هدریمی ژرمن و بالتیکه وه سدریان هه لداوه". " یولیوس پوکورنی که وته شوتن
 هه وله کانی تیمه و نیشانه ی سوالته شه پوکداره کانی خسته سهر ده سکه و ته کانی ناوبراو و ژرمن و
 ده ریای بالتیکې به ولاتی دیرینی ناراییه کان زانی". " ثالفونس نیهرین له سالی ۱۹۵۴دا
 له ریگای هاوده فکر دنی ندریت و باور و ثابین و ره سدن و ناوه کان له هیند و قوقاز و ئلماندا،
 به و باور که یشته که شوتنی سهره لډانی ناریه کان قه و قاز و پراو تیزه کانی ده ریای خه زهره". "
 (هینکین)ش هه رله و کاته دا هه ولئ دا به ټیکلا وکردنی چمن روانگه خالیکې جوغرافی نه ناسراو
 له نیاو باشووری پوڅه لاتنی نوروپا و ئیستیه کانی باشووری پوڅاواو روسیادا وه کو شوتنی
 سهره کی ناریه کان بناسینی". " (وریاند مرلینگن)ش له سالی ۱۹۵۵دا روانگه که ئ تیمه ی
 دایه بهر ره خنه و به بهر زکردنه وه ی هاوړیشه یی وشدی شدر او له زمانی یونانی و ندرمندی و

لاتینی‌دا، دیسان پدیوه‌ندی زمانی سانسکریت و لاتینی خسته‌روو و کوئوونه‌وی ده‌سپیک‌ی
 ئاریاکانی له‌خاکی هیندوستاندا به‌راست زانی". " له‌سالی ۱۹۵۷دا کراسلند گه‌راپه‌وه
 بو‌ره‌وشتی توژینه‌وی زمان له‌دیرینه‌ناسیدا، ناوه‌ندی ئوروپای له‌به‌رنامه‌کانیدا سپریه‌وه به‌لام
 شوئیتیکی دیاریکراوی جورانیایی بو سهره‌ل‌دانی ئاریاییه‌کان دیاری نه‌کرد". " هانس کراهِه
 له‌سالی ۱۹۵۷ دا ره‌وشتی دیرینه‌ناسی له‌ریگای زمانه‌وه ره‌فز کرده‌وه و ئه‌وش نه‌یتوانی شوئیی
 سهره‌ل‌دانی ئاریاییه‌کان ده‌س‌نیشان بکات". " ئیریتیست پولگرام له‌سالی ۱۹۵۸دا له‌تووانایی
 زمانه‌وانی بو رتوشن‌کرده‌وی پرسه‌ میژوویه‌کان تووشی دوو‌ل‌ی بوو و زانایانی وریا
 کرده‌وه و ووتی کاری زمان ناسی به‌راده‌یه‌ک بو‌ل‌ایه‌نی خه‌یال گو‌پردراوه که توژیکی ماوه بو وش‌ی
 جگه‌ره و بیر‌ه‌ش له‌سهرده‌می سزاره‌کاندا ریشه‌یه‌کی وێژه‌یی تاییدت بناسین". "گوستاو سوانش
 جاریکی تر پرس‌ی جیاوازی و سهرده‌ستی نه‌ژادی ژمره‌نی هینایه‌ به‌رده‌س و له‌پال ناسینی باکووری
 ئورپا وه‌کومه‌له‌ندی سهره‌ل‌دانی شارستانییه‌تی ئاریا وه‌یتند و ژمره‌نه‌کان ووتی که وینه‌ی ژمره‌نه‌کا
 له‌هیچ شوئیتیکی جیهاندا ده‌س‌ناکه‌ون". " هنزکروتا له‌ تیزی دیرینه‌ناسی له‌ریگای زمان
 ناسینه‌وه داکوکی کرد و پروانگه‌ی تروتسکوی به‌بی‌نرخ زانی و له‌ریگای نر‌خاندنی ریشه‌ی
 وش‌ه‌کانه‌وه دیسان شوئیی سهره‌کی هیتند و ئوروی و ئارییه‌کانی برده‌وه بو‌روژه‌لات". "بوش گیمپر
 له‌سالی ۱۹۶۰دا گه‌راپه‌وه بو‌سهرده‌مه هه‌ره دیرینه‌کانی ئاسن و مه‌فره‌ق و کوئوونه‌وی
 ئاریاییه‌کانی برده‌وه بو هه‌زاره‌ی پینجه‌می پیش‌زاینی و ناو‌راستی ئورپا". " گیمبو تاس له‌سالی
 ۱۹۶۳وه تا ۱۹۷۰به‌زنجیره‌ نووسراوێ‌ک تیشکی خسته‌سهر که‌نا‌ره‌کانی ده‌ریای ره‌ش و ئیستیه‌کانی
 ولگا و ریشه‌ی هیتند و ئوروییه‌کانی لکاند به‌ شارستانییه‌تی گورکانه‌وه". " رام‌چندراجین له‌سالی
 ۱۹۶۴دا نووسی که لیتوانی له‌ل‌ایه‌نی زمان ناسینه‌وه نه‌گو‌راوترین و کو‌تترین زمانه‌ و به‌پینچه‌وانه‌ی
 گروه‌یه‌ هیتند و ئیریاییه‌کان و هه‌رگروپیکی تر، خه‌ل‌کانی بالتیک زور که‌متر ژینگه‌که‌یان گو‌ریوه‌وه
 وه‌کو نه‌یژن له‌په‌لاماری دا‌ر‌زاندنی نا‌ئاریایی پارێزراون! و له‌کوتایی‌دا شوئیتیکی له‌روژه‌لاتی
 لیتوانیدا بو نیشتمانی ئارییه‌کان ده‌س‌نیشان کرد". " ولفانگ شمید و گو‌دیناف له‌هفتاکاندا
 جاریکی تر هه‌ولیان‌دا ناوه‌ندی ئورپا بکه‌ن به‌ناوه‌ندی شارستانییه‌تی درۆشاه‌ی ئاریاییه‌کان"

"براندشتاین له کوتایی حهفتاکاندا به پەژاره ووتی پرسی ناری و هیندی و ئورویسه کان پرسیکی بهرلماوه که هەر پوژە بوچوونیکى نوئی لىم بارهه پیشکەش ده کړیت". ئەم دەرپرینه زانایانە هیشتا له جی خۆتدایه و هیچ مێژوونووسیک به وردی ناتوانی لىم سەردەمەدا بوترانه وشەکانی ئاریایه کان و هیند و ئورویسه کان و هیند و ژرمنی و هیند و ئیرانی به کار بهیستی، چونکه دۆزراوه کان تانیستا دەیسەلمێن که هەمووی ئه پیرس و مزارانه له لایەنى ناوه‌پوکه‌وه نه‌ناسراوین، هەروەها موسلر له حهفتاکاندا پروای وابوو که ئەگەر ئەم گشتە زمان ناس و دێرینه‌ناس و نەژادناسانە که بەزانیاریه هاوشیوه‌کانیان ناکامی وه‌ها دژبەیک بەدەس دەخەن ئەبێ له راستیدا کەم و کووری له‌شیوه‌ی کار و بناغه فیکریه‌کانیاندا هەبووی. نیستا لىم بارهه گومان و دوودلی هەیه، وشەى هیند و ئورویى هیند و ئیرانى و ئاریایی چه‌مکانى بى‌پسەن و قەبارەن و هەروەها که ئاماژەى پێ‌ده‌کەین، له‌سى سالى رابوردوودا باسکى نوێ ده‌رباره‌ى ئەو هۆزه که داریوش خولقاندی نه‌خراوته به‌رده‌س و به‌په‌چه‌وانده‌ کۆمه‌لى ئاماژه‌ى تازه و پرله‌سووکى و بى‌نرخى لىم بارهه و تراوه. له‌یه‌کەم تێروانیدا پروپاگەنده‌ى ئورویسه‌کان له‌سەر ئەم وشە بى‌ناسنامه، ده‌کړى به‌م جوړه‌ له‌یه‌ک بدوخته‌وه که ئەوانه له‌سەر ده‌مى نیستعماردا وه‌کو ئالای سەردەستی نه‌ژادى بو پاساکردنى هێرش بو داگیرکردنى جێهان که‌لکیان لى وه‌رگرت و به‌داخه‌وه له‌ ولاتى ئیمەدا هیشتا به‌سوود گرتن له‌کۆمه‌لیک گریمانه‌ی لا‌وازی زمان ناسی، پریاریک ده‌رده‌پرت که تیوری دوواکه‌وتوى ئاریایی به‌تێرو تازه‌یى راده‌گړیت.

١٠. هۆز و سه‌رزه‌وى هاوبه‌شى ئاریایه‌کان: چه‌مکێکى تازه‌ى "هیند و ئیرانى" و نازناوى دێرنى گروپه ئاریایه‌کانه و به‌کۆمه‌لى زمانى گروپه‌ پڕماره‌کانى هیند و ئورویى و تراوه که کاتیکی دوور و درێژ له‌باشوورى پوژده‌لاتى ژینگه‌ى به‌رلماوى "هیند و ئورویسه‌کان" له‌ دراوسێ‌تى یه‌ک‌کردا ژیاون له‌وانه‌یه که ئەمانه له‌دووا سەده‌کانى هەزاره‌ى سێهەمى پێش‌زاینى‌دا واتا پێش له‌ جی‌به‌جی بوون و کوچه‌ریه‌ گه‌وره‌ که‌تیا‌ن جوړیک له‌یه‌ کگرتوویان ریک‌خستبێت و له‌ژێر ده‌سه‌لاتى تاکه به‌ریوه‌برکدا ژیاستن، هه‌لبەت نه‌وه‌کو تاکه ده‌وله‌ت و نه‌ به‌وراده‌یه‌ یه‌ک را و یه‌ک‌ده‌ل به‌لکو به‌په‌په‌په‌نوه‌دیه‌کى خۆده‌موختارى خێله‌کیی و کوته‌وه. ئەم یه‌ک‌گرتوویه‌ تایبه‌تى سەردەمیک‌بوو که دوژمنه‌ هاوبه‌شه‌ که‌تیا‌ن هه‌ر‌شه‌ى لێده‌کردن، زۆتر هه‌ستى پێده‌کرا. زمانى ئەوانه تاراده‌یه‌ک یه‌ک‌ده‌س بوو و نایینکى یه‌ک‌ده‌س و تاناستیکى زۆرنزیک به‌یه‌کیان په‌تێرو ده‌کرد.

نه گهر ژینگه ی گشت هیند و نوروییه کان له سده کانی کوتایی هه زاره ی سیهه می پیش زایی ، له سنووری ده ریچه ی بالخاش له رۆژه لالت و هه رمی دانوب له رۆژئاوا له بهر چاو بگرین ، بهشی ئاریایه کان له هه رمی رۆژه لاتی ئه م پانتایه دا جی ده گرت ، واتا له هه مان ده ریچه ی بالخاشه وه تا لایه نی رۆژئاوای و لگا . ئه وانه بشتەر له ناوچه به یته کشتوکالیه کان و میگره چوپره کانی ئه م روه به ره فراوانه دا نیشه جی بوون " . (امان الله قرشی ، ایران نامک ل ۶۳ و ۶۴)

نموونه ی سهر وه نیشانده ری خه ی ئایکی دوور و درێژ و تیکه ل و پیکه له که زمان ناس و دیرینه ناسان له میژوودا پیکیان هئاوه . ئه وانه له حالیکدا که هیشتا هیچ نموونه یه کی جی گیر و سه لمیندراویان به ده س نه هئیاوه و له ماوه ی دوو سه ده ی رابورده ودا هه میسه روانگه کانی یه کتریان به درۆ خستووته وه و له حالیکدا که دیرین پشکین له زمان ناسیندا هیشتا ناتوانریت به شیک له زانست " ییت و زۆتر وه کو هه وکیکی ئه زمونی له شیوه میناکی سهر وه و نموونه گه لی دیکه ، بو " داهینانی " هه وکیکی تاییدت له ئاسیای ناویندا هه ولیان داوه و له میژگه وه له ره تکردن و پشتگو ی خستنی نه ته وه ناوچه یه کانی هه موو جیهان وه تاییدت هه وه ئیرانییه کان و میژوپوتامیا و ئورپا و هیندوستاندا تاوانبارن .

قهه کانی ئاغای قرشی به ئاسانی ، به بی پیشکه ش کردنی هیچ نیشانه یه کی شیای میژووی و یا جوغرافیایی ، به سه ره هه موواند دایده سه پینێ که ژینگه ی ئاریایه کان له شوینیکی نیوان ده ریچه ی بالخاش له رۆژه لالت و هه رمی دانوب له رۆژئاوا بزانی ، ئه وانه له سده کانی کوتایی هه زاره ی سیهه مدا به خاوه ن شارستانیته دابین و ته نیا به بونه ی چهن سه رزاری هاوبه ش و دوور له دنیایی ، ئه وه ژانه که ته نیا نیوکیان لی به جی ماوه ، له وکاته دا له به رزترین پله ی یه کگرتوی نه ته وه یی و په یوه ندیه کومه لایه تیه کانداهه رزیان بکهین ! زۆتر له دوو سه ده هه ولدانی بی ئاکام و ۲۰ - ۳۰ سال ییده نگه ی و ئینکار ، یه ک تۆز بادانه وه له تیوری له نج و پیداکرتی نه ژاده رستی و " ئاریامه نشانه " ناوبراودا نابینریت ، هه رچهن به دنیاییه وه ناتوانیت روشنی بکاته وه که ئه م هیند و ئورویانه له شوینه خه ی ئالاییه که یاندا له بهرچی تانه ورا ده یه له باری کومه لایه تی و فهرهه نگیه وه گه شه یان کردوه ، مه له ندی ئه و یه کیتیه له کام باژیر و یا که مپکی پیکه ها توو له

کومه ټکړه شمالي ناسرو هډلکه و تېښو. يوچی ناچر به کوچ-ري بوون و له بدرچی هېچ گروېنک له وانه له زويدی خوټاندا نه مانه وه، که لم سدرمه دنا بناسرین و نه گمر هدرمه کټان له روانگه ټی ژنگه وه به ورا دته بهی نرخ بووه که دووا که سیان له وټی هدهاتوون، نهی وها کومه لگایه که چوڼ پټکهاتوه و له کوټقیدا به ریزیان نه وه موو زانیاریه یان دهر باره ټی نه وه خه پله کیسه و چوڼ به دهس هیناوه؟ (۱).

بم جوړه تنیا به لگه نامه ټی کی کوڼ که ناماوه به ناراییه کان دهکات، هه مان چنده وشه ټی که له نووسراوه کټی نه قش روستم و شوشدا نووسراوه و هه مان په سن و بانگه شه ټی که له دهسی داریوشه و پلاو بووه توه.

داریوش شاه نهی: نه مټی و لاتانیک که نه هورامزدا به منی به خشیوه و من لم و لاتانه پادشام، پارس، نیلام، بابل، ناشور، میسر، و لاتانی که ناری دهریا، لیدی، تیونی، میسیا، نرمنستان، کاپادوکیه، پارت، درنکیان، ناریا، خوارزم، باکتریا، سغدیان، قندهار، سکایان، ساتاگیدی، ثارخوسی، رواج، ماکا، کوټی ۲۳ و لات" (داندایف، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، ل ۴۴۳) (۲).

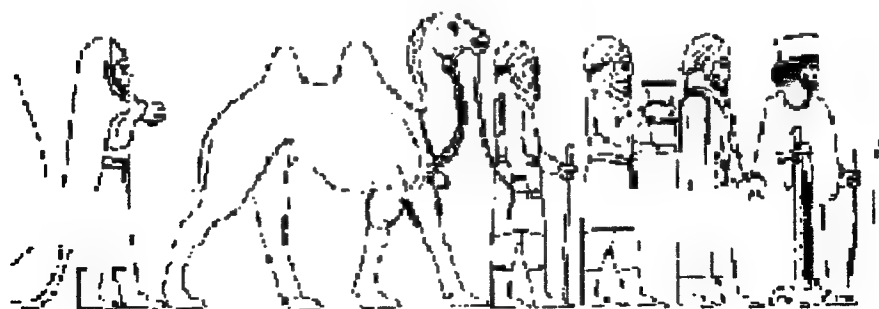
۱- ناچارین نه و ش بلین که رووخانی ییری میژوی "ناریامه نشی". به واتای رووخان و پوچهل کرده ټی نووسراوی میژوونوسانیکه که له دهسپتکی "ناریا مهنه شاه" دهراره ټی تیران، هیند، روژهلای ناوړاست، نوروپا و یا هدر هرتیکی دیکه میژوونوسیوانه. نه و میژوانه که له سر کوکه که خه پلایه کی ناریاییه و سرکه وتوه، بهی نه کوکه که داریوخانی زور سورشیه به دشیوه ټی که ده تو انریت هموی نه وانه به نه نووسراو بزاین. چوونکه کاتیک ناسنامی هوټکی نووسراو له میژووه له هیند و ناسیای ناو ندیه و تا نوروپا ده ژان و نیستا له ژاندا نین پتوسته و هه میژووه ټی که بهی خاوه بزاین. دیاره به بهی گرمانه ټی دهسپتکی هه بوونی ناریاییه کان له میژووه، به سره هاتی لیکدانه و ټی له جوړی خواره به چی نه بوو. بنیاتی پادشاهی له واتای کوټونه و ټی دهسلاتا، هدر به و جوړه که ناماوه ټی بوکرا، له لایکه و و لایکه بو دهریه دهریو ټی هوژه تازه کوچه به ناریاییه کان، له لایکی دیکه و و لایکه بو به پیدایستی دا کوکی له و لاتی تازه دهسکه و توری ناریاییه کان. نه و ناریاییه که بولایمی روژتاوا و اتابه رزاییه کان تیران سرخوار بوونه و، لم سنوره تازه له بروی پیدایسته وه دهریا شوه ټی نای و هه لکه و توتی نوتان هه لپاره ټی، و لایکه که شیاوی مروټی نیشته چی و هیینی کشتوکالی بیت. نه و نالوگوره له هه موو ناوچه کانی تیراندا په کدهس و یدک ناهنگ نه بوو له راستیدا نیستا که باسی نه و ناریاییه ده کرت که روو به به رزاییه کانی تیران هاتن، زورجار مهبستان میدیا و پارسه کانه و ده وتوری که میژووی تیران له میدیا کانه و دهستی پیکردوه له لایکه میدیا و پارسه کان له روژتاوا و باشووی روژتاوای به رزاییه کانی تیراندا نیشته چی بوون، نایرانه و نه چی و لاتی نه چییه کان (!) که ناریاییه کان کوچه ری بوون، روژهلایشی ده گرتوه. له هه ریمه دا خه لکاتیک ده ژان که زور دره نوله ناریاییه روژتاوایه کانی میدیا و پارس له ژانی شوانی دهسیان هه لگرت و روویانکرده کشتوکال. (فرهنگ رجائی، تحول اندیشه ی سیاسی در شرق باستان، ل ۶۸)

چېن روژه لات ناسايک ديسان بډرده نووسراو کي ټيټونيان بدهله خوښنده وه و يو نمونه وه کو نووسراوه ي سهره وه ، هدراتيان کرد به ناوهندی نيشته جي بونی ناريايه کان . ثم وشده له خودی نووسراوه کاند(هرو) په $\text{𐎧𐎡𐎴} = \text{𐎧𐎡𐎴} \text{ 𐎧𐎡𐎴}$ ، له واندیه واتای مده بست هدرات بیت . هندی له روژه لات ناسان بدهله یان نه نقه س هدراتيان به "ناريا" خوښنده و تاراستی قسه کانی داریوش بسمه لمیتن و ناره زوه کانی ناویراو بوخولقاندنی وه هاووزیک بدي بهیتن . بدلام هه وگه کانیان به ناسانی بو دزی نارزوه کانیان گوردرا ، چونکه ئیشاره تی داریوش به سهره ویه داگیرکراوه کان له نووسراوه کي ټيټوندا ثمازه په کی سهرلی شیواو نی یه . ناویراو له ناوهندی پارسی هه نوکه ییده ، په کم جار يو روژتاوا و دوایی باکووری روژتاوا و ديسان بوخاشووری روژه لات جوولا و جاريکی دیکه روو به روژه لات و له ناکام دا گه یشته باکووری روژه لات .

داگیرکردنی نده وه و ولاته کانیان وه کو داریوش په نجه ی بواره کیشی ، بدهویره ی سهره وه و نارياگان ده کونه دوورترین خالی روژه لات و ناوړاستی ئیمپراتوری که له نه فغانیستانی ئیستادا . بدهوای پارتیه کاند ناريايه کان بډرتون ، که له روژه لات شاهه تشاهی ، دهویره ی هدراته وه دین . پشکه شیه کانیان تاراده ټک وه کو پشکه شی پارتیه کانه . قهباره ی دفره کان جیوازه و جلوهرگی تایه تیان هدی . بونمونه میزور و سهره نه کانیان سی جار بدهویر سدریاند پیچاوه . نه دژنوی دهرییه کانیان هاو لساوتر و دهرقاچه کانی بدهویرچه کمه کانیاندا داشکاوه . وه ها ده که ویتنه پیش چاو که لیواړه ی دهرقاچه ی شوالکانیان به جوړه پراوتیزیک که یک سهری بدهویره یه ، به سراوه . (هاید ماری کخ ، از زبان داریوش ، ل ۱۱۸)

دهتوانین به سدرنج و وردیینه وه سهری وینه کانی سهره وه بکه یین که روژه لات ناسان به چ شیوه ټکی سهخته کارانه لی نه دژن . هه لسه نگاندنی جلوهرگ و پشکه شی خه لگانیک که له بډرده نووسراوه کي بارگای گشتی ته تخت جده مشید نیشان دراوه ، له یه کچوونی زور و نائاسایی ستافی نوټینه رایته تی ناريايه خوکلټیرواوه کان له گمل نوټینه راکانی پارتی و بدهلیخیه کاند ده خاته بډرچاو .

جیگای سهرسورسان و ورینه وه ی فراوانه که داریوش له گرنکتریس و دډرتیزین ټیکستی بډرده نووسراوه کي پدا وانا نووسراوه کي بی ستون ، خوځی به پارسی ناو نابات به لگو نه دی پادشای پارس . ټیکستی سهره وه روځنی ده کاته وه که داریوش پارسی داگیرکړدوه نه نه وه که له پارسه وه سهری هه لډایت . که واپو ، نه وه ی که ناویراو له دواییدا له نووسراوه کي نه نقش ټوټه م و شوشدا ، خودی خوځی به پارسی کوځی پارسی و ناريايی کوځی ناريايی دهناسیتی راستییه کی میژوی و جوغرافی و نه وادی نی یه . به لگو ناکامی هه بونی نه و له میژو واپه که له وږزی دویای نی تم کټیبه ده ده چه سدر باسه کدی . ۲ . لم کټیبه ده سهری باسی نه هورا مه زده بکه . له سهره وه بوخواره وه : ستافی نوټینه رایته تی بدهلیخیه کان ، ستافی نوټینه رایته تی پارتیه کان ، ستافی نوټینه رایته تی ناريايه کان .

لهسرهوه بۆخوارهوه : ستافی نوێندرایهتی به‌لخیه‌کان، ستافی
 نوێندرایهتی پارتیه‌کان، ستافی نوێندرایهتی ئاریایه‌کان .

ههروهه دهتوانین هاوهشی ههژی و ژینگه و تاییه ته ندیه کانی دیکه ئی ئابووری و کۆمه لایه تی ، له پرووی به لگه نامه راسته کانی هه نوکه ییه وه هه لسه نگه یین نه له پرووی هه ستیاری زمان ناسین یان تیکسته کانی ئاویدا و ریکوداگان و شاهنامه ئی فیردۆسییه وه .

ئه که رقبۆلی بکه یین که هۆزه بنده سه کانی به رده نووسراوه که له پرووی ناچاریه وه ده بووا باشتترین ده سکر دی نه ته وه یی وه نه وری و فدره هه نگیه کانی خوێان به بارگای ئیمپراتوری سه رکه وتوو پیشکه ش بکردایه ، ئه و کاته ده توانین قوناخی پیشکه وتی میژووی هه ر کام له و هۆز و نه ته وانه ئی سه رده می ده سه لاتداری داریوش له ده روونی جلوه رگ ، چه ک ، گیان له به رانی پیشکه شی و .

که ره سه ده سکر ده کانی دیکه ، باج و سه و قاته کان ، به ئاسانی له یه ک به دینه وه . بوئموونه ئه و وێنا نه نیشانی نه ده ن که سکر تیه کان له جوگای و په روه رده کردنی ئه سپدا به هه ره مند و پوآله تی هه لگری پیشکه شییه کان پازاوه تر بوون . ئه رمه نییه کان له په روه رده کردنی ئه سپ و به رمه مه یانی ده سکر ده یه کجابه نه رخه کانه دانه ناوانگ بوون . سوارییه کان له ئاژه لدا و جوگای و پیشه سازی دا له قوناخیکه ئی ته واپه پیشکه ته ودا ده ژیان . هه روه هه ستافی نوێنه رایه تی لیدیایی و بابۆلی و سه دی و سکا کلا و تیه کان ، هیندی و ته نه اندت گنداری و خواره زمی پوآله تی پیشکه وتووی خوێان نیشان

نه ده ن . به لآم جلوه رگ و پیشکه شی سێ نوێنه رایه تی پارتی و به لخی و ئارییه کان ، ئه وانه وه کو چوگه رد و ییه ری له کشتوکال و ئاژه لدا و خاوه نی پیشه زۆر سه ره تای و دوو که وتوو هه کانه هه ناسینی له میانه ئی ئه م سێ نوێنه رایه تیه و هه مو سه تافه کانی دیکه دا ، ئارییه کان له نه زمترین په لی کۆمه لایه تیه دا ده ژین . جلوه ری ئه وانه جلوه رگی دانیشه توانی له زاره کانی ده ور و به ری زابۆکه و پیشکه شییه کانیان ته نیا خوشت و پستی ئاژه لی شیرداره و دوو کوچه له ئی گلین که له ده سستی ئه وانه دایه ، له گه ل ده فره مه تالی و نه خشینراوه کانی نوێنه رانی دیکه له به رده نووسراوه که دا به رانه رکی ناکات و پوآله تیان سوآله تیکه ئه نه خشینراو و سه ره تایه .

وه ها ئارییه که که له زمانی داریوشه وه بو میژوو دینه ناسین و نواندن ، ناتوانن بیانییه کی شیاین بو میژوو نووسان ساز بکه ن که ئه وانه وه کو ره سه نی ئه و نه ته وانه بو میژو دیت که به ناغه ئی شارسته نیه ته ر

کانی هیند ، میژوپوتامیا ، میسر ، یونان و رومیان داریشتوه . به شی شادی خو لقی نی ئه م

هه‌سه‌نگاندنه کاتی ده‌س پێده‌کات که داریوش، له‌ چەن بەردی نووسراوه‌دا خوێ بەم هۆزانه‌وه ده‌لکێنێ:

"من داریوش شای مەزن، پادشای پادشاهان، پادشای وڵاتانی که هه‌مه‌ جوړه‌ خه‌لکی تێدا تێ پادشاه له‌م سهرزهبه‌ دوور و درێژه، کوژی ویشناسپ هه‌خامنه‌شی، پارسی کوژی پارسی و ئاریایی کوژی ئاریایی".
(ازکیه‌ی داریوش در نقش رستم، ۲ بند و درشوش بند ۳)

پۆڤه‌لات ناسان که به‌مه‌به‌ستی تایه‌تی خوێانه‌وه و به‌هه‌له‌ هه‌رات پۆ سهرزه‌وی ئاریاکان ده‌گوێن، سهرنجیان نه‌داوه که به‌م جوړه‌ ده‌سه‌لاتدار پۆ نزمترین باجده‌ری خوێن ده‌گوێن و وورده‌ نابنه‌وه که به‌م جوړه‌ ده‌سه‌لاتدار ناتوانی "پارسی کوژی پارسی و" له‌هه‌مان کاتدا "ئاریایی کوژی

ئاریایی" بێت؟! به‌م جوړه‌ گه‌ران به‌دوای باغه‌ی هیندوئورویی، هیندوئیرانی و هیندوژمه‌نی وه‌کو گه‌ران به‌دوای درزیه‌کی درومان له‌ کادانیکه‌دا تێه. راشکاوانه‌ دیاره که زۆربه‌ی نه‌قشه‌ریژ و لایه‌نگرانی ئه‌م روانگه‌یه‌ په‌ره‌ به‌ ئاره‌زووه‌ نه‌توه‌یه‌ کانیان ئه‌ده‌ن و به‌ره‌تکردنی هه‌ولێ گشتی مرو‌قایتی دژی په‌ره‌گه‌ز به‌ره‌ستی، له‌بیری په‌فاندنی کلاویکی نوێ تر پۆ سنووری جو‌غرافیاوی و خه‌لکی خو‌یی، له‌ له‌باده‌ی ئاریاییه‌ نه‌ناسراوه‌کان، چونکه‌ هه‌ر ئه‌م نه‌ناسراویه‌یه‌ که هه‌رجوړه‌ فشه‌ و خوه‌له‌کێشانی که له‌باره‌ی ئاریاییه‌کان و شارستانیته‌ گه‌شه‌کردوه‌ که‌تایندا شاردووه‌ته‌وه‌ و میژوو، به‌تایه‌ت میژووی پۆڤه‌لاتی ناو‌راستیان تووشی سه‌رله‌شیواوی و له‌ناوه‌یه‌که‌ی به‌تال کردووه‌ته‌وه. به‌لام به‌لگه‌نامه‌ مرو‌ق‌ناسیه‌کانی پێش له‌میژوو به‌روشنی ئه‌یژن که زۆربه‌ی شارستانیته‌ و با‌زێره‌کانی ده‌ور و به‌ری هه‌زاره‌ی دووه‌می پێش زانی، که‌له‌چینه‌وه‌ تا ناوه‌ندی ئامریکا هه‌لکه‌وتوون، له‌سه‌دان هه‌زار سال پێشه‌وه‌ شوینی نیشته‌جی‌بوونی مرو‌قی ئێشاندرتال و کرومانیون بوون. له‌م دو‌خه‌دا و به‌زانیاریه‌ هه‌نوکه‌یه‌ کانه‌وه، ساکارترین په‌رسا‌ر ئه‌مه‌یه‌: " کو‌یونه‌وه‌ی خه‌لکه‌ په‌سه‌نه‌ سه‌ره‌تایه‌کان که به‌دریژی هه‌زاران سه‌ده‌ له‌بارودو‌خیک‌ی ناحه‌زی جو‌غرافیایدا ژیاون، پۆچی ئه‌بێ بو‌گه‌شه‌کردن چاوه‌ڕوانی کو‌چه‌ره‌انی ئیسته‌په‌ی ناو‌راستی روسیا ببن که هه‌یج ئه‌زمونیکی ژیا‌نیان پێنی‌یه، ئیلا تونده‌وتیژی و خو‌ین‌رشتن نه‌بی؟! په‌رسا‌ری که بێگومان گریمانه‌ی میژوویی نیشته‌جی‌بوونی شارستانیته‌ له‌سه‌ر ته‌وره‌ی کو‌چه‌ره‌

بوونی هوژی ناریایی و بهگشتی کوچه ربوون به تال ئه پته وه (۱).

بیگومان ده تووانریت بو بابه تی کوچه ربوون و هه وکی مروڤ بو بیاو بوونه وئی شارستانیته ، ده لاقه گه لی تازه تر بکریته وه . هیشتا نازانین بوچی ئه بی ریگای کوچه ربوونه شارستانیته خو لقیته ره کان له باکویره وه هلبژترین و بوچی باکویر ده توانی ناوه ندی کو بو نه وئی سهره کی مروڤ بیت و له ناو وه وائی دژواری باکویردا که بیت و به ره که تی زه وی له نزمترین ئاست و په ره ورده کردنی به ریلای نازه ل و کشتوکال به رته سک و سنوورداره ، و به پته وئی که لکوه رگرتی هه می شه یی له گوشت ، وه کو ته نیا سهرچاوی خواردن ، باز نه ی سو رشتیی زاوژی هیمن ده پته وه ، وله بارودوخی له دایک بوونی هه ر شارستانییه تیکی کو په دا که شه ناکات ، کومه له پرژماره خاوه ن شارستانییه ت و ته نانه ت بیبه ری له شارستانییه تیش به چ شیوه یه ک مه ی سو ر ئه بیت ؟ سه رنجیک به نه قشه ی جوغرافیای زه وی و گه ریان به دوای کو ورتترین شارستانیته ته کان و ناوه ندی کو بو نه وئی مروڤدا ، که نزیکه ی سهدان سده پیش زاینه وه ده ستیان پیکردوه ، ئیمه له رچه و شه قامی راسته قینه و لای نه ی بزوی شارستانیته تی مروڤ ئاگادار ده کات .

ئهم شه قامه که باریکه ریگایه ک ۱۰ تا ۳۵ پله ی جوغرافیایی پانتایی باکویر داده پوئشی ، به جوانی ئاشکرای ده کات که مروڤ له کو ورتترین روژه کانی میژوه وه باشتترین شوینی مام ناوه ندی جوغرافیایی بو نیشته جی بوون له م شوینانه دوزیه ته وه و له هه ر قه یرائیک وه کو روودا وه سو رشتیه کان ، قات و قری و یا ته نانه ت خولای گه ریان به دوای ناوچه ته کی پرسوود ترده ، له نیشته جی بوون له پانتاییه جوغرافییه زور گه رم و زور سهرده کان خوینان لاداو و ریگاتان له پراوژیکی مام ناوه ندی روژه لالت و روژئاوا دا بو نیشته جی بوون دوزیه ته وه .

۱- ئه وانه که شارستانیته تی مروڤ له پته وه تا ئوروپا به ناریاییه کانه وه گری نه دن ، خوژگه تووانییان بوایه که شارستانیته ته دیرینه کانی وه کو چین یان روژین بگردا په ته وه که به بی یارمه تی ناریاییه تایه ته کان جیهانی دیرینه پنه تان به هژنهر و فله سه ف و ده سماپه پشه سازیه کانیان خسته ژیره ده سلاتی خورتان له به شی کو تایی ئهم کتیبه دا ئاسا وه ده کم به راسترین واتای وشه ی ناریایی و هه روها شوینی سهره لده ئانی ئهم وشه یه . تایه تکردنی به شی کو تایی کتیبه که بو شیکردنه وی وشه ی ناو براو که به ناحق لای نه ی نه ژادیه کی خراوه ته پیش چاو ، له به ر ئه ویه که به شی زو ی ئهم بابه ته له کو تایی کتیبه که دا نو سراه که یستن و ناگاداری له وانه پوسته .

دۆزراوه كانى دىرىنه ناسى نىشانى ئىدەن كە مروت بە جىاوازى و تايىدە تەندىيە كانىيە و
 لە زۆرناوەندى ئىم پراوتىدا ھەبوونى ناوچىيى و سۆرشتى و دىرىنە تيان بوو و بەھۆى گەشە كوردنى
 زمارە و ھۆكارە كانى دىكە لە دلى ئىم پراوتىزەدا بەدوواى ناوەندى سودەندتر و تازەدا گەراون و
 بوئە و شوتىنەنە كۆچەر بوون . لايتىنى راستەخۆى ئىم جى بەجى بوونە بەروشنى نىشانى ئىدەت
 كە گروپە كۆچەرە كان لانى كەمى سۆرشتى ھەرىمە كە تيان ناسىيە و بەرادەى پىويست
 ئاگادارى ھەتا و ئاستى باران وەرە كانى سال و بەدەس خستى سەرچاوە كانى خواردن و
 رىگائى جىمچولتى ئاسان و روويارى شىاوى ماسى گرتن و بەلەمەوانى و لەوەرگەى بەرللا و پرنەچىر
 و شايستەى پەرۋەرە كوردنى ئىسپ و رەوك و سەرچاوە كانى ئا و بۆ كشتوكال بوون . بەدوچۆرە يەكە
 ھەمو ناوەندە كانى شارستانىيەتى دىرىنە لە بەنرخترىن شارىگائى جوغرافىيەدا ھەلكە وتبوو كە
 پانتايىيە كەى ۲۵ پلە بوو . شارستانىيە كۆنە كانى باشوورى رۆژھەلالتى ئاسيا ، شارستانىيەتى مەزنى
 ھىند ، شارستانىيەتى دىرىنى چىن ، شارستانىيەتى باكتريا ، شارستانىيەتى سەغدىيە كان ، شارستانىيەتى
 سكاكان ، بەرزايىيە كانى ئىران : پارتە كان ، ھىركانىيە كان ، زابۇكيە كان ، سىستانىيە كان ، بەلوچە كان ،
 رەخجىيە كان ، شارستانىيە تە كانى كرمان ، موكران ، ئانشان ، شوش ، ئىلام ، كادوسىيە كان ،
 مارلىك ، ماردىن ، كاسپىن ، سىيەلك ، لورستان ، مېدىكان ، ئورارتوھە كان و ئەو كاتە شارستانىيەتى
 يەكجار دروشاوەى مېزوپوتاميا ، بابۇل ، ئەكەد ، ئاشور ، سومەر و ئور ، شارستانىيەتى ئەرمەنە كان
 لىدىيەيە كان ، فرىجىيە ، كاپادوكىيە ، شارستانىيەتى مىسر ، يونان ، روم ، ئەتروسك و ئىبرى ،
 شارستانىيە تە كانى باكورى ئافرىقا ، كارتاژە كان ، ئىسپارت ، بەر بەرە كان و تەنەندەت شارستانىيەتى
 سەرسوور ھىندى ئازتە كە كان ، ئىنكاكان ، و مایاكان لە ناوەندى ئامرىكا ، كە كوئى شارستانىيە تە
 ناسراوھە كانى جىھانى پىكەدە ھىتىن . ھەمويان ئىم شارىگا دىرىنە تىپەر دەكەن كە ھەمىشە باشتىرىن
 جوغرافىيە جىھانى پىكەتەنە . لەبەر ئەو كە شوتىنە وارى زۆر و پەرۋىللاوى زىنگە سەرتايىيە كانى
 مروتى ئىئاندر تالاش لەم پراوتىزە ، واتا : لە جاوھ ، باشوورى رۆژھەلالتى ئاسيا ، چىن ، دەورو بەرى
 دەرياچەى ئورال ، يېھشە ھەر ، رۆژئاواى دەرياچەى ئورومىيە ، مېزوپوتاميا ، فەلستىن ، باشوورى

تۆركيه ، باكورى ئافرىقا ، بالكان ، سيسيل ، ئىتاليا ، يونان ، پۆلەندا ، نەمسە ، ناوهندانى زور لە ئالمانيا و ناوهند و باشوورى فرانسە ، و ھەروھا ئىسپانيا و پورتەقال ھەلکەوتوو ، بەجوانى ئاشکرا دەبى کە لە سەردەمى زۆرکۆنەو مەروڤ لە و ئاستەى لە زانست و لىکدانەو دا ژياو ، کە لە سەردەم ھىلە مام ناوەندىدا کو بوونەتەو و بەم جوړە تيورى کوچەربوونە سەرتايەکان لە پانتايى سەردەوى جەمسەرى باکوورەو پوھىلى کوئى شارستانىت ، پيەدرى لە بناغەتەكى ژىرمەندانەى . چونکە ھەموو کوپوونەکانى دەروونى ئەم ھىلە لەسەرىي خوتان دەژىن و بو بۆلأو بوونەو ، بەوشيوە کە باو ، پيويستيان بە ھىچ جوړە کوچەربوونىک نى بە . لە لاىكى دىکەو ھەرتىمى باکوور لە ئاسادەى پەرورە کردنى گروپى گەورەى مەروڤ و دەرڤەتى بەرھەمھيان و شارستانىت پيەدرى .

ئەگەر چەى شارستانىت لە روژھەلاتەو بو روژئاوا ، لە روژئاواو بو روژھەلات يا لە خاىکەو بو ھەردو لاىن کەوتىتە گەر ، بناغەى باسە کە ناخاتە ژىرپرسيار و ئەگەر لەم ھىلە تارادەتە ک بەرلأو و بە پىت و پيژەدا ، زمان ، دابونە رىت ، ئايىن ، ئامرازى بەرھەمھيان و ھوتەر و فەرھەنگ ، بە ساكارى دەس بە دەس بووى ، بۆ سەلماندنى پىداويستى بە ھىچ بيانو و نيشانەتەكى تايەت نى بە . پيگومان کاتى ساوايى مەروڤ کە ھىشتا زمانى ديارىکراوى ھۆزەکان فەرھەنگىكى سەقام گىرى دۆرست نە کردبوو و ھەموو ئەو وشانە کە بە کار دەبرا ، ژمارەيان لە چەن سەدى تپەدرى نە دە کرد ، تىکلأوى ساكارى ئىنسانى ، ئابوورى و جوغرافيش دەيتووانى ھاوینەبى ريشەى وشەکان لە ناو خەلکانىکدا پىک بەيئى کە بە گشتى لە لاىنى نەژادى و شوئى سەرھەلدانىانەو جياواز بوون ، شوئى دادەنا . ھەولى زمان ناسان بۆ کوچەربوون لە ريگائى ھاویدەشى کومەللىک وشەو ، تايستە تووانیو تەنيا بى بە ھۆى سەرلشيووى .

بەم جوړە داھىنانى سنووردارى ھەندى وشە وەکو "ھىند و ئىرانى" و ئيشارە بە ھۆزىكى نەناسراو وەکو ئاريايەکان و سەلماندنى ناوەندىكى يە کگرتو بۆ بۆلأو کردنەوى شارستانىت لە ريگائى زمان ناسى و دۆزىنەوى پەيوەندى نيوان ريشەى وشەکان ، لە وەھا قوناخىكى بەرلأو لە بزوى مېژودا ، زۆرمنالانە ، کالوکچ و دەسکرد دەنوئيت . چونکە لانى کەمى دەمەوبەيانى ئەم

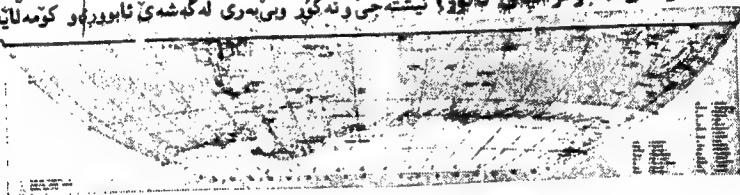
جی به جی بوونه بۆدو و روبه ری ۶۰۰۰ سال پش ده گه ریته وه وله و سه رده مه دا هیچ چوار چیه و سنووریکى جوغرافى و نه ته وه یی یا نه ژادى بهرچاو ناکه ویت و چ بهر به ستیک دژى ره وتى نازادانه له م شاریکه دا ناینریت . چونکه نزم بوونی ناستى حه شیمه ت و بهر بلای زۆرى ژینگه کان نه یه وانیوه سنوور و بهر به ند له نیوان فهره نگ ، زمان و داب ونه ریته کاندایک به پشنى ، و دانانى وه هاسنوورو و بهر به ندیکش پیوست نه بووه . به شیوه یه که که دیمه نى میژوی جیهانى دیرینه نیشانى ئه دات له به شیکى گرنگى ئه م کاته دوور و درێژه دا ، واته له ۱۵۰۰ سال پش زاینیه وه هه موو بواره کانی ئه م جی به جی بوونه به بوته ی بهر بلای گوهره پانه که وه ، گشت جموجو له کان له دۆخیکى ناشیخوازانده ئه نجام بووه . پاشتر و هاوکات له گه ل پشبه چوون و ئاماده بوونی ژینگه ی باشت و گه شه کردنى شینایی و نیشه جیکردنى هه میشه بیان ، نیازه کو مه لایه تیه کان ، پیدایست بهر یه بهر ی نه ته وه یی ، پیکهاتى بنه ماله ، سه ره له دانی خاوه ندایه تی ، ئایین و داب و نه ریتى هاوده ق له گه ل هه ریمیکى دیار یکرادا ، پیوستى داینکردنى سنوور هه ست پیکراوه و له وانه یه سنووره کان به چو کالی بهر بلایو ، زنجیره چیاى توش و سه رکesh ، رووبارى بى بوار ، ئوقیانوس ، ده ریا ، ده ریاچه دارستان و ئه شکه وت و شیو و دۆله قووله کان دیارى کرایت .

له قوناخه کانی دواییدا دیسان به هوئى زوتر بوونی حه شیمه ت و که ره سه ی گواسته وه ، پشکه وتى تابوورى و رامیاری گه ران به دووای ساماندا ، هیللى شارستانیه ت بۆدو و لایه نى باکوور و باشوور ته شه نه ی کرد و بۆ ۵ پله ی پانتایی جوغرافیایی په ره ی سهند و کو مه لانی ئینسانى له پراویزی سه ره کی هیللى شارستانیه تدا سهریان هه لدا . له م پانتاییه نوته دا به شی باکوورى ئه ندونیزیا ، ئیتنام ، کامبوج ، میانمار ، مالزی ، سرى لانکا ، سودان ، سومالی ، ئیتیوپى ، و دووایی وه نزوئلا ، کۆلمبیا ، و باکوورى پروی کۆن هیدى هیدى هاته نیو هیللى شارستانیه تی دیرین . ئه م شارستانیه ته پراویزییه له باکووردا له گروپه سوور پیسته کانی ئامریکای باکوور و هه ریمیکى بهر بلایوتر له ناوه ند و باکوورى ئورویا ، سیته کان ، سکاکان ، ماساژته کان ، و هى تر پیک دیت که به هوئى دۆخى جوغرافیه وه تاکاتى هیرشى هوژه باکووریه کان ئه وه نده شیایى گه شه کردن

پراوئیزی تۆقینه (جۇغرافیائی بی به رهههه) رینگای کۆچه ربوون له باکویرهوه بۆناشور

پراوئیزی شارستانییهت جۇغرافیائی به به رهههه و نیو به رهههه (جی به جی بوون له پۆژده لاتوه بۆ پۆژئاوا و شارستانییهت ساز

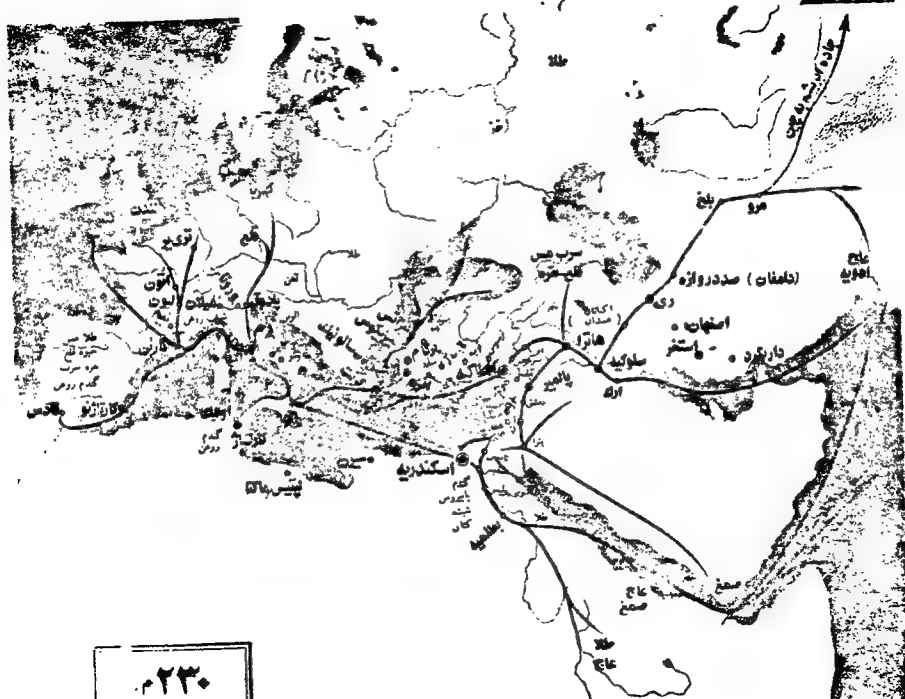
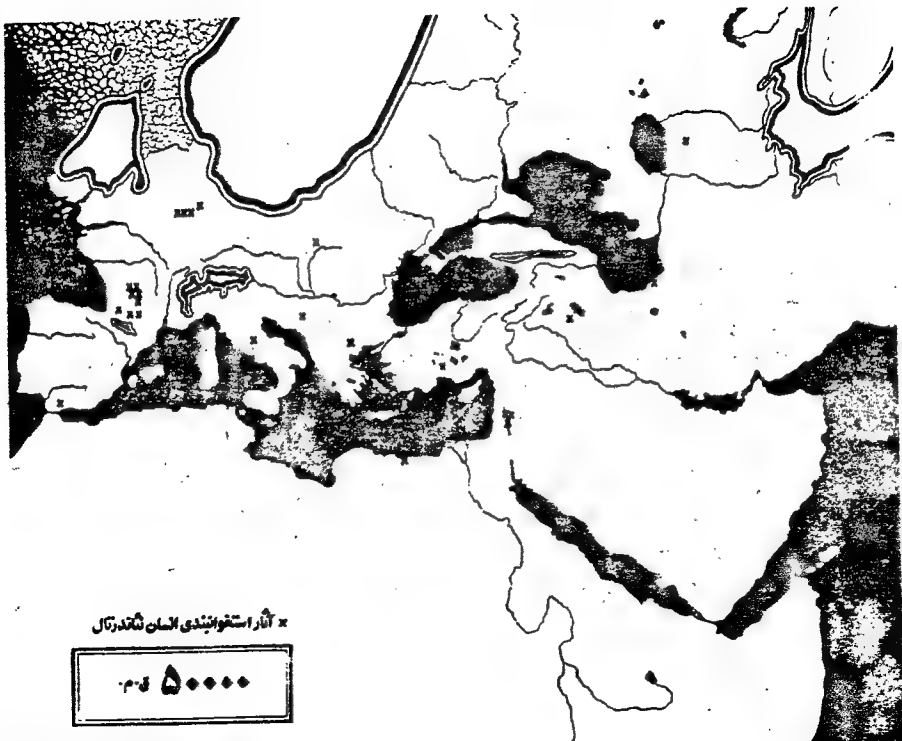
پراوئیزی هاودهق (جۇغرافیائی تۆقینه) نیشته جی و نه گۆد و بی بهری له گه شهی ئابووری و کۆمه لایه تی

۱ - پراوئیزی شارستانییهت : ئهم پراوئیزه که مام ناوه نیتین و به پیتزترین جۇغرافیائی جهان ده گرتته بهر له ده سپیکیدا ، شۆنئی سهره کی کۆبوونه وی مروغ بووه ، هه موو شارستانییه ته کانی جهان له م شۆتته وه سهریان هه لداوه . له سهره مانی دپیرینه دا هیچ خائیکی جۇغرافیائی دیکه توتانایی پهروه ده کردنی ژماره یک مروغی نه بووه که دانیشتوانی کۆبووه که ی بۆ ئیو ئهم پراوئیزه کۆچه بهر بکات . هه موو پوو داوه میوویه کان ، گواسته وه ی فدرهنگی و پشکه وته ماده به کان له م پراوئیزه دا ، له سهر بنجینه ی تاییه ته نه دیی ناوچه یی راکوستانه و ریتچکه ی بلار بوونه وی هه رمی و جموجولی ئابووری و فدرهنگی له م پراوئیزه دا ، له پۆژده لاتوه بۆ پۆژئاوا و شارستانییهت خۆلقتن بووه .

۲ - پراوئیزی تۆقینه و : گروپ و کۆمه له کم ژماره کانی مروغ له م پراوئیزه دا ، به هوئی بی به رهههه و نه زکی ناوچه که وه ، له کم ژماره ترین کۆمه له شدا پیوستیان به کۆچه ربوون هه بووه . یه که مین کۆچه ربانی مروغی ناوه ندی ئهم پراوئیزه ، به مه به سستی پشکنین و به دوو که ربانی بارودوخی ژبان ده سستی پی کردوه . دانیشتوانی که می ئهم پراوئیزه به هوئی خوو گرتن به زه بهرزه نگی سۆرشته ئالۆزه که یه وه ، خاوه نی پۆچه یه تکی شهراشو و له شیکه ی به یز بوون . له م پراوئیزه دا له گه ل فدرهنگی که به ره دار و خاوه ن ناسنامه دا پوه یه روو نایینه وه . ته نیار تچکه ی کۆچه ربوونی هۆزه نیشته جیه کانی ئهم پراوئیزه ، باکویری ، باشووری و دیارده تاییه تیه کانی داگیرکری و کاولکاری ، له وانه ، بۆ سه رتیران تیران بووه .

۳ - پراوئیزی هاودهق : له م پراوئیزه دا کۆتترین کۆمه لی مروغی ، له وانه پا ده شته پۆژه لاتیه کانی ئافریقا پشکه اتوه و هه رچه نه که ریتۆی پانتاییه جۇغرافییه که ی ، له گه ل پانتایی پراوئیزی باکویردا به رانه بهر ، به لām به هوئی چه نه بۆ ته یه که وه گه شه کردنی ئابووری و کۆمه لایه تی تیدا یا راوه ستاوه . یه که م به هوئی دا برانی جۇغرافیایی نیوان ئوسترا لیا و ئافریقا و ئامریکای باشووره وه ، که په تیوه ندی نیوان ناوه ندی کۆبوونه وه و گواسته وه ی سهرچاوه کانی ژبانی له روان که ی تیکنیکیه وه بۆ بار تکی دژوار و نه کراو گۆیوه . دووم لایه نی راسته خۆتری تیشکی هه تاو ، که ناکامی لادانی ته وه ره ی زوین و پانتایی جۇغرافیاییه و هه ل و مه رجی ناو و هه وایی دوورتری پشته و ی زوین له نیوه ی باشووریدا وه کۆپشته ته که گه رم راده گرتت . و له کۆتاییدا ئالو گۆزی کتوویری ئاووه و ، گه شه گردنی مشه خواراندی گیا و پوهه ک ، کۆبوونه وه ی له راده به ده ری گرویه جۆبه جۆره کانی گیان له بهر ان له کۆمه لی چهن هه زار سهریدا ، باران و ریتۆه ی درێز خایه ن یان کۆرت ماوه ی وهرزی که به گشتی له مپه رتیکه به رانه بهر به سوود وهر گرتن له زوین پشکه ده یینی ، هه بوونی پوه بارگه لی فراوان و پرتاو وه کو ئامازۆن که پوه یه ریکه بهر بلالو له زوین ده کات به زۆنگاو و چهن هوکاری دیکه ، کۆمه لانی دانیشتوی نیوان ئهم پراوئیزه ی ناچار کردوه که خۆتان له گه ل مه رجه کانی سۆرشته دیکه به خه ن و بۆ گۆرانی ته وانه هه ول نه دن و دیسان له وه ی ناچار سه ده ته نه ل له ده ی .

نی.یه . نابی له بیرمان بچته وه که گوړینی ژبانی سوړشتی هرکام له م هوزانه وکوښونه وپان وه کو
 هه بوونیکي میژویی ، پیداوستی به هه ول و خهباتی بی وچانی وه چه کانی دوایی بوو که
 به درژایی هه زاران سال و پیداوستی به خولقاندنی بهرهم و که ره سه ی مادی ده سکردی
 دانیش توانی هر ناوچه په کوه بووه .

من پې داده گرم و بهیری دینمه وه ، هه ره و جوړه که شارستانیته هه ره کوته کانی چین و هیندوستان
 له پیکه پتان وگه شدی شارستانیته تی باشووری روژه لاتنی ناسیادا شوینه واریکی حاشاهه لندگری له م
 سه رده مه دا هه په و به راستی شارستانیته تی تازه ی باشووری ناسیا پیکهاته په که له شارستانیته تی چین و
 هیند ده ژمیردرت ، هه ره به وجوړه شارستانیته تی بهرچاوی ناوه ندی ناسیاش بهرهم می بلاو بوونه وه
 وگه شه کردویی پیشه سازی و فده رنگی و نابووری ئیران له لایتن باشوور و چین له لایتن
 روژه لات ، له سه رده مه کانی پیش له هخامه نشیه کان بووه . بیگومان ناوه ندی ناسیاش وه کو
 به شه کانی دیکه ی هیله شارستانیته ته که ، له م کاته دا له شارستانیته تی ناوچه پی بی بهری نه بووه ،
 به لام سه رده له دانی میژویی و له پر و درو شاهه ی سیه کان و سکاکان ، به دلنیا ییه وه بهرهم می
 کاریگری فده ره نگه کانی باکووری ئیران و روژناوای چین له سر دانیش توانی ناوچه که بووه که
 خاوه نی شارستانیته یکی راوه ستاو بوون و به ناسانی رده نگ و شوینه واری ته و شارستانیته
 له سه رشیه ی پیشه سازی ، بهرهم ، نه قشه هونه ریبه کان ، نیوه خیله کیبه کان و هه ریبه ها و به شه کان
 ده بینین . هه رچه ن ژماره په که له زانایان و پشکینه ران بوداین کردنی ناسنامه ی خیله چه ن جوړه کانی ناوه ندی
 ناسیا له لایتن نه ژاد و په سه نه وه ، هه ولکی شتگیرانه پان دهس پی کرد . به لام هیشا له م باره وه روانگه کانین
 په کانگیر نه بووه . هه ندی جاریش ته و ناوه چه ن جوړانه که نویسه ره پیشوه کان نویسیانه ، له وانه په که بیته هوتی
 ناسینی گروپکی تاییدت یان چه ن گروپکی په پیوه ندی دار له گه ل په کدا . ده رباره ی ته م خیلانه وه پشکینه رانی
 روژه لاتنی و روژناوایی زوریاسیان خستوته بهردهس که زوره ی ته وانه ناوه روکیکی پیشه کیانه پان هه په و
 کو تایان پی نه اتوه . که و ابو ده رباره ی سیه کان ، سکاکان ، روسونه کان ، ماساژته کان ، یوچیبه کان ،
 هیونگنوها کان هونه کان وهی دیکه ، هیشا دوودلی هه په ... هه له سه نکاندنی هوتی ته م هوزانه له لایتنی
 جوړه جوړی میژویی و له چه رخیکی دوور و درژی زه مه نیسه ، له هه بوونی ناوکی و درژی له سه رچاوه ی
 ناسنامه ی "ئیرانی" و "ناسیای ناوه ندی" ته و هوزانه کم ده کاته وه . هوزه چیان شینه کان که له هه ریبه کی بهر بلاو له

سنووری له نیوان چین و ئوروپا و روژه‌لانی ناوړاستدا هاتوچیان کردووه، ده‌سمایه‌ی نهره‌نگی زورین ده‌سکه‌وتیو که خودی نه‌وانه له نیو دانیشتونای هاووتنه و له هره‌تیکي پان و به‌رین‌دا بلأویان کرده‌بووه. (گرگوار فرامکین، باستان شناسی در آسیای مرکزی، ل ۲۹ و ۳۰)

ووردبوونه‌ویه‌کی نوی، بیرکردنه‌وه له گواسته‌وه‌ی شارستانیته له که‌ناره‌کانی روژه‌لانی و باکووری ده‌ریای خه‌زه‌ر و ئاسیای ناوین بو‌باشوور، یه‌که‌جار بی‌نرخ و خدیالی "ناریا‌مه‌نشی" پووجه‌ل ده‌کاته‌وه. ئیستا ئیترناچارین که به‌دوای بناغه‌ی راسته‌قینه و ناوجه‌یی شارستانیته له جیهانی دیرینه و ئیرانی کوندا بگه‌رین.

به‌دیرتایی سده‌ی نوژه و ده‌سپتکی سده‌ی ییستمدا باوهری گشتی ده‌رباره‌ی پتکه‌ه‌ت‌ی کوه‌لایته و فهره‌نگی یونانی زمانه‌کانی سهره‌تایی به‌م گریمانه‌وه ده‌ستی پده‌کرد که هیند و ئوروپه نه‌ژاد جیاواز و په‌سه‌ن‌کان له‌سوارکاره ئاریایه‌کان هیرشیان کرده‌سر باشووری ئوروپا و جیاواری و په‌سه‌نیته‌ی نه‌ژاد و زمان و داب‌ونه‌ریخه‌ک‌تان به‌سهر دانیشتوونه ناوجه‌یی و لاواز و ناشتیخواه‌کاندا داسه‌پاند. ئهم جوړی گریمانه‌ه تنیا به‌رهمی باوهری دمارگرژاندی "ئوروپا مدنشان" **وله‌حاله‌تی ئیستادا هیچ پشکینه‌رلک، ته‌فانه‌ت به‌شیک له‌م نه‌فسانه‌ه ئاریاییه که له‌دووایدا زه‌مینه‌ سازکه‌ری تاوانه‌ دژی مرو‌فایه‌ تیه‌کانی فاشیست و نازییه‌کان بوو، ناپه‌رژک‌نیت.** (سارا پومری و دیگران، یونان باستان، تاریخ فهره‌نگی، اجتماعی و سیاسی، ل ۱۰ سال ۱۹۹۹ از انتشارات دانشگاه اکسفورد، متن اصلی)

ته‌نیا له‌سنووری هه‌زاره‌ی یه‌که‌می پش زاینی‌دا، کاتی که‌ناسنامه‌ی نه‌تو‌ه‌ی، یه‌کیتی و ئیمپراتور- ییه‌کان له‌پانتایه جو‌غرافیه جوړیه‌جوړه‌کانی هیلی شارستانیته‌دا ئاشکرا و سه‌قامگیر ده‌یت و می‌ژو ده‌توانی له‌شارستانیته‌ی روژه‌لانی دوور، شارستانیته‌ی باشووری روژه‌لانی ئاسیا، شارستانیته‌ی چین، شارستانیته‌ی هیند، شارستانیته‌ی ئیرانی کون، شارستانیته‌ی می‌ژوپوتامیا، شارستانیته‌ی میسر، شارستانیته‌ی یونان، و شارستانیته‌ی ناوهند و باشووری ئوروپاوه‌نمونه‌ی به‌رچاو نیشان بدات و هاوکات کوونوه‌ی مرو‌ف له‌لاینی باکووری بازند‌ی ۴۰ پل‌ی جو‌غرافیا‌یدا پووه‌پروو ده‌بینه‌وه. له‌وانده‌یه له‌همان کاتدا که مرو‌ف له‌باشووری بازند‌ی ۳۵ پل‌ی باکووریدا، به‌که‌لکه‌وهرگرتن له‌بارودوخی شیای هه‌ریمی و یاساکانی ناشتیخوازی، له‌هه‌و‌تیکي ۲۰۰۰ س‌اله‌ توانی‌یتیان نیشته‌جی بن و گرنگترین بریاری ئابووری، به‌ر‌تیه‌به‌ری و فهره‌نگ، له‌ری‌ژه‌ی

پیداوێستی نەتەوی - هەریەکەدا ، تارادەیی گەشتن بە پینی نووسین ، یاسا و ھۆنەر دەربڕیشت و دانێشتوانی بازنەیی باکووری ٤٥ پلە تەنیا لەرادەیی ژمارەدا بەزۆرینەییکی پێژەیی گەشتیشتن و بەھۆی پرژدی سۆرشتەو ، بۆداین کردنی پیداوێستیھەکانی ژیان ڕوو بەبازنەیی جۆغرافیای باشوور ناچار بەدەربازبوون بوون . کۆنۆنەوێکی لەم جۆرە زۆرجارھەلبژاردنی ژینگەکەیان بەمەلانی بەردەوام لەگەڵ سۆرشتدا ڕوو بەڕوودەکردووە بەرادەییەک کە ئەوانە ھەندێ جار ناچار دەبوون خواردنی ڕۆژانەیان لە دەم پەلەو ڕو گیان لەبەرە چایەھەکان بستیشتەو . ئەمانە بەھێچ جۆرە نموونەییەک لە شارستانیەت نەگەشتبوون ، ئیلا لەتۆند و تیژی و توقاندن نەبێ ، بەھەرەکی دیکەیان نییە . لەسەدە سەرھەتایەھەکانی ھەزارەیی یەکمەمی پێش زاینیدا ، دانێشتوانی لای سەروی بازنەیی ٤٠ پلەیی جۆغرافیای باکووری ، واتا دانێشتوانی "پلەیی توقاندن" کۆچەربوون بۆ باشوور دەس پێدەکەن . ھەمووی ئەوکۆچەربوونانە دژی شارستانیەت و کاولکەر بوون و ھەموو ئەو کۆچەرانە بۆدایگر کردنی ھەبوونی پانتایەھەکانی باشوور ، نزیکەیی ھەزارسال بەتۆند و تیژترین شیوی توقاندنی سۆرشتی ھەستان . تیروانیشتیک بەشوینەوارە ناسراوھەکانی ھێرشە فیکینگەکان ، فرانکەکان ، گلەکان ، ھانسەکان ، توتونەکان ، ھونەکان ، ھێرشەیرانی ئیسلافا ، ئیستییەھەکانی باکوور ، بۆلغارەکان ، تۆرکەکان ، تاتارەکان ، مەغولەکان ، کەگەشتەھەکان لەلای سەروی بازنەیی باکووری ٤٠ پلەیی جۆغرافیای سەریان ھەلداو بەجوانی نیشانی ئەدەن کە کۆچەیرانی باکوور نەتەنیا نەیانتوانیووە بێن بەھۆی سەرھەلدانێ شارستانیەتی "ھیند و ئێران" و "ھیند و ئورویا" بەلکو بەپێچەوانەو ، ھێرشە ئەوانە بوو بەھۆی پراوستانی گەشتەکردنی سۆرشت و دەوڵەمەندی شارستانیەتی باشوور . یەکی لەسەغلاتترین ، بێسنووترین ، خۆئینترین ، و نیگاتیفتترین شوینەواری ئەم ھێرشە لەسەر شارستانیەتەکانی ئێران و مێزوپۆتامیا دانا و سیبەری کردووە کاولکاریەھەکانی ھۆزە باکووریەکان بەدرێژایی ١٢٠٠سال . لەدەسیکی ھەخامەنشیەکان تا کوتایی ساسانیەکان ھەردوو ھەریەکەیی داپۆشی و بوو بەھۆی فەوتاندنی گەشتە ئابووری ، بەرپۆھەری کۆمەڵایەتی و فەرھەنگ و ھۆنەری ناوچەیی .

سیه‌مین پراوتیزی کوپونه‌وی مروڤ له پانتایی ۱۰ تا ۳۵ پلہی باشووری جوغرافیدا په . هدرچن کوترین نیشانه‌کانی هه‌بوونی مروڤ له پراوتیزی روژه‌لاتی ئافریقا ، پراوتیزی روژئاوا و باکووری ئامریکای باشوورو هه‌روها له پراوتیزی ئوسترالیادا ماوه‌ته‌وه . به‌لام به‌پوئەئ له‌یه‌ک‌پچرانی گه‌وره‌ئ ئوسترالیا ، ئافریقا و ئامریکای باشوور ، له‌تیر کاریگه‌ری بارودوخی جوغرافی تاییه‌ت به پانتایی باشوورو لادانی ته‌وه‌ره‌ئ زه‌وی و قوژنی نیوان زه‌وی و تیشکی هه‌تاو و هوکاری جوغرافی نابه‌جی ، دانیشتوانی ره‌سه‌نی ئهم ناوچانه له گه‌شه‌سه‌ندنی هاوسه‌نگ و هه‌میشه‌یی به‌جی ماون . ئه‌وه‌لکانه له بریتی هه‌ولدان بو سازکردنی به‌ریوه‌به‌ری به‌ره‌م هێنان و سازه‌ئابووری و کوئه‌ل‌تیه‌تیه‌کان ناچاربوون که له‌گه‌ل کیشه‌ سوورشتیی کان ، له‌ئوسترالیا ، ئافریقای ناوه‌ند و ئامازوندا ده‌سبه‌یه‌خه و ململانی و بری جاریش سازشت بکه‌ن . هه‌موو ئهم نیشانه‌ سوورشتیانه له‌هه‌لسه‌نگاندنیکیی کو‌تاییدا ئیمه به‌م ئاکامانه‌ئ خواره‌وه ده‌گه‌یه‌نیت .

ئەلف: مروڤ له میژه‌وه ده‌سه‌لاتی هه‌لبژاردنی هه‌ریمی باشتی بو نیشته‌جی بوون بووه و شوینه زور گه‌رم و ساره‌ه‌کانی بو ئهم مه‌به‌ست هه‌لنه‌بژاردوه . چونکه له‌جوغرافیای نه‌شیادا گه‌شه‌کردن به‌دی نایه‌ت .

ب: زووترین کومه‌لی مروڤ له بازنه‌ئ شارستانییه‌تدا یه‌کیان گرتوه‌وه ، هه‌موو شارستانییه‌ته ناسراوه‌کان له‌م بازنه‌دا سه‌ریان هه‌لداوه . ریگای جی‌به‌جی بوون له‌م بازنه‌دا ته‌نیا له‌سه‌ر رچه‌ئ روژه‌لات-روژئاوا ناشتی خوازانه و له‌گوژانه‌وه‌ئ فه‌ره‌ه‌نگ ، هونه‌ر ، زمان و داب و نه‌ریت به‌رده‌وام بوون .

پ: " ریژه‌ئ هه‌شیمه‌ت له پانتاییه‌کانی به‌رزتر له ۴۰ پلہ‌ئ جوغرافیدا (بازنه‌ئ توقینه‌ر) ، پاش پیکهاتیی ئیمپراتوریه‌کان ، یه‌کیته‌یه‌کان و نه‌ته‌وه‌کانی بازنه‌ئ شارستانییه‌ت سه‌ری هه‌لداوه و هیرشی دانیشتوانی ئهم شوینه‌نه بو باشوور ، له‌سه‌رتاسه‌ری بازنه‌ئ شارستانییه‌ت و له‌وانه له‌ئێراندا ، بووه به‌ هوئی فه‌وتان و کاولکاری و دژه‌ری سوورشتی شارستانییه‌ت .

ت. نه هورامه زدا:

يېگومان ديمه نې هه نووکيې وشې نه هورامه زدا. که له بېرته نووسراوه کې داريوش وهرگير او، سهخته و نابه جيې و ده سکرده و له داهانيته کاني پارسه کاني هيند و بېرهم و بناغه کې له پيته دهنگداره کاني زماني سانسکريته.

وهاده رنه که وې، نه وې له بېرته نووسراوه کې بيستون وچېن بېردي دیکه شدا بېناوې نه هورامه زدا دوپات کراوته وه، هيچ نيشانه يې کې له پتي "ه" و "او" ي تيدا بېدي ناکرېت.

ا ا ر م ر و ا a

هله ي روژه لات ناسان له ووتې (زده ي) تيراني به شيوې "U" لاتين، سدرچاوې زورينې هله سدرکيه کان له سدر زار و ليکدانه وې وشه کاني زماني ناوچيې تيراني ديرينه ي. ليردا ناچارين دېراره ي گرنکترين هله ي روژه لات ناسان له خویندنه وه وهرگيراني تيکسته ميژينه کان، بېکورتې تاماژه بکمه.

۱- روژه لات ناسان پتي بزماري تيراني ديرينه يان به پتي دهنگدار زانيوه و له وه خراپتر جياکردنه وې نيوه کانيان به شيوې نير و مي و له وروي جنسيه ته وه ريزکردوه. له حالېکدا که سيستمې (تلف وې) هم پيته، به شيوې تيستا له (تلف وې) راسته قينه، بيدهنگ و له جياوازي جنسي بې بېرېه. هيشتا له نووسيني هم زمانه دا دهنگ به کار نابريت، بو ميناک ده نووسين : (گرم) و وه کو پيوستي رسته که ده توانين بنووسين (گرم)، به خشش، (گرم)، گيان له بېريک، (گرم)، جوړيک مه تال) و (گرم، که رسي خورازانه وه) ده يوخويندنه وه. يان ده نووسين (گرم) و وه کو پيوستي رسته که به (گرم، دژي سرد) يا (گرم، يه کې قورساي) ده يوخويندنه وه. هدر هم شيوه له پتي بزماري فارسي ديرينه شدا له پيش چاو ده گيردرېت.

بوتموونه له نووسراوه کاند، دوو پتي (ب) و (ک) له پال يه کدا (ا) وشه يک بوواتاي (خودا) سارده کات. بېم جوړه که ده بېنريت هم دوو پيته له نووسراوه کاند بيدهنگن. خویندراي نووسراوه کان به مېلي خويان پيتيکي دهنگداري دريژي (a, ā) يان داناوه و پاش نه وه دوو

پسته کېدایان بۆ هه‌میشه وه‌کو پسته سه‌ربه‌خۆ و جی‌گیره‌کانی (ā, a) بیریان لیکردووته‌وه!

٢- به‌م‌جوړی له‌کوژ ٣٦ پیتی بزماری دیرینه‌یی، له‌هه‌مان حالدا که‌سی پیتی سه‌ره‌تایی ده‌نگداری تا‌قانه (مۆچه‌رده) ده‌زانن، (له‌پیناوی نه‌وه‌لدا که (f به‌a)، (ā به‌ā) و (ā به‌u) خویندووته‌وه، ٢٢ پیت به‌پیکهاته‌یه‌کی جیگیر و ده‌نگداری (a)، ٤ پیت به‌پیکهاته‌ی جیگیر و ده‌نگداری (ā) و ٧ پیت به‌پیکهاته‌ی جیگیر به‌ده‌نگی (u) بیریان لیکردووته‌وه ١.

٣- به‌م‌جوړه‌ ناشکرا ده‌ییت که‌له‌ دابه‌شکردنی ده‌نگ له‌نیوان پسته بزماریه‌کانی زمانی فارسی دیرینه‌ییدا، ده‌نگی جیگیر به‌ته‌واوی نه‌ناسراوه‌وله‌به‌ر نه‌وه‌نم‌جوړه‌پیتانه ده‌نگی جیگیریان نی‌یه، خویندهران ناگایان له‌وه‌نه‌بووه‌که‌جیگیربوون له‌زاری ئیرانی‌دا‌خواه‌نی‌یه‌که‌ده‌نگه‌و‌به‌وه‌وه‌شیوه‌ی‌خویندنده‌وی‌نووسراوه‌کان به‌ته‌واوی له‌زمانی ئیمه‌وه‌که‌به‌فراوانی له‌ده‌نگی جیگیر سوود نه‌به‌بین، دوور که‌دوتووته‌وه. له‌هه‌مان حالدا وه‌کو له‌ (وَزَرک = بزرگ) و (پُسر = پسر) دیاره له‌نیشانه‌ی جیگیریش که‌لکیان وه‌رگرتووه! به‌لام کاتی‌ک نه‌وانه‌بو‌به‌کاربردنی (ز) و (ث) یش

𐭠	a	𐭠𐭡	j ^a	𐭠𐭡	n ^a	𐭠𐭡	r ^a
𐭡	i	𐭡𐭡	j ⁱ	𐭡𐭡	n ⁱ	𐭡𐭡	r ⁱ
𐭢	u	𐭢𐭢	t ^a	𐭢𐭢	p ^a	𐭢𐭢	t ^a
𐭣	k ^a	𐭣𐭣	t ^u	𐭣𐭣	f ^a	𐭣𐭣	r ^a
𐭤	k ^u	𐭤𐭤	θ ^a	𐭤𐭤	b ^a	𐭤𐭤	r ⁱ
𐭥	x ^a	𐭥𐭥	s ^a	𐭥𐭥	m ^a	𐭥𐭥	s ^a
𐭦	g ^a	𐭦𐭦	d ^a	𐭦𐭦	m ⁱ	𐭦𐭦	g ^a
𐭧	g ^u	𐭧𐭧	d ⁱ	𐭧𐭧	m ^u	𐭧𐭧	g ^u
𐭨	h ^a	𐭨𐭨	d ^u	𐭨𐭨	r ^a	𐭨𐭨	h ^a

هه‌موو فته‌که‌کان (ā)، و هه‌موو ضمه‌کانیا‌ن به‌ (u) خویندووته‌وه

١ - له‌نموونه‌ی سه‌روده‌دا سه‌راره‌کانی (کنت) به‌وانبه‌ر به‌پسته بزماریه‌کانی ئیرانی دیرینه‌ ده‌بینن. هه‌موو که‌سه‌ره‌کان (ā)، هه‌موو فته‌که‌کان (ā)، هه‌موو زمه‌کانی به‌ (u) خویندووته‌وه.

له ده ننگداری (a) سوود وهرده درن ، نازانين به حوكمي كام ري زمان ، ټيگيري نهو پيتانه ي سهره وه ټان
 فدرز كړدوه . ؟

٤ - له راستيدا روژ ه لات ناسان و خوښه راني نووسراوه دټرينه كان ، به هو ي ټيكدانه وي ناراست .

١ - كت ، فارسي باستان ، ص ١٢٠ موضوع ١٩ ، متن اصلي

٢ - كت ، فارسي باستان ، ص ١٢٠ موضوع ١٨ ، متن اصلي

له كتيبيكي كنت وهرگيراه ٢٠ به ته واوي ناشكرايه كه نه وانه (فتهحه) ټان ، وانا دهنگي كوړتي
 (ثلف) به (a ā) ، (زهمه) ، وانا دهنگي كوړتي (واو) به (u u) و كه سره وانا دهنگي كوړتي
 (يا) ، به (ئاي ، i) ، ناساندوه و له بدر نه و په كه (مезде) بووه به (مзда) ، (ټور) به (ټور) ،
 (فيروسي) به (فيروسي) ، (حافز) به (حافز) ، و (چش پش) به (چيش پيش) ده ناسين .

٥ - نه گدر پيته نووسينه كاني ټيراني دټرينه دهنگدار بوويتن ناچارين بير له دوو جوړ (ك) ، دوو
 جوړ (ج) ، دوو جوړ (ت) ، سي جوړ (د) ، دوو جوړ (ن) ، سي جوړ (م) ، دوو جوړ (ر) ، دوو
 جوړ (و) بكه ينه وه ، نزيكه ي پيته بزماربه كاني ټيراني دټرينه دوو پانده بنه وه ، پرسيك كه
 پيكهاته ي ټالوړي نهو پيته ټالوړتر ده كات .

سدرنجيك له سدر نهو باسدي سهره وه و به پشت به ستن به م هو كارانه كه پاشتر ناماژه ي پيډه كم ،
 پتي بزماري دټرينه له بنه چوه پيډه و ناراسته .

ثلف - دهر باره ي نهو ٢٢ پيته كه پيكهاته كه ټان به خاوهني دهنگي جي گيري (ā , a) داده نرين ،
 برتئين له : (ب ، پ ، ت ، ث ، ټ ، ځ ، څ ، ډ ، ږ ، ښ ، ش ، ف ، ك ، گ ، م ، ل ، ن ، و ،
 ه ، ي) ، كاتيک له كيلكي دهنگي (ا ، او) ، زهمه و كه سره داده نرين يا به ي هو دهنگي جي گيريان
 وهرگرتوه !

ب - دهر باره ي نهو ٧ پيته كه پيكهاته كه ټان به خاوهني دهنگي جي گيري (او ، u) دانراون و
 برتئين له : (ت ، ډ ، ر ، ك ، گ ، ن ، م) ، كاتيک كه له پال دهنگي جي گيري (ا ، i) فتهحه و
 كه سره داده نرين يا به ي هو دهنگي جي گيريان وهرگرتوه !

پ - دهر باره ي نهو ٤ پيته پيكهاته كه ټان خاوهني دهنگي جي گيري (ا ، i) دانراون و برتئين له
 له : (ح ، ډ ، م ، و) كاتيک له پال (ا ، i) زهمه و فتهحه داده نرين و يا به ي هو دهنگي

له : (ح ، د ، م ، و) کاتیک له پال (ا ، آ) زمه و فتهحه داده نرتین و یا به بی هو دهنگی
جیگیران وەرگرتووه!

ت - له حالیکدا که پیکهاته ی هیچ کام له پسته کان دهنگی جیگیری بو دانه نراوه ، دیسان له م
دهنگه له سەر پسته جوړ به جوړه کانه وه سوودی لی وەر ده گیردریت .

ث - نه گەر پیتیک له پیکهاته که پدا ته نیا یه ک دهنگی جیگیری هه بی ، له دپیریکدا که تاکه
دهنگی جوړ به جوړی هه یه ، زوړ بی واته یه چوونک له و حالته دا دهنگه تاکه کانی نه و دپره بی نه قش و
پیداو بستین . که وابوو ، نه گەر پیتی بزمازی دپیرنه به قبول کردنی دهنگه جوړ به جوړه کان له پال
خویناندا دهنگه جیگیره کانیان ده گۆردریت ، نیتیر به چ شپوه یه ک هه بوونی دهنگیکی جیگیر له پیکه -
ته که پاندا مەیسور ده ییت ؟

ج - له وشه ی ئارشام ، باپیری داریوش = 𐎠𐎼𐎷𐎡𐎴 𐎠𐎹𐎶 𐎠𐎡𐎴 (ر) که دهنگه جیگیره که ی
فتهحه (یه) ، له هه مان حالدا دهنگه که ی جیگیره و پیتی (ش) که دهنگه که ی جیگیر له گدل
فتهحه دایه () ، جاریکی تر فتهحه (یان داناه و بهرانبەر شیوه ی دهنگدانانی پوژه لات ناسان
ئەم نپوه ده بوا (اَرش آ م) بخویننه وه !

چ - پشتی نه و پیتانه که له پیکهاته که پاندا زوړ جار دهنگی جیگیری فتهحه و یا که سره وەر ده گرن ،
دهنگیکی هاویننه ی دیکه له وشه ی کورشداپاش (ک) و (ر) دانراوه که پیکهاته ی هه ردوویان
ره ولی دهنگی جیگیری زمه ده نویتیت به لام دیسان زمه یه کی تریان داناه . ده رباره ی ئەم وشه وه ،
(شارپ ، ل ۳) ته نانه ت فتهحه ی له سەر پیتی (ر)ش داناه و ده نووسی له بهر نه وه که نیوی
کورش له حالته ی (إضافة) دایه ، پیوسته فتهحه ی له سەر دابنریت و بهم جوړه ی خواره وه بنووسریت
(گوزوش) . له حالیکدا که پیتی (ر) له پیکهاته ی وشه ی (کورش) دا به زمه وه () فەر زکراوه .
به م جوړه ده رنه که و ی که به گویره ی شیوه ی نیودانانی پوژه لات ناسان ، ده بوا ئەم ناوه
وها بخوینرته وه (کُ اورُ اوش) که هیچ هاویدشیه کی له گدل زمانه کانی ئیرانی دپیرنه دا نی یه .

ح - له وشه ی (زُ ، زوړ) = 𐎠𐎵𐎶𐎡𐎴 پیتی (ز) که به دهنگی جیگیری (فتهحه) نووسراوه ،
له کیلکی ده نگی زمه دا ، هه به زمه وه دخویننه وه .

خ- شایسته نی له پیتی بزمارى دیرینه دا که جیاوازو سهره خو له دو پیتی (ث K۱) و (ر K۲) سوودیان بر دوه . پیتیکی سهره خوئی دیکه وه کو (ثر ۳۱) که پیکهاته یک له هدر دوو پیتی (ر) و (ث) په ، دابین بکړیت . دیار نی په چ حه وچه و پیداو سیتیبه که بدهیثانی بپه له ی پیتی بزمارى پارسی دیرینه هدرست پیکراوه . له وانه په که پیتی (ثر) بو نومونه وه کو پیتی (ژ) بو ویت که خوینه رانی بهرده نووسراوه کان به ته وای نه و هیان له یاد کردوه .

گشت ثم باسانه پیشه کیه کن بو نیشاندانی نمو که مترخه میبه بی نه ژمارانه که له خویندنی دهنه گه کان و نیودانانی پسته بزماریه کانی دیرینه روویان داوه . سهره استکردنه وى نه و هدمو هه لانه و دیسان خویندنه وى نووسراوه کان کاریکه ژر دراوی داهاتوو (۱) به لام له هدمو ثم پیشه کیانه ناکامیکى دروشاوه نه که ویتته وه .

پیتی بزمارى دیرینه ، بو به کارهیثانی روژانه رانه سپړدراوه . بو نومونه تیمه هیچ کاتیک له ریگای ثم پسته وه نازانین له زمانى ئیرانی کوئدا نیوی درهخت و نان و هلو چی بووه و تهنات نازانین به زمانه کوئ که مان به چ شپوه یک چاکوچوتی بکهین و له یه کتر پرسین . وشه نامه ی پیتی بزمارى و زمانى ئیرانی دیرینه له چوارچیوه ی نووسراوه کان زیاتر تیپر ناکات . له راستیدا ده توانین باسه که به وشپوه یه ری کوپیک بکهین که راگه یانده نه که ی داریوش بو میژوو ، هدره ها که زور کس وه بیریان هیناوه ته وه ، له ده سپیکدا به بابوکی و ئیلامى نووسراوه و نه و کاته که شاه فدرمانى داهیثانی پیتیکی تاییده تی بو ئیمپراتوریه که ی ده رکرد ، نووسه رانی ئیلامى به گویره ی نه و فدرمانه ناچار بوون که به رانبر به هدر وشه یه کی ئیلامى و بابوکی له بهرده نووسراوه که دا ، وشه یه کی تازه بابه تی فارسى دابنن . به م جوړه تنیا له پیناوی به جی هیثانی فدرمانى شاهه نشادا بوو که ثم پسته له راده په کی سنوورداری پیت و وشه و به قدهر قسه کانی داریوش ، له نووسراوه کاند ، له دایک بوون (۱) .

له وه به دووايش نه و پسته تنیا له سنوورى بهرده نووسراوه کاند که لکی لی وهرده گیرا و هیچ کاتیک نه که وته نیو ژبان و فدره نگی روژانه وه . ساکارترین هوکارى ثم نامازه نه و په که پیتی فورمى روژانه له بارگاکه ی تدهخت جه مشیددا ، ریئوس پیتی ئیلامى و پیوستی به ده وگه مهندي و

۱- له وه ناگادارمه چن ماموستانه که خدرکی چاککردنه و دیسان خویندنه وى نووسراوه کوته کانن و به م جوړه تیشکی ژبانه وه فرهنگى نه ته ویمان له سر به چه که ی خوئی ، به خوشپوه ناشکرا ده ی .

جوړه جوړی وشه بویه که له زماني تازه خوځتیراوی پارسی دا باسیکی غریب بو .

په رواالت کې لکوه رگرتن له م رینوسه په پراډه پدک سنووردار بویه که چن دهه دوايي ، کاتيک بؤ
پته وکردنی ناسنامه یی خپله کی ، بریاری هډلکه ندنی نووسراوه په کیان بؤ (ارشام) و (ثاریا رهن)
ده رده کرد (۲) که سیک نه بوو که لانی که می ، نو سه خته کاریبه په رینوسیکي راست بنوسی . چوونکه
نووسراوه که یی بیستون په پراډه پدک نه یار و نااشناپه که که سانیکي دیکه جگه له نووسه رانی
سره تایی ده سه لاتی نو کاره یان نه بویه . وهایه که نووسراوه کانی دوايي هخامه نشیبه کان بیجکه
ناوه تایید ته کانی که سان و خوډاوه ندان و ژماره پدک وشه یی تازه له نووسراوه سی زمانه کاند ، ته نیا
له و وشانه سوو دیان بر دوه که داریوش له (نووسراوه سره که که یی) بیستواندا نه مری نووسینی
ده رکردوه . له حالته دا نابی رینوسوی بزماری دیرینه وه کو رینوسیکي نه ته وه یی روومدت و
په هایه کی نه وتوی پی بدریت . نه م رینوسویکه که بؤ سه رقالي و ثارامشی ده روونی داریوش
داهیتراوه ، نه بؤ ژيان و زماني روژانه ی خدک و په ره سه ندنی فره هنگی نه ته وه یی .

بم روونکردنه وه کوژته ئیستا ده گهرینه وه بؤ وشه یی (أَرْمَدَ) له بده رده نووسراوه که یی داریوشدا که
پیکهاته په کی توژینه رانه له دوو وشه یی (أُر = اور) و (مَزَدَ = مزدا) . به شی یه که می نه م
پیکهاته په له چن وشه یی ناسراو و ژورباوی روژناوای تیرانی کون و میزو پوتامایه و واته که شی
(شار و سه رزه وی) یه . نه ته نیا نه م وشه له گدل پاشه کی جوړه جوړ که یدا له زوړه یی شوینه جوغرافی و
شاره کانی وه کو (ارشلیم = ثورشلیم ، شاری ناشنایی ولش ساغی) ، (ارمیه = ثورومیه ، شار و
سه رزه وینی پرتاو) ، (ارامان = نه ورثامان ، شاری : اسایش) ، (ارییل = ثوریل ، شاریک له نیوان
چیا کاند) ، ده بینینه وه ، په لکو هر نه م وشه یی له پیچه کی لانی که می ، ۲۰ شار و توخیی دیکه یی
میزو پوتامیا و روژناوای تیراندا خو یی نشان نه دات که ئیستا بو منی نووسر و اتاکه یان
روون نی یه : ثوراشنو (۱) (نه رمنستان) ، ثوریدو ، ثوراش ، ثورکیش ، ثورتا ، ثوریکاتو ، ثوریاکی
ثوراندوش ، ثوریلوم ، ثورزبابه ، ثورناشه ، ثورغو ، ثورکاگینه ، ثورارتو ، ثورها ، ثوریدو ، ثوریا ،
ثورنا و زوژ نیوی دیکه که هه موو نه وانه گری دراوی شار و شوینی جوغرافیان . شار و سه رزه وی ار

۱ . شه تین رینوسوی بزماریدیرینه ۳۶ پیتی هدیته ، به نام سن زیاتر له ۲۱ پیت و ۳ ده نگم نه دوزینه وه .

۲ . جیواز له وناماوه یی سه روه نه یزم که هډلکه ندنی نه وه دوو نووسراوه سه خته کارانه له سه رده می هت دوو نه د شیردا نه بجم بوه

ار = ثور) له باشووری میزوپوتامیادایه و به گوټره‌ی راگه‌یانندنې تهورات، شوټنی له‌دایک‌بوونی
 ئبراهیم نه‌بی، له‌بناو‌بانگترینې نه‌وانه‌ی. له‌زمان و فدره‌نگی بابولکی و ئاشوریه‌کاندا (Ur, ار)
 و (اری, Uri) به‌واتای ته‌واوی شار یان یک شاره.

به‌شی دووه‌می وشدی پیکهاتوی (أرمزد) واتا (مزد) همدان وشده‌ی که له‌فارسی نو‌ی‌دا بو (موزد)
 گوټرداوه که روزه‌لانات‌ناسان به (muzd) ده‌نیوسن. ثم وشده‌ی به‌ئاوټستایی نه‌یته (mîzd)
 = (میزد) که له‌گډل (مژده) ئیستای زمانی فارسیدا زور نزیکه. له‌پارسی مانویدا
 ته‌نیا به‌شیوه‌ی mzd ییده‌نگ. له‌فدره‌نگی په‌هلویدا به‌شیوه‌ی (mozd) و (mizd) و
 واتای به‌رانبهر، نه‌جروکړی‌ی. ثم وشده‌ی ته‌نانت له‌زمانی گوټیک و ئوستی‌شدا به‌شیوه‌ی
 mizd و mizdö و دیسان به‌واتای به‌رانبهر و نه‌جرو نووسراوه له‌روپه‌لیکی کلینه که
 له‌گه‌نجه‌کدی ته‌خت جه‌مشیددا ده‌پاریزدیت به‌زمانی ئیلامی، یدکی له‌کریکاران که ۵۰ کارشه
 حقه‌ده‌سی وهرگرتوه به‌ناونیشانی (مزه‌یسنه) نیوبراوه. کامرون له‌برگی یدکه‌می (راپورته‌کانی
 دیرینه‌ناسی) به‌ده‌له‌ئو کریکاره به (مه‌زدا په‌ره‌ست ده‌ناسینی)، به‌لام نیشانه‌ی‌که‌مان به‌ده‌سته‌وه
 نی‌ی‌ه که (مه‌زدا په‌ره‌ست)، (مه‌زدیسنه) و یا (ئورمه‌زد)، له‌گډل ثابین و پشواټیک به‌نیوی
 زه‌رده‌شته‌وه گری‌دات، بو‌نموونه له‌م باره‌وه ده‌توانین (مه‌زدیسنه) به‌نیشانه‌ی‌کی په‌ره‌پیدا و بو
 نه‌وکریکاره بزاین و ده‌کریت که واتای پرثاماژه‌ی (حقه‌ده‌س په‌ره‌ست) ویا (به‌رانبهر خواز) یشی‌بو
 دابین. (نیشانه‌ی مه‌زدیسنه که به‌پاپیروسی ئارامیه‌کانی سده‌می هخامه‌نشی نووسراوه، ناتوانی نیشانه‌ی
 زه‌رده‌شتی بوونی نه‌وانه‌ییت. هه‌روه‌ا که هه‌بوونی نیوی ته‌هورامه‌زدا له‌برده نووسراوه‌کاندا نیشانه‌ی‌که بو ثم پرسه
 نی‌ی‌ه. (بنویست، دین ایرانی، ۲۶)

ئیس‌تا واتای (أرمزد)ی ئاماژه‌پیکراوی داریوش به‌ته‌واوی روون نه‌یته‌وه و نه‌وه نیشانه‌ی‌که بو
 خوداوه‌نده‌کدی داریوش، که له‌راستیدا خودای‌کی ئاشوریه: خوداوه‌ندیک که شارو سه‌رزه‌وینه‌کان
 وه‌کو نه‌جر و ده‌سخه‌شانه به‌داگیرکه‌ران ده‌بخشی، واتا (به‌خشه‌نده‌ی سه‌رزه‌وین). داریوش و
 ده‌سه‌ل‌تدارانی دیکه‌ی هخامه‌نشی، پری‌جار نیوی ثم خوداوه‌نده نه‌بدن که بو داگیرکردنی ۱.
 ټیکسی بابولکی، له‌وانه‌گله‌نووسراوه‌کدی کوښ، پشمه‌کی نیوی شار و سه‌رزه‌وییه‌کان به (ار) ده‌س ییده‌کات: (نه‌شان، دپری ۱۱)،
 (نه‌روشکا دپری ۱۵)، (ئارانشو و نه‌وزبان، دپری ۳۱ و نمونه‌ی نه‌وانه).

سەرزه‌وییەکان و ټیکشکاندنې نه‌یاران له پېرستی ولاته ژېرده‌سه‌ل‌اته‌کانیاندا ئاماژە‌ی پېده‌کەن .
 (داریوش شاه‌ نه‌لئ : ئەمە‌یه‌ سنووری ولاتانی ژېرده‌سه‌لاتم : له‌سکا‌ئیه‌ره‌ تاسە‌غدیان تا ولاتی کوس (نوبیه‌) ،
 له‌سە‌نده‌وه‌ تاسارد . ئە‌هورامە‌زدا ئە‌وانە‌ی ږاده‌ستی مە‌گرو . ئە‌و کە‌ گورە‌ترین خۆ‌داوه‌ندانه‌ و
 پشتیوانی مە‌ن و بنە‌مالە‌کە‌مه‌) . (Dph له‌ پی‌یر بریان وه‌ریگرتووه‌ ، می‌ژووی ئی‌مپراتوری ه‌خامە‌نشی ، ل ۳۸۶
) . ئاریارمن شاه‌ی مە‌زن ، شاه‌ی شاهان ، شاه‌ پارس ، کو‌ژی چیش‌پیش شاه‌ ، کو‌ژدای ه‌خامە‌نش . ئاریارمن
 نه‌لئ : ئە‌م ولاتی پارسە‌ کە‌ مە‌ن ه‌مه‌ خاوه‌نی ئە‌سپکە‌لی باش و زە‌لامگە‌لی (باشە‌) . (خۆ‌دای گە‌وره‌
 ئە‌هورامە‌زدا ئە‌وه‌ی بە‌ مە‌ن داوه‌ . بە‌ ویستی ئە‌هورامە‌زدا مە‌ن شای ئە‌م ولاتە‌م) (نووسراوه‌ی
 ئاریارمن وتاری شارپ ل ۲۶)

سە‌رونی قسە‌کانی داریوش له‌ نووسراوه‌کە‌ی بیستوون و کاتی شە‌ری‌بو‌داگیرکردنی شار و سەرزه‌وییە‌
 کانی ئێ‌ران و ه‌درتە‌کە‌ : (أُرْمَزْدَ یارمە‌تی‌داوم) ئە‌م نیشانە‌ پڕواتە‌یه‌ بو‌خۆ‌داکە‌ی داریوش ،
 بە‌باوه‌ری پو‌وچە‌لی‌ ږۆ‌هە‌لات‌ناسان و پارسە‌کانی ه‌یتە‌ . بە‌شی‌وه‌ی (ئە‌هورامە‌زدا) له‌ریشە‌ی (هور)
 (و‌خۆ‌ر = ه‌تاوه‌) و بە‌واتای خۆ‌داوه‌ندی‌ ږووناکی وه‌ریگراوه‌ تاله‌ ه‌له‌سه‌نگاندنه‌کانیاندا له‌ دژایە‌تی
 دیو و تاریکیدا بە‌کاری به‌یتن و بە‌خۆ‌لقاندنی دوو خۆ‌داوه‌ند بو‌تانی‌ زە‌رده‌شت ، سەر‌هە‌لدانی ئە‌و
 ئایینه‌ بە‌سە‌رده‌می ه‌خامە‌نشییە‌کانە‌وه‌ گری‌بدە‌ن . مە‌ن له‌کاتی خۆ‌یدا باسی ئە‌م ه‌ه‌ولە‌ بی‌تاکامامە‌
 دە‌کە‌م . ه‌ه‌ولێ‌ داریوش له‌ نووسراوه‌کە‌ی بیستوندا له‌سەر ئە‌م باسە‌ کو‌تووه‌تە‌وه‌ کە‌ دە‌سکە‌وتە‌کانی
 سالانی دە‌سپێکی دە‌سه‌لات‌دارییه‌تیه‌کە‌ی بە‌شی‌وه‌یه‌ک بنو‌تی‌کە‌ گوا‌یه‌ ته‌نیا بە‌خششی خۆ‌داکە‌ی خۆ‌ی
 بو‌وه‌ ، و‌اتا (ئورمە‌زد) ی سەرزه‌ویی بە‌خشە‌ و کە‌سانێک کە‌ ئە‌م شتە‌یان پە‌سە‌ند نه‌بی‌ ، نه‌یارو
 دژە‌ری ئیراده‌ی (ئورمە‌زد) دە‌ناسی‌تی . ناو‌راو دا‌کوکی سە‌ردارانی سە‌ری‌خ‌خو‌ازی نه‌تە‌وه‌کانی
 دیکە‌ی دژە‌ری ، بە‌ران‌بەر بە‌خۆ‌ی نه‌ده‌زانی بە‌ل‌کو دژە‌ری بە‌ران‌بەر بە‌خۆ‌دایە‌ ده‌زانی کە‌ بە‌خشە‌
 نه‌دی سە‌ره‌کی سەرزه‌وییە‌کان بە‌ داریوشە‌ .

(ئێ‌ستا داریوش دە‌توانی‌ت رای‌گە‌یه‌تی : (له‌بەرکە‌تی ئە‌هورا مە‌زدا) وه‌یه‌ کە‌ مە‌ن پادشام . ئە‌هورا مە‌زدا‌یه‌ کە‌
 سنووری پادشاهیە‌کە‌ی بە‌ مە‌ن ڤاسپاردووه‌) وێ‌نه‌یه‌ک کە‌ داریوش دە‌یتو‌یت‌ت بە‌ ئە‌وپە‌ری دنیایینه‌وه‌
 نه‌لئ کە‌ شاه‌ خۆ‌دانیه‌ ، بە‌لام له‌بەر ئە‌وه‌ کە‌ له‌ لایە‌ن خۆ‌داوه‌نده‌وه‌ بو‌وه‌ به‌ خاوه‌ن دە‌سه‌لاتی
 پادشاهیە‌کە‌ی . له‌پشتای پە‌یمانێکدا کە‌ پێک‌وه‌ به‌ستویه‌ ، نو‌تە‌ری ئە‌هورامە‌زدا له‌ سەرزه‌ویدا .

به شیوه‌ی کی وردتر، نه هورامه زدا خوداوه نندی شایه . نه راستیکه که داریوش له نووسراوه کدی خوئی
 بدروشنی راتیده که یتنی : (نه وه ئی که من له ماوه ئی یه کسالدا کردوومه، به ده سه لاتی نه هورامه زدا
 بووه. نه هورامه زدا پشتیووانی خوئی به من به خشیوه.) (بریان، تاریخ امپراتوری هخامنشی، ل ۳۰۲)

کاردا نه وه ئی و یتنی ئه م خودا یتیش زور دیاریکراو و له کاره گرنگه نه قش خولقی نه ره کانی ماموستایان
 وه نه ره مهن دانی خولقی نه ره ی هه می شه یییه . له وینه ناسراوه کئی نه هورامه زدادا دوو باسک له هه ردو
 لایه یه وه روواوه ، که جگه له کلاوه کدی هه موو یه شه کانی دیمهن و پرازاوه یی روواله تی وه کو
 ده سه لاتا دریکه . کلاوه کئی داریوش له ییستوندا نافورمییه چونکه نه و وینه یه له گو په پانی شه ردا
 گیراوه . کلاوی نه هورامه زدا کئی ییستون له گه ل کلاوه کدی داریوش له باره گا گشتیه کدی ته خت
 جه مشیدا یه کشتن . له راستیدا وینه ئی نه هورامه زدا که له ییستوندا به رانه به داریوش راوه ستاوه ،
 به ته وای و له هه موو لایه نیکه وه ، ته نانه ت له باری جلوه برگی قول شو په شه وه له گه ل وینه ئی داریوش
 له باره گای گشتی ته خت جه مشیدا یه کسانه . وده توائین نه و خوداوه نده به سیمبوکی پادشایه ک
 بزاین که به دوو باله کدی به سهر ولاتانی ژرده سه لاتیدا ده فریت . نه مروش ئه م وینه یه له کوپو
 کو مه لی زه رده شتییه کاندایه دیمهنی خوداوه نندی نه هورامه زدا ده زان و نه قشه کدی له سهر
 ناگردان و به لگه نامه کانیا ن داده نین . دیارنی یه له به رچی وه ها وینه نیک له خوداوه نندی یان بوگه شه
 کردنی نایینی زه رده شت له سهرانه سهری ئیرانی سهرده می ساسانیه کاندایه ناوه (۱) "وله شیوه
 کاریه نایینی وه نه ره یه کانی پاش هخامنه شییه کان له سهر به رد و ده فره سواله تییه کاندایه نایینریت ،
 نه هورامه زدا یه ک که خوداوه نندی زه رده شتییه کانه ، نشانه یه کی به شوین خویدا به جی نه هیشتووه .
 پادشاکانی ساسانی ته نانه ت باز نه ئی ده سه لاتیا ن به بی هه بوونی نوی نه ری ئه م خوداوه نده بالداره
 ده گو په یه وه و نه هورامه زدا ئی سهرده می ئه وانه ئیتر بالدار نه بوو به لکو له سهر نه سپیک سوار بوو .

وتنه کئی شاپور له سهر پشتی نه سپیک کیشراوه که ده سستی بو باز نه ی ده سه لات پراکشاه بو . نه هورامه زدا ییش
 له سهر نه سپیکی دیکه سواره و باز نه ئی پادشایی راده سستی شاپور ده کات . له ژئیر سمی نه سپه کئی شاپور گردیاوس
 (؟؟) وله ژئیر سمی نه سپه کدی نه هورامه زدادا نه هریمن ده یینرین! (لوکونین، تمدن ایران ساسانی، ل ۳۳۱)

هانیام که نه قش ناگردان، دراوه و به لگه نامه کانی ساسانی و به گشتی پیروزی و پارتیزگاری ناگره یه وه ندی به نایینی
 زه رده شته وه بهی . و دنیا نیم نه وشانه که ساسانیه کان به زوری فدا له پروپاگهنده یان بوته کرد . گردراوی نایینی زه رده شتییه

دیار ی به بوچی لوکونین له لیکدانه وئ شویو کاری سهرده می ساسانیه کاند له هه موو شوینیکدا
 ئه م موغه ئه سپ سواره یان به ئه هورامه زدا زانیوه . ساسانیه کان چه مکی ئه هورایان خستو ته سهر
 نووسراوه کان و به ئه هورا مه زدا دهیغویننه وه ، له حالیکدا نووسراوه کان ته نیا (موغ مه زدا په رسته تیان)
 له سهر نووسراوه . ل گه ل ته وه شدا ته ناندت ئه گهر ئه و موغه ش به ئه هورامه زدا بزانیین ، لانی که می
 ئیتر له ئه هورامه زدا ئ سهرده می هخامه نشیه کان ناچیت و ههروه ها سه مبولی هه نوکه یش نی یه .
 به لام بوچی زه رده شتییه کانی پاش هخامه نشی ، ویندی هه لبژیردراوی داریوشیان بو ئه هورامه زدا
 گوپیوه و دیمه نیکی دیکه یان لی خو لقاندوه و بوچی زه رده شتییه کانی ئیستا جارتکی تر هه مان وینه
 ده سه کرده که ئ داریوشیان به شیوه ی وینه ئی ئه هورامه زدا هیئایه مه یدانه وه ؟ . ئایا ده کری وینه کانی
 خودا وه ندی ئاینیک به ریژه ئی به رژه وه ندی سه کرده یا په پیره وه کانی بگوژد ریت یان ئه م لا و ته ولای
 پی بکریت ؟ . مه گه ر لیکدانه وه ئی زه رده شتییه کان له هه رده وه یه کدا سه بارت به یه زدان و خودا وه ند
 ۱ . دنیایم که نه قشی ئاگردان ، دراوه و به لکه نامه کانی ساسانی و به گشتی پیروزی و پارێزگاری ئاگر په پیوه ندی به نانیی
 زه رده شته وه بی . و دنیایم ئه وشانه که ساسانیه کان به زوژی فدا له قه پرویا گه ند یان بو ده کرد ، گرتدراوی ئاینی زه رده شت یت .
 پیشووه کانیان گوژدراوه ؟ ئه گه روه هایه ، چه لیکدانه وه یه که په پیوه ندی به ئه هورا مه زدا و زه رده شته وه
 هه یه ؟ . به ده رحال نازانیین ئه م بوونه وه ره بالداره ، که یه که م جار چوار سه ده پیشتر له داریوش ،
 له به رده هه لکسراوه کانی ئاشوردا بینراوه ، به چه شیوه یه که ده لکینریت به باوه ره ئاینیه که ی
 زه رده شته وه . ئاشکرایه که ئه گه ر ئه م وینه یه به سیمبولی خودا وه ندی زه رده شتییه کان بزانیین ،
 ناچار ئه بین که ئاشورییه کانی ش به زه رده شتی بزانیین ، چونکه ئه وانه خو لقی نه ری سه ره کی و ره وای
 وه ها سیمبولیکن . له لایکی دیکه وه ئه م بوونه وه ره بالداره و ئه سه که ی ژیری نه قشیکیان
 له پانتایی کرده وه و باوه رمه ندی و ژانی روژانه ئی خه لکدا نی یه و ته نیا چاودیری داینکردن و
 به خشین و گوژینه وه ئی ده سه لاتی پادشا کان ده کات . چون چویننه که ئه م نه قشه ئی گرتدراوی
 زه رده شت له هه ستیارترین کاتدا ، بو نمونه نییابی ئاگردانه کان دا سه هه ل نادات ؟ ئایا
 باورمه ندان له کاتی به جی هیانی ئه رکه ئاینیه کانیاندا به دیمه نی هیمنی به خشی خودا وه ند که یان
 پیوستییان زوژتر بووه ، یان کاتی گوژینه وه ئی ده سه لاتی ئیمپراتوره کانیان ؟ . هه رجو ره هه وک و
 پشکنینیکی جیدی ، خه باتی هه ندی روژه هلات ناس وه کو خانم مری بويس و شاگرده ئیرانیه کانی

لدم موره‌دا که هی سده‌ی نوه‌می پیش زاینی ناشوریه‌کانه، پالنه‌وانیک تیردان و کهمانه‌ک‌ئی له‌کۆل ناوه و خنجیریکی به‌ده‌ستی راسته‌ویه و ملی حوشت‌مریشکیک ده‌گوشی. باوه‌رسه‌ندیک له‌حالی دوعاخویندن به‌رانهر دره‌ختی پیروزراوه‌ستاوه که له‌دوو لایه‌نی دره‌خته‌کوه، پدیکه‌ری دوو زه‌لام که هه‌رگامه‌یان ماسیه‌کی ده‌لویان به‌ده‌سته‌ویه و له‌سه‌روی هه‌مو یانه وه مروقی بالدار، که له‌گه‌ردوونه‌ی هه تاوه‌وه سه‌ری هه‌لداوه، چاودیری گۆره‌پانه‌ک‌ئی. ئه‌مه هه‌ر ئه‌و نەقشە‌یه که پشتی ۴۰۰ سال وه‌کو وینه‌ی خوداوه‌ندی زه‌رده‌شتیه‌کان وانا نه‌هورامه‌زدا بیرری لی‌ئه‌که‌ینه‌وه! (تصویر برگرفته از کتاب جیمز. پ. پریکادو شرق میانه‌ی باستان، ل

(۲۲۳)

ئه‌و وینه‌یه کاشیکی سده‌ی نوه‌م و سه‌رده‌می نیورتای دووم ۸۹۰ - ۸۸۴ ی (پ - زایه که ئیدا نه‌هورامه‌زدا، ئه‌رانی به‌شیوه‌ی خودای ناشوری ده‌بین، به‌هه‌مان به‌ر و بال و کلکه‌وه که تیر و کهوانی به‌ده‌ده. له‌سه‌ر گه‌ردوونه‌یه‌کی ناگر دانیشتوه. (تصویر برگرفته از کتاب جیمز. پ. پریکادو، شرق

میانه‌ی باستان، ل ۱۸۰)

درباره میژوی نایینی زهردهشت به وائی نایینیکی نه تهویه، فورمی و سهرانسری نیران پوچدل ده کاتهوه. چونکه تانیستا هیچ به لگه یه کی ده ولتی، نه تهویه نایینی و نه ناندت گانه کانی نایستا، و به هیچ شیوه یک نیوی زهردهشتی پدیه مبه رمان نه دیتوه تهوه (۱).

۱ - کوملئ به لگه نامه ی ده گمن له سه لماندنی شارستانیته و نایینی درو شاهوی نیرانی پیش له ئیسلام، هاوکاتی ده سه لاتداریه تی هخامه نشیه کان به م جوړه ی خواره وه روشن ده کاتهوه: (همه موئی نه وانه نه سکه ندر و عاره ب فه وتاندوویان!) ثم په سنه له شوئیکی دیکه شدا ده بینین و ده زانین که نایستای راسته قینه له سهر چه رمی ۱۲۰۰ گا نووسراوه و پاش نه وه له زور شویدا ده یستریت که نه مه همدان کوپیه سهره کیه پیروزه که ی نایستایه که نه سکه ندر سووتاندی و پاته ختی ولات همه یسه له پارس و ناوه ندی موغه کان له شیزکه ناری دریاچه ی نورو میه، دوو خالی سهره کی له میژوی ثم به لگه دان. هدر که س که به پروانگه یه کی دور له هه له وه، چاو یک به میژوی راسته قینه ی زهردهشتیدا بخشیتیه و بویه که چرکه ش بووه به گومانه وه بیر له وه ده کاتهوه که نه و خیلاته راستیکی میژوی بیت. هیچ کس ناتووائی جیا له پرسه کانی دیکه پرستیکی وه یا ششکه وتوو له سهرده می هخامه نشیه کاندای بهو کتیه وه بچه سپی که بتووائیت یتکستیکی گوره بیان کتیه خانه یه که له نایستا بهو کتینی، و نه گمر به راستی پیشکه وتی ویزه یی له پروانده به وه راده یه که یشتوو، نه ریت نایینه کان ناشی ته نیا له پروی نمونه سووتاوه کانیه وه بلاو بویتیه و. ته ورانی یه هود که پلدی یه که می له کوتایی ده سه لاتی هخامه نشیه کاندای کوتایی هاتوو، یتکه ویتکی تاراده یه که دژوارتری له سه له کانی ۷۰۰ پاش زانی دا له نورشلیم دا به خوینه و بینوو. با له بیرمان نه چی که کاتی نه سکه ندر ده سستی به سهر نیراندا گرت، ثم ولاته له گه ل قه یرانیکی نایینی دا پرویه پرو نه بو نایین هدر له سه رشیه کوته کیه وه مابوو وه و هیچ نایینیکی نوی خوداوه نده کانی کوتی هه لته دیروبو، حه وجه ی به ونی یه که ناسازه به و دوو خاله بکم، به لام ناچارم که یژم: له ویزه و نه ده یاتی یوانی دا که ناگایی وردمان دهر باره یه وه هیه، به و جوړه که سه باره ت به نایستا ده نووسن بچو کترین شوتنه وار یک نایینریت، هدر چه نه که زوړه ی سهرچاوه کانی فهره رنگی نه و سه رده می یونان فه وتاون... نه، نایستای پیش له نه سکه ندر له نیراندا ته نیا خه یلایکه و هیچی تو. گرنگر نه وه یه: کوملئ راپورت و چیروکی دور و دریز له م باره وه له به رده سایه که به تایه ت له سهرده می دیرینه دا له سهر زاری خه لکه وه بوون. (هنریک ساموئل نیبرک، دینهای ایران باستان، ل ۴۲۴).

هم جوړه هم گروه له وياوړه دا بون که ده کرت ناگر بهر درته شارستانه تیک و بکرت به بو له سر، به شیوه یک با له گل خویدا بیات و هیچ یاد و شرتنه وار تکی لی نه میتته وه. هم بو جوړه سایلو خانه ناسان ترین ریگای هلهاتن له پشکنی کی نه ته ویه. به نام من حمز نه کم له وانه پرسم گریمان مه قدونی و عاره به کان هم مو به لکه نامه نه ته ویه کانی نیمه یان سو تاند به شیوه یک که هم مو چه مک و ناو و رو که کئی له یاد و بیر و وری جیهاندا سړاپه وه، نه ووش له حالیکه که له سر هه ستیاری خو لقیته رانه ئی فهره نگی زه نی تیرانه کان، تاراده ئی پاراستنی ته و او و بی کم و کووړی ناویستا پی داده گرن، له حالتدا، له وانه په کمه قدوونی و عاره به کان دهستی نه و هم مو به رده تاشانه یان گرتیت و نه یان نه شتیت له ده سپکی هخامه نشیه کانه و تا کو تایی ساسانیه کان بو یک جاریش نیوی زورده شت له سر ده یان تخته به روی نو سراه ه لکه نن، که هه ندی له وانه به ته و او ی پرویا گه ندی ثایی بو!؟

(کو تترین به لکه یک که له کات و ژبانی زورده شت له ده ساندایه، کسانتوس لیدی بی نو سیو یه تی که که سایه تیبه کی به ته مهنی سده می هیرودیته. هم به لکه په نه ئی زورده شت ۶۰۰ سال پیش له له شکه رکیشی خه شایار شاه بو سدر یونان ژیاوه. ناگادری له جوړه به نام به شیوه یک دیکه له ناکادیمیه کئی فیلاتونمان به ده سته ویه. فیلاتون له کو تایی ژانیدا له گل کوړو کو مده ئی تیرانیدا په یوه ندی گرت و سهارهت به وشتانه که فیری نه بوون دله ندی فراوان سدری هله دا بو، پرو دا ویک وکو شوپنه اور وشه دیدایی نا ورا و برانه بر به فلسفه دی هندی. تیدکوس کنیدس، که پیش له فیلاتون کوچی دوا بی کرد بو و دوستی کی نزدی نا ورا و بو، له زاری پلینوسی مه زنه وه نه ئی؛ زورده شت ۶۰۰ سال پیش له فیلاتون ژیاوه (!). هم چیرو که نه بی له نو سراه بزر بووه که یه رده ستوو دهر باره ئی فلسفه وه وهر گیرایت که تیدا له نیی دو خودایی تیرانیه کانه و باس کراوه. با و رده ندانی دیکه ئی ناکادیمی له ده ووی به ری نه و سالاندا و بیر یان هینه و ته وه که زورده شت ۵۰۰ سال پیش له شهر ی تروی ان ژیاوه (هر مدرس)، چیرو کی تیدکوس نه بی له هم مو چیرو که کان کو تتر بیت (هنریک ساموئل نیرگ، دین های ایران باستان، ل ۲۷).

له راستیدا پیوسته که سیک هم کیشه په که روژه لات ناسان بو میژوی تیران خو لقا ندویانه، بکاته وه و روشنی بکاته وه که بوچی نه بی نیمه نیوی په یام به ره که ی ثایی کوخ، نیوی سدرزه ویی و زنجیره ی گه وړه ترین نیمه راتوره کان و ژور شتی دیکه له به لکه نامه ئی که سانی دیکه دا به دو ویدا بگرین؟، نه و ناگاداریانه که په یوه ندی یان به میژوی ولاته که مانده هیه و سالانیکی زوره که روژه لات ناسان ده یکن به می شکماندا و نیمه ش به پروا پیکرا و وحاشا هه نه گریان ده زانین؟ ثایا

ده کړيت که پروژهدلات ناسان وټنډی میژوی ئیرانیان له وپارچه فدرتو ته ژرځاکیان پیکهتیا یی که نه وانه و لایه نگره ناوځویه کانیان پیکه و لکاندوویانه .

له باره یی زه رده شته و باسیکی زور ده کړیت . هندی که س ژبانی ده گیرنه و بو ۶۰۰۰ سال پیش زاینی ، له لایه کی دیکه و هندی که سیش به هوی هاوټنډی نیوی که شتاسپ شاهیک که له زه رده شت داکوکی کرده و چو و ته سر ثابینه کی ، له گډل که شتاسپ شاه هخامنشی دا ، سهرده می زه رده شت به سهرده می هخامه نشی ده زانن . هر تسفیلد زه رده شت به سیاست وان ده زانیت و تلئ : (په چه له کی ده گیرته و بو په کی له دوو بنه ماله ی میدیا و چیرکه کی که هخامنشی بو . نو دوو بنه ماله یه که ده سال تدار میژوی ئیرانی دیرینه بوون ... له شوی له دایکبونی دا تاوانی شو ږشگریان خسته پالی و بډادگاه بانگیشیان کرد و سهروکی دادگاه به ږتکه وت گنوماته ی مؤغ بوو که دووایی ده سال تی زه وت کرد و به ده ستی داریوش هاته کوشتن . گنوماته زه رده شتی له شاره کی دوور خسته وه) . ونهم دوور خسته وه ی زه رده شت بو تووس و اتا باره گاکه ی وشتاسپ ، ده سال تدار می هریتمه که بوو . گروپکی دیکه که هینک به " باوېر و نهریتی گشتی " ده زانی سهرده می ژبانی زه رده شت ده بانه و بو ۲۵۸ سال پیش له هیرشی ئه سکندره بو سهر ئیران و به حه سباندنی ژمیریاری کوچی دووایی زه رده شت له سالئ ۵۸۵ ی پیش زاینی ږیکه وتوه که نه گره سرنجی نه و باسه بده ی که زه رده شت ۷۵ سال له ژاندا بووه ، سالی له دایکبونی ۶۶۰ ی پیش زاینی و له سهرده می ژبانی هه و خسته تر پادشای میدیا ، و اتا ږیکه وتی (۵۸۵-۶۳۳) . هه و خسته تر زور به ده سال ت بوو و مشکور نا وراو به " موزترین پادشای میدیا " ده زانی (فرهنگ رجایی ، تحول اندیشه سیاسی در شرق باستان ، ل ۶۹)

به رېلاوی خه یالاتی هاوړی له گډل نواندنې نه وېړی له خسته بردنی میژوی له و نو سراوه ی سهره وده میتولویش ده به زتی . بو نسونه دیارنی یه که هیرو دیت بوچی له حال و وه زعی شوانیک که مه له موتکه تازه له دایکبوه کی کورشی له ناو دارستانه کانی میدیا دا رزگار کرد ، ناگادار بوو به لام له دوخی په ږغامبه ریکی مدزن که گواپه هه موو ئیرانییه کان قهرزداری ئیخلاقی به نرخ و دروون پاکي وده پا ږغامبه ریکن ، ناگادار نی یه ؟ نه گره هه بوونی وده پا ږغامبه ریک له میژوی ئیراندا به وړاده یه پیوسته که به بوچوونی گروپیک ، له نه بوونی نه و په ږغامبه ریه یک یا چدن کوکله کی شارستانیته یی نیمه کوکله ئدا ، هیچ نه بی ، پیوسته قایمی و بته و بوونی نه و کوکله کیه جیدی بگرین و له شیوه ی خه یالیه کی نه و په ږغامبه ریه دیرینه یه بو سازکردنی میژو کله که ورنه گرین .

(نه یونانی و سریانیه کان و نه نووسه رانی ئه رمه نی ، هیچ کامه تان له زه رده شتی ناوستانی و ثابینه کی)

له گاسانی ئایسنادا بوسی لیکراوه، ئاگاداریان لێ نهبوو. پێوسه هه مێشه ئهم راستیه له بیروه، ریه کانماندا رابگرین. سه رقاتی بدم پرسه وه و دۆزینه وهی هۆکاره کانی له ده ره وهی ده سلاتی ئیمه ده ته نیا به یه هیتانی ئه و خاله مان به سه که بزاین خولیا ته که له ئیمه دا هه ته که ده رباره ی بنچینه و بلا و بوونه وه ی ئایینی زه رده شت له سه رده مه گوته گاندا فره یژی بکه یین. له وه ته یه ئایینی زه رده شتی له ده سی کدا بزواتکی ناوچه یی له گوته یه که له رۆژه لاتی ئیراندا بووی و هیشتا سنووره جوغرافیه که یه ده س نشان نه کرابی. ئهم ئایینه نوێ ته له گه ل کیشه و ئیدانه ی ئایینه باوه کانی ئه و سه رده مه دا رۆو به رۆو بووه وه و بو ماوه یه کی دوور و درێژ نه یه توانی سه رده ستی به ده س به یی و کاتیکیش په ره ی سهند، بو باریکی دیکه گو په را. ئایینی زه رده شتی له گه ل ئایینه کونه گاندا تیکلا و بو، ئه و ئایینه که پشتر ییری له سینه وه یان ده کرد و پاشتر مه زینا به شیوه یه کی به ته وا ی جیاواز گه شته رۆژا وای ئیران. (بنو یست، دین ایرانی ل ۷۸)

بهم جو ره ده رته که وێ که له هه یج ده وه ره یه که له میژووی ئیرانی پش له ئیسلامدا، هه یج ئایینی که له له شی نه ته وه یی و باره گای ئیمپراتوره کانیدا په لی دانه کو تا وه و ئه که ره بمانه وێ به کو رتی بچه نیو مزاری که وه که له ریزی با سه کانی داها تووی نوو سرا وه کانی دوایم دا ییت، بی ئه م لا و نه ولا ئه ئیم: ئیرانییه کانی پش له ئیسلام به هه یج ئایینیکی فۆرمی، نه ته وه یی و سه رانه سهری باوه ریان نه بو وه و ئیسلام یه که مین ئایین، با وه ر و ئیمانی نه ته وه یی و سه رانه سهری به رزاییه کانی ئیرانه (۱). هه رچی ته مهنی ساسانییه کان تپه ره ده بوو باشتر ده رته که وت که له هه یزی ده روونی ولاته یی په ر سه ندنی ئهم ئایینه نزم ئه یته وه و ده سه لاتی خۆی به که رز داری ده زگای ده وله تی ده سه لا قدار و پادشاکانی ساسانی بو ئه شکه نجه هه ست یه ده کرد.

دووا جار قایم ترین پایگای مه زدا په ره ستی کوژو کو مه لێ ده ولت و سوپا چه که داره که ی بو. به دلیلییه وه پاش ئه وه که ئیسلام ته شه نه ی کرده نیو ئیرانه وه ده سه لا قداریه تی ساسانیش رۆخا، مه زدا په ره ستی قاراده یه که پالی به ده ولته وه دا بوو به یه که هه لمه ت وه کو میوه یه کی کر مۆل سه ره وخوار بو وه و تارام و یه ده نگ له ریزی ئه و ئایینه که له ده وه ی نویدا لپه را وانه چا وه روانی بو، وه لانه را. (نیرگ ئایینه کانی ئیرانی دیرینه، ل ۴۲۹)

په وه به رۆو بوونه وه ی نیرگ به رانه به ئایینی زه رده شت به گشتی بو گومان و دوو دلی ده گو په رت ۱. نه رکی هاوولتایانی زه رده شتییه که تارما یه میژوویه کان له باری زه رده شته وه به رنه و ئهم کو رته با سه و هه روه ها رۆنکه رنه وه کانم له نوو سرا وه ی دوو هه م دا، را که یان دینکی ئایینی نی به به لکو لیکدانه وه یه کی میژوویه، چونکه میژوونوس ناتوانی به هه یج رۆوا یه کی میژوویی و نه ته وه یی هه ست و خۆشه وستییه کی تایه تی هه ی.

و ۵. وان. که ثم پیغام به ره یان باور ده کرد. هیچیان تائیتا نه یانتوانیوه نیشانه یه که بۆ سه بوونی
 ثم نه ندازاره ی تائینی ئیرانیه پیشکش بکن و هیچ به لگه یه که له زردهشتی بلیمه ت که
 نیویکی لیوه بردی ، به دهه ستمانه وه نی یه . سی نووسراوه ی هستیارانه ، کال و کرچ و بی نرخی
 خانمی مری بويس ، له سه لماندنی کۆن بوونی تائینی زردهشتدا ، که له ده سپیکی رزیوی "تاریا مه نشانه
 " ده راز ده بوو و خراپتر له وه ، به پال دانه وه به تاویستاو و له م دواییه له هیندوستاندا به کومه لی
 وشه له زمانی گه جراتی هاتووه ته نووسین ، نابی به جیدی بزائین (۱) . کتیه که ی ناویرا
 و یه کی له تازه ترین شیوه ناره واکانی کومه لیک رۆژه لاتاسی نه خوینه وار ، ساخته چی (۲) و
 ده گمهن خاوهن زانست و ناوینشانداره که له ده سپیکی میژوی ئیرانه وه بۆ سه رکه وتنه کانی
 هخامه نشیه کان گواستویانه توه .

به ده گمهن خاوهن زانست و ناوینشانداره که له ده سپیکی میژوی ئیرانه وه بۆ سه رکه وتنه کانی
 هخامه نشیه کان گواستویانه توه .

ناگاداری ئیمه له چۆنیه تی ده برینی وشه کان له زمانی سه ره کی تاویستادا ، گشتی و سنوورداره ، چونکه تنی
 له سه رزاری موغه پارسیه کانی دانیشتوی هینده وه هاتووه ته نووسین و شیوه زاواوه ی زمانی زکماکی نه وانه ش ،
 که هندی جار گه جراتی و هندیکیشیان پارسیه ، کاری کردووه ته سه ر زمانی تاویستا (دکتر پرویز ناتل خانلری ،
 تاریخ زبان فارسی ، جلد اول ، ل ۱۸۰)

ئیتا ئیتر ده توانین بۆ هۆله کانی کورش و داریوش له نووسینی ناسنامه ی شاهانه ی خوتاندا

۱ نه گه ره سپک هیمه ت بکات و ره خه یه کی ورد و شیتگی رانه له سه ر نووسراوه کی خانمی مری بويس ، نه وگاته ده رنه که وێ که
 نه و رۆژه لاتاسه به ریزانه ، تا چ راهه یه که له شاردنه و ی راستیه میژویه کانی ئیراندا خاوهن مه به ست و به پریان و ده رنه که وێ که
 ته نانه ت له وه رگهرانی نووسراوه کانی میژوی ئیراندا بۆ سه ر زمانی فارسی ، هه میشه و تائیتاش پرسیکی تایه تیان هه لباردووه .
 ثم شیوه پال دانه وانه له بهاره ی گرویتکه له رۆژه لاتاسانه وه هیشا کۆرت و له : استی خوتیدا نی یه . بۆ ناشایی له گه ل گۆشه یه که له
 و سه خته کاریانه ، ده گه رینه وه بۆ سه ره وه ریه کانی خانمی دیالافوا و هه ره ها کتیه رۆزه نرغه که ی مامو
 ستا عزت الله گهمان . به نیوی (سروری بر ۵۰ سال باستان شناسی ایران) (دوینی گاهبردیکی گه ووه تماشا ده کرد که له م ر
 وانه ی دوایی نه دواییا دوژا بووه . و قورسایه که ده ووه ری ۱۲۰۰۰ کیلو بوو ! جی به جی کردن هه لگرتی قباره یه کی و هه نه کراو و
 نه گونجاو بوو . له دواییا نه متروانی توویدی خوم قسوت به دم و پیکیکم هه لگرت و که وتسه لیدانی
 نه و په کسه ره به ردینه و چه ندین ته وژی سه خت و تو قینه رم لیدا . له نا کاسی نه ولیدانه ده سه ری کوکه که وه کو میوه یه کی گه شتو
 شه تی برد) (ژان دیالافوا ، سفرنامه ، ل ۲۸۰ انتشارات دانشگاه هوان) .

بگه‌پرنه‌وه . پێشتر وتم که میژووی شارستانیته هیچ نیشانه‌یه‌کی له‌پارس و پارسه‌کان , پێش له‌ده‌سه‌لاتی داریوش و داگیرکردنی ته‌واوی ئێران نه‌دیته‌ته‌وه و هیچ سه‌ره‌زه‌ویه‌کی به‌نیوی پارس له‌جو‌غرافیای کوئی ئێراندا نه‌ناسیوه و سه‌لمی‌ندرا که نه‌گه‌ر نه‌وئا‌ماژانه‌ی "پارسوا" و "پارسواش" که له‌زمانی سا‌ننامه‌کانی ئاشورییه‌وه له‌میژوودا ماوه‌ته‌وه , به‌نیوی پارسه‌کانی پاش می‌دی‌اکان بزانی‌ن , خو‌نه‌خو سه‌لماندو‌مانه که پارسه‌کان هیچ کاتی‌ک له‌جو‌غرافیای کوئی ئێراندا وه‌کو‌هو‌ژه ره‌سه‌نه‌کان نی‌شته‌جی نه‌بو‌ونه و پاش ده‌ورانی سه‌رلی‌شی‌واوی و شمشیر وه‌شاندن بو‌شارستانییه‌ته ئێرانی و نائیرانییه‌کان , کو‌توپر و به‌بی هیچ پێشه‌کییه‌کی میژوویی , نه‌وانه‌ی وه‌کو بناغه‌دانه‌رانی ئیمپراتوری ئه‌دو‌زینه‌وه . سه‌رکه‌وتی هه‌خامه‌نشیه‌کان بو‌ده‌سه‌لات , تانیستا له‌ بازنده‌ی سه‌رسوپرمان و‌چیرۆک بو‌چوون و مو‌عجیزه‌دا دا‌پوشراوه .

(ئه‌م زه‌لامه واته‌ گورشی له‌ میانه‌ی نه‌ینییه‌ میژوویییه‌کانی خو‌لدا نه‌ینییه‌کی سه‌رسو‌وره‌ینه‌ره . پرس‌ی خه‌لکی (هیتی) که سه‌رده‌میک نادیار بو , تارا‌ده‌یه‌ک رو‌شن بو‌وه‌ته‌وه . شارستانیته‌ی (مینوسی) یه‌کان که له‌ کناره‌کانی ده‌ریای مه‌زن واته‌ ده‌ریای سه‌ی‌دا هه‌لکه‌وتبو . دیاری کراوه و ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی که پاش کو‌رش سه‌ره‌له‌دا به‌خه‌ستوخو‌کی له‌روودا‌ننامه‌کاندا تا‌پوکراوه , به‌لام خودی گورشی هیشتا هه‌ر ته‌ماوی و نادیاره و له‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی نادیارشه‌وه سه‌ری هه‌لداوه , له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا یه‌که‌مین ده‌وله‌تی مو‌دی‌رنی جیهانی پێکه‌یتا . ناوبراو فیکر و ئاره‌زو‌یه‌کی نو‌ی خو‌لقاند که نه‌گه‌ر به‌ته‌واوی دلخواز نه‌بو , به‌لام رێکای میژووی کو‌ری و جیهانی دێرینه‌ و سه‌رده‌می ئور و که‌لده و فیرعه‌ونه‌کانی میسر و ئاشور و بابو‌لیان کو‌تایی پی‌ه‌یتا . (علی سامی , پاسارگاد , ل ٢٤١) (١)

هیرودیت بناغه‌ی چیرۆک و ینه‌ خه‌تاییه‌کانی گورشی دا‌رشتووه و ئه‌مه وای‌کردووه که نه‌رخ‌ی میژوویی "ته‌وا‌ریخ" تا‌ئاستی‌قه‌سی ئه‌فسانه‌وی‌زی چایخانه‌کان دا‌به‌زیت . نووسراوه‌که‌ی هیرودیت تیک‌ل‌او‌یه‌که له‌ که‌سایه‌تی و‌ری و شو‌ینی په‌رژو‌ب‌لاو , رووداوی بی‌شو‌ین وکات و چیرۆکی بی‌واته که ته‌نیا حه‌زروه‌وشی هیلانیستی‌ک بو‌لای خو‌ی را‌ده‌کیشی . بێگومان هیرودیت که خودی خو‌ی هیلانیست بو , له‌ ژێر کاریگه‌ری ئه‌فسانه‌کانی یونان و خو‌داوه‌نده پرژماره‌کانیدا که له‌ قو‌ولایی ده‌ریاکان , لو‌تکه‌ی چیاکان و له‌ دلی خاک و نه‌شکه‌وتدا سه‌ریان هه‌لدا‌بوو و پێشه‌داوه‌ری غه‌ی‌زانان و کا‌هینایه‌ک که هه‌میشه ده‌س‌تی‌وه‌ردانی میژوویان کردووه و خه‌وندینه‌ سه‌دان جار دو‌ویات کراوه‌کان

که پروداوه کانی جیهان چه واشه ده بینن ، کتیه کدی به کومه لی چیروکی بیکوتایی رازانووه ته وه ، و بهم جوړه یونانیه چیروک دوس و بیکاره کانی له پروژانی بیکاریدا سرقال کردوه .

ته گهر میژوونووسیک ته نمانه ت له ۲۵۰۰ سال پیشتردا باوهری به وه بگردایه که پالوانیک ده یتوانی له سر پستی نه هه نگیس سواریت و پیش له که شتی نازاوه چیه کان بگاته دوورگه دیاربرکراو ، یا له وانه یه قاتریک بزیت و کوړیه که بهیتی و یا نه سپ ده توانی له کاتی پیوستدا مار بخوات ، نه بی میژووی وه ها میژوونووسیک بخرتیه پشت گوئی یا هیچ نه بی له وه بیره یتانی وه کو به لگه یه کی میژووی خومان پارترین .

(دیسان که شته که ده رازی کورت بوو . تاریون له سر پستی نه هه نگیس سوار بوو و خوئی گه یانده تارپوم ولهو شوته دابه زی و به هه مان جلوه رگی موسیقاوه له حالئ سرودو خوتنددا ده رازی کورت بوو و به سرهاتی خوئی گیرایه وه ... له کوتایدا له مانگی یستهمی ده سیکی دولچ کړدندا ، رووداوکی سر سوړه یتدر ژوپر کوژی مگایز ، که یه کی له و حه فت هاوړیه ی بکوژی موغه که بوو ، روویدا و یه کی له قاتره بارکیشه کانی هه نگی (یه که یه کی سهرازی) زایی و کوړیه کی بوو ... مار هیرشی برده سر کیلکه کانی ده ورپه رپ پاته خت و نه سپه کان که خبریکی له ور بوون به دیتی نه و حال و وه زعه ده سیان کرد به خواردنی ماره کان) . (هرودت ، تواریخ ، ترجمه وحید مازندرانی ل ۲۶ ۴۸ ۲۵۳)

هیرو دیت لهم جوړه میژوونووسینه دا پیشرووی شیوه میژوونوسین له یونان دایه و ناشیل لاسایی کراوه ی نهو شیوه یه . میژوویک که شپاوی هه ردو جوړی شانوگه ری ، وانا کومیدیا و تراژیدیا یه . شیوه یک که دی . اچ . کار ده راره یه وه دهنوسی :

هیرو دیت وه کو بابی میژو وه چه زوړی لی نه که و ته وه . چونکه سهرنجی میژوونوسانی پاش ناو سراو وه کو خودی خوئی له سر راپور دوی دوور له ووردینی وله سر دهااتوو ، که مته رخه می بوو . بوئموونه توسیدید دهنوسی پیش له شه ره کانی پلپوپنز و دواوی نه وه ش که خوئی له کتیه که یدا به یانی ده کات ، هیچ پروداوکی گرنه له جیهاندا رووی نه داوه و رویش نادات . (دی . اچ . کار ، تاریخ چیست ؟ ل ۱۴۵ متن اصلی ، نیویورک ۱۹۶۱)

میژووه کدی له باکوړی هه مه دانیرو دیت هه له ی زوړی تیدایه . به پروای نهو که ناره کانی ده ریای پره ش ۱ خوالئ خوه شجو سامی لهو باوهر دایه که تیکستی سهر وه به شیک له له کتیه که ی تمسره ، من لهو کتیه د ووتاریکی وهام نه یتنی و له سره چاوه یکی دیکه دا که ناویشانی داوه ، نه دیته وه . به نام ناشکرایه که ووتاریکی جیاواز له نو سراو یه کی شه خسی وهو خوالئ خوه شجو یه ، به نام ناتوانی کړتدراوی ته ورات ییت که به راشکاری ووتاریکی یکه یه .

له داوینیی باکووری هه مەدان هه لکه وتوو و له وشوینه که شته هه لکه ونوو هه کانی جیهان وه کو دیتنه کانی خوئی بوو نمونه ئاماژهی پێده کات هه موو مێشکیکی ئاسایی تووشی سه رسوهرمان ده کات که بوچی ئهم هه موو مێژوونوو سه به ناو و ده نگهی سه رده م نووسراوه ئاراست و شیوه ئه فسانه کدی هێرودیت یان کردوو ته په سنی مێژووی ئێران و به پالدا نه وه به و نووسراوانه وه هۆزه پۆژه هه لاتیه کانیان به بی مێژووداناوه و به دووپات کردنه وی ئه فسانه ی ئورارتویی ، حیلکه ی نه سپیک له کاتیکی بیاریکراودا داریوش وه کو به نه چئی سه ره هه لدانی ناویراو به یان ده کن ؟ .

(له عاریستان و به رانه به باژیری بوتو شوتیک هه یه که بو پرسوجو سه به رت به ماره باآداره کان ده رازی نه و شوینه بوم . ئیسکی ئهم گیان له به رانه به راده یه کی زۆر له سه ریه ک کوگا کرابوون . هه ندی له وانه که و ره و هه ندیکی دیکه ی زۆر به چوک و به گو مه ل شوتیک که نه ئیسک و په رسکانه ی ئیدا کو توبه وه له ده ربه ندیکی باریکی کوستانیدا هه لکه وتیو که له پاده شتیکی که نه ره کانی رووباری نیلدا کو تایی پێده هات . کاتی که ماره باآداره کان له چو لایه کانی عاریستان و بۆلایه نی میسر ده فرین ، له ق له قه کان به ریان پێده گرتن و به کوشتنی نه وانه ، نه یان ده هیشت بۆلایه نی ناو ملانه که بفین . عاره به کان نه ئین به ره و هه قازانج و خزه مێکه که نه رخ و روومه تی له ق له قه کان له میسر به و راده یه فراوانه و خه لکی نه و لاته ش دان به راستبوونی ئهم مژاره ده ئین . په نگهی هه موو نه و له ق له قانه ره ش ، لاقیان وه کو دوونا و ده نوکیان چه ماوه و با لکیش و به قه د نا بچلیکیک ؟ ده بی ماری باآدار له ماری ئوی ده چی و با له کانی بی په رن و و نمونه ی با لی شه م شه م کویره ن .) (هرو دت ، تواریخ ، ل ١٤٣)

هێرودیت نه ی ئه و ماره باآدار و له ق له قه ده نووک چه ماوه و په شانه ی بینووه ! ئهم چیرو که ده یسه .

لیمیت که هێرودیت گه رال نه بووه ، و راگه یندنه کانی له م باره وه ئاراسته (١) و له وانه یه که ناویراو به گه رانه وه ی مێژو له گه رپانه گه شیه کانی و لاتاندا که خه لکانی یونان و ئیتالیا زۆر چه زیان لیکردوه ، که سه به تی کردیت و له و ریگاوه ژیا ییت . ووردینی له وه رگرتنی ئه فسانه کان له ته واریخی هێرودیت دا ، که نیوه ی کیه که ی پیکه ی ناوه ، به جوانی بلیمه تی قسه گه رانه وه ی ناویراو نیشان ته دات و نا شکرای ده کات ، خه ریکی دا گیر کردنی هه ست و هوشی بی سه ره کانییه . به شیکی زۆر له "ته واریخ"

ریکو پیک کردنی بی ره وه ری ریوارانیکه که له نه زانین و بی به ری له ناگاداری دنیای کو تدا ، هه موو

١ - به چ شیوه یه ک هێرودیت به مێژوونووس یا گه یوکی سه رزه ویه پۆژه هه لاتیه کان بزانین له حاتی که دایکستی خوا ره و نیشانی ته دات که له ژیا نیدا حو شتری نه دیوو . پێوست نی یه من لیره دا حو شتر به نا سیم ، چونکه یونا نییه کان له گه ل قه باره و هه بکه لی ئهم گیان له به ره نا شانیان هه یه به نا م به خا لکیکی تایه ت ئاماژه ده که م تا بو مان ده رکه ویت که ناویراو (هێرودیت ؟) تازه یه . هه ر کام

له قه دوایه کانی حو شتر ، دوو ران و دوو نه زانان هه یه ! .) (هرو دت تواریخ ل ٢٧٢)

شتیکي نه‌شیاو و نه‌کراویان له‌سه‌رز: ویبه‌کانی ته‌وې پری ده‌ریا و چیاکاندا موکي و مه‌یسور ده‌خسته‌پیش چاو و ته‌مه‌ییری هیلتیستی هیرویدته که ته‌وانه‌ی رازاندووه‌ته‌وه .

ته‌مه‌پیکه‌اته‌یه له‌نووسراوه‌کانی هیرویدته‌دا که گه‌روکيکی یونانی بو ژورجوان رهنکی داوه‌ته‌وه: میژووی رووداوه‌کان تیکه‌ل و پیکه‌له . ژورجارچیروک ووتن جیگای میژو ده‌گرته‌وه و ته‌و چیروکانه‌ش که له له‌شیه‌یه‌که‌وه بو‌شیه‌یه‌کی دیکه‌گوژیووه ، به‌راده‌یه‌که‌ نا‌لوزه که به‌دژواری ده‌تووانین ئامانجه‌کانیان له‌یدک به‌دینه‌وه . سه‌ره‌رای ته‌مانه‌ش یونانییه‌کانی سه‌رده‌می کون عاشقی شتانی ناناسایی و بالکیش بوون و له‌به‌ر ته‌وه‌ی که میسر به‌سه‌رزوینی موعیجات و شتانی پرسه‌رنج ده‌ناسرا گه‌ره‌کیان بو‌شتی ئاسایش به‌شتی گرنگ و ناناسایی بناسین ، یا شتی به‌رزو جیاواز بخه‌نه لای سه‌روی شته‌ئاساییه‌کانه‌وه ، ته‌مه‌خاله‌ش له‌ووته‌کانی هیرویدته‌دا به‌زهی ده‌ره‌که‌وی . ووته‌کانی هیرویدته‌دا ده‌رباره‌ی ئاشوری و بابولیه‌کانیش هه‌رویه ، بگه‌ه‌خراپ‌تریش . له‌کو‌تاییدا ته‌به‌ی ته‌وه‌ش بزانیین که سه‌فه‌ره‌ری هیرویدته‌ له‌پوژده‌لاتدا ژوری نه‌خایاندوه : له‌وانه‌ی سی‌تا چوارمانگ له‌میسر مایته‌وه . خودی هیرویدته‌ ته‌لی سه‌ری له‌بابول داوه‌ به‌لام هه‌ندئ له‌زانیانی نوئی له‌سه‌ر ته‌وباوهره‌دان که هیچ کاتیک له‌وشاره‌ نه‌بووه . هیرویدته‌ ته‌لی ژورجار زانیاری له‌گاهینه‌کان وه‌رگرتووه به‌لام پی‌ناچیت که سه‌ره‌چاوه‌ی لیکو‌تیه‌وه‌کانی له‌بابول و میسر ، له‌پیشه‌وا پله‌به‌ره‌کان بویت ... و دیارنی به‌نووسراوه‌که‌ی هیرویدته‌ له‌سه‌رده‌می کو‌تدا به‌چ‌شیه‌یه‌که‌ه‌ل‌سه‌نگی‌دراره ، ته‌به‌ی ته‌وه بزانیین که یه‌رو‌رای هه‌ندئ له‌زانیان وه‌کووه و "پیر" ، "گروگر" و "ستین" هیرویدته‌ نووسراوه‌کانی کاتی یاری وه‌رشی‌توله‌مپ له‌ناتیا بو‌یونانییه‌کان خو‌تندووته‌وه . هه‌رچه‌ن له‌وانه‌یه‌ که به‌ری‌وه‌چوونی یاریه‌کان له‌چیا ی توله‌مپ گو‌مانی له‌سه‌ریت ، به‌لام ته‌وانه له‌ناتیا به‌ری‌وه‌چو چونکه "ئوسوس" رووداو نووسی بر‌وا پیکراوی سه‌ده‌ی سی‌هه‌می زانی ، ده‌رباره‌ی یاریه‌کانی سالی ۴۴۵ یا ۴۴۶ ی پیش زانی ته‌لی : هیرویدته‌ کتیه‌که‌ی بو‌خه‌لک خو‌تنده‌وه و سه‌به‌ریه‌کی مه‌زنی به‌ده‌س هیئا . (فصل ۸۳ بند ۳-۴) پلوتارک له‌زمانی "دی‌نیل" میژوونووسی ناوداری یونان (سه‌ده‌ی سی‌هه‌م پز) ووتویه: ئاتیه‌کان به‌رانه‌ره‌به‌په‌سن و تاریفه‌کانی هیرویدته‌ ده‌رباره‌ی ته‌وانه . ۱۰ تالان ده‌س‌خو‌ه‌شانه‌یان پیداه . هه‌رچه‌ند ده‌رباره‌ی ئاستی راده‌ی ده‌س‌خو‌ه‌شانه‌که به‌ده‌نیا‌یه‌وه ژو‌ری‌وی کراوه ، چونکه ئاتینیا له‌وکاته‌دا به‌و‌راده‌یه‌ده‌له‌سه‌ندن نه‌بووه که بو‌کتیک ۱۲۰۰۰ ته‌منی ئیستا پیشکه‌شی ناویرا و بکات . به‌لام : اماژئ میژوونووسی ناویرا و ده‌یسه‌لمیتت که شتیک روویداوه و شتیکیش ووتراوه . دیون خری‌سس‌تم ووتویه که هیرویدته‌ بو‌کتیه‌که‌ی هه‌ندی‌پاره‌ی له‌کریتییه‌کان داخواز کرد و چون له‌ولام دا ووتیان که ناویشانی چاک شتیک نی‌یه که له‌بازاره‌کاند کرین و فروشتنی له‌سه‌ر بکرت ، هیرویدته‌ رو‌انگه‌یه‌کی سلبی سه‌به‌رته‌ به‌وانه‌ گرته‌پیش و له‌شو‌تیک له‌کتیه‌که‌یدا ، کاتیک میژووی شه‌ری

سلامین ده‌نوو‌ی خراپی پی ووتوون . (پیرنیا ، ایران باستان ، ل ۶۸ و ۶۹) .

لهواندیه ناوبانگی هیرو دیت وه کو قسه بیزی میژوویی هاوولاتی یونان، که به راسپاردهی مشته ری میژوو ئه لی، سهرنجی ئه رده شیر یه که می بو ریکو بیت کردن و نووسینی میژووید که ره چه له که نامه ی ناوبراو به لمینت، راکیشاوه. ئه مه هه مان ئه رده شیره که تاوانی نووسینی نووسراوه سهخته که ی تاریار همن و ئاراشامی به ستویه، به و ئامانجه وه که هه بوونی وه ها ره که ریک له سر ده می کوندا برژنیتیه قابلی راستیه وه. ئیمه له په یوه ندی نیوان هیرو دیت و سه رچاوه هه وال هینه ره کانی ناوبراو ئاگادارین و ده زانین که میژووه کانی هیرو دیت له پله ی یه که مدا ووتته وه ی شیوه ئه فسانه یی ژیان و داگیر که ریی چوار کهس له پادشا سه ره تاییه کانی هخامه نشیی، و اتا کورش، که مروجیه، داریوش و خه شایار شایه و له گه ل به لگه نامه کانی ده ولتانی هخامه نشیدا هاوده قن. له بهر ئه وه که هیرو دیت له و په ری جیهانه وه بو تا پو کردنی میژووی هخامه نشیه کان هه ولکی وه ها پر هه را و که نگه شه ی داوه، گومانی راسپارده بوونی ئه و میژووه دو وقات ده کاته وه، به تاییدت که به لگه نامه یونانییه کان ئه وان دتیا ن به به ربه ر زانیوه و هیرو دیت قورساییه کی زو رتر به ره که زنامه ی کورش و داریوش ئه دات که له گه ل شیوه ی به تانی به رانه بر به خه شایار شاه ا جیاوازی هه یه. ئه م گریمانه که که هیرو دیت له گه ل زانایانی ئاگادار له وه زع و حالی ئیراندا په یوه ندی هه بووه شه وه ده سه لمینت که ناوبراو زانیارییه کانی له پیتاوی سه هه ر کردن بو روزه لات دس نه که وتوه و ئه یته هو ی ئه م لیکدانه وه یه که پیده چی هیرو دیت له گه ل کهسانی ئاگادار له دراوسیه تی یونان یان نیوخوی ئه ولتاته دا په یوه ندی بووه و له ورژگاوه ده باره ی میژوو و بارودخی ئیران زانیاری ده سکه وتبی. هه ره ها ده شکریت سه رچاوه یه کی ئیرانی نیشته چی یونان له م باره وه یارمه تی هیرو دیتی دابی. هیرو دیت له سه ر راست کردنی ئه م روانگه دا، له کتیی سیه می میژووه کهیدا نووسیوه که زوپوروس (زوپیر) کو ری مگابوزوس (بابوخش) پاش دوور که وتته وه له ولاته که ی له شاری ئانینا نیشته چی بو. هه ره وه ها که ئاگادارین زوپیر یه کی له نزیکه کانی باره گاه کی خه شایار بووه و دوور نی یه به شی له پیکهاته ی میژوه که ی هیرو دیت له ناوبراوه وه وه رگیرایت (هرو دت، تواریخ، ترجمه وحید مازندرانی ل ۴)

کاتی که سه رچاوه که ی هیرو دیت ئه ند امیکی باره گای هخامه نشیه کانه، ئیتر ناتوانین میژووه که ی به به لگه یه کی پرواپیکراو بو هه لسه نگاندنی میژوویی ئه و زنجیره یه بزانی. به ئاشکراییه دبینین هیرو دیت له باره ی هه موشتیک و هه موو که سیکه وه ووتاری مه دانی و تیکه ل پیکه ل راده که یه نی.

سەبارەت بە دەسپێکی هخامەنشییەکان بەشیوەیە کە کە نووسراوە کە ییستون دیسان دەخوێنێت ە' .
 مەن دانیام کە هیرویدیت راستە خو لە ناوەرۆکی نووسراوە کە ییستوندا ناشانەبوو و لەم حالەشدا
 هاوێق کردنی ووردی تەواریخ لە گەڵ ئیدعاکانی ئەم نووسراوەدا دیسانەو هەستیاری و دووبارە
 خوێندنەوێ سەرچاوە و هەوالەکانی پارس ، سەبارەت بە تەواریخی دوایی هیرویدیت . و ئەمە لە
 ناوەرۆکی ئەم چەمکە خوارەو بە دۆرستی خوێ نیشان ئەدات کە روانگەی گشتی (عامیانه) لە
 دەروونی هیرویدیتدا تەنانت لە هەڵسەنگاندنەکانی پێشتریش بەربلایترە و سەرنجی ناوبراو لەسەر
 هخامەنشییەکان ووردبینییەکی پشکێتەرانه و میژوونووسانەنییە ، بەلکو جوێک لە کەسایەتە .

"هەموو خێلە هیندیەکان کە ئاماژەمان پێکرد وەکو ئاژەلان لە بەرچاوی خەڵکەو تیکلاووزیکیان دەکرد . پێستی
 لەشی ئەوانە وەکو یەک و نمونەی پێستی خەڵکی ئاتیویایە . ئاوی (نۆتفە) ئەوانەو کە مەروڤی ئاسایی
 سپی نییە، وەکو پێستی لەشیان پەنگە کە ی پەشە . هەر ئەم حالەتە سەر سوپەر هینەرە لە تیوخەڵکی
 ئاتیویاشدا دەبینرێت . . . لەم چۆڵاییدا جوێک لە میلورە دەژیت کە کە چکۆلە تر لە سەگ و گەورە تر لە پێویە
 نمونەئە ئەوانە کە لە هەرێمە کەراوی دەکەن لە بارگا کە پادشای پارسدا دەتوانرێت ببینرێت ! .
 ئەم گیان لە بەرمانە لە ژێر زەویەو پەشە دەکەن و خاکی و خۆلە کە ی دەپێژنە ئەو لایەنە کە میلورە ئاساییەکان
 دەپێژن و کوکاشی دەکەن . شەکل و شەبەهەتی ئەوانە وەکو میلورەکانی دیکە . (هرویدت ، تواریخ ، ل ۲۶۶) .

خواوەنی ئەو بیرەویریانە سەرەو و زۆربیی مانا تر لەوانە لە ئاستیکدا نین کە بە میژوونووسیان بزانی
 و لە دوخی کدا نازین کە پشکینی پرسی هخامەنشییەکان مەبەستیان بێت . هیرویدیت هەر چەن
 تا کو تایی ژبانی ئەردە شیر ژیاوە ، بەلام یەک وشەی دەربارەی ژبانی دوور و درێژ و پەر پروداوی
 ناوبراو نەنووسیوە ! ئەم باسە پەتوێندی بە خوشەوێستی ئەردە شیر لە دەروونی هیرویدیتدا هەیە و
 ئاشکرا ئ دەکات کە هیرویدیت تەنیا دووبارە نووسینی وێنە چیرۆکی ئەو زانیاریانە بوو کە
 دەووبەریەکانی ئەردە شیر پشکەشیان کردووە تا دێرینەبوونی ئیمپراتوریە کە ی پێسە لمینیت .
 لە گەڵ ئەو شەوا هەموو ئەفسانەکانی هیرویدیت دەربارە ئی بناغە و دێرینەبوونی ئیمپراتوری هخامەنشییە
 مانە و ئەمەش نیشانە یکی تر لە فەشەل بوونی بناغە دانەرانی ئەو ئیمپراتوریە . چونکە لە
 بەلگەنامە و زماندا روشن ئەبینێوە کە هیرویدیت نووسینی تەواریخی ۸۰ سال پاش کورش دەس
 پێکردووە ، بەلام هیرویدیت بوچی لاسایی و لاتانی ئاشور و بابۆلی نە کردووە تەو کە پروداوەکانی سالیانی

ئەردە شیریش وە کو جە ماوەر شتیکیان لەم بارەو: ئەزانیو: ١. ئەبەر ئەوێ ژیا: ئە ژیا: ئیمپراتوریان
 راسپاردە زەینی چیرۆک بێژی مێژوونووس کردووە، ئەگینا ژیان و مردنی یە کەمین و مەزنتزین
 ئیمپراتوری جیهان کە دەسلالت و تواناییەکی ئاناسایی پیشکەش بە مێژوو کرد، شایانی ئەوێ هەبە
 کە زۆرتر لە ئەفسانە و چیرۆک لە بارە ئەوێ بنووسی.

یەکی لە گەرتن تاییە ئە ئەندێهە کانی مێژووی هەخامەنشێهە کان ئەوێهە کە پارسە کان بە پێچەوانە ی زۆرێ
 هێزە داگیرکەرە کانی جیهانە وە هیچ جۆرە شایەتیکی نووسراوەیان بۆسە لەماندنێ ناوێ روکی چیرۆکە کانی پاش خوتان
 بەجێ ئەهێشتوو. هەر وە هائە و خاڵەش جیگای سەرنجە کە پادشاه مەزنە کانی هەخامەنشێ
 بە پێچەوانە ی پادشاکانی ئاشور، بۆ تاپوکردنی کردووە پالەوانانە کانی گۆرەپانی شەریا دیمانی ئە چیروانی،
 فەرمانی نووسینی (سالا نامە) یان دەرنە کردووە. ئێمە چ نیشانە ئە کمان لە رووداوە روژانە کان لە کاتێکی
 دیار کراو دا بە دەستە و ئە ئەبەر نووسێک بە ئەمری پادشا بە ناوانگە کان نووسیستی. (بریان، تاریخ
 ئیمپراتوری هەخامەنشێهە کان، ل ٤٩)

ئەبوونی سالا نامە لە بارە گای هەخامەنشێهە کاند، نیشانی لەبێ مەیلی و نا ناشنایی ئەوانە سەبارەت
 بە ئەرنە کانی روژەلاتی ناو راستە وە ئەبەر و لە هۆکاریکی سەرەکی دیکە کە لە کۆتایی ئەم نووسراوە دا
 ئاماژە ی پێدە کەم. ئە واریخی هێرودیت وە هائیە کە مروف وادەزانی ئەنیا بەرپرسیایەتی سەرنە وە ی
 کەم و کووری ئە گەزنامە ئیمپراتوری لە سەر شانە و ووردینی هێرودیت لە جی گیرکردنی پیشینە ی
 کۆنی هەخامەنشێهە کاند بە ئەنیا پششی بە بەردە نووسراوە کانه و بە سزاو و دەربارە ی سەر هەلدان و
 داگیرکەری روژەلاتی ناو راست لە ئەبەر کورسە و، روونکردنە و ئە ئەبەر، مەگەر پالەدانە وە بە
 ئەفسانە و خەیاڵە، کە ئەوێش ئەبێ بە هۆی گالتە جاری و پێکەنین. بە ئەم بە داخووە روژەلات
 ناسان و مێژوونووسانی خۆدی شتیگیرانە لە سەرنخ و روومەتی ئەو ئەفسانە کە لە پێ دادە گرن و
 بەم جۆرە هاو و لانیانی ئێرانی بۆ گەریان بە دووای مێژووی بە بەلگە و سەلمیدراوی ئێرانی دێرینە،
 لا ئەدەن و ناچاریان دە کەن باوەر ئە ئەفسانە یە کانی هێرودیت بڕوا پێکەن. هێرودیت خراپە ی پارسە کان
 ناخاتە روو و لە هەر شوێنێ کدا بەلگە ئە ئەبەر ئێرانی کە باسی پرسیکی ئێرانی دە کات و هێرودوتس ئاماژە ی
 پێکردووە، دۆستی و وتاری نووسەری ئەو بەلگە ئە ئاشکرا دەبێ. پشکینە دێرینە ناسییە کان و بە تایبەت بەلگە کانی
 بابۆلی نوێ و بەردە نووسراوە کە ی بیستون و بەردە دانا شاهە کانی ئە ختی جەمشید راستی

نووسراوه کانی ناوبراو سه رپاست و پله ی زانست و قوړسایي که سایه تی نه و بهر ز ده که نه وه . هر پروژیک که پتیده پری قوړسایي که سایه تی هیرو دیت زوړ تر خوئی دوتی و کانی به بیري دیننه وه که زوړ به ی زانیاریه کانمان ده رباره ی هخامه نشیه سه ره تایه کانه ، تا مردنی خه شایار شاه له سه ر قسه کانی هیرو دیته وه دانراوه بومان ده رنه که وی که تا چ پراده ی که قه رزداري ناوبراوين . (ع شهبازی ، کورش بزرگ ، ۱۹۷۱) .

وه کو نه لین مندالانی هه نو که یی هم بابدی میژووش ، یاخی بوون له میژووی راسته قینه و تده نانت فروشتنی میژوویش ، هه ر له م باو که وه فیتر بوون . که گه ر ده رپړینی میژووی ئیترانی سدرده می هخامه نشی هه ر نه وه بیت که خودی هیرو دیت له زمانی راو تر که رانی باره گای پارسه وه نووسیویه ، به دو باره کردنه وه ی هه مان چیریک و نه فسانه مروځ ده توانیت دلیا بیت که کورش له هیچمه وه له بی ناو ونیشانی ته واوه وه و به ی نه وه خاوه نی سه رزه وینیک بیت و بی پدیوه ندی میژوویی و جوغرافیایی له تده که به رزاییه کانی ئیتران دا ، له پړ و بهر و آله ت به یارمه تی ده یان یارمه تیده ری جادوویی به سه رهات ، بازی برده وه ته سه ر ته ختی یه که مین ده سه لاتنی نه و کاتنی جیهان .

رووداوینک که له وانه ی ری بکه ویت ، به لام ته نیا به شیوه پیک که له به شی کو تایی هم کتیه دا ده یخمه به رده س . بوچی کورش ؟ - به لکه نامه رتکوینک و رتو ماوه کان : تیکچونی پړ له زه بر و زنگ و دل راو کی نیمپراتوری ناشور له ده ورو به ری سالکانی (۶۱۲ - ۶۱۰ که وتی نه ینه وا) له به رانه بر هیزه کانی میدیا و بابولدا ، هه ندی جار وه کو ریسواییه کی میژوویی یادی لیکراوه . له م باس دی به رده ستماندا به جوانی ده توانین سه ره له دانی کو تو پری پارسه کان له پروژ ه لاتنی ناوړاست و شه ر و پیکدادانی کورشی مه زن - کورشی دووم وه کو رووداوینک تماشا بکه یین که به رسیاره کانمان به پراده ی هه مان تیکچوونی شاردراوه و نادیار ، به رانه بر میژوونوس بکاته وه . له راستیدا ، نه رته شه کانی پارسی به درژیایی دوو ده ده (۵۵۰ - ۵۳۰) به سه رکر دایه تی کورش دووم هه ریمه کانی ژیره سه لاتنی میدیا ، لیدیا و بابولکی نوئی یان داگیرکرد و کردیان به پشه کیه که بو داگیرکده ری و ده سه لاتداری له به رزاییه کانی ئیتران و ناسیای ناوین . چون نه بی سه ره له دانی پرده سه لات و کو تو پریه و ز و ده و له تیک که له کرده وه دا نه ناسراو بوو ، له گوره یانی میژوودا روئن بکرته وه ؟ به چ شیوه ی که هم

هوه له یه که مین پله ی سه ره له دانیاندا وه ها سه رکه و تیککی پړ سه رنجیان به ده س

هینا و تووانیان له ده سیپکی پادشاهی کورشد نه وه موو نامیر و نامرازه هۆنه رسی و
عه قلیبه به کاربین و ده سکه ویتیکی سه رسوور هینه ر وه کو پاسارگادی پی بخۆقتین؟.

میژوونووسیک که بوکاریتیکی درێڅخایه نه ناماده ده پی باش ده زانی که پادشاهی که پرشکو و رووداویتیکی گرنګ و
نهر له میژوودا ، پیوسته ره گوریشی له زابوردوویه کی ده وله مندداچه قی بیت . پولیب میژوونووسی (هینی)
که ناگاداری نه م راستیه په له نووسراو په ک به نیوی "پیشه کیه ک بو میژو" وهیری خوینه رانی ده هیینه وه که بو
تیگه یشتن له و راستیه که ده ولتی بی پیشینه ی روم له چ ریگایه که وه بو داگیرکردن و فهرانه وایی له زۆرینه ی سه رزه ویه
په ناوه دانه کاند ، بو ماوه ی ۵۳ سال سه رکه وتی به ده س هینا ، پیوسته بو سه رده مه پیشووه کان بکه رینه وه .
و دیسانه وه نه لئ ، کاتی خوینه ر چوه ناخی نووسراوه کانمه و یتیر بو تیگه یشتی ره وشتی روئیه کان له ریکوینک
کردنی نه قشه کانیا ن تووشی کیشه ناییت و ده زانی که نه و ده وله ته له چ نامرازتیکی نیزامی و سه رچاو په کی مادی
بو سه رکه وتن له و کاره ساته که ورده که لکی وه رگرتوه و له و ماوه دا یاسا کانی خوئی به سه رده ریا کان و هه رتمه که
ماندا فخرز بکات له سه ر نه م بناغه یه ، بو چونه نیو میژووی پارسه کان ، خوینه ر نه بی بزانییت که سه رکه وتنه کانی
کورش جیاواز و به بی هه بوونی ده وله تیک که له ریک خراوه په کی بته و شه رته شیکی ته یار و په روه رده
کراو ، ده سه لاتی پادشاهی کی جی گیر ، په یه ون دی زور و جوړوا جوړ له گد نه ته وه و پادشاکانی روژه لاتی
ناوراست و (نه ژیی) به ده سه اتوه و بیرکردنه وه به وه ها سه رکه وتیک دوور له راستیه . پیروزی
به ربلناوی له و جوړه ناتووانیت ته نیا به پاچه قاندين و بریاری یه ک لایه نه ی بی نرخ ،
هه بوونی ده وله ته تیکشکاوه کانی بنده ستی کورش پاسا بکات و پیداوستی به وه هه یه که نه و
بی نرخیه روشن و چونه تی نه وانه دیاری بگرت . هه روه ها ناتووانین جیهانگیریه کانی
کورش تاناستی نه م گریمانه ساکار و به جو که نزم بکه یینه وه و بریاری سه رده ستی مافدارانه ی هۆزتیکی
خیوت نشین به سه ر خه لکانی نیشته جی دا ده ریکه ی . به کوژی هه ر جوړه بیرکردنه وه و توژینه وه په کی میژووی
له و جوړه پالمان پیوه ده نیت که باور بکه یین ، سه ره لدان ی کورش نه ته نیا خالی ده سیپکی یه که مین تیمپراتوری
جیهانه که له لایه نی سیاسیه و پاتاییه کی به ربلناوی ، له ده ریا ی نه ژوه تا لیواره کانی (سیند) ی یه که پار
چه و یه ک گرتو کردوه ته وه ، به لکو له هه مان حالدا ناکامی پروسه په کی دوو درېوه که نیمه ده ریا ره چوئیه تیه وه
کوئنه لئ ناگاداری ناتواو و بهرچر و هه لسیپراومان هه یه (پی بریان ، تاریخ تیمپراتوری هخامنشیان ، ۶۵)

له وانه په کورش هۆزه نیشته جیهه کانی نیوان ده ریا ی نه ژوه و لیواره کانی سیندی "یه که پارچه" کردیت ،
به لئام به یوئنه ی سه ره لدان ی پاشتری نه و هۆزانه وه یه کگرتو یانی نه کرد . نه م هه لئ ی بریا نه که بخه ینه
پشت گوی بیگومان بهرخرین به شی کتیه که ی ۸۰ م وه رزه یه که به چه مکی "پیشه کی" نووسراوه و به

هوئی نهوه له روانگه ځي جوړېدو جوړه سدر سوږماني خوئی له سره لدانی کورش و هوکاره پوچوله. که ځي ديارۍ ده کات . ناوړاو که دم به شوي به تووانايي وليها توويده رازاندووه نهوه ، له کوتايي دا هريو سدر سوږماني ده نووسي :

(۸ . ناکام : سدر پراي همو نه مانه ديسان پرسیاريک که له ده سپيکي دم وهرزه دا پيشکه شم کرد" بوچي کورش" ولاميکي دلخوه شکري بوخوئی نه بينييه وه . شتيک که ده تووانريت بکريت ، کو کردنه وي کومه ليک زانياري ناته واو و دويه که که له گهل وينه وه ست دا تیکلار بووه و بهم زانياريانه وه ناکريت ته ناندت سنووري روا لته تي راستيه کانيش تپير بکريت . هه لسه نگاندنې قوناخي داگير کردني ولتان به ده ستي کورش ، له خویدا ده توانيت روشنايه کي تازه بخاته سدر پرسه کان ، به لام لم حاله ته شدا ريسکي پيشداوهری رووداوه کان ، له جوړي نه وانه ځي ديدور سيسيلي له نارادايه که ده نووسي : کورش کوږي که موبجيه و ماندا نا ، کچي ناستياگ پادشاي ميديا کان بوو ، له بويري و هوشمندی و جياوازيه کاني دیکه دا نمونه ځي سدر دم و سده کاني دیکه ش بوو . چوونکه بابي ناوړاي به شيوي پادشاهان په روره درو و لم رتگاهو کورشيويه ده س خستني گه وره ترين ده سکه و ته کان ناماده کرد و ناشکرا و روشن بوو که به هوئی بليمه ته جياوازه کانييه وه "arete" زورتر له ته مدي ده نيواند و له داهاتودا به نه نجامي کرده وي زور گرنه هستا (کتيبي نوهم) ۲۲ .

به هدر حال ثيمه به بي نه وي بمانه وي و هو ديو د ورسي سيلي له پيشه وي رووداوه کانه وي ريکه وين ، نه بي قبولي بکدين که هيچ زانياريه کي روشنمان له ناره زوو و نه نقشه کاني کورش پاش داگير کردني ته ختي پادشاهي ني يه ، و هروها شتيک له و ماوه ۱۰ ساله ځي پيش له شهرې پارس و ميديا که پادشاي پارس بوو ، نازانين . تايا کورش له شهر دا دهس پيشخهر بوو ؟ نازانين ! . چوونکه به لکه نامه کان راسته خو يان به پيچ و په نا لم باره وه نه دون و سدر ده ستي شهر له ساله کاني ۵۵۰ پېز ، به ناستياگوه گري نه دهن وچن سال پاش نه وهش به کروزس وه . تايا داگير که ريه کاني کورش به گويره ځي نه نقشه يه کي داړيز راو و له همو لايه نيکه وه هه لسه نگيرد راو بږيوه چوه يان قوناخه کاني نه و سدر که وتانه له سدر بناغه ځي په کمين ناکامي شهره کان و

به رانبه رکی له گه ل گورینی تاکتیکه کانی دۆژمندا ؟ . ئه مه پرسیکه شاردراوه و نه زانراوه که میژوو نووسانی دیکه شی بو دۆژینه وهی بیانوی داگیر که ریه کانی نه سکه نده و گه شه کردنی نه مپریالیستی رۆما هه لخراندوه ، و ئه مه باسیکه که به لگه نامه پروا پیکراو و فراوانه کان دانی پیدا دهن . (پییر بریان ، تاریخ امپراتوری هخامنشیان ، ل ۹۶ و ۹۷)

یگومان ته نیا له م کتیه و به م شیوهی تۆژینه له بناغی میژوی ئیراندا ههیه که ده توانین ولامیکی شیاو بو سهرکه وته موعجزه داره که ی کورش ببینه وه و یژین ، میژو کاتیک ناوبراو به یاد ده هئینه وه که بابوکی داگیر کرد . به لام چون توانیویه دهره قهت خه رج و مه سهرفی شه ، دابین کردنی لوجیستیکی ، دامه رزاندنی نه قشه کیش ، هیزی نیزامی و به رتبه به ری پیوست ، و به قهولی بریان ، (نامیر و نامرزی هۆنه ری و عه قلی) بو وه ها سهرکه وتیک بیت ؟ . پادشاهی که سهرزه وینیکی نه بووه که سامانی که پاشه که وت بکات ، و شار و بازار و کیلکه یه ک و به ره مه ی که به نیویه وه تا بو نه کراوه ، تا به وه رگرتی باج له خاوه نه کانیان ، پاشه که وتیک بو په لامار و داگیر که ریه کانی دوایی ئاماده کردییت . که وابو له چ ریگایه که وه پیدا و یستییه کانی شه ری دژی بابول و میدیا و لیدیا ، ئیلام ، ئاشور ، و سهرانسری ئیرانی دیرینه ی به ده س هیناوه ؟ . (له ریگای خه یانه ت و کوه ، تا وه ره گیر) له گه ل نه وه شدا ره چه له ک نامه یه ک که کورش بوخوی هه لیژاردوه زور خونه و یستانه تر و سنووردار تهر له وهی داریوش له به رده نووسراوه که ی بیستوندا یه . میژوو له گه ل نیوی کور شدا ته نیا پاش به ده سه یانی ده سه لات ئاشنا ده ییت . له ئاماده بوونی میژویی و سه لمیندراوی ناوبراو ته نیا هاوکاتی گهیشتنی به ده روازه کانی بابول ئاگادارین و به لگه یه ک که راستی میژوی سهرده می ده سه لاتدار یه تی کورش (۵۵۹ - ۵۲۹ پیش زاینی) سه رراست بکاته وه ، به ده سته وه نی یه . ئیستا ئه م ئیمپراتورییه داسه پاوه ده یه وهی ره چه له ک نامه که ی به شیوهی نه ریته کانی هه رتیه که به ناسینی . وه هایه که له گله نووسراوه به ناو ده نگه که ی کور شدا که له بابولدا دۆژراوه ته وه ، ده یخوینینه وه :

"من کورشم ، پادشای جهان پادشای گوره ، پادشای به یژ ، پادشای بابول ، پادشای سومر و نه که د ، پادشای چوارگوشه ی جهان ، کوژی که مبرجیه ، پادشای گوره ، پادشای نانشان ، کوژه زای کورش شای گوره ، پادشای نانشان ، کوژه زازای چیش پیش پادشای گوره پادشای "نانشان له توخمی پادشاهییه کی نه مر ، نه و پادشاهییه که خوادوه ند و نبو خوشیان ده وی و بو شادمانی دلی خوتان ، ده خوازن که نه و پادشاه ییت .

(عبدالمجید ارفعی ، فرمان کورش بزرگ ، ل ۱۸ و ۱۷)

پیشتەر ووتمان که تانسان به شیک له سه رزه وینی تیلام و له ناچه ئی هه نو که یی فارسدا هه لکه و تبوو و ده سه لاتنداریه تی هخامه نشیبه کان به سه ره نه و ناوچه دا ، به هیچ شیوه یکه نه سه لمیندراوه (۱) ، و ریزی ره چه له ک نامه که ئی کورش که له گله نوو سراوه که ئی بابو کدا بو باب و باییرانی نوو سیویه ، له و گله نوو سراوه دا نه بی ، له شویتیکی دیکه دا نایندو زینه وه و ووتی چ میژوو یه ک بوسه رده می ده سه لاتد . اریه تی ئه م هه موو پادشای مه زنه له لایه نی ژمیر یاریه وه له شوینی خویدا نی یه و زویه میژوونوسان به رانه بر نیوی ئه م پادشا مه زنانه به جیکای ته مه نی پادشاهیبه که تیان نیشانه ئی پرسایریان داناوه (۲) چوئه که نیستا ورده کاریبه کانی میژووی ناوه راستی هه زاره ئی یه که می پیش زاینی له میسر پوژده لاتای ناو راست و میدیا و تیلام تاشکرایه به ئام هیچ سه رچاوه یه کی پروا پیکراو دان به ره چه له ک نامه که ئی

۱- کارل مایسلز له کتیبه کهیدا (سه ره له دانی شارستانیه) پراویتی لاپه ره ئی ۱۹۴۱ هه نووسی : (تانسان نیوی خو دا وه ندی ده غل و دان له تیرانی دیرینه دا بو) با لک تیشه که تانسان هه نو که یی ، واتا پارس ، هیتا گرنگترین ناوچه ی به رده م هینه ری ده غل و دانی تیرانه . نه م با سه له پراویتی لاپه ره ۱۹۴۵ ی به رگی دووه می میژووی تیران که میریچ شدا نوو سراوه : تا سال ۱۹۶۹ واده زانرا شوینی تانسان له ده ورو به ری پوژده لاتای شوش هه لکه و تبوو . به ئام هه ره له م سال ده دوکتور جان هانزمان شوینی راسته قینه له ۵۵۰ کیلومتر ی باشووری پوژده لاتای شوش له فارسی هه نو کهیدا دایین کرد .

۲- هه ندی پوژده لات ناس ، ده سپکی پادشاهی تارشام باییره که و ره و ئیده عایی داریوش به سالی ۶۱۵ ی پیش زاینی ده زانن و له به رته وه که ده سپکی پادشاهی داریوش سالی ۵۲۲ ی پیش زاینیه تیوان ئه م دوو ده سپیکه نه یته ۹۳ سال به ییری ده هیتینه وه که داریوش له نوو سراوه که شوشدا راتیکه تانده وه که کانی ده سه لاتنداریه تی خو ی باییره تارشامی له ژياندا دیوه !! به م چو ره تارشامه نه هاوکاتی کورشی یه که م ، تارشام هاوکاتی که میرجیه ی یه که م و ویشاسپ هاوکاتی کورش ، برانه بر ئیده عای ره چه له ک نامه کان ، له ستوریک ی به چوکی تانسان و پارسدا دوو تئو بویه ک سه رزه وین هاوکات پادشای بزرگ و پادشاهی جیهان بوون !

کورشدا ناییت ؟ که و بابو راگه یانده کانی کورش و داریوش که ته لێن پشتا و پشته ئی نه وانه له پارس و تانساندا پادشا بوون ، به رانه بر پرسایری میژوونوسان تا چ راده یه ک خو بان راده گر ن ؟ به لگه ئی بناغیه ی ئیمه ، واتا کتیبه که ئی گیرشمن ، هیچ کاتیک خو ئی له تو زینه وه ئی ره چه له ک نامه که ئی کورش نادات و به گشتی نوو سه رانی میژووی هخامه نشیبه کان زو ره هویان داوه له به چو و کر تین بواریشدا له پراویتی با سه که وه ده رباز بین ، چوونکه هاته نه ئیو با سی ره چه له ک نامه ی هخامه نشیبه کان له هه ره ریگایه که وه له گه ل به رینه دا روو به روو ده یته وه و ته یته هو ئی فه شه لبوونی روو نکر د نه وه کانی چیش پیش

(۶۷۵-۶۴۰ پ ز) کوږ و جیگری هخامنش پله‌ی (پادشاهی شاری نانشان) ی بده‌س هیتابو و ناوچه‌ی هدرچمن چیش پیش له ژیر ده‌س‌لانی نیلام دەرچووبو، له گ‌ل نه‌وشدا نه‌گ‌ر له وته‌ک‌ی هیرویتس دنیابین چیش پیش (د‌رویره‌ی ۶۷۰) ناچار بومل ب‌ده‌س‌لانی میدیاکان له ژیر سه‌رگردایه‌تی فره‌وه‌رتیش-خشت‌ریته دانه‌وتی. ه‌روه‌ها که ده‌زانی، نه‌وپادشایه به‌نامانجی په‌لامارب‌وسه‌رناشور په‌کیه‌تیه‌کی مه‌زنی دامه‌رزان‌دبو. به‌هوی تیکشکانی نه‌م‌خه‌باهه و تیاچوونی خشت‌ریته (۶۵۳)، که پاش نه‌وه هیرشی سکایه‌کان ب‌وسه‌ر میدیا ماوه‌ی ۲۸ سال نه‌ولته‌یان داگیرکرد و چیش پیش له ژیر ده‌س‌لانی میدیا نازاد بو. هاوکاتی نه‌م نالوگ‌زانه، ده‌س‌لانی نیلامیش لاوازبو و ده‌س‌لانی چیش پیش گه‌ش‌ی کرد و ناوچه‌ی پارس-فارسی نیستای خسته‌س‌رولته‌ک‌ی. له‌وانه‌یه چا‌وپروانی و د‌روون فراوانی نا‌وبرا‌و ب‌ویته شانس‌ی تاینده‌ی ده‌ولته گنجه‌که و د‌وده‌وریکی گرنگی له‌م باره‌وه گیراییت. چیش پیش به‌سیاسه‌تیک‌ی ب‌ویانه و له‌همان حالدا پاریزکارانه زوری‌ی سه‌رزویه‌کانی داگیرکرد و تاراده‌یه‌ک که ده‌کرا له شه‌روک‌تیه‌ی نیوان ده‌ولته گه‌وره‌کان خوئی ده‌پاراست، و به‌م شیوه چیش پیش نه‌ندیشه‌ندانده داخو‌ازه‌کانی نیلامی ره‌تکرده‌وه. نیلام له شمش شومو‌کین پادشای باب‌ول پشتی‌ووانی کرد، که له‌لایه‌ن براگه‌وره‌که‌یه‌وه، واتا ناشوربانی‌پال له پادشایی باب‌ول بیه‌ری کرابو. (ر. گیرشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ل ۱۲۵)

نه‌مه ده‌سکاریک‌راوترین شیوه له جو‌غرافیای ه‌ریمه‌که‌یه. له‌ماوه‌ی ساله‌کانی (۶۷۵ - ۶۴۰) دایه، و هیچ جوړه پاسایه‌کی می‌ژوویی نی‌یه و له‌بناغه‌دا ب‌ده‌س‌لات گه‌یاندنی چیش پیش مون‌تاژک‌راوه گیرشمن به‌کوږ و جیگری هخامنشی ده‌زانی. له‌گ‌ل هم‌مو نه‌وانده و له‌به‌ر نه‌وه که له‌گله نووسراوه‌که‌ی کورشدای نیوی هخامنش نه‌براو. گیرشمن نه‌ونیوه‌ی که په‌که‌مین جار له به‌رده نووسراوه‌ک‌ی داریوش له بیستوندا خویندووته‌وه، له‌گ‌ل ره‌چه له‌ک‌ی کورش که له‌گله نووسراوه-ک‌ی باب‌ول‌دا تاپو‌ک‌راوه، به‌شیوه‌یه‌کی ناراست پی‌که‌وه لکاندووه. نه‌گ‌ر هه‌بوون و سه‌ره‌ل‌دانی چیش پیش ه‌روه‌ها که وتراوه، له ده‌سپ‌کی ۶۷۵‌دا به‌راست بزانی، هیچ نه‌بی پ‌ویسته له ده‌سپ‌کی سالی ۷۰۰‌ی پ‌ش زاینی‌دا وه‌کو بناغه‌دانه‌ری زنجیره‌ی هخامنش له‌ثان‌شاندا سه‌ری ه‌ل‌دا بیت. به‌نام پ‌شتر ناگ‌دار بوین که گیرشمن له شویت‌کی دیک‌ی کتیبه‌که‌ی‌دانوسیبووی:

"د‌ره‌اره‌ی پارسه‌کان، نه‌بی بوت‌ری که نه‌وانه له د‌رویره‌ی سالی ۷۰۰‌ی پ‌ش زاینی له‌پارسوماش، که له چیا لاوه‌کیه‌کانی به‌ختیاری له‌روژه‌لانی شوشتر، ناوچه‌یه‌کی هه‌لکه‌وتو له‌م به‌رو نه‌وبه‌ری رو‌وباری کارون نزیک‌ی که‌وانه در‌ژه‌ک‌ی نه‌و رو‌وباره، پ‌ش له‌وه‌ی که بولا‌یه‌نه‌ی باشوور بگه‌ریته‌وه نیشه‌تج‌ی بوون" (گیرشمن،

گیرشمن ده نووسیت که که سیک به نیوی هخامنش بناغی زنجیره پادشاهییه کی بچوکی پارسه کانی له "پارسوماش" که له روژه لاتی شوستر هه لکه وتوو و به شیک له نیلام بوو، دارشت، به لام روشنی ناکاته وه که نو زانیاریه پرنرخانی له کام سه رچاوه وه وه رگرتوو.

هوکاری کیشه و پیکدانه کانی نیوان پادشاکانی نیلام و ناشور، زورجار پیوهندی له گه ل پارسه کانی بابوکدا هه بوو، به م بوئه وه یه که له سه رده سی هووان ئیمنه (۶۹۲ - ۶۸۸ پ-ز)، به پالپشتی داواکاریه یاسایه کانی دهسه لاتاری بایوکی دژی ناشور، سوپایه کی به هیز کوئه کاته وه - و نه مه یه که م جاره که نیوی پارسه کانی پارسوماش ده یستوت، (ر. گیرشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ل ۱۲۴)

کاتی که میژوو نیوی پارسوماش بوئه که مین جار له زمانی هووان ئیمنه ده گیرته وه، که ده سیپکی دهسه لاتاریه تی ناوبراو سالی ۶۹۲ بووه، چون ئه بی ئاغای گیرشمن دیاری بکات که ۱۵ سال پیش له سه ره لانی هووان ئیمنه، هخامنش، که داریوش به میژووی ناساندوو، بناغی ئیمپراتوریه ک دابرتت؟ به م جوړه ئیدعای دووایی به رتیزی که چیش پش، روگهی هخامنش، له ۶۷۵ دا له پارسوماشه وه تا ئانشان، وانا سه رانسه ری نیلامی داگیر کردوو، نادورستی خوئی دهسه لمیتت، چونکه نو نیلامیانه که نو کاته له گه ل ناشوری پرهیزدا ململانیان ده کرد، ژیرانه نی یه که هیشبیتیان هوژکی بچووک و بی ناوینشان، له پارسوماشه وه تا ئانشان داگیر بکات. به م بوئه وه یه ئاغای گیرشمن به پیوستی ده زانی که نیلام بو ناکوکیه ناوه کیه کان هه لخریتت، تا مه جالی میژووی بو چیش پش بره خسیتت که سه رانسه ری نیلام داگیر بکات.

ناشور له ئیدامه ئ شه ره کانی دژی دژمن، هه موو قورسایه کینزای و سیاسی دژی نیلامی لاواز بوو به کاربرد. له لایه که وه سیاسه تی جیاپوهنه وه و بچووک کردنه وه داده سه پاند، له لایه کی دیکه وه نو دهسه لاتارانیه نیلامی پشپانی ده کرد، که به تاج و ته ختی ناشور وه فادار بووایه ن. ئیمپراتوری ناشور به ئیراده ی خوئی پادشاکانی نیلامی ده گوژی. له حاله تیکی پر له دلراوکی وه هادا، که به بوئه ی کیشه نیوخویه کانی نیوان ناشور و نیلام، که زورجار تالوز و دووایی کوتابی پی ده هات و نیلامیه کان به چن کوئه تیکی بچووک دابهش ده بوون، حکومتی بچووک پارسه کان قوتاهی که شه کردنی هه نگار به هه نگاری خوئی ده رباز ده کرد. (گیرشمن، ایران از آغاز تا اسلام، ل ۱۲۴)

له میژوو ده سه کرده که ئی ئاغای گیرشمن ده، که باسی ناکوکیه نیوخویه کانی نیلامیه کان ده کات،

نیشانه‌ی کی گرنگ له چۆنیه‌تی گه‌شه‌کردنی خاونه دووایه‌کانی ئیمپراتوری هخامه‌نشیه‌کان نابین و وه‌کو شتی‌ک که شه‌ر و پێک‌دانه‌کانی چش‌پش و ئیلامیه‌کان بۆ داگیرکردنی نانشان تاشوشتەر ، له بێده‌نگیی ته‌واوی میژوودا نه‌نجام دراوه . چونکه میژوو جیا له پێ‌داگرته‌ک‌ی ئاغای گیرشمن ، بۆشی‌واندنی که‌ش و هه‌وا‌ی ئیلام ، نیشانه‌ی کی دیکه‌ی بۆ سه‌لماندنی راستی پرسه‌که‌ی به‌ده‌سه‌وه نی‌یه . به‌لگه‌نامه‌کانی دیکه‌ ته‌لێن که ئیلامیه‌کان له ساڵی ۷۰۰ تا ۶۴۵ پ- ز له به‌رزترین پله‌ی ده‌سه‌لاتداریه‌تی خویان‌دا بوون و به‌ پشتی‌ووانی کردن له بابل‌ه‌ هه‌میشه‌ پره‌یزترین ئیمپراتوری رۆژ هه‌لاتی ناو‌راستی بۆ شه‌ر هه‌لخ‌راندوه .

به‌رانه‌ر سالتانه‌کانی بابۆکی ، پاش کوچی هوبان نیکه‌شی یه‌که‌م خۆشکه‌زاکه‌ی به‌نیوی ئوشوتروک- نه‌وته‌ی دووم (۷۱۶-۶۹۹ پ- ز) بوو به‌ پادشای ئیلام . له‌ کو‌مه‌لی به‌لگه‌نامه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌دا ، ناوسراو خۆی به‌ پادشای نانشان و شوش و گه‌شه‌ بێده‌ری سه‌رزوینی ئیلام ناساندوه . ئه‌م راگه‌یانده‌ تاراوه‌یه‌ک له جی‌گای خۆی‌ده‌یه . چونکه یه‌ک‌ی له‌و به‌لگانه‌ باسی ه‌یرش‌بردن بۆ سه‌ر کرین- داش ده‌کات . (یوسف مجیدزاده ، تاریخ تمدن ایلام ، ۲۹ ل)

به‌م جو‌ره میژووه‌ک‌ی ئاغای گیرشمن نه‌ته‌نیا به‌ گریمانه‌ی راستبوونی ره‌چه‌له‌که‌نامه‌که‌ی کوروش و داریوش ریکۆپێک کراوه ، به‌لکونه‌ناوسراو ئالو‌زی ئاشکرای ناوه‌روکه‌که‌ی به‌ گو‌ڕینی ر‌وا‌له‌تی میژوو یینه‌ ده‌کات و ته‌نانه‌ت سه‌رنجی گله‌نووسراوه‌که‌ی کورشی‌ش نادات که‌باپه‌ره‌که‌یان له‌ چش‌پش به‌و لاوه‌ ناروات و ته‌ل‌باپیرانی له‌ نانشانه‌وه‌ سه‌ریان هه‌ل‌داوه‌ و ته‌وه‌ش هه‌روه‌ها که‌ ده‌یی‌بین ، به‌هیچ سی‌وه‌یه‌که‌ ده‌رفه‌تی میژوویی و جو‌غرافیایی نی‌یه .

به‌لام ئیمه‌ له‌م سه‌رده‌مه‌ دوور و درێژدا ، شتی‌ک له‌ میژووی نانشان نازانین و له‌ ناکامی کرده‌وه ئیزامیه‌کانی ته‌وسنوره‌ ناگادار نی‌ن . ئه‌م باسه‌ که‌ ئایا پادشاهانی نانشان له‌و کاته‌دا توانویانه‌ له‌ پرسه‌ نی‌وخویه‌کانی ده‌وله‌تانی‌دوور و به‌ردا ده‌ستی‌وه‌ردان بکه‌ن یا نه‌ ، باسی‌کی شی‌اوی لیکۆئینه‌وه‌یه ، به‌تایه‌ت که‌ له‌م ر‌نگاوه‌ ده‌توانین گرنگی و قورسایی سه‌رزوینی‌ک که‌ باپه‌ر و پاش ئه‌و‌بابی کورشی دووم (مه‌زن) ده‌سه‌لاتداری بوون ، ر‌وشن بکه‌ینه‌وه‌ به‌لام به‌ ناگاداری له‌م پرسه‌ که‌ تاسا‌لی ۵۵۳ ه‌یج سه‌رچاوه‌یه‌کی بابۆکی ئامازه‌ به‌ ده‌سه‌لاتدارانی نانشان ناکات ،

ناچارین که‌ ئه‌م م‌ژاره‌ به‌ نه‌شی‌او و نه‌گراو بزاین . (پی‌یر بریان ، تاریخ ئیمپراتوری هخامنشیان ،)

به‌لام ره‌حمه‌تی پیرنیا له‌م باره‌وه‌ له‌ گیرشمن خ‌و‌پارێزتره‌ و له‌ سنووری چی‌روکه‌کانی ه‌ی‌رودیت ئه‌ولاتر ناروات .

وهكو هيروديت نه يژى ته مېنمآله له خيلى پاسارگاديه كانده سريان هدا و هخامنشيه كان پيش له نازاره
 گپريه كى كورشى مېزن به رانېر دووا پادشاي ميديا ، له پارسدا نيسته چې نوون . دهر باره ژى . نه وه كه چ كه سيك
 بناغه دانه روچ كه سايك پيش له كورش ده ساتادار بوون ، نو سواره كاني هيروديت پوښى ده كاته وه كه
 ره چله كى كورش و داريوش و خدشايار شاه ده چته وه سهر هخامنش و پاش كه سايك به م ريزه خواره . دېن
 پادشاي پارس : چيش پيشى يه كدم ، كه مېوجيه ي يه كدم ، كورشى يه كدم و چيش پيش دووم . ليره دا زنجيره
 هخامنش دوو له قى لته ديته وه ، له قى باپيرانى كورشى مېزن و له قى باپيرانى داريوشى يه كدم . له بهر نه وه
 داندرى پادشاهى پارس كورشى مېزن بووه ، ټيمه ته م له قه به له قى سهره كى و له قه كى ديكه به لاوه كى ټيو
 ده نين . وهكو هيروديت ته لى له قى سهره كى ته مانن : كورش دووم ، كه مېوجيه ي دووم ، كورش سيهم (مېزن) .
 له قى لاوه كى ته مانن : نارياره مننه ، نارشام ، ويشتاسپ ، داريوشى يه كدم . ته نه و زانايانه يه كه هيروديت
 رايده گه ي نه ت . (حسن پيرنيا ، ايران باستان ل ٢٢٨)

ناغاي پيرنيا كه له كوكر دنه وى به لگه نامه كوته كاني ميژوى ټيراندا نه تنيا له ناغاي گيرشمن
 خوپاريزتره ، به لكو له وهش بهر پر سايه تى ژورتر و به نامازه نيشانى ته دا كه له پړونلاوى
 راگه ياندنه كاني كورش ، داريوش و هيروديت دهر باره ژى ته م به شى ميژوى هخامنشيه كان
 ناگاداره . كه وايو يه كدم پادشاي بنه مآله كه هخامنش يو و ريزى پادشاكاني زنجيره كه تا ده كاته كورشى مېزن
 ، وهابوو كه راگه يندرا . دژواى له پرسى كى ديكه دايه و هيروديت ته لى : كه مېوجيه بابى كورش له پارسدا
 نيسته چې يو و كاتى كورش له باره گاي ميديا دوور خرابووه ، گه رايه وه بوپارس و چوه كن دايك و بابى ،
 له حاليكدا نېنيد پادشاي بابول به وشيوه كه راگه يندرا ، كورشى به پادشاي نانشان زانيوه و خودى كورشيش
 له جار نامه كى بابوكدا ، باب و بابو گوره و چيش پيشى باپيره گوره ي به پادشاهانى مېزن و پادشاهانى نانشان
 ناساندوه و نه وهش ده زانين كه نانشان به شيك له ليلا م بو . كه وايو جياوازيه كه له نيوان نو سواره كاني
 هيروديتو نېنيد و جار نامه كى كورشدا دهر نه كه وى و ته لته ته پيوسته كه نو سواره كى نېنيد و كورش به راستر
 بزاني ، چونه كه ته م نو سواره نه له كاتى سهره لدانى رو د او كاند تا پركراوه ، له حاليكدا هيروديت نزيكه ي سد
 سال دوواتر نه وانه ي نو سويه . كه وايو ته بى پروامان به وه هبى كه كورشى مېزن پيش له سهره لدانه كه دژى
 ته دژهاك ، يا (دووا پادشاهى ميديا) پادشاي نانشان بووه . ليره دا پرسىريك دپته ناروه ، زنجيره ي هخامنش
 كه له پارسدا نيسته چې بوون ، به چ شيو ته كه بو تانزان گواسترانه وه ؟ . ئيستا به لگه يه كه لم باره به ده سته وه نى به و
 ته م پرسه وه كو خوئ ده مينته وه . به لام ده تانين وها بوئ بچين كه پاش تيكچوونى ده ولته تى ليلا م له لايته ناشور
 باني پاله وه ، پارسه كان له سهره قالبوونى ناشور و ميديا كان به شپره وه ، دهرفته دى داگير كردنى تانزانيان به دوس
 هيناوه ، و همره وها له بهر پيشينه ي كوئى ليلا م وى تاو نيشانى پارس كه له لايته ميدياوه داگير كرابوو .

کوروش به باشی زانیوه که به جیگای پارس خوئی به پادشای نازان بناسیئی. ئم گریمانه راستر ده نوئی، به لّام توژی گومانسی ئیدا ده مئیتته وه. ئه گهرئمه باوهریکی راست ییت، ئه بی ییزین که پیش له داریوشی یه کهم ۱۲ کس له زنجیرهئی هخامه نشی پادشاهیان کردوه، له حالیکدا داریوش له بهرده نو سراوه که ئی بیستوندا ئه لّی: پیش له من ۸ کس پادشاه بوونه و من ئۆهه مین پادشاه له دوو بنه ماله که ی هخامه نشی (پیرنیا، ایران باستان، ل ۲۳۰)

ئه لّیه ته له شوئینیکدا نه بینراوه که داریوش بنه ماله که ئی به دوو بنه ماله ناساندییته به لکو هه میسه ئیوی بنه ماله ی خیری ئه بات: که موجه کوژی کوروش له بنه ماله ئی ئیمه، لیره دا پادشاه بو (۱) بهم جوړه له ره چه له ک نامه ئیدعاییه کانداهه پهری (شیواندنی به لگه نامه کاندوه) له بناغه میژووی هخامه - نشیه کانداهه روو به روو ده بینه وه که هیچ کس نه ئیتوانیوه به جوړیکی شایسته روشنی بکاته وه. ئاغای پیرنیش ده نو سیته که پارسه کان له لاوازی ئیلام سوودیان بردوه و ئانشانیان داگیر کردوه، به لّام بوچی میژوو داگیرکردنی ئیلام له لایهن ناشوره وه راده گه ئینی له باره یی خو به ده سته وه دانی ئانشان به پارسه کان هیچ ئامازه ئیک ناکات و ئیمرو ده بینین که پارس و ئانشان دوو سه رزه وینی جیاواز نین، ده زانین که هه لسه نگاندنی میژوو بهم شیوه تاجر راده ئیک بهی ئرخه؟. بریان به هوشمه ندی تایه تی میژوونوو سیکی نوئی، سووک و ئاسان خوئی راده سستی به لگه نامه میژوویییه کوئه کان ناکات، بهوشیوه که بچینه ئیو لیکدانه وه ی ره چه له ک نامه که ی کوروش و داریوشه وه، چونکه ده زانیت بهم به لگه نامه نه ی ئیستاهه دا کوئی له شه جهره نامه یی هخامه نشیه کان و هه ر میژوونوو سیکی ووردین کاریکی نه کراوه.

پادشاکانی ئانشان (نازان): پارسه کان، له خو یانه وه چه به لگه نامه یه کیان له میژووی خو یانه وه به جی نه هیشتوه. ته نیا شیوه میژوونوو سیکی ئه سه رده مه هه مان ره چه له ک نامه یه که پادشاکان له خو یانه وه به جی تان هیشتوه. داریوش له بهرده نو سراوه به ناویا که ئی بیستوندا، په ئیوه ندی خوئی به بنه ماله یی هخامه نشیه وه، به شیوه ئیکه ره زایه ته نه دانه راتاده گه ئیه ئیت.

من، داریوش، شاه مەزین، شاه شاهان، شاه سه رزه وینی پارس، شاه ولّاتان، کوژی ویشاسپ، کوژی کوژی ئه رسامس هخامه نش، وه ها ئه یزی: بابی من هیستاسپ؛ بابی ئه رسامس، ئاریاره نس، ئس پس؛ هیچ کام له میژوونوو سان سه رنجی ئه م باسه به نه ئیه ئیه تان نه داهه که له راستیدا ووتی وه ئی پارس به واتای میژوویی و جو غرافیه که ئی سه رده می پیش له داریوش، به ته واوی بهی واتایه.

۱- داریوش، نو سراوه که ئی بیستون، ستون اول، دئیری ۲۶.

تس پس ، هخامنش . داریوش شاه وها تدلی : بهو بونه و به یتیمه تدلین هخامنشیه کان . چونکه باپیرانمان له زور کونه و پادشا بوونه . داریوش شاه ته یوی : ۸ کهس له بنه مالدی یتیمه پیشترا پادشا بوونه و من نو هه منیم . نو ، یک له دووای یک یتیمه پادشاهین . (D.B ، یکم بندهای ۲ - ۳) . بهم جوړه نم ره چله ک نامه یه ، له راستیدا دهرغه یتیک به یتیمه تدات له پانتایی زه مند تا ده سیککی میژووی هخامنشی ، نو سرده مدی که پارسه کان هیشتا له سرزه وینی پارسدا بوون ، بگه رینه وه . پیوسته شه و ش بیژین که ره چله ک نامه ی پادشاهی که هیرو دیت له (کتییی حه فتم ۱۱) ده یخاته به رده ، به ته وای روونووسی شه و داریوش نی یه ، چونکه له ره چله ک نامه کدی هیرو دیت دا ریزی پادشا کان له زمانی خه شایار شاه وها یه : هخامنس ، تس پس ، که موبجه ، کورش ، تس پس ، ثاریارمنس ، نرسامس ، هیستاسپ ، داریوش . دوو نو سراه به نیوی ثاریارمنس و نرسامس به ده سته و یه که داریوش ته وانه ی وکو باپر و باپیره گه وری خوئی ده ناسیتیت . ناو بوکی ته وانه بهم جوړه یه : (ثاریارمنس شاه مزن ، شاه شاهان ، شاه پارس ... نم سرزه وینه ی پارس که له ده سستی من دایه - نه سپگه لی باش و پیاوایی بویری هدی ، نه هورا مزدا به منی به خشیوو .) .

(ASH;AMA) به لام نم به لگانه چیگای دلنایی نی یه . له راستیدا ، له لایه کوه ، له باره ی ره سه نی دتی ته وانه وه گومان و دوو دلی ته و او هدی و له لایه کوه ، ووته کانی داریوش به راستی گومان لیکراو ده نویتیت . (بریان ، تاریخ نیمپراتوری هخامنشیان ، ل ۷۳) .

مه به سستی ناغای بریان له رسته ی (نو سرده مدی که پارسه کان هیشتا له سرزه وینی پارسدا بوون) دیارنی یه و نازنین مه به سستی کام پارسه . (پارسوا) له ده ورو بهری ثورومیه ، (پارسوماش) له ده ورو بهری کرمانشان و یا (پارس و پارسه ی) پاش داریوش . له میژوو کدی بریاندا زورتر له چن رسته و ناماژه ی دیکه ، که له شوینی خویدا تیشاره ی پیده کین ، باسیکی گرنگی دهر باره ی ره چله کی هخامنشیه کانی تیډا نایینه وه و ته وانه ش که هدی گومان و نادلنایی له سر وید چکیان دهر باره ی . دیارنی یه به چ هوته کوه گهربان به دووای هخامنشیه کانداهه همیشه له سنووریکی دیاریکراودا زاده وه سستی؟ به پروای من پشتگوی خستنی نم باسه له لایه بریانه وه ترسیکی حساب بوکراوه که نه گدر به ناشکرای به دووای ره چله ک نامه ی هخامنشیه کانداهه بگریت ، نه و کاته ناتوانی شیوه یه کی راست و ره و بو توووسینی دوو باره ی میژووی هخامنشیه کان داپریژیت .

وه ها چاوه پروان ده کریت که مه به سستی داریوش پاش کوتایی سرده میک پر له سستی و لاوازی ده سه لاتیه حکومت ته کدی ، دامه رزاندنی بناغه یه کی نو ی بو پادشاهی پارس و پاساکردنی داگیر

کدریبه کدی به پیوست ده زانی . له بهر نه وه هه لېژاردنی باپیږه گه وړه یه کی (ناسنامه به خش) به نیوی هخامه نش ، نه بیته مژارتکی به نرخ بو پاساکه ری نه وده سکه وتانه وه کو مافیکې رهوا .

له وانه یه که که شوه وایکې وه هادایه که بیری (نه فسانه ی بناعه دانه ر) دیمه نی خوئی نشان ته دات وله و دیمه نه وه هخامه نش نشان نه درت که له ژیر چاودتیری هه لویه کدا په وړه وده ده گرت و گه وړه ده بیت (نه لی ی HA ک دوازه ده م ۲۱) . هه مان په له وړه په تیوه ندی له گه ل ده س لاتی پادشاهی پارسدا به فراوانی نشان دراوه . به لام پرسی هخامه نش له لایه ن خوئی داریوش وه له چه مکیکې کوکراوه و سنووردادا به کاراوه . لیره دا باسی بنه ماله پک . به و واتایه که هترو دیت له ریزی کوته لیک له بنه ماله کانی یونانیدا که لکی لی ودرده گرت ، نه یه ؛ به لکو ته نیا نیونیا نیکه که تاییه تی بنه ماله ی بابی داریوشه و هه ووه ها به م هه به سته ویه که پادشای تازه فه رمان ته دات نه م نشانه له سه ر نووسراوه کانی پاسارگاده وه هه لگو ل و سه خته کارانه بیلگتن به گورسه وه (CM a-b-c- Dm a-b-c) نه گدر ده بیرت که له م نووسراوه دا کورش ته نیا وه کو پادشاه وهخامه نشی ناسیندراوه ، له بهر نه ویه که داریوش ویتوویه کورش له پله ی کیانی سه خته کارانه ی پادشاهی تازه دا جیکیر بکات وخوئی به ده سکاری کردن له ناسنامه ی بنه ماله که یدا ، جوانکاریه کی نو ی بخولقین . ناشکرایه که لیره دا مه به ست له به کاربردنی چه مکې هخامه نشی نامه به به بنه ماله یه کی پادشاهی ، چونکه دیاره که داریوش به په تیوه ندانی کورش به هخامه نشیه کانه وه ، وه کو بنه ماله یه که له (بنه ماله کانی یونان) هیچ شتیک مسوه گدر ناکات . (بریان ، تاریخ امپراتوری هخامه نشیان ، ل ۲۶۹) .

بریان دوو دلی خوئی به بی تاکامیکې دیارکراو ده ژمیرت . که ش و هه وای دله راوکی نیستا له مافیای میژوونو سینی ئیراندا ، هه ووه ها که له داهاتودا ده وتری ، بو ژورینه ی نه و که سانه که ده ویرن به شیوه یه کی جیدی بچنه نیوناعه ی میژووی ئیرانه وه ، نه هیشتوه ته وه و بووه به هوئی نه وه که بریان به ووه ها ده سمایه کی ژیرانه و سه لمیندراوه ، که بو پرسپاره کانی نه و ، ولامیک ئیلا فده شل بوونی ناسنامه ی هخامه نشیه کان نه بیت ، ناهیلته وه . بیگومان نه گدر دیسانه وه له پراگه یانددنی ووه ناراستبوونی خوئی دوور بخاته وه ، ده تووانین نه و خو پراستنه به بایکوه تری بده یین که له به شه کانی کوتایی کتیه که پیشکه شی ده کم .

ئومسته دیش له (میژووی شاهه نشاهی هخامه نشی دا) خوئی له ره چه له کنامه ی کورش نادات . نه لبه ته دووره په ریزی ناوبراو ، وه کو بریان ، له پرووی هوشمه ندیه وه نه یه ، به لکو له ناستی نرمی

زانباریه کانی ناوبراوداڤه . نازانین بوچی ئومستد مژاری هخامه نشیه کانی ههلبژاردوه . کهسپوژی وها بواریک نییه . نووسینی نووسراوه یه کی وها بی مایه که لیکدانه وه کانی له سدر بناغدی نه فسانه ی هخامه نشیه کان دانراوو . خوئی بو نه فسانه یه کی تازه تر گوژدراوه . پشکینه رانی دیکه ش . وه کو دندا یف ، نامولی ، کورت ، و سهوفر خوئیان له قهره ی هه لسه نگانندی ره چه له ک نامه که ند اوه . ته نیا کتیه که یی ئاغای شهبازی ده مینته وه که نیوی کورشی مه زن و یه کی له بئاوکه کانی زانکو ی په هله ویه و به بو نه یی جه نه کانی ۲۵۰۰ ساله ی شاهه نشاهی ئیرانه وه چاپ کراوه و لم حاله ده نه گه ر ناوه رو که که ی زو رتر فو رمی وها و ده نگ ی با نکه شه و ری کلامی جه نه کان ده بینین ، جیگای سه رسو و رمان نی یه .

نزیکه ی ۵۰۰۰ سال پیشتر له باکووری ده شته به رزه کانی ئیران و له پاده شته کانی ئوکرین و که ناره کانی ده ریا ی ره شدا ، خه لکانیک جیهان خواز و شه راشو ده زیان که ناوبانگیان به هیند و ئوروی ده رچوو بو . نه و خه لکانه له ریگای په روه ده کردنی گا وگو ترو کشتو آله وه به ریوه ده چوو و نه ریتی کو مه لگا که تیان باوک سالارانه بو . هه سه ره چه ربه تۆنڊره وه کانیان داده نیشتن و له گه ل ژن و مند آله کانیاندا نه م لا و نه ولاتیان ده کرد (!!!) . نه وانه که وان هه لگراتی به تووانا و سوار کارانی بو یه یون . (ع شهبازی ، کورش بزگ ، ل ۱۹) .

۱- به گشتی دۆزینه وه ی ریگایه ک بو ریگو ییک کردنی بیر کردنه وه میژویه کانی ئاغای شهبازی تاراده ییک دوا ره مه گه ر لیکدانه وه کانی ناوبرا و وه کو : لیسته ی خواردن و ترشیانی که نه چه ئیرانییه کان له سه رده می هخامه نشیه کاند . بکه یین به شایه ت بو دۆزینه وه گرنکیه میژویه کانی . لیسته ی خواردنی روژانه و ترشیانی که نه چه کان ، پاش و ورز و خوتندنگا (!!) . له نان و کوکیچه له گه ل تهره تیزه و ئاغوی که ژودا کولا نه دیویان . ییکده هات خواردنی سه ره کی خه لک نان بو که ئافره تان که نه که تیان ده هاری و ده بانکرد به نان . گوشتی مه ر و بز و مریشکی له خواردنی ئاسایی ئیرانییه کان بو و له کاتی پیوستدا گوشتی خوشت و نه سپ و گویدریوشیان ده خواره و . و ئاو گوشت یان که بایان لی سازه کرد ، هه ندی جار یی کیک و کفته یی (کوبه) گوشتیان به خوئی و توی تهره تیزه وه کوئا و له به رتی خه رده ل به کاریان ده برد ، خو هه تامیان ده کرد . (ع ، شاپور شامبازی ماد و هخامه نشی ، جزوه درس تارخ دانشگاه آزاد ایران)

سال ۱۳۵۴ هـ

هه ره لم پیشه کیه یی کتیه که یی ئاغای شهبازییه دا ، لیکدانه وه ی ناوبرا و له باره ی ده سپیکی شارستانیته و میژوو ئاشکرا ده ییت : گواسته وه یی شارستانیته بو ئیستیه کانی روسیا ، له ۵۰۰۰ سال پیش له ئیستا ، واتا ده سپیکی سه رده می نو ی به ردیندا ، کاتی که میژوو تامیا هیشتا بیده نگه ، نه وه ش به نه و وورده کاریانه وه ، به راستی بیر کردنه وه یی کی دوور له پشکینی میژویی

داخوازده کات ، چوونکه دیارنی یه که ناوبراو نیشاندی داهینانی چهرخی توتدره ویان نارامره وی لهو سدرده مدها چون بو ئیستیه کانی ناوهندی روسیا گواستوهه ته وه؟! (۱) له حالیکدا که پروا کردن به هه بوونی وه ها شارستانیه تیکی کون له که ناره کانی دهریای ره شدا له گهل ناردنی ناراییه کانی روژه لاتی ئیراندا که تیزی خودی نابراوه ، ئه پته هوئی کیشه و نا کوکی .

بتیان په رستش نده کرد به لام هیزه سورشتیه کانیان به خودا ده زانی . وشه ئ خودا لای نه وان داو (دیو) بوو . و گنگترین په زدانیان میهره ئیزده ئی ناسمانی پاک وروشن واگی- خودا وهندی ناگر- بوون . ئم ئیزه دانesh وه کو خه لکانی سه ره وین دایکو و بابیان هه بوو و ناسمان باب و سه ره وری هه سوو خودا وندان ده ژمیردا . هیند و ئورویه کان هه نندی له مه تاله کانیان ده ناسی و وشه ئ ئویس به زمانی نه وان واتای مه تالی (فلز) هه بوو . به ئه سپ ده تیان ووت ئه کواس و زور خوشیان ده ویت . له وانده ئه نه وان هه ئم چوارپی ته جوان و ژیرو به ئه مه که تیان به جیهان ناساندیت . نه وان هه روومه تی باب و ره دین سپیه کانیان بهرز راهه گرت و به ته مه نترین زه لاسی به نه ماله که تیان به پیسه وائی خیزانه که تیان ده زانی . هیند و ئورویه کان که ژماره ی خه لکه کانیان گه لیک بوون ، له ده سپکی هه زاره ئ دوهم دا که وته جموجول و هه سوو روویه ری ئورویا و نیوه ئ روژئاوای ناسایان تیهر کرد (۱۱۱) . (شاپور شهبازی ، کورش بزرگ ، ل ۱۹)

له بهر نه وه ناوبراو دووسال پیشتەر ، له نووسراوه ئه کی سریالدا به نیوی (ارج نامه ی ایرج) ، له ژیر ناوینشانی (ورود پارسیان به تاریخ) باسیکی بئاو کرده وه که ئم جاره ناراییه کانی له روژه لاتوه بو به رزاییه کانی ئیران دهر باز کرد . بو چوونی به و جوړه که به سه ره لی شیواو یوه باکوور و باشوور و روژه لات و روژئاوای جیهان بو دوزینه وه ئ ناسنامه ئ هوزیکی بی ناوینشان تیهر بکات ، ناتووانی خاوه ن ئوسلوب و بیریکی دیاریکراو بیت و له مزاری میژویی دا هیچ جوړه قورساییه کی نی یه . له گهل نه وه شدا به و ئاسته له زانیاری خه لکه ناسی و شارستانیه تی روژه لاتیه وه توخنی رچه لکه نامه که ده که وی ، به لام له کوتایی کاره که یدا و پاش له قوبو دانیکی زور به باسه که و به پارێزگاری تاییه ته وه .

کورشی مه زن له کوه لگای پارسدا سه ری هه لدا (!) دایکی تووی شاهه نشا کانی میدیا بوو . پاوسه کان که خزمی نه زادی میدیا کان بوون و خو بان به ناراییه ده زانی ، له ده سپکی هه زاره ئ یه که می پیش زاینی دا کوچه ری ئیران بوون و له کوتایی سه ده ئ هه شته م پیش زاینی دا له پارسه هه نوو که یدا نیشته جی بوون و تزه تزه ده له تیکی ناوچه بیان پیکه ئتا . به کم فرمان برآی نه وانی که له

میژوودا نیوی براوه، هخامه نش ناوتکه، که واتائی هخا(دوست)ه و مهنش - که تانیستاش له فارسیدا کد لکی لی و رد گیردیت - درست کراوه وله گدل یه کدا واتائی (دوست مهنش)یان هدیّه. له باره ی ئهم زه لامدوه شتیگ نازانین ئیلا ئه وه نه بی که ناویراوه خیتلی ناودار و نازاده ی پاسارگادییه کانش که ملبه رترین (مه بست زوړافه نی یه، به واتائی سه فدرازه - وه رگیر) خیتلی پارسی ده هاته ژماردن. آته لیان به بی نه وی ئاماژ به به لگه ټیډک بکات نووسیویه که هخامه نش هه لویډک په روه ردی کرده وه که ده توانین ئهم چیروکه ش وه کو ئه فسانه ی زال و سیموړغ بنرختین. (ع شاپور شهبازی، کورش بزرگ، ل ۲۸).

روشن بووه کورش، که خوئی شتیکی ده رباره ی پارس نه ده زانی، له کومه لگای پارسدا سدری هه لداوه! ناویراوه به روشنی و ئه وپه ری بوتیره وه یه ک میژوو، یه ک سه رزه وین، یه ک زنجیره و واتائی یه ک وشه بوئو، یه ک تاییه تمه مندی نازاد یخوازانه و مل به رزی و هی تر، بو پایسرانی ئهم سر کرده ریز ده کن، به لّام له کوتاییدا ده نووسن که له باره وه شتیگ نازانین، ئیلا ئه وه نه بی که بیستویانه سه روکی زنجیره که که هه لویډک په روه ردی کرده وه.

له راستیدا هیچ کاتیک میژوونووسانی ئیمه روویه روو بوونه و ټیډه کی په خنه گرانه یان سه بابه ت به وتاره کوته کان نه بووه. زوړینه ی ئه وانه تنیا هه مان بیر هه ریا نه یان به پیتنوو سه شیرینه که یان گه یانوه ته ده مویه یان، و له دووباره کردنی لیکدانه وه کانی هیرویت و هاوینه کانی وه کو (هارولد له مې) و (نالبه شان دور) کوتان نه کردو ته وه و کو نمونه ی سهر وه، به بی پیدایستی به هیچ نیشانه یه ک رآیده گه یه نن که پارسه کان له ده سپیکی هه زاره ی یه که می پیش زاینی دا کوچه ری ئیران بوون، هه رله و کاته وه به خوتانیان ووتو تارایی و له کوتایی سده ی هه شتمی پیش زاینیه وه له فارس نیشته چی بوونه و میژوو یه که مین فرمان ره وای ئه وانه به نیوی هخامه نش ده ناسیت! له وانه یه مبه سستی ئاغای شهبازی له میژوو، نووسراوه که ی داریوش له بیستوندا بووه ئه گینا میژوویه کی دیکه ناناسین که پیش له داریوش، نیوتک له هخامه نش و پارس و تاریا برایت.

به هه ر حال، ناویراوه له سه لماندن ی راستی په چه لکه نامه ی هخامه نشیه کان، واتا نه وه ی که له گله نووسراوه که ی کورش و به رده نووسراوه که ی داریوشدا نووسراوه، به وړاده یه پی داده گریت، که له کوتاییدا هه لسه نگاندنه که ی ناویراوه له بناغدی ناسنامه ی هخامه نشیه کان، به م ئیشاره ی خواره وه کوتایی پی دیت که وینه یه کی دورشم و مانشتی پیوه یه.

پیش له‌وه که باسی له‌دایکبوون و پوره‌ده‌کردنی کوروش بکه‌مین ، له‌جیگای خوټ‌دایه که واتائ ټیوه‌که‌ی کوروش له‌یه‌ک بدرټ‌ده و باسی لی‌ټ‌کرت . یه‌که‌مین شاهه‌نشاہ توخمی هخامه‌نشی کورو یا کوروش ټیوی بووه . ټم ټیوه به‌ټم ده‌قه‌وه له‌نوسراوه‌کانی پاسارگاد دا و به‌زمانی پارسی دیرینه ده‌بینن ، به‌لام له‌زمانی ټیلامی دا کوروش و له‌بابولیدا کوراش نووسراوه و ده‌خوټ‌دراپه‌وه .

له‌ټیوټیوونوسانی یونانیدا ، ټیسکیلوس له‌پرسه‌نامه‌ی پارسی و هیروdotوس له‌یه‌که‌مین که‌سانیک بوون که ټیوی ټم و فرمان‌فرما به‌ناو و ده‌نگه‌ټان وه‌کو کورس برده‌وه . جووه‌کان که‌خوټان به‌نازاداکراوی کوروش زانیوه به‌خوټ‌مه‌ت‌وه ټیوی ده‌بن و به‌کوروش ده‌ټناسن . کوټ‌لی له‌نوسره ټیسلامیه‌کان له‌ریگای ته‌وراته‌وه وه‌کو که‌ساته‌ټیه‌کی به‌خشنده و ژیر و بوټر یادی ده‌کن . (ع‌شاپور شهبازی ، کوروش بزرگ ل ٤١)

سدرچاوه‌ی پاسارگاد سه‌خته‌ټه ، سدرچاوه‌ی ټیلامی و بابولی بو‌ه‌له‌س‌نگاندن نه‌ناسراوه و ه‌دروها ټیوی ټم و کوټ‌مه‌له‌نوسره ټیسلامیه ، که‌له (ریگای ته‌وراته‌وه) له (کوروشی به‌خشنده و بوټر و ...) ټیویان برده‌وه نه‌ناسراو و نه‌نوسراون . له‌گه‌ل ټم‌وه‌شدا ته‌نانت له‌په‌سن‌نامه‌ی س‌دروه‌ش روشن ټه‌ټیته‌وه که‌میژوو ، کوروشی پیش له‌وه‌ی که‌بیت به‌ټیمپراتور نه‌ناساند بووه ؛ چوونکه‌ناشیل ، هیروdotیت ، به‌رده‌نوسراوه‌که‌ی پاسارگاد ، به‌شی هخامه‌نشییه‌کانی ته‌ورات و نووسه‌رانی ټیسلامی ، گشته‌که‌ټان سدرچاوه‌ی پاش کورشن . نایا نه‌ناسراو‌ټکی ر‌ووت که‌له ه‌موو بناغه‌ټه‌کی ه‌ژندری و ټیسه‌سازی ، ع‌قلی و نابووری ټیتنیکی بی‌به‌ه‌رته ، به‌چ‌شیوه‌ټه‌ک ټیمپراتوره‌کوټه‌کانی میژوپ‌وتامیا و ټیرانی ټیکشکاندووه ؟ ناغای شهبازی به‌بی‌ټوه س‌درنجی ټم باسه‌بناغه‌ټیه‌بدات ، (له‌وانه‌ټه له‌روانگه‌ی ناوبراوه‌وه پووجه‌ل) له‌مه‌به‌دوواوه ده‌چټه س‌دروه‌ټینی (له‌دایکبوون و پوره‌ده‌بوونی) کوروش و ده‌س‌به‌داوټینی هیروdotیت و چیروک‌وټزانی کوټ ټه‌ټیت ، و س‌دروه‌رای به‌خشینی ره‌نگ‌وله‌عاییکی توخمی نه‌ته‌وه‌یی به‌وانه ، ده‌یسه‌لم‌ټیت که‌ټم میژوونوسه ټیرانییه‌مان هیچ شتیکی دیکه‌فیر نه‌بووه . به‌ه‌رحال پیش له‌وه‌بچینه س‌دروه‌خنه‌گرتن له‌ره‌چه‌له‌که‌نامه‌که‌ی هخامه‌نشییه‌کان ، پیوسته ناوړیک له‌روانگه‌که‌کانی ناغای پیرنیاش به‌دینه‌وه .

به‌رانبه‌ر نووسراوه‌که‌ی داریوشی یه‌که‌م و نه‌رده‌شیری دووم و سیه‌می هخامه‌نشی ، ویشتاسپ ، ټه‌رشام و ټارماوه‌هنا پادشاه نه‌بوونه . هخامه‌نشیس پادشاه‌بوو به‌لام نه‌وه‌کو کوروش پادشاهیکی س‌دن و داریوشی یه‌که‌میش نابی به‌مه‌زنی بنامه‌له‌که‌ی بزاینن . که‌وابوو ، قسه‌کانی داریوشی یه‌که‌م راسته ، نه‌گه‌ر بیان‌می‌یرین ، ٨ که‌س پیش له‌ټم پادشایونه و جیاوازیه‌ک له‌ټوان گریمانه و قسه‌کانی داریوشدا نی‌یه .

که دواوو ناکامه کدئ نه مده: بنه مالدئ هخامه نشی له ختلی پاسارگاده کانه وه سهری همداده و له پارس نیشته چی بون . دواویی که نیلام لاواز بوو یدکی له پادشاکانی هخامه نشی نانزانی خسته سدر خاکه کدی و خوئی وه کو پادشاهی نانزان ناساند . لیوه دا پرسپارتک دپته ناراه که له کاتی کام یدک له پیشینیانی کورش هم روداوه قوموه . هدرچن که به لگه یدکی ریون و راسته خو بو هم پرسپاره به ده ستوه نییه ، به نام له وهی که کورش له جاپ نامه کدی بابوکدا له خواره وه ناماوی پیده کین ، وچه له کی خوئی نه باته وه بو چیش پیشی دووم و پادشاکانی نانشان تاده گاته ناوبراو و (به ده شوه) پادشاه مه زن ناسراون . نو پهری پیشینی پادشاکان ده چپته سدر چیش پیش دووم و له بهر نه وه نانزان هه یمه نه یدکی میژویی هه بووه خوئی به پادشای مه زن ناساندوه . داریوشی یه که میش له ناساندنی ره گزی خوئی وه کو کورش کاتی ده گاته چیش پیش دووم ، راده وه ستی و خه ترا تیوی هخامه نشی نه بات که یه که م کهس

له زنجیره ی هخامه نشیه گانه . (حسن پیرنیا ، تاریخ ایران باستان ، ل ۲۳۰)

همه هه موو نه و شته ید که تاغای پیرنیا ده رباری بنه مالدئ هخامه نشیه وه ده نیووسی که شیایو تیروانیکی ره خنه گرانه ید . ته گهر له سهری سدرنجی ناوبراو له ووتی رسته ی (داریوش ید که میش له ناساندنی ره گزی خوئی وه کو کورش کاتی که ده گاته چیش پیشی دووم ، خه ترا تیوی هخامه نشی نه بات) رانه وه ستین ، پیوسته یژین که کورش له گلله نووسراوه کیدا تیوی هخامه نشی نه بردوه ، و ووردینی نه و که ژماره ی پادشاکانی پیش له داریوش ، به ۸ ده زانی و داریوشیش نه و ژماره ید دهس نیشان ده کات ، و ههروه ها که کورش سی که سته تی وه کو باب و بایپر و بایپره که وهری ده ناسیت ، زور بالکیشه . دوودلی پیشتر و ۷۰ سالدی تاغای پیرنیا له ره چه له ک نامه ی هخامه نشیه کان ، سهره رزی پیشه نگی هم ووردینی به ناوبراو ده به خشی . له گدل نه وانه شدا تاغای پیرنیا کومدلی باسی خستوته سدر به لگه کان که قسه ی زوری لی ته پیته وه . به ریزان بو پاساگردنی ره قه می ۸ که داریوش رایگه یاندوه ، نه ته نیا له شیواندنی نی و راگه پندنه کان کوناکاته وه ، به لکو ده نووسی که به رانه بر نووسراوه کانی داریوشی یه که م و نه رده شیری دووم و سیهم ، ویشاسپ ،

نارشام و تارپاره منه پادشا نه بوونه . هه رچن ناوه روکی نه و نووسراوه شتی وه های لی نایته وه ، به پچه وانه ، هیچ نه بی نارشام و تارپا ره من له دوو نووسراوه ی جیاوازا خویشان به پادشاه ناساندوه و له بهرته وه که تاغای پیرنیا پروا به سه خته بوونی به لگه کانی نارشام و تارپا ره منه ناکات ، دیاره که به هه ر حال مه بهستی گوینی روآله تی پرسه که ید ، به راده یدک که بتوانی

به دنیاییه وه قسه که داریوش به راست بزائیت و بنو سیّت: (که وابوو قسه که داریوشی یه کهم راست دهر نه چّی، نه کهم ییژمیژمین ۸ کهس پیش له ئه و پادشاه بوونه و جیاوازییه که له نیتوان نه و گریمانه و ووته که داریوشدا نی یه). بادانه وه ئیران ناسان و میژوو نووسانی ئیرانی دیرینه له توژینه وه ی ره کهم زناسی هخامنهشییه کان، شایه تیکسی دیکه یه بو پّی چه قاندن له به نرخ بوونی نه و بنه ماله، وه کو بناغه دانه رانی شارستانیه تی کوئی ئیرانی. ههروه ها که وستهوفر له کتییی ئیران باستاندا که سالی ۱۹۹۳ بلامو بووه ته وه، هه رچهن که ناوه رو که که ی له ریزی روانگه نۆی یه کاندایه، به لام ئیلا دووباره کردنه وه ی مزاره بی نرخه کانی گزنفون نه بی نه چوه ته نیو پرسی ره کهم زناسی هخامنهشییه کان.

(له م حاله دا ئیمه به بروا کردن به وه که نه م که سالیه تیه "کوروش" شیاوی هه م ره جو ره پّی زانییه که، به دووای روشن کردنه وه ی ره چه له کی ناوبراوا کهراوین بوته ره بزائین که نه وه چ که سانییه که و خاوه نی چ تواناییه کی سوژستی و له چه شیوه یه کی په روه ده و فیکر کردن به هه ره مند بووه که توانوییه به و جو ره سووک و ناسان بیته سه ره ور و فرمان په روه ی مروقی نه و کاته. به م بوته وه نه وه ی که ئیستا له م باره وه بی نیومانه ته وه ویا وه ها بیر ی لی ده که ی نه وه که له م باره وه ده زانیین، راید ه که تیه نین. شاهه نشاه کوروش مه زنترین و پرشکووترین پادشاه کانی سه رانه سری ئاسیا بوو. و شایه تی نه م راستیه خۆدی ئیمپراتورییه که تیه. چونکه سنووره کانی له روژه له تاته وه توکیانوسی هیند و له باکویره وه، ده رایا ره ش له روژئاوا وه قیبرس و میسر و له باشووره وه ده که شته حه به شه. و نه م ئیمپراتورییه زه به لاهه، ته دنیا به ئیراده ی تاقانه ی کوروش به رتیه ده چوو؛ و نه ته وه بنده سته کان وه کو مندا له کانی خو ی له لا خوشه و یست بوو و خه مساری نه وانه ی ده کرد. نه م خوشه و یستیه یه که لایه نه بوو و نه وانه ش وه کو بابی خو تان کورشیان خوش ده و یست و لایان به روومه ت بوو. له که ل نه وه شدا، کاتی کوروش کوچی دووایی کرد، مندا له کانی به یه که جاری که و ته گیانی یه کتر، هوژ و خیل و ده و له ته کان یاخی بوون و هه موو شتیک تیکچوو. (یزف و یستهوفر، ایران باستان، ل ۶۳)

له روانگه ی گزنفون وه ناسنامه ی کوروش هه مان سنووری جوغرافیای و لآتانی داگیرکرای ناوبراوه و رتگیایه که بو ره چه له کی هخامنهشییه کان ناکاته وه! له به شی پشودا و وتم که کوروش و داریوش به و شیوه که له ییستون و بابو لدا تاپو کراوه، هیچ شوینه واریکی ره کهم زیان له ئیراندا نی یه و ناتوانین نیشه جی بوونی نه وانه له نانشان، وه کو پادشاه، و ته ناندت له به ای باپیرانیشییه وه، به سه له مندراو بزائین. چونکه له هه له سه نگاندنه کانمان له وه رزی پشودا که شتینه نه و شوینه

که سهرکهوتی کورش بوتهختی تیمپراتوری گه‌وره‌ی رۆژهدلالت ، گوايه له‌پر و يه‌ك‌شه‌وه‌ی رۆوی داوه و بدڵیتم دا که چۆنه‌ته‌كه‌ی له‌به‌شی کوتایی كتیبه‌كه‌دا هه‌سه‌نگیتم . ئیستا ناچارم به‌پێچه‌وانه‌ی داریوش ، كه‌له‌هه‌شت پله‌ی پادشاهیه‌وه‌ سهرکه‌وت ، بو‌دۆزینه‌وه‌ی راستی و نا‌راستی گریمانه‌كه‌ی ناوبراو ، له‌و پلێكانانه‌وه‌ دا‌بەزم . به‌رزترین پله‌ هه‌خامنه‌شه‌ ، كه‌ گومان ده‌كری له‌ ۷۰۰ سال‌ پێش زانیی ، له‌شوێنێکی نادیاردا به‌ره‌ته‌ی تیمپراتوریه‌كه‌ی داریوشه‌وه‌ . بو‌یه‌كه‌م جار نیوی باغه‌دانه‌ره‌ له‌ به‌رده‌ نووسراوه‌كه‌ی بیستوندا ده‌بینن . ۸۰ سال‌ پێشتریش ، له‌سالی ۱۹۲۰دا دوو نووسراوه‌ به‌نیوی ئاریاره‌من و ئارشام ، باپیر و باپیره‌كه‌وره‌ی داریوش ، دۆزرايه‌وه‌ . ئهم‌دوو به‌لگه‌ ته‌نیا به‌زمانی پارسی دێرینه‌ نووسراوه‌ و پێكهاته‌كه‌ی به‌مجوره‌یه‌ :

(ئاریاره‌من پادشاه‌ مه‌زن ، پادشاهی پادشاکان . پادشا له‌پارس ، کۆری چیش پیش شاه‌ ، کۆره‌زای هه‌خامنه‌ش ، ئاریا ره‌من شاه‌ نه‌یژی : ئهم‌ولاته‌ی پارس كه‌من هه‌مه‌ ، خاوه‌نی نه‌سپه‌گه‌لی باش و زه‌لامانی باشه‌ ، خۆدای مه‌زن ئه‌ه‌ورا مه‌زدا به‌ منی به‌خشیوه‌ و به‌ وستی ئه‌ه‌ورامه‌زدا من بوم به‌پادشاهی ئهم‌ولاته‌ .

به‌لگه‌كه‌ی ئارشامیش دووباره‌ كه‌راوی ئهم‌ چه‌مه‌كه‌یه‌ ، و ته‌نیا جیاوازی ئه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌ دێری یه‌كه‌میدا ، له‌شوێنی ئاریا ره‌من ئارشام ، و له‌شوێنی چش‌پیش ئاریا ره‌من دانراوه‌ . ئهم‌ دوو نووسراوه‌ به‌شیوه‌یه‌كه‌ دۆرست كه‌راون كه‌ سی‌خالی گومان لێكه‌راو سه‌رراست ده‌كاته‌وه‌ . وشه‌ی پارس وه‌كو سه‌ره‌زوه‌ینی باوانی داریوش ، نیوی هه‌خامنه‌ش وه‌كو سه‌روکی زنجیره‌ پادشاهیه‌كه‌ و نیوی ئه‌ه‌ورا مه‌زدا ، كه‌ خۆداوه‌ندی ده‌سكردی داریوشه‌ ، نووسراوه‌ خولقینه‌ران به‌ روشنی مه‌به‌ستیان ئه‌وه‌ بووه‌ كه‌ پێشه‌نگی میژوویی به‌م سی‌پریاره‌كه‌وره‌ی داریوش به‌خشن .

سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ له‌ پاسارگادیشدا كۆرته‌ تێكستیكه‌ به‌ پیتی فارسی دێرینه‌ ، ئیلامی و بابوکی نووسراوه‌ : " من کورش ، شاه‌ هه‌خامنه‌شی " .

ئوژن فلان‌دن‌ راید‌ه‌گه‌یینه‌ی كه‌ له‌سالی ۱۸۴۱ زانی‌دا ، لای سه‌رووی نه‌قشه‌با‌ئ‌داره‌كه‌ی پاسارگاده‌وه‌ هه‌مان تێكستی به‌هه‌مان پێته‌وه‌ یینیوه‌ . به‌مجۆره‌ نیوی هه‌خامنه‌ش ، كه‌ به‌رله‌ دۆزینه‌وه‌ی به‌لگه‌ دوو‌لایه‌نه‌کانی ئاریا ره‌من و ئارشام و به‌رده‌ نووسراوه‌ كۆرته‌کانی پاسارگاد ، ته‌نیا له‌ نووسراوه‌كه‌ی بیستوندا یینراوه‌ . شایه‌تیکی كۆتتری دۆزیه‌وه‌ و نات‌ه‌واویی گه‌له‌ نووسراوه‌كه‌ی کورش كه‌ نیوی باپیره‌كه‌وره‌ی ناوبرای تیدا نه‌بوو ، قه‌ره‌بوو كرده‌وه‌ . به‌لام گری‌كۆیره‌كه‌ لێره‌دايه‌ كه‌ کاتی کورش ،

ناریارهمن و نارشام ، هیشتا پیتی پارسی دیرینه‌مان نه‌بووه که نه‌وان ثم نو سراواندهی پی بنووسن .
میژوونوسان نووسینی وها پیتی که کاره بناغیه‌کانی داریوش ده‌زانی .

(سدره‌ای نه‌وش له‌سدر وینه‌ی دیله‌کان نووسراوه‌گلیک دیسان به‌پیت و زمانی نیلامی نووسراوه .) به‌لام بابولیش له‌ریزی تیمپراتوریه‌که‌دا بوو و به‌و بوتنه‌وه داریوش فه‌رمانی ده‌رکرد که له‌لای چه‌پی به‌شیک له‌و بهره‌ده‌لکه‌نراوانه و له‌به‌شی به‌رزتری زناره‌که ، جیگایه‌ک بو تیگستیک بابولی ناماده‌بکن و به‌زمانی بابولی له‌سدری بنووسن و بو نووسین له‌سدر وینه‌ی دیله‌کانیش شوینیک ه‌ره‌به‌زمانه له‌به‌رچاو بگرن . به‌لام شاه هیشتا دلخو‌ده‌ش نه‌بوو . که‌شیک پرقه‌تیران بوو . له‌ربانی تیمپراتوریه‌کی جیهانی له‌خوینه‌و پیتی بو نووسین نه‌بوو و ته‌نیا له‌پیتی نه‌ته‌وه‌کانی بنده‌ستی که‌لکی وهرده‌گرت . که‌وابوو داریوش فه‌رمانیک بو نووسره‌کانی ده‌رکرد تا به‌زوت‌ترین کات پیتی نووسین بو تیمپراتوری پارس دابه‌ئین . ثم نووسره‌انه نیلامی بابولی و نارامی بوون . زمانی ته‌وانه جیاوازی زوری له‌گه‌ل زمانی فارسی کو‌نده‌ا ه‌به‌وو . زمانی بابولی و نارامی له‌بنه‌ماله‌ی زمانه‌سامیه‌کان و په‌یوه‌نییه‌ک له‌نیوان زمانی نیلامی و زمانه‌کانی دیکه‌دا هیشتا نه‌دو‌زرا‌بووه‌و . به‌لام زمانی فارسی یه‌کی له‌زمانه‌ه‌ئند و ئوروپیه‌کانه . نووسره‌کان بو ثم زمانه‌^{۳۷} نیشانی (پیت) بزمار ی‌تان داهینا . پیکه‌اته‌یه‌ک له‌نیشانه‌سدره‌کی و ده‌نگداره‌کان . پیتی تازه له‌بهر تاییه‌تمه‌ندی زمانی نووسره‌داهینه‌ره‌کانی ، پیتی یه‌کده‌س نی‌یه . ئیستا پی‌ویسته که کارنامه‌ی گه‌وه‌ی داریوش ، به‌پیتی نو‌ی فارسی دیرینه و به‌زمانی دیرینه ، خراپه‌سدر یادنامه‌کانی داریوشی م‌زن له‌یستوندا . به‌لام ئیتر شوینیک بو نووسین نه‌مابوو! . پاش ته‌وه داریوش فه‌رمانیک دیکه‌ی ده‌رکرد شوینی ژیرپوه‌ری وینه‌ی دیله‌کان سافوسول بکن و نووسراوه فارسیه‌ دیرینه‌کانی تیدا بنووسن . وه‌ستاکاره به‌رد تاشه‌که به‌ زانیاریه‌وه ته‌وشوینه‌ی به‌جی هیشتبو له‌لای سه‌روویه‌وه چه‌درز وقلشی سو‌رشتی له‌ته‌خته به‌رده‌که‌دا دو‌رست بوو بوو و راده‌یه‌کی به‌رچاو ناوی تیدا سه‌روخوار ده‌وو . له‌بهر ته‌وه نووسراوه فارسیه‌که تووشی فه‌وتان بووه . پاش ته‌وه ئیتر شوینیک بو نووسین نه‌مابوو . داریوش له‌و به‌شه تازه‌ی به‌رده‌که‌دا ده‌لی : که پیتی نو‌ی داهیناوه (DB , 70) . له نووسراوه‌ی ته‌نشتی دیله‌کانیشدا دیاره که تیگسته بزماریه‌که‌ی زمانی فارسی دیرینه له‌پاستیدا له‌قو‌ناخی دووایدا خراوه‌ته‌سه‌ر گاوناهه‌سی زمانه‌که . چونکه سنوورداربوونی که‌شی نووسینه که به‌ته‌واوی ده‌بینریت . به‌تایه‌ت نووسراوه‌ی چواره‌مین دیل ، فره‌تو‌رتس (فارسی دیرینه : خشت‌رته) له‌سدر جلوه‌رگ له‌خوارپشتوینه‌که‌یه‌وه نووسراوه وله‌لایه‌نی راستی له‌شیه‌وه تاده‌گانه‌ زمینه‌ی نووسراوه‌که ، دره‌ی ه‌په‌ و ته‌مه به‌و واتایه که چ شوینیک بو نووسین نه‌مابوووه) . (هاید ماری کخ ، از زبان داریوش ، ل ۲۵ - ۲۳) به‌رته‌سکی رووه‌ری نووسینه‌که که تیگستی فارسیه‌کو‌نه‌ت‌یان تیدا نووسیه‌و ، روومه‌تیکی جوان به‌لیک‌دانه‌وو.

کدی خانمی کوڅ ته به خشی . یتکومان ته گهر پیش له داریوش . پیتی بزماری فارسی باستان
 هه بواپه ، نیمپراتور چیروکه کدی له شوینیکې باشتردا دهنووسی (۱) . توژینه وهی زور هدی که
 سهره لدانی پیتی بزماری فارسی دیرینه به سهره تای داگیر کرده کدی داریوشه و گری ته دن و
 هیچ کام له پشکینه رانی نوئی ئیستا که ، نووسراوه کانی ثاریاره من و نارشام و هروه ها دیری
 کوژته نووسراوه کدی پاسارگاد به شپوه پیتی بزماری فارسی دیرینه به راست نازان . پیتی که
 تنیا زمان حالی نووسراوه به ردینه ی پادشاکانه و له به لگه نامه فوریه کاندای چو شپوه واریکی نی یه .
 (دو نووسراوه به شپوه کانی ثاریاره منس (ثاریاره من) و نهرسامس (نارشام) به ده سمانه وپه که
 داریوش نه وانه ی به پایسر و پایسر گهره ی خوی دهناسیتی . به لام هم به لگانه نه ونده جیکای دنیایی نین .
 له راستیدا له لایه که وه دهریاره ی په سن بوونی نه وانه وه گومان و دوو دلی ته واه په و
 له لایه کی دیکه وه ووته کانی داریوش ، خوی گومان لیکراو ده که ونه پیش چاو . (بریان تاریخ
 نیمپراتوری هخامه نشیه کان ، ل ۷۲)

له حاله دا دیارنی یه که نووسراوه کانی ثاریاره من و نارشام ، وانا پایسر و پایسر گهره ی
 داریوش ، که له نووسراوه کاندای خوی به "پادشاهی پارس" دهناسیتی ، له بدرچی ته بی له
 همداندا بدوژرته وه ؟ گیرشمن دهنووسی :

جیکری ثاریاره من ، کوژه کدی نارشامه بوو که نه وه به لگه نامه زپینه کدی ماوه په کی که مه له همداندا
 دوژراوه ته . نارشامه وکو بابی خوی به شاه مزن ، شاه شاهان ، شاه پارسه ، کوژی ثاریاره من ، دهناسیتی
 و ناوه روکی به لگه که له گدله ته وه ی بایدای جیاوازی نی یه . ده کری که کورش هم دوو به لگه نامه پله نیو
 به لگه نامه کانی یاره گای نیمپراتوریدا بو همدان گواستیتوه . تیمه هم پرسه له شایه تی ته وراتوه زانیوه .
 (گیرشمن ، ایران از آغاز تا اسلام ل ۱۳۱)

ثاغای گیرشمن روشتی ناکاته وه که بوچی کورش به لگه ی زپینی دوو داواکاری پادشاهی پارسی ،
 که به رانه ر گله نووسراوه کدی بابول له راستیدا کورش دانی پیدا نه ناوه ، له په چدله ک نامه کدی کورش
 له بابولدا نیو نه پراوه ، له گدله خویدا وه کو "به لگه نامه ی نیمپراتوری" بو همدان گواستیه ته وه ؟ .
 ۱. هروه ها که له نووسراوه سی زمانه کانی تخی جمشید و تنانته له دیری نووسراوه سی زمانه سه خته کدی پاسارگاد و نووسراوه سی
 زمانه کانی سهره مانای دوا پیدا ، له همدو شوینیکدا پیتی بزماری فارسی دیرینه پیشتر له پسته کانی دیکه نووسراوه کوتایی هم پسته
 له نووسراوه کانی بیستوندا به ناسانی دهیسه میت که له دهیسی کار له سهره نووسراوه کدی بیستون ، هم پسته هیشتا دانه ها توه .

نه گدر بدلگه نامه ی له و جوړه به وړاده په پرنځ بواښه ، هېچ نه بې له پرده چله ک نامه که ږدا ثامازي بهم دوو پادشا مه زنه ده کړد . له هه مان حالدا ته وراتيش روښنايي نه خستوه ته سدر گواستنه وه ي بدلگه کاني ټيمپراتوري بوه همدان ، هه روه ها گيرشمنه پرواي پي په . گيرشمنه نانوسيت که نه و مه به سته ی له کام به شي ته ورات وه رگرتوه ، به نام له وانه په مه به ستي ناوړا و تم ثامازي ته وراته ييت . (نه وکاته که داريوش پادشا فرماني دا کتيب خانه کي بابول که بدلگه نامه کاني ټيمپراتوري ږدا ده پاريزدرا ، پيشکين . له کوټاييدا له کوڅکي ټيکباتانه که له سهرزه ويني ميدياکاندا هه لگه وټيو بدلگه ټيکي تو مارکرايان دپته وه که ږدا نو سربو : له سالي يکه مي پادشاهي کوردا ده باره ي مالي خودا له نورشليم تم فرمانه له لاي تن پادشاهه درچو . (عهد عتيق ، عوزرا ، ۱۳ : ۶۰)

به نام تنانده لم چپړو که شدا ده بينين که ته ورات ، بابولي بو پاراستني بدلگه نامه کان ده س نيشان کړدوه نه وک همدان . ديسان تم گريمانه که همدان ناوړندي پاراستني بدلگه نامه کاني ټيمپراتوري ييت ، بوچي له گډل تم دوو بدلگه زرينه بدلگه ي دپکه نه دوژرايږه ؟ نه گدر ييژين تم گنجينه له گډل ره وتي زه منددا که وتوه ته بهر په لاماري دزو تالانچيپه کان له وانه يه نه وانه ش به بوږني سه خته بووني تمو بدلگانه زرينانه ، نرختيکي وه ها يان بو دانه ناوه ! . له کوټاييدا نه گدر قبولي بکين که نه و روپه له تالونويانه ، کورش له پارسه بو همدان گواستني په وه ، بوچي داريوش بدلگه ي گريدراوي باپيراني ، که له نووسراوه کي يستوندا وه کو پادشاه يادي ليکړد بوون ، بوټاوه ندي ده سه لاتداريه تيخوي له تده ختي جدمشيدا نه گواسته وه ؟ و له بهر نه و گله نووسراوه کي کورش له بابولدا به پيتي بزماري بابولکيه ، ناتوانريت پروا به وه بکريت ټيمپراتوريه کي سدرکه وتوو ، که به پيتي فارسي دزينه (نه گدر نووسراوه کاني پاسارگاد به سدرده مي کورش بزاني) ناشنا بووه ، باسي سدرکه وټه کاني خو ي به پيت و زماني نه تده دا گيرکراوه کان بنووسي و له کوټاييدا نه و پرسه ي که داريوش نه لي ، کاتي ده سه لاتداري خو ي ويشناسبي بابي و نارشامي باپيري ، هيشتا زيندو بوون :

(به ويستي نه هورامه زدا بابي من ويشناسب و باپيرم نارشام هه دوو کيان زيندو بوون ، کاتي که نه هورامه زدا مني کړد به پادشاهي تم ولاته . "نووسراوه کي داريوش له شوش DS۲ ، بند ۴")
داريوش له سالي ۵۲۲ ي پيش زابني و کاتيک ۳۰ سال له تده مني ټيپر بووگه يشته تده ختي پادشاهي .

هەر وه‌ها خوێ ده‌لی، له‌وسه‌رده‌مه‌دا ویشته‌اسبی بابی زیندو بووه‌ و به‌ پادشا ده‌یتاسیته‌ی .

(داریوش شاه‌ ته‌لی : ٨ ک‌س له‌ توخمه‌ی ته‌مه‌ پادشا به‌و . من نو‌ه‌مین . ته‌مه‌ ٩ ک‌س پشتاو‌پشت پاشاهین) .

(ک‌یبه‌ ییستون، ستون ١٠ بند ٣)

چو‌ن چو‌ته‌ که‌ له‌ سه‌رده‌می ژبانی پادشاهیک‌دا کو‌ره‌ که‌شی ته‌بی به‌ پادشا و ته‌گ‌ر ئارشام، واتا باپیری داریوشیش، له‌ هه‌مان کاتدا زیندو و پادشا به‌و، به‌په‌چه‌وانه‌ی باوره‌ که‌ی سه‌عه‌ی شیرازی، سی سو‌گ‌تان له‌ یه‌که‌ هه‌ر ته‌مدا گونجاو‌ و هه‌چ به‌و‌نکردنه‌وه‌یه‌که‌ که‌ دوو پادشای زیندو ده‌سه‌لات بو‌کو‌ر و کو‌ره‌ زا که‌یان به‌گو‌ژنه‌وه‌ په‌سه‌نک‌راو‌ نی‌ه‌ . له‌ به‌ر ته‌وه‌ وه‌ها به‌و‌داو‌یک‌ به‌و‌ شیوه‌ له‌ می‌ژو‌دا به‌ی پشه‌ینه‌یه‌، هه‌چ نه‌بی پته‌سته‌ به‌رو‌شنی به‌و‌سم که‌ داریوش له‌ به‌رده‌ نو‌وسراوه‌ . که‌ی ییستوندا و له‌ هه‌موو هه‌له‌ سه‌ره‌ که‌یه‌ کاندای قسه‌ی راستی نه‌کردوه‌، هه‌رچه‌ن که‌ جار به‌جار ووتیه‌ که‌ "من راستیم خواه‌ ده‌وی" . پیرنیا له‌ ک‌یبه‌ی "ژبانی ده‌ینه‌دا" له‌ په‌ره‌ی ٥٢٢ له‌ زاری هیرویدیت و قه‌ولی داریوشه‌وه‌ ده‌نووسی : "له‌و شو‌ینه‌دا که‌ درو‌ پته‌سته‌ ته‌بی درو‌ بو‌تری، چو‌نکه‌ مه‌به‌ست له‌ درو‌ و راست یه‌که‌" !

هه‌شتا ته‌بی سه‌رنجی خا‌لیکی دیکه‌ به‌هین : ته‌گ‌ر داریوش له‌ ٥٢٢ پشه‌ زاینی‌دا، پادشایه‌، ده‌ک‌ری ویشته‌اسبی بابی ده‌وره‌یه‌ری ٥٥ سا‌ل و ئارشامی باپیری ٧٥ سا‌ل له‌ ته‌مه‌نیان ته‌ی په‌ر بووه‌ . له‌ مه‌اله‌دا پادشاهی ئارشام که‌ پادشاهی مه‌زن و خا‌ونی و‌لاتیک‌ که‌ ته‌سپه‌گ‌لی چاک‌ و زه‌لامانی چاک‌ی هه‌بوو، هاوکاتی ده‌سپه‌کی پادشاهی کور‌ش و پادشاهی ویشته‌اسب، له‌ کو‌تایی پادشاهی کور‌شدا بووه‌، که‌ خو‌ی به‌ پادشاهی ئانشان ناساندوه‌ . له‌ به‌ر ته‌وه‌ که‌ ئانشان له‌ ده‌ور و به‌ری پارسدا هه‌لکه‌وتوه‌ (وه‌ کو‌ئه‌لێن)، پادشاهیک‌ وه‌کو‌ کور‌ش که‌ خو‌ی به‌ پادشای چوارگو‌شه‌ی جیهان زانیوه‌ و هه‌روه‌ها که‌ ده‌ زانی‌ن باپیری خو‌ی (له‌لایه‌ ن دایکه‌یه‌وه‌) له‌ پادشاهی می‌دیایه‌ی به‌ری کرد، چو‌ن (پادشاهی مه‌زن و پادشاهی جیهانی) له‌ پا‌ل ده‌ستی خو‌یدا قبول‌ کردوه‌؟، ته‌نانه‌ت ته‌گ‌ر خزم و ک‌س و کاری ته‌وه‌ش بو‌یته‌ن .

(ناستیاگ سو‌پای ناماده‌کرد و به‌مه‌به‌ستی شه‌رو‌سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر کور‌ش پادشای ئانشاندا به‌رکه‌وت . سو‌پای می‌دیای ده‌ی ناستیاگ ده‌رکه‌وتن و ناو‌راو‌ خراپه‌ به‌ندیخانه‌ . ته‌ویان راهه‌ستی کور‌ش کرد . کور‌ش به‌ هه‌مه‌دان به‌رکه‌وت . زێر و زیو و که‌رسه‌ و هه‌موو ده‌سه‌که‌وته‌کانی بو‌ ئانشان هه‌نارد ...) (پی‌یر بریان تاریخ امپراتوری

ئەگەر من بەرپادایە کەمترخەم بووایەم کە بووتە کە ئیروودیت بگەڕێمەوە، ئەوکاتە زۆر پەریشان ئەبوم، چونکە ئیروودیت، ویشتاسب بابی داریوش بە پادشاه نازانی و ئەلی یەکی لە سەربازەکانی کورش لە شەری ماساژتەکاندا بوو و دەنوو سی کە لەبەر خەوینیک کە بە داریوشەو دیووی ویشتاسبی خستبوو بەرپرسیار و لیکوینەو!

پاش ئەو کە لە پەرووباری جەیحون پەڕینەو، کورش لە سەرزەوینی ماساگتەکان خەوی لیکەوت، لە خەوندایاریوش کۆری ویشتاسبی بینی کە دوو باسک لە سەر شانی رووبوو. و باسکیکی لە سەر ئاسیا و باسکە کە ئی دیکە سیبەری خستبوو سەر ئورپا. کۆرە کە ئی ویشتاسب، کۆرە زای ئارشام لە بنە ماله ئی هخامنشی و ئیوی داریوش و لە و کاتەدا تەمەنی ۲۹ ساڵ و هیشتا نەگەشتبوو مەرجی سەربازی. کاتییک کورش خەبەری بوو، سەبارەت بە خەوێ کە تووشی دڵەراوکی بوو و وەها لە یەکی دایەو کە پەرووایکی زۆر گرانی لە پیشدا. پاش ئەو ویشتاسبی بانگیش کرد و بە مەبەستی ووتوێ ناویراوی برده سووچیک و ووتی: ئە ئی ویشتاسب، بۆمن پۆشن بوو، تەو کە کۆرە کە دژی من و تاج و تەختە کەم خەریکی ئاژاوە گێڕیە. سەرچاوی هەوڵە کەش کە بە هیچ جۆرێک گومان لیکراو نیە، باسی دەکەم. دۆی شەو کاتییک نووستبوو و خۆداوندان هەمیشە من دەپارێزن، کۆرە وەرکەتم لە خەودا دیت کە دوو باسک لە سەر شانی رووبوو. باسکیکی لە سەر ئاسیا و باسکیکی لە سەر ئورپا سیبەری خستبوو. بێگومان نیشانە ئی ئەم خەو ئەوەیە کە ئەو دژی من خەیاڵی سەر هەڵدانێ هەبێ. لەبەر ئەوە پیوستە تو بۆ ئێران بگەڕیتەو و کاتی من لەم شەڕ بە سەرکەوتویی گەرامەو ئەو گەنجه بۆلی پرسین بێتیتە خەزەمە). (ئیروودیت، تواریخ، ترجمه وحید مازندرانی، ل ۱۰۱)

بەم جۆرە پەچەڵە کە نامە ئی داریوش بەرانبەر بە پەچەڵە کە نامە کە ئی کورش نادۆرست دیاری ئەدا و لەبەر ئەوە کە ئیمرو، بە هۆکاری جۆرە جۆرەو، لەوانە نادۆرستی سەرسوور هێنەری سی نووسراو ئی ئاریارە مەن، ئارشام و کورش بە پیتی بزماری ئێرانی دێرینە (۱)، تێتر لە دۆرستی دوو بەلگە نامە ئی ئاریارە مەن و ئارشام و بەردە ووسراو کە ئی کورش لە پاسارگادا هەواییک نیە و لە سەختە بوونی ئەم بەلگانە کە بە تایبەت بۆ پێشتەوانی پەچەڵە کە نامە ی بەردە نووسراو کە ئی داریوش

لە ییستونداخو لقی ئێران، گومانیکمان نامینیت و بەبێ جیاوازی میژوونوسانی نوێ نادۆرستی

ئەوانە دووپاتی دەکەنەو. کەوابوو سەنیدەتی زنجیرە پادشاهیە کە بۆ لکاندن بنە ماله کە یان بە

۱ - لەبارە ئی ئەم هەڵانەو سەرنجی شارپ بەدەن لە پراوتی خواوەندی ئەو نووسراوانەدا.

بناغه دانهریک ، سهرزه وینیک و یه ک خودا و بوسه لماندنی پیشینه یه کی دور و دریزی پادشاهی له بنه ماله که یاندا ، ۲۵۰۰ سال پیشتر به خولقاندنی به لگه یه کی سه خته هه لده ستن ، پووجه ل ده بیته و ده توانین کورش به یه که مین پادشاه بزاین که له هوزیکوه سهری هه لداوه که سهرزه وین و هدریمیک بو نه وانه ناناسین .

همیشه نهم نیدعای داریوشه کی شه ی لی بوته وه که خوئی به نه مین پادشاه له بنه ماله ی هخامنهشی زانیوه ؛ چونکه نه که نیدعا که راست بوایه ، نارشام و نارپاره منه ، بایر و بایره گهره ی نه وده بوون به نه مین پادشاه ، له حالیکدا هاوسهرده می کورشی (مهن) و که موبجیه یه که م بوون و به شایه تی به لگه فورمیه که ی کورش ، که موبجیه یه که میش پادشاه بووه . روشن کردنه وی ناسایی نهم دژواریه ، که سالانگی زوره بووه به به لگه ی دلتیایی پشکینه رانی سهرده م ، نه وه بووه که بهروالدهت چیش پیش بهرله مردنی ، ولاته که ی له تیوان دور کوره که ی ، وانا کورشی یه که م و نارپاره منه ندا دابهش کردوه و له پارس و نانشان بوون به پادشاه . بهرانبه بهرم گرمانه ، پادشاهی له م دوو بنه ماله دریزه ی هه بووه تا ده گاته کورشی مهن و داریوشی یه که م .

هرچهن نهم گرمانه یه سهرنجیک دهویتی ، به لام به داخوه وه کو یارینه کی زیره گانه یه که ولته ی ده سگرد له راستیه میژوویه گان زورتر ره نگه ی تیدا داوه ته وه . تنانته به دوزینه وی دور روپه له زیرینه که ی نارشام و نارپاره منه له هه مه دانیشتا گروپیک به مه به سستی سه لماندنی راستی نه وانه ده ستیان به خدبات کرد . به لام هه لسه نگاندنه گان سه خته بوونی نه وانه ی زورتر ده سه لماند . تا نهم دووایه شویتی نانشان دیاری نه کرابوو و تمیا له سهرگومان و گرمانه شویتیکیان له دور و بهری پروویاری که رخدا بو دابین کردبوو . به لام نیستا ده زانین که شاریک بووه له ناوه نندی تختاییه گانی مهره دشت له شویتی تل ملیانی هه نوو که پیدا که تهنیا ۱۰۰ کیلومتر له تخت جه مشیدوه دور و به م جوړه ده رنه که وی که له خوزستانه و زور دور و به م بوته وه نه بی نانشان به به شیک له هدریمه که بزاین که له نووسراوه گانی هخامنهشی فارسدا خوینراوه ته وه . نه که وی زوره یه که نانشان نیوکی نیلامی یان میژو پوتامیایی هدریمی فارسی نیستا بووی و ته نیا پاش جیگیر بوونی هخامنهشی گان له ناوچه که دا ، تیوی پارسیان لی ناوه ؛ هرچهن به گویره ی به لگه ی بابولیکه گان ، له سالانی ده سیپکی پادشاهی کورشدا وه کو سالانی پیشوو ، ووتنی تیوی نانشان باو بووه . ته نانهت خودی کورش له جارنامه به ناوبانگه که یدا خوئی وه کو پادشای نانشان ده ناسینی و تیوی پارس پاش جیگیر بوونی ئیمپراتوری له سالانی دووایدا که وته سهرزاری خه لگ . به م جوړه ده بینین که مه به ست داریوش له " نو که س " زور روشن نی یه ؛ چونکه نانشان و پارس دوو سهرزه وینی جیاواز نینه که کورشی یه که م و نارپاره منه ده سه لاتداری

نەو شوئنه بووئتن .

ههروهه زۆرينه ئ پشکينه ران . کوروش پادشای پارسواش که له نووسراوه کەى ئاشورينى پالدا هاتوه . به هه مان کورشى يە کەم . باپيرى کورشى مەزن دەزانن . به پراوى ئيمه نەم گریمانەش کەم و کوورى تايه تى خوئ هەيه . بوچى له تیکسته ئاشوریه کەدا . کوروش به پادشای پارسااش نيوى براوه ؟ له حاکمدا بناغه دانه رى ئيمپراتورى هخامەنشى له بابولدا خوئ به پادشای ئانشان دەناسين و لەم حاله دا باپيره گەورەش دەبوو هه مان نيشانه ئ هەبوایه ؟ . دژوارى دیکه نه وه يه که له تیکستى پشکينه گانى ئەم دووايه ي "پارسواشدا" . له گەل پارسی هخامەنشيه گاندا به يە گئ ده زانی . به لأم تئ يينى نوئ قوی ناوه پوکى نووسراوگانى ئاشور ده يسه لمينيت که پارسواشى ئامژه پيکراو . ناوچه يه که له پوژناواى زاگروسی ناوه ندى و له سه رزه وینى ميديدا هه لگه وتبوو . له کوژتاييدا نه گەر "کوروش" تیکستى ئاشورى هه مان کورشى يە کەم ييت . با لکيشه که نيوى کوژه گورە کەى (ئەروکو) که وه کو بارمه نارد بووى بو ئاشور . نه پارسی و نه تەنانه ت ئيرانيه . ئاکامه که ئ نه وه يه که تاراده يه ک به دنيایه وه ده تووانين يژين ناو نيشانى نهو که سايه تيسانه که له نووسراوه گانى کوروش و داريوشدا ده يانخوتينه وه . به ژورده يه پراويکراو نى به و زانياربه گانى نهو دوو به لگه يه ش له گەل يە کدا نايه نه وه . کورشى مه زن يه که مين هخامەنشيه که به ئەم به لگه دژه يه کانه که له بۆده سدايه . پادشاهيه که ئ به بئ ئەم لا و نه ولا ده سه لميندرت . (برگرفته و تلخيص از توماس کولبريانک . تاريخ باستان کمبريج جلد چهارم ۱۹۹۷ . خصل اول . ۲۶ و ۲۴) .

بەم جوژه سه روکى زنجيره و هه موو تيره گانى پادشاهى . که داريوش ده يانز ميترت . له گەل نه بوونى هاوده قى ميژووبى و راگە ياندندا پرووبه پروو ده ييته وه . له لايه کى دیکه وه داريوش له نووسراوه کەيدا ئەلئ که نه وه مين پادشای بەماله کە يه بە لأم تەنيا نيوى پيئج کەس ديتته زمان وله بەرئ وه دووا نيو به هخامەنش وانا سه روکى زنجيره که کوژتايى پي ديت . که واپوو سئ پادشاه له مره گەز نامه دا بي سه روشيئن که ناتوانين نه وانه بو پيش له سه روکى زنجيره که . وانا هخامەنش بگويزينه وه . له وانه يه داريوش نيوى ئەوسئ کە سەئ له مير کردبئ . بە لأم ئيمه نازانين چ نيويک بو ئەوانه بينينه وه و له چ ريزيکدا دايان بنين . روژه لات ناسان و هه ندئ له ميژوونوسانى نيوخوبى راپده گە يه نن که مه به ستى داريوش تيره ي دووه ي هخامەنشيه کان . وانا شه جەره نامه کە يه که کوروش بلأوى

کردوه ته ده . له م حاله شدا چ شتيك ريگري داريوش بووه كه نيوي كورش كوري كه مېوې و كوره زاي كورشي يه كم بيات . كه سايتيېك كه داريوش ئيمپراتوريه كي له نه وه كاني داگير كرد ؟ . ئاساييه نه گهر قبولي بكمين كه داريوش ناگاداري گله نووسراوه كه ئي كورش بووه و رچه لك نامه كه ئي خوئي به شيويه كه له گدل نه وه دا هاوده ق كردوه . بدم جوړه ده توانين قبولي بكمين كه داريوش له دهره وي هوزه كي كورشا ، ده ستي به سر ئيمپراتوريه كه دا گرتوه ، له بدر نه وه زانياريه كاني داريوش له پيشينه ي خيله كي ، له گدل زانياريه كاني كورشي بناغه دانه ردا يه ك ناگرنه وه . له گدل نه وانه شدا روژه لات ناسان ، هيشا به بي سلماندي ژياني ميژويي چيش پيش ، سره زوينيكي وها به ريلوايان به ناوبراو به خشيوه ، كه بتوانيت له نيوان دوو كوره كه يدا ، كه بريار و ابو بين به دوو مهنزي ميژوو ، دابش بكات ! . له همان حالدا ئم سره زوينه دوو ناو نيشاني هه يه : نانشان و پارس و له رواله تدا له و سنووره كوړته وه يه كه دوو تيره ي ناديار له يه ك زنجيره پادشاهي ناديارتر . و له كاتيكي نادياردا ، چندين "پادشاهي مهن و پادشاهي جيهان" سره هل نه ده ن !! .

(راكه يانده كاني داريوش ، له زور لايه نه وه به نرخ و پرېده ها ناكه ويته پيش چاو . له راستيدا ناوبراو نامازه به كورش ناكات له حالتيكدا كه تي سپس (چيش پيش) له ركه زنامه ي بنه ماله كه يدا جي ده كاتوه و به بايره گهره ي خوئي ده نيا سييت و كورشي كاتي خوئي ، همان تي سپس به بايره گهره ي خوئي ده ژيريت . تنيا ثايريك بو ها وناهنه ك كردني ئم دوو ركه زنامه پيوسته نه وه يه كه وازانين تي سپس پادشاهيه كه ئي له نيوان دوو كوره كه يدا دابش كردوه و له و كاتوه ، له بنه ماله يه كي پادشاهي ، دوو له ق سره هداوه : يه كم (له ده سيكي تي سپس و كورشي يه كم) به كه مېوې و به رديه كوتايي پي ديت ! و دووه م له ريگاي بابي وشتاسبه وه ده گاته داريوش . بدلآم ، سره راي نووسراوه كي هيروديت (كه حه قتم ١١٠) گرمانه ئي دوو پادشاهي به رده واسي ني يه و له هدر حال و به هدر شيوه ، وها نه دگريكيش ، نه وه شت پادشاهي كه پيش له داريوش پادشاهيان كردوه ، له كوي بوون ... هيچ نيشانه يه كه به ده سته وه ني يه كه كوري هيسا سپ ، به پچه وانه ئي نه وي كه زور كه س بيريان لي كودوته وه ، ركه زنامه يه كي لاوه كي ديكه ي هه بووه . نه فلاتون (قوانين ، سوم ٦٩٥) و ديسانوه اليين (٧٨٠ دوازه م ، ٤٣) دوو پاتي ده كنه وه كه داريوش كوري پادشاه نه بووه ! و نه مه همان باسه كه ژوستن (كه يكم ، ١٠٠ ، ١٤٠٣) زيندوي ده كاتوه . (پي بران ، تاريخ ئيمپراتوري هخامنشيان ، ل ٢٦٨)

بدم جوړه نه گهر ميژوونووسيك يموي سهاره ت به ميژوو به ريسايتي نيشان بدات ، خديال له

شونځي پراستيدا دانه نيت ، بهرانبه ر بډر گد ز نامه ي هخامه نشيه کان سه ختگير و تنيا به لگه ي
دنيا کي رو شياوي داکو کي هبلر تر تيرت ، نو کاته نه هدر هخامه نش ، وانا بناغه دانه ري زنجيره که
له ميژوودا بزده بي ، به لکو ناچار نه بين ميژووي هخامه نشيه کان له کورش و نه و هس له بابوکه وه
دهس پي بکه ين .

جگه له نه فسانه ي ناستياک و کورش که نيشانه ي پارسي و ميديايي پيوته ، به گواني ده تووانين نيشانه ي که
ديکه له چيروکه تيراني و ناوچه يه کان له کورش بينينه وه . به لام بهرانبه ر به ديمه ني جياوړي
ناوبراو له ويزه ي يهود و يوناندا نه و نيشانه نه دوژنه وه . له پراستيداکاريگري روحي کورش له دهره وي
چوارچپوي سنوره کلاسيکه کاني تيران ، وانا له بډلخوه تا ميديا و له هدرمي روژاواي دهسه لاته
به ريلواو که ي . وانا بابول و فلسطين و يوناندا شوينه واري دانا . تنانده خدک و دهسه لاته تيرانيه کاني
پاش کورشيش که له وه ريمانه نيسته جي يون ، بيره وره يه کاني سره دمي ناوبراويان پرانه گرتوه و له م سرده مه دا
لهو شونځانه هيچ چيروک و نه فسانه يک و هيچ سرچاو په کي نه شکانيان ساساني ناناسين که پراسته خو يان
ناراسته خو باسيکيان له کورسوه گپرايسته وه . هندی زانباري پړولواو يش که له سره تاي هاتي ئيسلامدا
دهرباره ي کورش له ميژوودا تا پړکراوه ، له وانه يه له ريگاي سرچاو يوناني و يهوديه کانه وه هاتيسته نيو نه و
ميژوانه ، نه له ريگاي "بومونه" خدايي نامه کاني ساسانيه وه . هروها که نه مړوئيمه له ريگاي بوچووني
روژه لات ناسانه وه که له سرچاو يوناني و يهوديه کانه وه وهرگيراوه ، له گدل هخامه نشيه کاندانا شننا دبين و
تا سه دسال پيشتر تيرانيه کان تنانده نيوي کورش و چيش پيشي باپيره گه وره ي نده ناسي .
نيسرگ ناماژه به وه دکات که نيوي کورش و (چيش پيشي) باپيره گه وره ي ، هيچيان تيراني نينه .

(به لعه مي) ش له يهودي بووني کورش ، له سر ده ستی دانيال نه پيدا نه دوی و نه لي:

دانيال گه وره بوو بو و خدای گه وره نه وي کرد به په يغه مېر ، تاکورش له ه بووني خودای خوشه ويست و
و شکونه ند ناگادار بکات . کورش به يارمه تي دانيال بوو به مو سلمان و له ناگر په رسته دوور که و ته وه . . و پادشاهي
بودانيال گه رانه وه تا خدک به نيسته ژر حوکمي تورات (۱) " (مؤذن جامي ، ادب پهلواني ، ل ۹۱)

له گدل نه وانه شدا هيشتا نه و گروپه ميژوونو سوه ، که شيتگيرانه ده سپيکي ميژووي تيران به
هخامه نشيه کانه وه گري نه دهن و نه وان به تيراني دهناسين ، بيانوي ديکه يان به دهسته وه ي ۱ -
ناماژه کي به لعه مي له ۱۱۰۰ پيشتر ، شاپه نيکه بډکه وه که له سه ده کاني کوښيدا بډ باسه کاني کوتايي نه م کتبه سرچاو ي تيرورک
هوه وه ، تنانده نه گه ر نه فسانه يش يت .

که له نمونده ي خواړه وه قابمتر نينه . تنيا نمونده ي شاهنامه ي پارسي پيش له داريوش ، مريکه که له سره دمي

داریوش له پرسپولیس دا کد لکی لی وەرگیراوه. به نام له باره وه که هی سدرده می کونتره نموده ئی ناشکرا به دهسته وه هده. له سدر نهم موره وشه گلیک وه کو کوراش. ناشان. کوری تسپس هه لکنراوه و تسپس که سایه تیکه که پاش کورشی یه کدم. کورشی مزنی وه کو نه وه ئی ناویراوه ئی دیاری کراوه. هه رچهن تسپس پله ئی پادشاهی نه بووه. دیمه نیک که له سدر نهم موره هه لکه نراوه. گوهر پانیکی شه ره که سهرچاوه سدره کییه که ی نیلامیه و دوواتر له هوتنری هه لکه ندنی سدرده می هخامه نشیه کانداهوشه و یستیه کی گهره ئی به دهسته هیئاوه. موره که ئی کورش له نازان (PFs ۹۲) زه لاییکی نه سپ سوار نیشان نه دات که له سهرله شی دوو شه پرکری برینداره وه باز ده بن و شه رکریکی دیکه راو ده ئین" (بریان. تاریخ امپراتوری هخامنشیان. ل ۲۲۵)

به نام نهمه "ته نیا" نیشانه ئی شاهانه یه که له ره چه له کی هخامه نشیه کان ماوه ته وه. و ههروه ها دووا نیشانه له سهرماندنی راستی رگه زنامه که نی یه. له روژه له لاتی ناویراستدا که ندریتی سا ننامه نووسین له ئیمپراتوریه کانداهه روژه چوه و یه هودییه کان میژووی نووسراوه ئی خو ئیان له ته وراتدا کو کرد و ته وه. سهرماندنی دیرینه بوونی ئیمپراتوریه کی مه زن نه ونده دژوار ده بی که ناچارین هانا بهینه بهر چیروکه سه خته کانی هیرو دیت. نووسراو سی لای نه سه خته کان و موزیک وه کو ته نیا نیشانه ئی شاهانه !!.

له م دووا به دا نیشانه یه کی سهر به خو ئی دیکه دژوار و ته وه که ده تووانریت ناماژه به کورش بیت. له سدر ۵ روویه له (Ps 692-69) له روویه لی دیوانی یه کی له بینا کانی ته ختی جه مشید. نه قشی موزیک به تیکستی "کورشی ناشان کوری چیش پیش" به ییتی نیلامی دژوار و ته وه. هه رچهن پشکینه رانی زور. بی هیچ شوته و گومانیک به و ناکامه که یشتوون که نهم کورشه هه مان کورشی یه کدم بابی کورشی مه زنه. به نام نه گهریکی زوره یه که نهم نیوش له پیناوی نه ریتیکی روژه له لایدا. و اتا که لکوه رگرتن له نیوی پادشاکان. وه کو سهر به رزییه ک. به کار برایت و له سازیه کی به کو مله ی باره گای هخامه نشیدا پاریزرایت. (توماس کویلر یانک. تاریخ باستان کمبریج. متن اصلی ۱۹۷، ل ۳۷)

به لام نهم روویه لانه ناتوانن بهر له دارشتنی بینا که ئی ته ختی جه مشید نووسراو بیت. (له وانه یه کاتی نووسینی له ۵۲۰ ی سز) بوو بیت. چون ده کریت باپیره گهره ئی کورش. که هیچ نه بی ۱۵۰ سال پیش له بینا که ی ته ختی جه مشید. له گله نووسراوه کی کورش له بابو لدا. پادشاهی بزرگ. پادشاهی ناشان نیوی براوه. شو ئینی موره که ئی له سهر روویه له که ئی ته خت جه مشید دا هیشتیه ته وه؟! نه گهر سه لماندنی نرخی ره گه زی ئیمپراتوریه کی مه زن به و ورده باسه بی نر خه کانی نهم موره وه

به‌سترايیت‌ده که ۱۵۰ سال پاش هاوینیه‌دهی له‌میژودا، هیشتا له‌تختی جه‌مشیددا کاردانه‌وه‌ی هه‌بیت، ئاسانتر و شه‌رافه‌تمه‌ندانه‌تر ئه‌وه‌یه‌ پاراستی راستی‌ره‌گه‌زنامه‌کانی ئه‌و ئیمپراتوریه‌ به‌خینه‌ پشتگوی . بدم‌بوته‌وه‌یه‌ که من کوروش به‌یده‌که‌مین کس ده‌زانم که له‌میانه‌ی خیلکی نه‌ناسراو و بی‌ولاته‌وه‌ سهری‌هه‌لدا، پله‌ی پادشاهی به‌ده‌ست هیئا و بووناغه‌دانه‌ری ئیمپراتوریه‌که به‌لام به‌قسه‌ی بریان بوچی ئه‌و؟ گرنگتر له‌وه، چون‌چونی؟ من هوکاره‌کانی له‌وه‌ری دواییدا ده‌خمه‌به‌رده‌س .

ئاکام :

۱. بریاره‌که‌ی کوروش و داریوش له‌ریک‌ویک‌کردنی دووره‌گه‌زنامه‌که‌دا، که‌یه‌که‌میانی ته‌نانه‌ت نامه‌ به‌نیوی هخامه‌نشیش ناکات، بو‌سه‌لماندنی ده‌سلالت و بنه‌ماله‌ی دیرینه‌ له‌ئانسان، فارس و یا هه‌ر سهرزه‌وینیکی دیکه‌ شیای پاراستن نی‌یه . نه‌ته‌نیا راگه‌یاندنی نیوی ئه‌وانه‌ ده‌که‌ونه‌ دژه‌ری و تیکلاوی، به‌لکو‌رواله‌ت و مادیه‌تی ده‌سلتاداریه‌تی وه‌ها زنجیره‌یه‌کی دوور و درێژ، که‌ئه‌وانه‌ نامه‌ی پی‌ده‌کن، له‌هیچ‌ناوچه‌یه‌که‌دا ناده‌زینه‌وه .

۲. به‌لگه‌کانی میژوپوتامیا، ته‌نانه‌ت ده‌رباره‌ی هه‌مان دوو نامه‌ی بچووکیش که‌ به‌ سهرزه‌وینی "پارسوا" و "پارسوماش" کراوه، له‌وشوینه‌که‌ باسی ناسنامه‌ی هخامه‌نشیه‌کان له‌ئارادایه، بیده‌نگ و تاکاتیکه‌ که‌ سائنامه‌که‌ی نه‌بویند، له‌ده‌ور و به‌ری داگیرکردنی بابو‌لدا به‌ته‌واوی بیده‌نگیه‌که‌یان راهه‌گرن . پیشت‌رخویند‌مان‌وه‌ که‌ به‌شویندا چوونه‌نوی‌یه‌کان، "پارسوا" و "پارسوماش" به‌هخامه‌نشیه‌کانه‌وه‌ نالکیتن . سهره‌رای ئه‌وه‌ش پيش له‌داریوش، هیچ‌کس و ته‌نانه‌ت کوروش، نامه‌ به‌هوژ و یا سهرزه‌وینیکه‌ به‌نیوی پارس ناکات و وشه‌ی پارس بو‌یه‌که‌مین جار له‌ نووسراوه‌که‌ی بیستوندا بیئراوه .

۳. ئه‌و به‌لگه‌نامه‌ نه‌ته‌وه‌بیانه‌ش که‌ ماونه‌ته‌وه‌ به‌هیچ‌شیوه‌یه‌که‌ ناویشانیکه‌ له‌ژیانی وه‌ها زنجیره‌یه‌که‌ ئاشکرا ناکه‌ن و وه‌هایه‌که‌ گوايه‌ هخامه‌نشیه‌کان، به‌به‌زم و هه‌رای زۆره‌وه‌ له‌ بیده‌نگی قوولی میژودا ده‌به‌ریون . هیچ‌خیل و هوژ و نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه، ته‌نانه‌ت ئه‌وانده‌ش که‌ میژوو نیوکیان لی‌ئابات و ئیمپراتوریه‌کیان لی‌نه‌که‌وته‌ته‌وه، بدم‌شیوه‌بی‌ناویشان نه‌ژیان .

۴- بېرېست بوونی هوژنک بوډوژینه وهی سهرزه وینیک که پېداوېستیان بې پشکیننی جوغرافیا په کی پان و بېرین و یاخی ، بې دلگه نامه یی نده وه کانی دیکه ه بې ، ناسینی رېشده میژووی ته وانه ، میژوونوس ناچار ده کات که زمانه کان له همدو لایه نیکه وه بې بی تاکام پشکیننی؛ سه لماندنی ره که زمانه یی نیمپراتوریه که یان ته بې بې ه لگوزو داگوژی جوړه جوړو سه یرو سه مېر ته نجام بدرت و له کوتاییدا له بریتی دوزینه وهی رېچکه یه ک له وانه ، له بېلگه ویا هیچ نه بی له ته ساتیره کاند ، سهرزه وینه که یان له ته فسانه هیلی نیستی و کیتی پیروزی یه هو دییه کاند ته ییننه وه ، سهرزه وینیک که گواپه شانازی و سه به رزی و نمری بو ته وانه بې دوواوه بووه . لم دوو سه رچاوه یی دوایه شدا هیچ ناماژیه کی روشن و جیگیر بو کوکر دنه وهی پشتوانه یی میژووی ته وانه نایسرتت؛ وه ها هوژنک ، بهرانبه ر به ه لسه نگان دنیکی میژووی ، نه ناسراو و سهره ل دانیکی وه ها پووجه ل بو میژوونوس نایته هوژی سهر سوorman .

۵- نیستا ئیتر گومان و دوو دلی له سه خته بوونی نوو سراوه کانی ناریا ره مېن و نارشام و دپره کوژته کانی نوو سراوه که یی پاسارگاد دا نه ماوه . گشت بېلگه تازه ده سکه و توهو کان له تاو توو کور دنی میژووی روژه لاتنی ناوړاست و ه خامه نشییه کان و روو به روو بوونه وهی له گدل هم نوو سراوه دا ، بې هوکاری جوړه جوړ ، وه کو رسته یی ناراستی نیملاپی ، بې جیاوازی ، بېم سه خته کاریه یی سهرده می داریوش ده زانن . بېم جوړه ناشکرا ده بی که ره چه له نامه که یی کورش و داریوش ، هره له وکاته وه ئیدانه کراوه و نیمپراتوری ناچار بووه بول خسته بردنی دژهران و میژوو ، داهینانی وه ها سه خته بخولقینیت . کاتی له دایکبونی میژووی نیمپراتوریه ک ، هوکاریکی په سه ندکراو بوخوئی نه ییننه وه ، ناچار ده بی هانا بو وه ها سه خته کاریه ک بیات .

۶- هوکاریکی دیکه بو ناراستی ناویشانی میژووی ه خامه نشییه کان ، ووردینی له باسی "ته واریخی" هیرو دیت دایه . ناوړاو که له شیکر دنه وهی میژوودا هیچ لیکدانه وه په کی دیاریکراوی پی نی په ، هدمیشه پال بو ته فسانه نیونه ته ویا نه وه ته دات که کاتی روو به روو بوونه ره له گدل نوو سراوه که یی بیستوندا ، تنیا نه کریان نه وه په که بته واری دوپاتی بک نه وه و قبولی بکن . بېروای من نه وه کانی ه خامه نشی که بو ه بویان له میژوودا خوتان بېلگه نامه یی نده وهی ده خولقینن ، له

کیرنی پینووسی چیرۆک نووسیک وه کو هیرودیت دژواریه کی وه هاپان نی یه . ویدم جوړه یه که بهشیک له تهواریخی هیرودیت ، تاراده یک تهنیا ئم بهشه یه که په یوه ندی به ره گزی هخامه نشیه کانه وه هده یه و بهروشنی ناشکرا ته که هه وللی داوه به دووباره کردنی به لگه ده ولته تی و فورمیه کان له تهواریخه که دپاساییه کی میژووسی بو ببینیته وه ، به شیوه یه که ئه مرۆ له تهواریخی هیرودیت وه کو تهنیا شایه تی دۆرستی بهرده نووسراوه که ی دارپوش یاد ده کړیت . به لام له میژووی که تزیاس که نه تهنیا بابی کورش به پادشاه نازانیت به لکو وه کو چه ته ده یناسیتیت و دایکیشی وه کو بزین له وهرین . له و میژووی که تزیاس تهنیا چن پرگه ی پزولواو له یاداشته کانی فوتیوسدا به ده سته وه هده یه ! .

ووه کانی که تزیاس - میژوونووسی ناوبراو ئه لّی : کورش کوړی شوانیک بوو له خیلّی مه رده کان که له بهر هه ژاری ناچار بوو چه ته یی بکات به پیشه . کورش له کانی هه رزه کاریدا به کرده وه ی نزم هه لده ستا و به م بوئوه زوړجار فه لاقه ده کرا . ناوبراو له گه لّ تاستیاکس پادشای میدیادا هیچ جوړه خزمایه تییه کی نه بوو و له ریگای قیلّ و ته زیروه وه گه شته پادشاهی . (حسن پیرنیا ، ایران باستان ، جلد اول ، ۲۴۰)

۷- ناتوانریت هیچ په یوه ندیه کی بنه ماله یی ، ره گزی و ته ناندت هوژی و خیلّه کی ، له نیوان کورش و داریوشدا به دی بکړیت . داریوش سه رکړده یه کی نیزامی له سوپاکه ی که موبجیه و یم به ده ستیکی ناوبراو بوو ، که له وانه یه په یوه ندی و خزمایه تی به هه ر هوژ و خیلّیکه وه هه بوویت . ئو سه درنجه ده مینیته وه که هه موو نیوه کانی سه رده مه میژوویه که ی دارپوش ، که له نیوی خودی ناوبراوه ده ست پی ده کات : ثاریا ره من ، ثارشام ، ویدارنه ، ئوتانا ، ئه ردومه نش ، هخامه نش ، ثاریا ، ئورمه زده ، هه ر هه موویان له بناغه دا نامو و له دهره وه ی ناوچه که وه هاتوون و له گه لّ نیوه کانی که موبجیه و به ردیا و تسپس و هی ترده ، له یه که قوماشن . ئو وشانه که له گه لّ داریوشدا هاتوونه ته گوړه پانی میژووه وه ، له و نیوانه نین که له باره گای قرالیه تی هخامه نشیدا باو بوون ، به لکو پیکهاته یه که له ده س تیوه ردانی بیرمندانه که هیزکی زمانه وانی زانستانه پیکه وه گری داوون و جوړه داهینانیک له زاراوه کانه . تیکستی نووسراوه دوور و دریژه که ی بیستونیش دان به ئم لیکدانه وده

ده نیت . له ورزی دواییدا ده چمه سدر نه و خاله که که سدر چاوه یی ته و جوړه داهینانه نو یی به بناسیم .

۸- له همدان حالدا ، روژه لالت ناسان ، له روانگه یی جوړ به جوړه وه ، له سدر راستی ره که زمانه یی هخامه نشیبه کان پی داده گرن . میژوونو سینی ته وانه تمه نیکی کوړتی ۱۵۰ ساله پان هدی هه روه ها نه یژم ، له پیکه پنیانی ته و سیاسته جیهانیه دیاریکراوه دا دس تیره دانیان کردوه . پاش هخامه نشیبه کان که له کاتی خویدا نازناویان "پارسه" یوه ، له ولاتی نیمه دا به درزیایی ۲۲۰۰ سال هیچ بیر هه ریه که نابین هه و به زم و هدرای ته وانه دنیا به و ثامنجه و هدی که میژوی تیران و میژو پوتامیا له راستیه روژانه کانی دور بخد نه وه و به عقیسه تی خویان دایر یژن . تم جوړه روژه لالت ناسانه میژوه که پان به نیسه تی نازاوه و کیشه نانه وه و له نیوان نه ته و روژه لالتیه کان و له بهر چا وگرتی بهر ژه وندی یه هوه دوه نووسیوه تا قوتاخنی داگیر کردی سدر چاوه کانی تم سدر زه وینه ناسان تر بکن . له بهشی دواییدا بهر ته و هها بوژانه و هدی کی ناراست له میژوی تیران و میژو پوتامیا دس نیشان ده کم و پنجه بو میژوی راستی ولاته که مان راده کیشم .

۹- میژو که سیک به نیوی کورش وه کو پادشای تیلام ، پادشای میدیا و به گشتی داگیر کردی تیران ، پیش له تیکشکانی بابول ناس ناکات و هیچ نیشانه یی که له راستی میژوی سدره می ده سه لاتی ناوړ او ، ۵۵۹ - ۵۲۹ به ده ستمانه وه نی یه :

"د بهر ای قوتاخد کانی پادشاهی کورشیش ، هیچ نه بی باسیک ده تو انریت بوتریت که تمه جیگای دنیایی نی یه . جکه له میژوی داگیر کردنی تیکباتان ، که هه روه ها وه کو پرسیک ماوه ته و تنیا دو اړو دای سدره می پادشاهی کورش هدی که میژوه که یی راست و ره وایه : داگیر کردنی بابول (۵۳۹) و سدرنی کورش له ناسیای ناوه ندی (۵۳۰) . میژوی داگیر کردنی ساردیش پرسیکی خاوه کیشه یی . له "سانامه یی نه بوید" .

(دووم ۱۳) له باسیک که د بهر ای سالی نه هم (۵۴۶ - ۵۴۷) نو سوراوه ، یه کم : له سدرنی دایکی نه بوید له کاراشو یاد کراوه ، دووم : سانامه که ناماژه ده کات که له مانگی مای هر تم ساله دا ، کورش له شکر ریکی کوکرده و له شو تیکی لای خواروی تریل له دیجله پریه وه و له پاش نه وه له له شکر کیشی کورش بو سهرزه وینیک که تیره که یی ناخو تیر ته وه ، باس کراوه : "کورش ، پادشای (نهوشویندی) کوشت ، که لویه له کی تالان کرد ، سهر باز خانه یی که دامه رزاند و خوی و له شکره کی له وی نیشته جی بوین" . تاما و هدی کی دور و در ژ پیچه وانه یی ته و جیگای باور بو ، ناوړ وکی "سانامه که یی نه بوید" هیچ ناماژه یی که به سدری کورش دوی لیدی

ناکات . له‌م‌حاله‌شدا داگیرکردنی سارد سهرده‌میک سالی ۵۴۶ و کاتییک ۵۴۱- ۵۴۲ دیاری کراوه" . (بریان . تاریخ نیمپراتوری هخامنشیان ، ل ۱۰۸)

ئەو باسانەئ سەرەو له‌هه‌ستیاری سالنامه‌کانی میژوپۆتامیا ، سه‌باره‌ت به‌رووداوه‌کانی پوژده‌لات ناگادارمان ده‌کات . له‌وه‌رزێ دواییدا ئه‌یژم که یه‌هود کورشی له‌ئیسیتیه‌کانی ناو‌راستی روسیاوه و له‌وانه‌یه‌ له‌نیوان سکا‌کانی سهره‌وه‌ئ ده‌ریادا ، به‌مه‌به‌ستی داگیرکردنی بابۆل ، هیناوه و ته‌یاری کردووه . ئه‌گه‌ر ناو‌راو له‌سال ۵۳۹دا له‌بابۆل ئه‌بینینه‌وه ، زو‌ر سورشتی و راسته‌ که له‌سالی ۵۴۲دا له‌گه‌ل سارد به‌شهر هاتییت ، که‌ته‌نیا به‌رگر بو‌داگیرکردنی بابۆل له‌باکووری قه‌وقاز تا میژوپۆتامیا بووه . و ده‌بینین که میژوو پیش له‌سالی ۵۴۲ کورش نانا‌سیت ، و ووتنی سالی ۵۵۹ بو‌ده‌س بێ‌گکردنی نیمپراتوریه‌که‌ی ، باو‌ریکه‌ که‌به‌بو‌نه‌ئ داگیرکردنی ماد و ئیلام ، پیش له‌داگیرکردنی بابۆل له‌ میژوودا بلاو بو‌وته‌وه . ئه‌م باسه‌ پیش له‌هاتی کورش بو‌بابۆل بێ‌به‌لکه‌ و شوینه‌واره و به‌رده‌می خه‌یالی هی‌رودیته ، که‌نه‌زانیینی ده‌رباره‌ئ هخامه‌نشیه‌کانه‌وه ، به‌هوتینه‌وه‌ئ خه‌یال پر‌کردووته‌وه و تانیستاش درێژه‌ئ هه‌یه و به‌هه‌ولی پوژده‌لات ناسانی رقه‌به‌ر ، خو‌دی و نه‌یار ، هه‌میشه به‌ربلاوتر ده‌بیته‌وه .

ریځاچاره یه هود

بهواتا په کی راست ، میژوی هخامه نشیبه مه زنه کان روپه لیکي تازه له میژوی یه هود و نه گره هخامه نشیبه کان یه کی له "اسباط" (نوه کانی بدنی ئیسرائیل) بزائم ، زیاده ییژم نه کرده .
 ده رباره یی ټکه اته کانی تم وهرزه وه ، نه یی ییژم که هیچ دیارده یی هاوسه نگی لم باه ته به دده سته وه نی یه وناچارم بونزیک بوونه وه به مزاره که پال بهم به سرچاوه ویژی و نه دده ییبه کانی یه هود وه .
 به لام به پروالته بریان ، هروه ها که له مزاره کانی دیکه دا بو کردنه وه یه مزی پرسه کانی کورش و یه هود هه نگوای هه لگرتوه ، تاماره کانی به شیوه یه کی شار دراوه بریار له سه سیاسی بوونی مه سه له که نه دات . به لام نه مجاره شیان نه دیووانیوه له کوئی بریاره کان ناکام یی میژوی دیاریکراو وهرگریت و له لوتکه یی کردنه وه یی پرسه کاند ، دریژه پی دانیان ده خاته پشت گوی ، و بو فله ستینیبه کان ، مافیک ناناسن .

۱- مللانی له سر ته وه یی رگه ز ، ثابین ، هرهنگ و نه نانت ولات ، به رزه غری و نیشانه یی نه زانی مروتله . جیهانی خواون شارستانه ت ، جکه له باوره ثابینیبه کانی ، یه هودی سر (دژی یه هود) نی یه . یه هودیبه کان یه کی له چنه هژی دیرینه کسه وروای ستمی میژوی زوره له وانه کراوه ، هیشا هه بوون و باوره کوته کانیان به قایمی راگرتوه . نه گره که سیک باسه کانی نه به شه به یه هودی سپین لیکه داته وه ، له زمی بیرو بوچوونیدایه که ناتوانی باسه جیدی وراسته قینه کان لیکه داته وه . به پروای من دوس تپوره دانی یه هود له میژوی روزه لاتی ناوړاسته ، هاوکاتی دسه لاتداره یی هخامه نشیبه کان ، نیشانه یی نه دیشمه ندی و دورینی گوره پی اوای یه هود بو که به که لک وهرگرته لم وهرغه ته میژویبه ، بوکارادی نه ته وه که تان دوو دلیان نیشان نه دا ، ئیستا خه لکی روزه لاتی ناوړاست و نه نانت زوره یی یه هودیبه کان له گه ل سه هیونیزم دا شه ده کهن . گروپکی جیاوازی نیو خویس که وکو کوپه دژه یه هودیبه کان سانی زیان بو ته م هوزه یه که په رسته له پیش چاوناگرن و بو شارستانه یی دیرینه هرتسه که ، وه کو عارب و فلیستینیبه کان مافیک ناس ناکات .

خویندنه وه یی نووسراوه کانی یه هود ، تم هه سته له مروتدا ه لده خریتنه که گوايه مه نشی به رز و جیاوازیبه کانی که سایه تی کورش سه باره ت به نه ته وه یی یه هود ، له چوارچپوه یی ناسایی په یونندیبه کانی پادشاهیکی روزه لاتی نزیک و کوته لگایه کی نه ته وه یی- ثابینی تی به ری کرده وه . لم شانوه دا که سایه تیبه کیان به کورش داوه که نمونه یی کورشی به بابوکی کراوی گله نووسراوه که تی و هه لیکي به رچاو دراوه بوته وه یی تاله داگیر که ریه جیهانیبه که یی

هخامنهشی، دیمه ننی پادشاهیکی ناشتی خوازو سازشکار بخرتیه پیش چاو که ره وشتی له گهل ره وشتی توقینهر و بی به زیانه ئی ناشور و بابوگدا جیاوازه و ئمه هه مان کورشه که له سهرده می ئیستاشدا به بناغه دانهری "مافی مروئی" ده زانی؟. ئه لیه ته له م باسه دا، تائه وئاسته چووته پشعوه که له خو و ره وشتی کورش وه کو کرده وئ باورمه ندیکسی راستی "نایینی زردهشتی" یاد بکه ن، به و هویه که له بۆت په ردهستی بائ دایه وه، به تاییدت به نایینی یه هودایی ئیسراییلی نزیک بووه؟. نایا ده توانین ئه و دیاردانه بکه بین به نیشانه ئی چاک کردنی نایینی چمن خودایی که له ره هندی په یوه ندیه کانی یه هود و هخامنهشییه و تاپۆ کراوه؟. راستیه که ئی ئه ویه که سنووری ئه م پرسه بۆ کورش و به ریوه به رانی یه هودایی، ته نیا به م چاک کردنه وه دیاری ناکریت. له به رته وه که له کومه لگای رۆژه لاتی ناو راستی سهرده می کوئدا، نایین و سیاسهت دوو چه مکی به ته واوی نزیکسی یه کتر بوون، به و بۆنه وه له جیگای خوتیدا ئیه که سه رچاوه یه هودییه کان، میژویان به بۆچووئه نایینییه که یه وه به خه نه پیش چاو، به لآم هه بریاریکسی "نایینی" ش تاییه تمه ندی و ئامانجی سیاسی خو ئی له گه لآیه. به بۆته وه، له و سهرده مه دا هه ر شار و نه ته ویه ک بۆ خو ئیان خودا وه ندانیکیان هه بووه که ئه و شار و نه ته ویه ئی له ژیر ده سه لاتی خوتیدا ده پاراست. که وا بوو، سو رشتیه ئه گه رته و شاره و نه ته وانه به رانه بر به خودا وه ندان خودا وه ندانه کانیا ن هه ستیاری په رستنی ئه وانه یان به کردایه و به و بۆته وه په رسته نگه و شو ئنی نایینیا ن دروست کردبێ. و هه روه ها ئاسایه که پادشاهیکی داگیرکه ر، کاتی داگیرکردنی شاریک، خودا وه ندان و بنه مآله ئی پادشاهی و هه لپژارده سیاسی و نزامیه کانی ئه و شاره ی له گه ل خوتیدا به ردا ئیه و به م جو ره ده رفه تی گه یاندنی هه رجو ره یارمه تییه ک، کاتی ئه گه ری شو ر و سه ره لآنی دژی هیژی داگیرکه ری له وانه ده سه ند. پشچه وانه ئی ئه و با سه ش راسته، و اتا که گه رانه وه ی ده سه لاتی سیاسی و نایینی پششو بو یه ک شار یا ن کومه لگایه ک ها وسان بوو له گه ل گه رانه وه ئی په یکه ری ئه و خودا وه ندانه که داگیرکه ران بۆ پا ته خه کانی خو ئیان گواسته بو یانه وه. که وا بوو تاییه تمه ندی "جیاوازی" کورش ئه و بریارانه بوو که به قازانجی ئورشلیم ده ری کردبوو و ئه مه یه که بووه ته تیوری ئه و سه رچا وانه که بۆ آیان به نا وه ند بو ئی یه هودییه ته هیه و ئیستا له ده ستی ئیتمه دایه. ئه گه ر رۆدا وه که له و اتا و چوارچێوه ی ئایدو لۆژیکسی و سیاسی رۆژه لاتی ناو راستی ئه و سهرده مه دا دابین، ئه یته هه مان شت که له راستی و به رته که ئیدا بوو، و اتا باس و وه رزی بیگومان گرنگ بۆ یه هودییه کان له نا وه یو که تاییه ته که ئیدا. به لآم ئه م وه رز و با سه بۆ ژۆرینه ئی نه ته و کانی رۆژه لاتی ناو راست، به درێژایی ده سه لاتی ئاسوری و با و ئوگیدا ئاسایی بوو.

گریمانه ئی میژو و نووسان هه میشه ئه وه بووه که کورش، به بۆته ئی مه نشی ئازادیخوا زیه وه، یه هودی له کو یله تی بابو ل ده رباز کردووه، و دوزینه وه ئی ئه م نه ئینییه ئاسان نی یه. بۆچوو نی من ئه وه یه که یه هودییه کان کورشیان له ئیو خێلکی بی ناو نیشان و نه یار، به لآم خو ئین ریژ، به یارمه تی مادی و عقلی، تا پله ئی ئیمپراتوریه ک سه رخست، به و ئامانجه وه که کو یله کانی یه هود و سامانه که یان

له ژېړه سه يی بابولدا نازاد بکات و ئه و شارستانیه ته چن خوداییه و ملوزمه له روژه لاتی ناوړاستدا هل پېچیت . بیرنه کړنه وه ی کورش به فخره ننگ و باوړه کانی هدرمه که ، به شپوه په ک که ناماړه ی پې ده کم ، به جی هیئانی به په لوی ئاره زووه کانی یهودی به دواوه بو . ئمه بوچوونیکه که بو په که مین جار شیوه ی ه لسه نگانندی به میژو و میژوونوسان پیشکش کرد و سه لمانندی ئه وه شوړشیک له لیکدانه وه ی میژوی روژه لاتی ناوړاست و له وانه یه میژوی سرده می ئم هدرمه پیکده هیئ . تیروانییک له روانگه ی سونه تی میژوونوسان لم باره وه ، ناو په نیکی دوور و درېژ له نیوان ئه و دوو بوچوونه ئاشکرا و گومانه سره تایید کانی پرسه که ده سپرته وه . بوئم وونه ئاغای شهبازی له ه لسه نگاننده کانی خوئی لم باره و ئیده ی کی زور بالکیشی هدی .

"گرنګرین ئاکاسی ئم سرکه و ته گېرته وه ی یهودیه کان بو پلستین بو که دوو بره می دیکه شی به دوواوه بو . یه کم : ئم هوزه سره لیشیواو ی رقه به ره . بو په که مین جار له گد خد لکائیګدا روو به روو بوونه وه که نازاد منش و پای به رز بوون و ئه و نازادی و به خشه که کورش و حیګره کانی به دانه تان به خشی . هیشتا نشان نه درابوو و هروما که میژوونیشانی داوه ، ئه وانه تنیا له ئیراندا له یارمه تی و پالپشتی سر کرده کان سوو دمنه بوون . که وابو ده تئوانریت بووتریت که نازادی خوئیان قهر زداری هخامه نشیه کانی و ئه هه هخامه نشیه کان بوون که ته وراتیان کرد به ناسنامه ی قوړمی یه هودیه گدن (!!!) . بره می دووم ئه وه یه که ئایینی ئیسرایلیه کان به رانبر به ئایینی مزدیسنا تووشی گوړینیکی فراوانی بوو بیر و هرګرتی رزگار که ری جیهان که پیشتر یادمان لی کرد له باوړه کانی سوشیاسه کانی زه رده شته (۱) . (یری سوشیاسی زه رده شتی سی قوناخی زه منیه که به باوړی ئایینی زه رده شت ، ته منی ژبانی مروغ و توپی زه وین پیکده هیئ . و هرگیر) . خوداوه ندیک که باوړه مندانی موسا په رسته شیان ده کرد ، رقاوی و توپره و هندئ جار کاولکه ر بوو به لام کاتیک له گدل خودای زه رده شتا روو به روو بووه له که نو کوک کدوت و هیمن تر بووه ، فرشته کان له ئایینی موسادا ناییرین و ئه شاسپندان لاسایی کراوی ئایینی زه رده شتن و نیویان میکایل و رافایل جیبرایله . جګه له وانه دیوه کان و سر کرده کدیان شتپانه هدی که له ره گزی دیو و ئه هریمه نن ، ته نانه ت دیوی مزنی یه هودیه کان ، وانا ئاسموده همان ئه شتم دیوی ئیرانییه که به دیوی توپره یی به ناو بانګه . جیهانی داهاتوو ، و دوزخ و به هشت و روژی سره لدان و ه لسه نگانندی ئاوانه کان و پردی سیرات (همان چینوتی زه رده شتین) و گشته کدیان له ئایینی ئیرانییه کانه وه که شتووته یه هودیه کان و له رووی ته وراته وه بوئایینه کانی دیکه ی سامی بلاو بوو ته وه و ئه مانه هدموی بره می سرکه و تتی کورش به سر بابوکدایه (ع) . شاپور شهبازی ، کورش بزرگ ،

ل ۳۱۹ و ۳۲۰ .

لهو تیگسته یی سهره وه دا له گه ل زهرده شتیگه لیکدا روو به روو دهینه وه که هه رچهن هه بوونی میژوویی نه وانه ، هیچ نه بی له سهرده می کورشد ا نه سه لماوه ، به لآم به راده پیک پره یز بوونه که توانیویانه سوژشی یه هودییه تۆند و تیژه کان هیمن تر بکه نه وه و ئازاد منشی و پایه برزی کورش نه واندی قیرکردوه که "تهورات" یان خووش گهره ک پیّت (١) .

هه رچهن کورش ههروه ها که له به لگه نامه کانی بابۆل و جار نامه کدی خویدا دیاری نه دا ، به رانه به هه موو نه ته وه کان میهره بان بو ، به لآم له تهوراتدا ده رته کدی که نه و سهرنجیکی تایه تی له سهر یه هودییه کان هه بووه . نه م خاله سهرنجی زانایان و پشکینه رانی بۆلای خوئی راکیشاوه و هه رگامه یان بۆنه و مه به سه بیر له هوکارتیک ده که نه وه : هه ندیکیان ووتویانه ، له بهر نه وه که یه هودییه کان له کاتی داگیرکردنی بابۆلدا یارمه تی کورشیان داوه کورش و یستویه پی زانیی خوئی به وانه نیشان بدات . هه ندیکیان له و باوه رده ان که به بۆندی نزیک بوونی نه ته وه یی یه هود به سنووری میسر ، له باری سیاسییه وه کورش خوازیاری نه وه بوو که نه ته وه یی کی پی زان و گو ی رایدی له و سنوورده هه بی . ژماره یک له وانه نه لاین : سهرنجی تایه تی کورش بۆ یه هودییه کان ، پیوسته که نزیک بوونی نایی عوزی بهی ئیسراییل و ئیرانییه کانی سهرده می کۆن ببینن چونکه هه ردوو ئایینه که به رانه به نه ئایینه کانی نه و کاته به رزتر و به نرخ تر بوونه و له باری په رسته نی خوځای تاکانه وه که ته نیا و بی جیگا و شوینه و هه میشه زیندوو و ههروه ها نه مری رۆج و بړوا به رۆزی قیامت تاراده یک له یه که ده چون . له وانه یه کورش هه موو نه و خالاندی له پیش چاو بویت ، به لآم نه و شته که له جار نامه کدی بابۆلدا ده یینریت کورش به یکه ره وشت له گه ل هه موو نه ته وه بنده سه کانداهه ل سوکه وتی کردوو ، واتا بۆیر و باوه ری گشت نه وانه ریزی داناوه . هه رشیکیان که بۆ بابۆل هتایویان بۆ شوینی خوئی گهرانییه وه ، و ئاسایشی فیکری نه وانه ی دا بین کرد .

١ - میژوونوسه مه زنه که مان به کۆن بوونی تهورات به رانه به نه وایسته نه ته نه ته به شیوی پیش له ئیسلامیش سهرنج نادات . له وانه یه به توائین سهرجه م گریه مه کانی به راست بزاین ، به لآم به پیچه وانه وه . ئیشیکل هه وکی دا تا نیشانی بدات که یه هود نه ته نیا بیرى خوځا به رسته ی ، به لکو بیرى ئافراندنی هه بوون له هیچ و گرنکی رهقه می شمش له ئافراندن و زریانده کدی نۆمی په یفه به ری به ئیرانییه کان قیرکرد . هارلز و به دوای ئاواروا د پتازونی سهرچاوه په تیوه ندی - ده ره کانیان تایه ته به هه راده روه کانی هۆزگه یی ئیسراییل ده زانن که په تپامه کانیان هه رچهن نه راسته خو ، که یشتوه زهرده شت . (٣ . دوشن گیمن ، زردشت و جهان غرب ، ل ٤) .

لجیاوازی ته نیا له وه دا بوو که هه سته ی پی زانین و مالتاوی ی هه موو نه ته وه کان جگه له بابۆل تاپۆ نه کراوه و له به رته وه نه که یشتو ته ده سته ی ئیمه ، به لآم خوځه شحالی نه ته وه ی یه هود له تهوراتدا رهنگی داوه ته وه . (پیرنیا ، تاریخ ایران باستان ، ل ٣٩٧)

رهحه ته ی پیرنیا ، جگه له هتیماییک له یارمه تی یه هود بو داگیرکردنی بابۆل ، هیچ باسیکی له باری په تیوه ندی کورش و یه هود رانه گه یاندوو . هه رچهن ده مه به سه کدی له رسته یی (هه ندی کهس ووتویانه

روشن نه کړووته وه، بهلام من له شونې خوتدا تاراده په ک که پيم زانيوه، ناماژه ده کم .
 به گشتي ناغای پيرنياش په يوه ندي کورڅ و يهودی له سر "زهنيدت" و "دلواني" و "ممنشي"
 کورڅ داناوه و ده سپيکی هم په پوهنديه نه باته وه يوکاتي داگيرکردنی بابول .

کاتيک کورڅ بو به ده سه لاتداری بابول . وسورباش که وته ژرده سلاتی ناوراو، هه مان سیاسه تی
 خه پرخوانه ی به رانبره و ولاته گرته پش . پادشاکانی فنیقه که شته غزمه تی کورڅ و زانیاریه کانی خوتان
 راگه یانده ، و گمیه ده ریایه کانیاں - که ژماره یان به قه ده رک شته کانی یونان ده بوو، خسته ژرده سلات پادشاه .
 کورڅ له هه مان په کمه مین سالی پادشاهیه کی له بابولدا فدرمانیکی له سر نازادی کویل په هودییه کان و
 که گمرانه و یان بو ولات و نوئی کړنده وئی یینای پرستگه که یان (همر به و شیوه که پیشتر بوو) له مالی پیروژدا
 (یت المقدس) راگه یانده شوه شی بهینه سر، فدرمووی تا گشت دفره ناتوون و زوییه کان که پیشتر تالانکراو
 و له بابول راده گیران ، بو نورشلیم بگه رته وه . له سالی ۵۳۷ دا ژورتر له ۱۰۰۰۰ یه هودی له ژور سرکرده یی زو
 بابول، بابولیان به نامانجی سروزه وینی ژوانگه (ارض موعود) به جی هیشت . که سایه تییه کی پله برزی پارسى
 به جی هتانی باش به پوه بردنی فدرمانه کئی چاودیری ده کړد . لبره شدا هه مان خولق و خوئی به رزی کورڅ
 ده که ولته پیش چاو که هه ولّ نه دات نارامش به مروفا ته تی پیشگه ش بگات، بهلام له بر نه وه که
 زه لمانیکی سیاسه تمه نه بوو، نه وهی له بر نه کړد که فلسطین به رده بازیکه بو به دس خستی میسر که هیشتا داگير
 نه کرايو . نابی له برمان به جیت که کاتی پادشاهی کورڅ سیاست به ته وای نزیکی ناین بوو، و نه کړ کورڅ
 و پاش نه وهش داریوش هه لسوکه ویکي خه پرخوانه یان به رانبره به یه هود گرته پیش ، نه بی پروا به و بکه مین
 که هم پر سه تنیا له بر نه وه نه بوو که نه وانه تنیا قازانجی خوتان له ودا نه دی، به لکو هه روه ها به و
 بو نه وه که نامانجی ناینی په هودییه کان- که ناینیان به رزتر له پر سه کانی دیکه ده زانی و
 له روانگه ی نه وانه وه ژور باش له گه ل مروفا سازگارتر له باور ناینیه کانی که لدانی و میسری
 ده که وته پیش چاو (گیرشمن، ایران از آغاز تا اسلام ل ۱۶۱ و ۱۶۲)

بو نه وه گیرشمن خوئی په هودییه ، هوکاری هه لسوکه وتی تایه تی ناوراو، به رانبره به وژه کئی، له
 لیکدانه وهی فلسفه یی کور شدا ده یینی که یه هودی ده خاته سه روه ی ناینی هدریمه که و نه لی
 کورڅ باوری په هودی له ناینیه کانی دیکه کی لدانی و میسری به باشتر زانیوه . هیچ نه بی
 گله نوو سراوه کی کورڅ باسیکی دیکه ده کات و مدردوک به به رزترین خودا، سرکرده ،
 ریموونی کړ و پشتیووانی خوئی ده زانیت! . بهم جوړه چوار به لکه کئی تیمه ده رباره ی هخامه نشیه .

کان بوژوشن کردنه وئ هه‌لسو که وتی کوروش له گه‌ل یه‌هوددا ، (جگه له بریان) تاراده‌یه‌ک پآلی داوه به‌خه‌یال و ئیخلاقه‌وه و دیارنی‌یه به‌چ‌شیوه‌یه‌ک نه‌بی راستی سه‌ره‌ه‌ل‌دانی سه‌رکرده‌یه‌ک که ۲۵۵۰ سال پیش له‌ئیستا سه‌رقالی پیکه‌نانی ئیمپراتوریه‌ک‌ئ بووه ، هه‌له‌نگیتین . وه‌ها‌یه که بۆمن و ناچار ، ناوه‌بوکی ته‌ورات و میژووی یه‌هود که له‌به‌ر ده‌سه‌دایه ، سه‌رکه‌وتوتو تر له‌لیک‌دانه‌وه‌ی میژوونووسانی دیکه‌یه .

له‌سالی یه‌که‌سی ده‌سه‌لاتداری کوروشدا ، پادشاهی پارس هه‌موو راسپارده‌کانی ئه‌رمیای نه‌بی به‌جی‌هینا . خۆداوه‌ند ئه‌مری به‌ کوروش کرد که بریارێک ده‌ریکات و له‌نووسراوه‌یکدا بو‌ه‌موو وڵاته به‌ربلاوه‌ک‌ئ به‌ری پکات . ئه‌مه‌ ناوه‌بوکی فه‌رمانه‌که‌یه : من ، کوروش پادشاه پارس ، پاتیده‌گه‌یه‌م که خۆداوه‌ند ، خۆدای ئاسمانه‌کان ، هه‌موو وڵاتانی جیهانی به‌من به‌خشیوه‌ و ئه‌مری فه‌رموو که له‌شاری ئورشلیمدا ، شاری یه‌هود ، خانویه‌ک دۆرست بکهم . که‌وابو هه‌موو ئه‌ویه‌هودییانه که له‌سه‌رزویه‌ک‌ئ مندا ده‌ژین و که‌سانیکیان ئیدایه‌ که‌ده‌خوازن بو‌نه‌وشینه‌بگه‌رینه‌وه و به‌نهره‌تی خانووی خۆداوه‌ند ، خۆدای ئیسرائیل له‌ئورشلیمدا دا‌ریژن ، خۆدایان له‌گه‌ل‌ئیت ! دراوسیه‌کانی ئهم یه‌هودییانه نه‌بی زێر و زیو و تۆشه‌ی رێگا و چواربێ پیشکesh بکهن و هه‌روه‌ها پیشکeshی بۆمال خۆدا پیشکesh بکهن . (عه‌د عتیق ، عزرا ، ۱: ۴-۶) .

عزرا ، که ته‌ورات ناویراوی له‌ریزی کویله‌کانی بابوکدا نووسیوه ، کوروش به‌پادشاهی پارس نیوده‌بات . له‌به‌ر ئه‌وه کوروش ته‌نیا له‌ئانسان نیوی براوه ، کاتی ده‌سه‌لاتداریه‌تی ناویراوه‌ که‌سی نیوی پارسی نه‌ناسیوه‌ و داریوش بۆیه‌که‌م جار نیوی پارسی بردوه‌وه ، له‌وانه‌یه و نه‌بی کتییی عزرا پاش داریوش خرابیته سه‌ر ڕوویه‌له‌کوته‌کانی ته‌ورات .

هیدی هی‌دی ئاشکرای ده‌که‌م که بوچی زنجیره‌یه‌ک له‌میژوونووسانی ئیرانی یه‌هود ، وه‌کو گیرشمن ، اشپولر ، ویستهوفر ، دارمستتر ، و به‌شیوه‌یه‌کی دیکه گلدزیه‌ر ، آستروناخ و که‌سانی دیکه ، میژووی ئیهم‌یان به‌شیوه‌یه‌ک نووسیوه‌ته‌وه که ده‌سپیکه‌ک‌ئ له‌هخامه‌نشیه‌کان ئه‌ولاتر نایهن و ئهم ده‌سپیکesh به‌هه‌له‌ زۆر به‌شانازییه‌وه رازاوه‌ته‌وه . ئه‌مانه رێگایه‌کیان ئیهم‌رکردوه‌وه که ووتاره‌ک‌ئ ته‌ورات له "مه‌سیحی خۆدا" بکهن به‌شایه‌تیکی میژوویی بو‌کوروش .

له‌یه‌که‌مین سالی ده‌سه‌لاتداریه‌تی داریوشی میدیایی ، کوژی خه‌شایار شاه که ده‌سه‌لاتداری بابول بوو ، من دانیال له‌کتیبه‌کی ئه‌رمیای نه‌بی ئاگادار بووم که به‌رانه‌رکه‌لامیک که خۆداوه‌ند به‌ ئه‌رمیای ووتوو ، ئورشلیم ده‌بووا هه‌فتا سال کالوکراو به‌مایه‌ته‌وه . (عه‌د قدیم ، دانیال ، ۲ - ۹)

دوایی دانیال له باره گای خدو، ندپاراپته وه که سهرکه ونه کردنی هوژی یه هود بیه خشی. ثم راپورته له روانگه ی میژوویه وه به ته وای ناراسته، چونکه داریوشی میدایی کوژی خه شایار شاه نی یه، کاتی دهسه لاتداریه تی ناوبراو، ماوه یه کی زور له نازادی دیله بابولکیه کان تیپری کردبو و پارانه وی دانیال بو نازادی نه وانه بی ناکام مایه وه. جگه له وه ثم هه لانه که هوکاره کانی دووباره ده که مه وه، دیمه نه کانی ته ورات، هیچ نه بی له پرووداوه کانی سه دسآله ی یه که می دهسه لاتداریه تی هخامه نشییه کان، له روانگه ی میژوویه وه تاراده یه کی زور راسته و له گه ل تواریخی پر له نه فسانه ی هیرو دیت دا، شیایو هه لسه نگاندن نی یه.

له مه به دووا من له ناوه روکی ته ورات، نه وه کو یه که مین کیتی ثایینی ناسمانی، به لکو هاوشانی به لگه یه کی میژوویی که لک وه رده گرم. به م پروونکردنه وه و سه رنجه، به پیچده وانه ی قورشان، که به ته وای وه حی ناسمانی و ووتاری خودای گه وریه و ته نیا بیسه ره که ی ناردراوه ی خدو (ص) بووه، ته ورات و تینجیل پراوتیزیکه نه به ناوبانگترین ناردراوه کان، په پیره وان و ته ندامانی یه که مین به شه کانی ثایینی یه هود و مه سیح له سهرقه کانی موسا (ع) و عیسا (ع) نووسیویانه و هه ره ها که ده زانین به شیکی کوژتیشیان خو ی له وه حی ناسمانیدا نابینیته وه. که واپو سوژشیه نه گه راپراوتیزه کانی ثم دوو کیتی له میژوویه کی دیاریکراو بی به ری بیت. له حالیکدا قورشان کومه لیک وه حی اللهیه که له سه لده کانی ناردن دا (بعثت) و به ماوه ی ۲۳ سال ته نیا بو ره سو لی خدو هاتووته خواره وه. هه ولم داوه ته ناندت ثم ناوردانه وه به ته وراته، نه گه ر به پیوستیکی میژوویی بزائم، له گه ل هاووتنه کانی ناشکرا و شیایو شوین که ووتی دیکدا هاودق به کم. له م باره وه و به خو هه حالیه وه زورینه ی ناماژه کانی ته ورات بو هخامه نشییه کان له گه ل دیمانه و ووتارو به لگه میژوویه کانی دیکدا هاودق و هاو ناوه روکن.

به نام ووتاریزه کان و ناردراوه کانی من هه رچی بیژن، هه رته وه به نه نجام ده گه یه نم. نه وانه ووتویانه که کاولکه کانی ئورشلیم چاک ده کرتنه وه و باژیره کانی یه هودا جاریکی تر ناوه دانی به خو تیا نه وه ده بینن. که واپو بزائن ووته کانی نه وان نه نجام ده دریت. کاتیکه که من به ده دریا بیژم ووشک به، ووشک ده بیت. ئیستاش ده باره ی کورشیه نه یژم که نه و به پیوه به ریکه که من هه لم بزاردوو و فه رمانه کانی من به نه نجام ده گه یه نی. نه و دیسانه وه ئورشلیم چاک ده کاته وه و ماله کم دیسانه وه بنیات ده نیته وه. (عهد عتیق، اشعیا، ۲۶- ۲۸ : ۴۴)

باوری پەسن و سۆپاس کردنی تەورات لە کوروش، ناوبراوی وەکو پەیغەمبەرەکانی یەهود لیکردووە کە راستەخۆ دەبوونە پەیتغامگیری خودای گەورە، و ئەمە دژواریەکی گەورەی بۆ میژوونوسان خۆلقاندووە. ئەگەر ئەوانە راگەیتەندەکانی تەورات لەناساندنی کورشدا بکەن بەبەلگە، کورش وەکو پەیک و ناردراوەی یەهوه دەناسیێت و لەگەڵ ئەو بانگەشەدا کە کورش بە پرۆپاگەندەچی ئایینی زەردەشت دەزانن، دەکوێتە دژبەری و پوچەڵ دەیتەوه و ئەگەر قبوڵیشی نەکەن، ئیتر دیارنێ بەبۆچی ئە بێت کورش بە بناغەدانەری مافی مروڤ بزائین.

١. خۆداوند بەمەسیحی خۆی، واتا کورشی ووت: کە دەستی راستی ئەم گرت تا ئۆمەتەکان لەخەمتیدا بڵاوی بکەمەوه و دەروازەکانی تر هەر لەسەر پشتەبن و وەها فەرمایش دەکات: ٢ - من پێش لە تو بە لەنجەوه رێ دەکەوم (خواهم خرابم) و کەندو کوسپی شوێنە ناھەموارە گانت بۆ ھەموار دەکەم و درگا بونجیەکان (جۆزیک مەفرق) دەشکێم و کوڵۆمە ئاسنەکانی دەپرەمەوه؛ ٣. و گەنجینەکانی شاردرایە ئ ستم بۆتو ناشکرا دەکەم و بەتۆی دەبەخشم، تابزانی من یەهوه کە تۆم بە ناوی خۆتەوه بانگ کردووه خۆدەندی ئسرائیلم. (عهد عتیق، اشعیا، ٤٥: ١-٤، محمد قائمی، ھخامنشیان در تورات، ١ ل).

ئەو پرسانە کە پەیتوێندی بە داگیرکەرێە تۆند و بە پەلەکی کورشیوە بۆ کوڵمەللی لە نەتەوه و شارستانێتە بەھیزەکانی ئێران و میزوپوتامیاو ھەتە، بەلێنەکی یەهوه ئەرکی خۆی بەجی ھینا. چونکە شایەتییەکان نیشانی ئەدەن کە یەھودیەکان لەبرینەوێ کوڵومی ئاسنینی دەروازەکانی پاتەختی ئەم شارستانیەتە نەقشیکێ بەرچاوی ھەبوو، تارادەتێک گواپە ئەم قەوڵە ئیلاھیە پاش ئەنجام بوونی نووسراو! باوێ کردنی ئەم پەتایەدی تەورات، ھەروەھا کە ووتەم، نە تەنیا ھەولێ میژوونوسانیک وەکو خانمی مری بووس و ھەندیک لە پاشکوێ نیوخوییەکانی، کە کورش بە پشتیوان و راگەیتەری ئایینی زەردەشت دەزانن، پوچەڵ دەکاتەوه، بەلکو ناوڕۆکی تاکە بەلگەتێک کە لە کورش ماوێتەوه، واتا گەلە نووسراوەکی بابۆل، بەگشتی دەباتە ژێر پرسیار.

مەردوک لە ھەموو وڵاتەکان بۆ دۆزینەوێ پادشاھێکی دادەمەند، بە شێوە تێک کە خۆی دەپۆست، دەستی بە پشکێن کرد، ئەو کاتە دەستی پادشاھێکی گرت. (مەردوک) کورش پادشاھی شاری ئانشانی (بۆ) پادشاھی وەرگێراوێکی ئاغای ھەسەنی قاتیسی لەگەڵ ناوێکە عێبریە کە تەوراتدا ھاوێق تە. لە تەوراتە نازە چاپکراوەکاندا ئیبرەنی کورش وەکو مەسیحی خۆ، خراوەتە پشتگۆی.

هموو جيهان به نتيوی خوځېده بانگ کړو... مردوک خداوندی مږن له کردهوئی من شاد بوو و منی کوروش پادشاهیک که نهو ده پهرستی و کمبوجیهی کوپم و گشت سوپاکمی بهر پر اگرت. (کوروش، گلی نبشته، سطرهای ۱۲ و ۲۶)

بدم جوړه، لانی کمی تا نهو شوینه که په باوېره ثابینه کدی کورشه وه پدېوه ندی هدیه، نیستا له گډل سې کورشد اړو به ړوو دهینه وه: کورشی یه هودی به شایه تی ته ورات، کورشی زه رده شتی به شایه تی خانمی مری بویس و شاگرده کانی و کورشی هه لېزاردهی مردوک خداوندی مږنی بابول، به شایه تی گلّه نووسراوه کدی خوځی ناوړاو.

له روانگه ئی ثابینه وه ناکریت له نیوان قبولی زاره کی کوروش به خداوندانی مږنی نایترانی و پرواکړدن به نه هورامه زدای خولقینه ری تاکه خوځدای پیکه وه زیان پیک به نیرت. به لام نه گډر به هه بونی خودایانی به جوړه پروا ده کات به هر راده ټکه که نا ناسایی خوځی نشان بدات نهو له چوارچپوئی سوتنه نه رهنه نگیه کاند ا کار ده کات که نه وشی هینا وه ژیر ده سلاتی خوځی. (مری بویس تاریخ کیش زودشت، جلد دوم، ل ۹۸).

خانم مری بویس بریاری نووسراوی کوروش له گلّه نووسراوه کدا به بریاری زاره کی ده زانی و به ناسازگاری وه ها کورشی که له گډل کورشی زه رده شتی و تاکه پهرست و ریزداری ناوړاو، دیسان به شپوهی ناسایی بو پرسه که ولّام ئی خلاق ئی نهینه وه، نه وک میژوویی به لام بو میژوو نووسیک که دلپاکي ساکارانه پدسمن ناکات، جیگای سدرسوېرمانه که نوینه رانی هدرسی ثابینی گرنکی میژوپوتامیا، زه رده شت و یه هوه و مردوک، له مړاسپارده دا که کوروش ئی یی یه هودییه دیله کان له بابولدا نازاد بکات و شتوم کی تالانکراوی پهرستنگه گانی ئورشلیم بو نه وانه بگیریته وه و گرنگرین ثاره زوی یه هود، و اتا دیسان چاک کړدنه وئی مالی خودا مسوه گډر بکات، هیچ جیاوازیکی له گډل یه کدا نه بی!!!

له لایه نیکي دیکه وه، خداوند حد زکی فراوانی خسته دلی بهر یوه رانی تایفه کانی یه هودا و بنیامین و پشه وایان و لایه کان تا بو ئورشلیم بگیریته وه و دیسانه و مالی خوداوند دامه رزتنه وه. هموو دراوسیه کان، پیشکشیه کانی مالی خودایش به ینه سهری، پیشکشی زیړ و زیو و توشه ی رتگا و چوارپی بو رتوارانیان پیشکش کرد. کورشی که رسه پر یه ها کانی مالی خودای که نه بو که دنه سر تالانی کړد بو و له پهرستنگه کان دانایوه و راده سستی یه هودییه کانی کرد. کوروش به خدزانه داره کئی "میترا داد" نمری کرد که هموو شته پر یه ها کان له خدزته که به نیتته دهر وه و راده سستی شیشبر بهر پرسی یه هودییه کانی بکات که ده گډرانه وه بو سهره وینی

یهودا . ئەم کەرسە بەنرخانە بریتی بوون لە : ٣٠ سینی ئالتوون . ١٠٠٠ سینی زیو . ٢٩ سینی ھەمە جوۆرە . ٣٠ جامی ئالتوون . ٤١٠ جامی زیوین . دەفری ھەمە جوۆرە ١٠٠٠ دانە و سەرھەم ٥٤٠٠ شتی بەنرخ لەزێر و زیو . رادەستی شیشصر کرا . (عەھد عتیق . عزرا . ١١-٥) .

لانی کەمی ، خوداوەندی مەردوک دەبوو بەدۆزیاری کورش دژەر بووایە ، چونکە پیش لەو کە نەبوکەد نەسرتورشلیم کاول بکات ، بەفەرمانی ئەو دیلە ئیسراییلیی و سامانە کەیان بۆ بابۆل گواسترایەو! کە وابوو ناچارین بەشی ئایینی-ئێخلاقی پەرسە کە بەخەینە پشتگوی و بیر لە بەشە سیاسییە کە یەکەینەو کە یارمەتی من ئەدات سەرنج بەخەمە سەرپەتوێوەندیەکانی ئێوان کورش و یەھود . مێژووی سەرەکی نەتوێی یەھود تەورات و پاش ئەو ئەنسیکلۆپیدی یەھود ، مێژووی یەھود ، گراتتزر ، "مێژوو نەتوێی یەھود" سیسیل روت "مێژووی ئیسرائیل" برمینویچ و لەئێراندا کوۆی سی بەرگی "مێژووی یەھود لەئێران" دوکتور حیبب لوی و مێژووی یەھود پڕویز رەھر دەناسی . پڕۆتەت وادیارە ، یەھود مەیلیکی بەرچاوی بوەلەسەنگاندنی مێژووی نەتوێ کە ئ لەگەڵ نمونە و ئیستانداردەکانی سەرھەمی تێدا بەدی ناکرێت ، چونکە لەو حالەدا بێگومان راستیی مێژوویی چەن بەشێک لە تەورات بەتەواوی نرخە کە ئ ئەدۆزێت ، کە بۆ بەرپەرس و کاربەدەستانی "کنیسەکان" روشن ناکرێتەو . وەھایە کە مێژوو سەرەخۆەکانی نەتوێی یەھود ، ھەمیشە دەگەن و نایاب بوو . ئەو بۆناسانە کە پاشتر لەم کتێبە داھێمای پێدەکرێت ، روانگە یە کە تاییەتی و لامە کە ئ بریانە واتا "بۆچی کورش؟" ە کە بۆ یە کەمین جار و بۆ مێژووی دەگێرمەو . سەر سوورمانی گشتی مێژوونووسان لە سەرھەلانی کورش لە ھیچ ، ئەو ش لە ھەر تێکدا کە لە ژێر دەسەلاتی یە کەمین و پڕەیزترین نەتوێەکانی جیھانی دێریندا ، ئیستا لەم کتێبە دا و لامیکی شیاو دەبینێتەو ، دیمەنی شیواوی ئیمپراتوری ھەخامەنشییەکان بۆ تێکۆپتیکی دەگوردێت . و بناغەیی مادی و عەقڵی دەسەلاتی کورش دیمەنی خوۆی دەنوێت . نھێنی ئەم سەرھەلانی و دەسەلاتە چارووان نەکراوە کە ی ، ئەبی لەسی سەدەیی نا ئارامیە یە کە لە دوای یە کەکان ، و لە ئێوان نەتوێ و سەر زەوینی یەھود بە دوایدا بگەڕین .

مێژووی یەھود دەورانی کە درۆشاوە تر لە سەرھەمی پادشاهی داوود و سلیمانی لە بیر نییە . تەورات دەربارە ی دەسەلاتی داود ئەو نەندە پیش دەکەوێ کە دە نووسی : ئەو پڕیاری دا کە خانوویە ک بۆ

خوداوهند دروِست بکات و خوداوهند هم ئه رکه ئی له ناوبراو سنده وه .

داود شاه له کوْشکه که ئیدا به دنیاییه وه نیشته جی بوو ، چونکه خوداوهند ئهوی له شهری گشت نه یارانی دره باز کردبوو . پوْژکیان داوود به ناتانی نهی ووت : من له کوْشکه جوانه دا که به داری سنده دروِست کراوه زیان ده کم ، له حالیکدا سندوقی په یمانی خوداوهند له خیره تیکدا ده پاریزد ریت ! ناتان له ولامدا ووتی ئه و شته که مه به سسته به نه نجامی بکه ئه نه ، چونکه خوداوهند له گدل تودا ئه . به لام شه وه که ئی خوداوهند به ناتانی فدرموو که پروات و به خزنه تکاره کهی داود ییْژ : تو ناتوانی بو من خانوو دروِست بکهیت . من هیچ کاتیک له خانویه تیکدا نه زیایم له و کاته وه که به نئیسرائیل له میسر هینا به دره وه تا ده کاته ئه م پوْژه ، خانووی من خیره تیک بوو ، و له شویتیکه وه بو شویتیکی دیکه له جموجولدا بووم . به دریزایی ئه م ماوه ئه ، هیچ کاتیک له به ریه به رانی ئیسرائیل که ئه وانه م بو شووانی هۆزه که یان دایین کردبوو ، نه مووتوه که بوچی خانویه کم له داری سنده بهر بو دروِست ناکه ن ؟ . ئیستا خوداوهندی بهرز و توانا ده فدرمئ که کاتی له شووانیکی ساکار زیاتر نه بووی و له له وه رگه کانداه م پرمو مالاته کت پاریزگاریت ده کرد ، تو م بو به ریه بهری هۆزه کت ده لېژارد . له گشت شویتیکدا له گلتا بووم و نه یاراتم فدوتان . تو له مش که هیت مه زتر ده کم ، تا وه کو بو یه کی له به ناویانگترین زه لامی جیهان سهرکه وی ! بو هۆزه کم سهرزه وینیکم ده لېژارد تا له وشینه سه رو سامان بگرن (گشه بکه ن) ئه م شوینه ولاتی ئه وانه و هۆزه بو ت پهره سته کان ، ئیتر وه کو رابوردوو که هۆزه کهی من کو چهری ئه م سهرزه وینه بوون ، له وانه ستم ناکه ن . تو له شهری هه مو نه یارانت ده پاریزم . ئه م منم که خانووه کهی دروِست ده کم . کاتیک تو کوچی دوایت کرد و له گدل باپیرانت په یوه ندیت کرد ، من یه کی له کو پزه کانت ده کم به میراته ری تاج و ته خته کت و ده سه لاتی ئه و سه قامگیر ده کم . ئه م هه رته و که سه ئه که خانویه ک بو من دروِست ده کات و من پادشاهییه که ئی هه تاهه تاهه له سه ر پی راده گرم . (عه د عتیق ، دوم سموئیل ، ۱۴ : ۷)

میژووی یه هود ، ده ورانی داوود به په لاماری یه هودییه کان بو سه ر فلستینییه کان و دراوسییه کانی دیکه یانه وه گری ئه داتو له وانه ئی ئه مه تنیا روپه لی میژووی دییرینی نه ته وهی یه هوده که ئاماره بو نیزیامگیری په ییره وانی موسا ده کات . له م باره وه سه هیونیزمی هه نوو که یی له وانه ئه به جوژیک له داوودیزم بزانیین .

ته مه نی داوود که یشتبوو ۳۰ سال که بوو به پادشاه و ۴۰ سالیش پادشاهی کرد ، ۷ سال له حبرون و ۳۳ سال له ئورشلیم که ئه و شهاری کرد به پاته ختی خو ئی ، هه زه رتی داوود هه مو نه یارانی به نی - ئیسرائیل ، ییوسییه کان ، فلستینییه کان ، مواب ، صوبه ارام ، عمالق ، ادم و عمونی تیکشکاند و سنووری ولتی پهره پی دا و به راده ئه که که له ته وراتدا ئه ، له میسره وه گه ئانده ی فورات . سامانی ولاتی زور کرد ، و یژه و نه ده ب و مووزیکی عبری گه ئانده پله ئه کی بهرز ، یه کیه تی راسته قینه ئی به نی ئیسرائیلی به ته وتر بناغه ئی خانووی یه که می دارشت و نیوی ئیسرائیلی

مەزن و سازمانی ئەرەتشی ولاتی یتکویک کرد . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران ، جلد اول ، ل ۶۴) .
 بەللام سلیمان ، کوچی داوود ئیتر نیزامی نەبوو . ئەوبازرگانی دەزانی و خێلەکی خۆی خۆش
 دەویست . دەورانی سلیمان لەگەڵ ئەفسانەیی نەتەوێکانی پوژدەلاتدا یتکەل بوو و هیشتاش
 نیوی سلیمان ، فراوانی ، هەبوون ، توانین و تەنانت زانست و عدقل دەهییتەو یاد .

سلیمان پادشاه سەرەرای سەندنی باج و سوودی بازرگانی و باج و زەکات لەپادشاکانی عەرەب و
 دەسلەتدارانی سەرزهوینی خۆی ، هەرسال ۳۳ تەن ئالتوونیش داهاشی بوو . سلیمان لەم ئالتوونە دووسەد سپەری
 گەورە ، هەرکامەیان بەقورسایێ چوارکیلو و سێسەد سپەری بچووک هەرکامەیان بەقورسایێ دووکیلو
 دۆرست کرد . پادشاه ئەم سپەرانی ئەلەلاری گەورەئێ کوژشکەکیدای کەنیوی "دارستانی لوتان" بوو ، داینا ، ئەو
 تەختیکی پادشاهی گەورەشی لەعاجی فیل دۆرست کرد کەروو کەشەکی لە ئالتوونی پووت بوو .
 ئەم تەختە شەش پیکەلێ هەبوو و بەشی سەرەوێ لەبازنەتەکی کەوانی پیکەهات . لەدوو کەنارەکیدای دوو دەسک
 و دوو پەتیکەر لەنەقشی شیرێ راووستاو لەتەشتی پلێکانەکانیدا دانراوو . ئەم تەختە لەهەموو جیهاندا بێوینە
 بوو . هەموو جاموگەکانی سلیمان و دەفرەکانی "کوژشکی دارستانی لوتان" لەزیری پووت بوو . لەنیو ئەوانەدا
 تەنانت دەفریکی زۆیین دەس نەدەکووت ، لەبەرئەو بەراوەیک ئالتوون زۆربوو کە پۆستی بەزیو نەدەما !
 گەمیە بازرگانێەکانی سلیمان پادشاه بەیارمەتی کەشێەکانی حیرام ، هەرسێ سالی جارێک بەباری ئالتوون و زیو
 و ددانی فیل ، مەیموون و طاووسەو دەهاتە لەنگەرخانەکانی ئیسرائیل . سلیمان لەگشت پادشاکانی جیهان
 دەوگەمەندتر و زاناتر بوو . هەموو خەلکی جیهان تامازوێ دیمانی سلیمان بوون تا مەگەر شایەتی ئەوزانیی و
 بلیمەتە بن کەخۆداوەندەوی بەخشییوو . هەموو سالی کۆمەتیک لەخەلک دەهاتن بو دیتی ئەو و سەوقاتی زێرو
 زیو و جلوپەرگ و بۆنەرەمە و چەکوئەسپ و قاتریان پێشکەش دەکرد . سلیمان خاوەنی ۱۴۰۰ ئەرابە و
 دووازدەهەزار ئەسپ بوو کەهەندێ ئەوانە لەپاتەخت و هەندیکیان لەشارەکانی دیکەدا رادەگیران . کاتیەک
 کە سلیمان لەئورشالیم دەژیا ، زیو و کو لمی چۆلایەکان فراوان بوو و لاکیشە تەختەئێ سنووبە ر وەکو داری
 ئاسایی بەکار دەبرا . (عەد عتیق ، اول پادشاهان ، ۱۴: ۱۶-۲۹)

سلیمان خانووی یەکەمی خۆداوەندی دۆرست کرد و لەکاتی ئەودا یەکیتی سیاسی اسباط ،
 بەپۆنەئێ فراوانی پێداویستی ژیاوەو ، لەوپەری قایمی و بتهویدا بوو . نەتەوێ یەهود هەمیشە
 ئەوسەردەمە بەبیرەوهریەکی خۆش بەیاد دەهییتەو و بەسەردەمیکی زێرینی خۆی نرخانەوو .
 سلیمان حەفتەسەد ژن و سێسەد خەزەتکاری ژنی هەبوو . ئەم ژنانە هییدی هییدی سلیمانان لەخۆدا دوور
 خستەو ، بەشیوەیک کاتیەک تەمەنیکێ تێپەر کردبوو ، لەجیاتی ئەو کە وەکو بابی خۆدا پەرستی بکات بەپێشە

ټرجه ټوټ پهرستی گوته پيش ... نو به راتېر به خوداي گوره تووشی تاوان بوو و وه کو بابی له خودا په پيرهوی
 ته وای نه کړد . ته ناندت له سهر دوو کيوی هه لکه وتوو له روژه لاتې نورشلیم ، دوو بوټخانه دی بو کموش ، بوټی
 نيفرته لیکراوی موآب ومولک بوټی نيفرته لیکراوی عمون درست کړد . (عهد عتيق ، اول پادشاهان ۸۳: ۱۱)
 هاوکاتی کوچی دووایی سلیمان ، کيشه و چمن ده سیه یی دهستی پيکړد . له وانه يه که نه و دوخه
 ناکامی ملماننې بو دابش کردنی میراتی سلیمان بوو پيت که بوو به هوکاری جيا بوونه وای اسباط
 بو دوو گرووی گرنکی يه هودا و ئيسرائيل ، له ده سپيکی هه زاره یی يه که می زاینی دا . نه مه
 سهرده میکه که سامانی فراوانی نه ته وای يه هود و دوو ده سته یی قوولی نه ته وای ، شارسنه يه ته کانی
 ميژبوټاميا که پيش له وه نه ته وای يه کی يک خودایی له ده ور و بدری خوټدا و نه ده گرت ، بو
 تالانکړدن و پړولانکړدن نه ته وای يه هود هان دا .

له چواره ده مین سالی پادشاهی حمزقيا ، سنخه ريب ، پادشای ناشور هه موو شاره ده ور گيروه کانی يه هودای
 دولټيچ و پاشتر داگيري کړدن . حمزقيا پادشا که له لاکيش بوو ، نه م پديغام دی بو سته خه ريب به ریکړد : من
 هه لم کړد . له ولاته که م ده رکوه و بو ولاته که ځي خوټ بگه ريره و و من هه ر باجيک که بتدی پيشکه شی
 ده که کم . پادشاهی ناشور له ولاما ده هزار کيلو زيو و هزار کيلو زيري پيشنار کړد . حمزقيا بو کوکرده وای
 نه م باجه ، هه موو زيوه کی مالی خودا و خه زانه یی کوټکه که ځي هه لگرت و ته ناندت يوو که شی درکا و کوکله که کانی
 خاندی خودای کنده و ده و خسته سهری و پيشکه شی پادشای ناشوری کړد . سهر وای ته ووش ، پادشای ناشور
 سوپايه کی گوره یی به سهر کړدایه تی سی فرمانده یی هيزه کانی خوټ له لاکيشه و بو نورشلیم به ریکړد . نه وانه
 له سهر ريکای "کيلنگی جل شوره کان" له بنده سستی که نالی که نکاوی سهر وودا جی گير بوون . (عهد عتيق ، دوم ،
 پادشاهان ، ۱۸-۱۳ : ۱۸) .

پاش نزیکه یی ۲۰۰ سال کيشه یی کاولکاری نيوخوی له نيوان اسباط و يه هودا ، دووایی دوو
 په لاماری له شوټن يک بو سهرزه وینی يه هود له سهرده می سته خه ريب و سه لمانسهر دا ، له بد لکه کانی
 روژه لاتې ناوړاست ، باسی بلل او بوونه وای نه و هوژه ده کات و له وه به دوراوه سهرده می زيرینی
 سلیمان ، نه ته وای يه هود به دريژایی سی سده سال ، واتا تا سهره لدانی کوروش ، داگير کړی
 بابول ، پروی ناشتی و هیمنی به خوټه و نه دیووه ، مگر چمن ده وره يه کی کوټ . ناکامی هير شه کانی
 ناشور ، پړولل او بوونه وای نه ته وای يه هود و کوچ بهر بوون و کوچ بهر کردنی زوره ملی دوو خیلې
 به ده سه لاتې هه دوو په لی نه م نه ته وای يوژواوا ، روژه لات ، باکوړ و باشووری و ده ولته تی

میدیاکان بوو .

بدلام دهرباره ی حزقیای یههود که نه پدهویست له ژور دسه لاتی مندایت . من ۴۶ شار له شار قایم و قه لای
شاره بچو که کانیم گمارودا و به هیزی بهرانه کانم و ثامرازی تاییت داگیرم کرد . من ۲۰۱۵۰ کس گنج و
به سالناچو و نافرته ، نه سپ ، قاتر ، گویدرژ ، حوشر ، گا و مدم به دلیل گرت و تالانم کرد . بدلام خودی
ناوړوم وکو په لوهو ری قه فسی له پاته خته کی له ثورشلیم به ند کرد . دهوړو بهریم به بوړج و دیوار گمارودا .
نه وانه که ده تانیوست له دهر وازه ی شاره کان وده رکون ، بو ناوشاره کان گمارنمه و شاره کانیا من له پاش تالان
داگیر کرد و دم شارنم له نیوان "میتینی" سوکتانی نه شدود به "پادی" سوکتانی "نیمکارونا" (نه کرو) و به
"زلیل" و "حازیتی" (غزه) دابهش کرد و لاته که یم بچو که کرده: باج و پرداختی سالانه یم بهر کرده و
که به ده ولته که دم پیشکه شی بکات . خودی حزقیای له ده ولته به سرکه و توه که دم که و ته دلبراوکی . ثوریه کان
(عاربه کان) نه و سه ریازه و فادارانه که بو به هیز کردنی ثورشلیم هاتبونه نیو شاره که و چه که کانیا من توپردا . نه و
۳۰ تالان زیو ، ۸۰۰ تالان زیو ، و بردی به نرخ ، که به هایه کی زوریان هه بوو ، عاج و تختی عاج و پیست و
ددانی قیل و داری تودکاریمو و هه مه جوړه خه زینه و زه لام و نافرته میوسبقازانی بو ناته خته که ؟ من له نهینه !
به ریکرد . نو تیره که ی به نه سپه و هه نارد که چاودیری باش به ریو چوونی پیشکه شکردنی نه و شتانه بکات و
نرخ و ریو مه تم به جی بهینی . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران ، ل ۹۶ و ۹۷)

سامانی یههود شمشیره دوو دهمه که دیته . به هیزی نه و شمشیره خو ی له دژوارترین دلبراوکی
ده ریازه دکات و نه یارانی له هیزی نه و شمشیره بو تالان کردن ناگاهه کاته و . نه بو که د نسر پادشاه
بابول بو دووا جار نه وانه ی تیکشکاند ، که نه و تیکشکاند نه بوو به هو ی په رزو بلای ته وای
اسباط ، خو به دسه و دانی ثورشلیم و کاول بوونی مالی خودا له شوینی پیروژدا . نه بو که د نسر
هه موو هه بوونی په رسته نگه کی بو بابول گواستوه و ژماره یه کی زور له بهریرسان و گه وړه پیاوان ،
ده ولته مندان ، هوتنرمه ندان ، زانایان و پیشه سازانی یههودی به دیلی بو بابول به ریکرد .
صدقیای دژی پادشاهی بابول سهری هلدآ و نه بو که د نسر گشت تهرته شه که ی بو لایته نی ثورشلیم سهر بهر کردو
له پروژی دهمی مانگی دهم له سالی نوهمی پادشاهی صدقیای پادشاهی یههودا له ثورشلیم دا گمارودا .
دم گمارو تا یازدهمین سالی پادشاهی صدقیای درژو ی هه بوو . له پروژی نوهم له مانگی چواره می نه و
سالدا ، قات و قری بهرادی که له شاره که دا بلای بووه ، که دانیشته وانه کان هیچ شتیکیان بو خوارن به دس
نده که و ت . نه و شه و ، صدقیای پادشاه و هه موو سه ریازه کانی دیواری شاره که یان کو ن کرد و له دهر وازه ی که
له نزدیک باخه که ی پادشاهه و بو دولی ثوردون هه لهاتن . سه ریازه بابولیه کان که شاره که یان دول پیچ کردبوو ، شوینی

پادشاهیان هه لگرت و له چۆلاییه کانی ئه ریحادا ده سه سه ریان کرد و بهم بۆته وه هه موو سه ریاژه کانی بۆا بوونه وه . ئه وانه صدقیاتیان بۆ پرله گواسته وه و پادشاهی بابۆل ناوبراوی خسته ژیر لی پرسی و تاوانباری کرد . پاش ئه وه کۆره کانی صدقیاتیان له بهر چاوه وه کۆشت چاوی خویشیان ده رهینا و به زنجیر به ستیا نه وه و بۆ بابۆل به پرتیان کرد . نه بو زاردان فه رمانده ئی سوپاکه ی نه بو که نه سر له پوژی حه فته می مانگی په نجه م له سالی دوواژه هه می پادشاهی نه بو که نه سر دا . ده ربازی ئورشلیم بو . ئه و مالی خو دا وه ند ، کۆشکی پادشاهی و هه موو بینا به نرخه کانی سووتاند . پاش ئه وه به هیژه کانی بابۆکی ئه مری کرد که دیواره کئی شاری ئورشلیم کاول به کن و خۆدی خۆی چاوه پیری ئه م کاره ی کرد . ناوبرا و پاشا وه ئی دانیشه وانه که ی له گه ل لای نه گره کانی پادشای بابۆل دا ، بۆ بابۆل دوور خسته وه . به لام که سانی هه ژار و به له نگاز مانه وه تا به کاری کشتوکاله وه سه رقالبین . بابۆکیه کان کۆکه که مه فهرقه ی و قوولکه کانی خانوه کئی خو دا وه ند و ماسه گه پۆیکه که له و شوینه بوو . هه موویان شکاند و له ته مه فره که کانیان بۆ بابۆل گواسته وه . هه روها گشت مه نجه له کان ، خا که نازه کان ، مقاشه کان ، قاپ و قاچاخ و هه موو که له په لی مه فهرقه ی که تایه تی قو ربانی کردن بوو ، تالانیان کرد ، ئه وانه ته راوی کوانو ناگر و جامۆکه زترین و زبۆینییه کانیان تالان کرد . کۆکه که کان و حه وزه گه و ره کان و میژه کانی ده و ره و به ری که سلیمان پادشاه بۆ مالی خو دا وه ند دزستی کرد بوو ، به راده یه ک زه به لاح بوون که قورسایه کئی دا بین نه ده کرا . (عه د عتیق ، دوم پادشاهان ۱۷-۲۵)

سالی ۵۸۶ ی پیش زاینی ئه بی به سالی هه لپێچان دنی هه موو شارستانییه یه هودی بزاین . پاش کاولکردنی مالی خو دا ، ئه و یه هودیانه که ته وانیان هه بوو ، بۆ پوژه هلات هه له اتن که شویتیکی جیگای دلنیا بی بوو . به شی گه و ره ی ده وله مه ندان و زانیان له لای نه بابۆکه وه به دیل گیران و بۆ بابۆل گواسترا نه وه . و کۆمه لیککی به جوکیان ولاته که تیان به جی نه هیشت و هه ره له و ئی مانه وه .

ئه مانه ئه و یه هودیانه بوون که خو دا ئی موسایان په ره ستش نه ده کرد و ئامۆژگاریه کانی ته وراتیان به جی نه ده هینا . له شوینی خانه ی خو دا په یکه ری مه ره دک دانرا بوو . و له کۆتاییدا چه ن خو دا په ره سته کانی میژوپوتامیا تاک په ره سته یه هودییه کانیان له گۆره یان وه ده رنا .

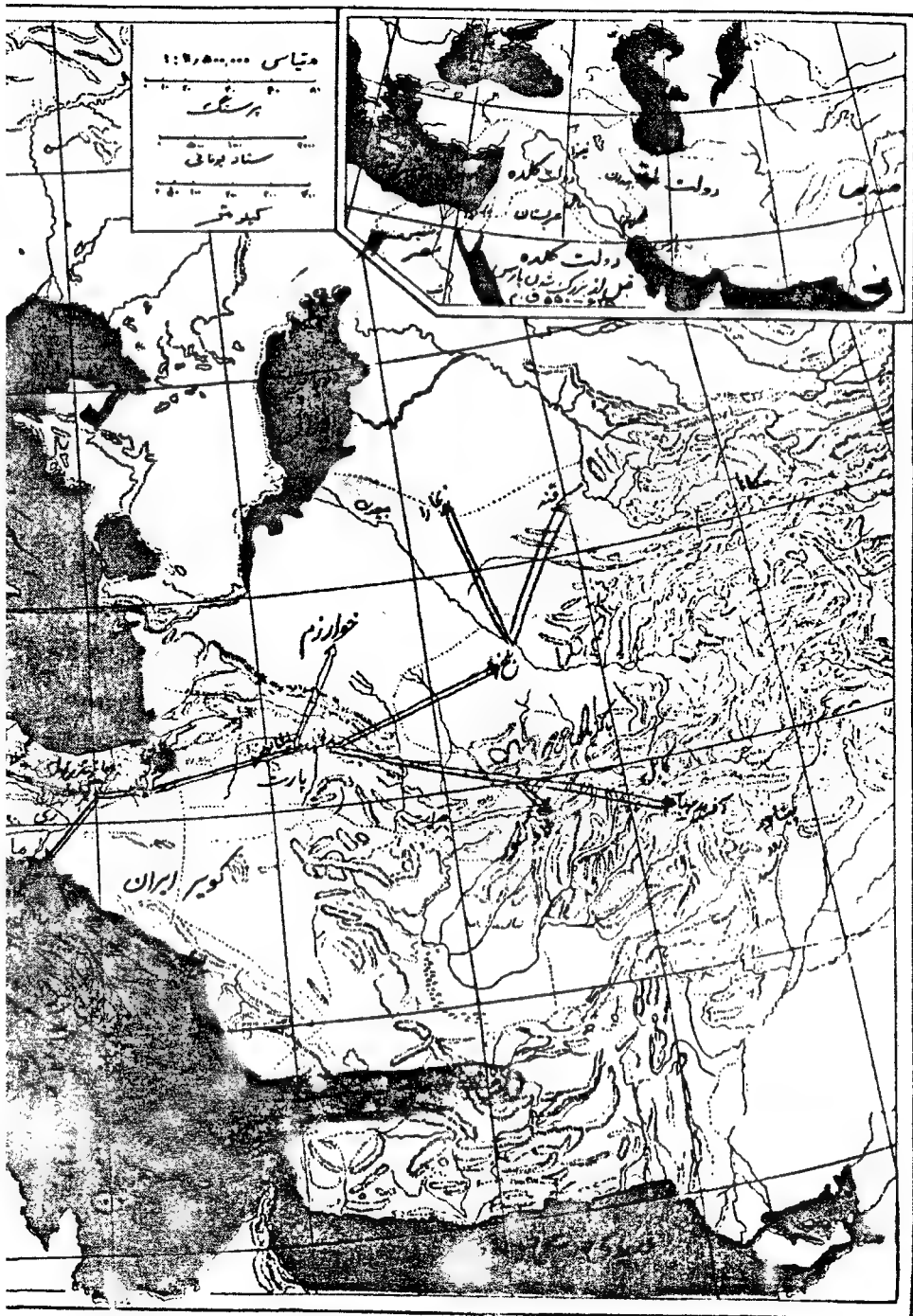
نۆه می مانگی ته مووزی سالی ۵۸۶ ی به ز ، پوژیکی ره ش بۆ نه ته و ی یه هود بو (۱) و ئه و برینه که له په یکه ری یه هود درا ، به راده یه ک قوول بوو که پاش ۲۶ سه ده هیشتا شوینه واره وه یه و سه که ی ما وه ته وه : درا و تپیه کانی ده و ره و به ری یه هودا که دا کوکیه که ی صدقیاتیان به رانه سه رکه لدا نیه کان هان نه دا ، خۆدی خو تان تالانه ک ره بوون . پادشاه و به شیک له گه و ره بیوان و سوپاکه له لای نه ی پوژه هلاتی پاته خته وه هه له اتن و بۆه و ره و به ری ئه ریحا سه ره و خوار بوونه وه ، به لام دوژمه ن به م مه به سته ی زانی و که و ته شوینیان و ژماره یکیان

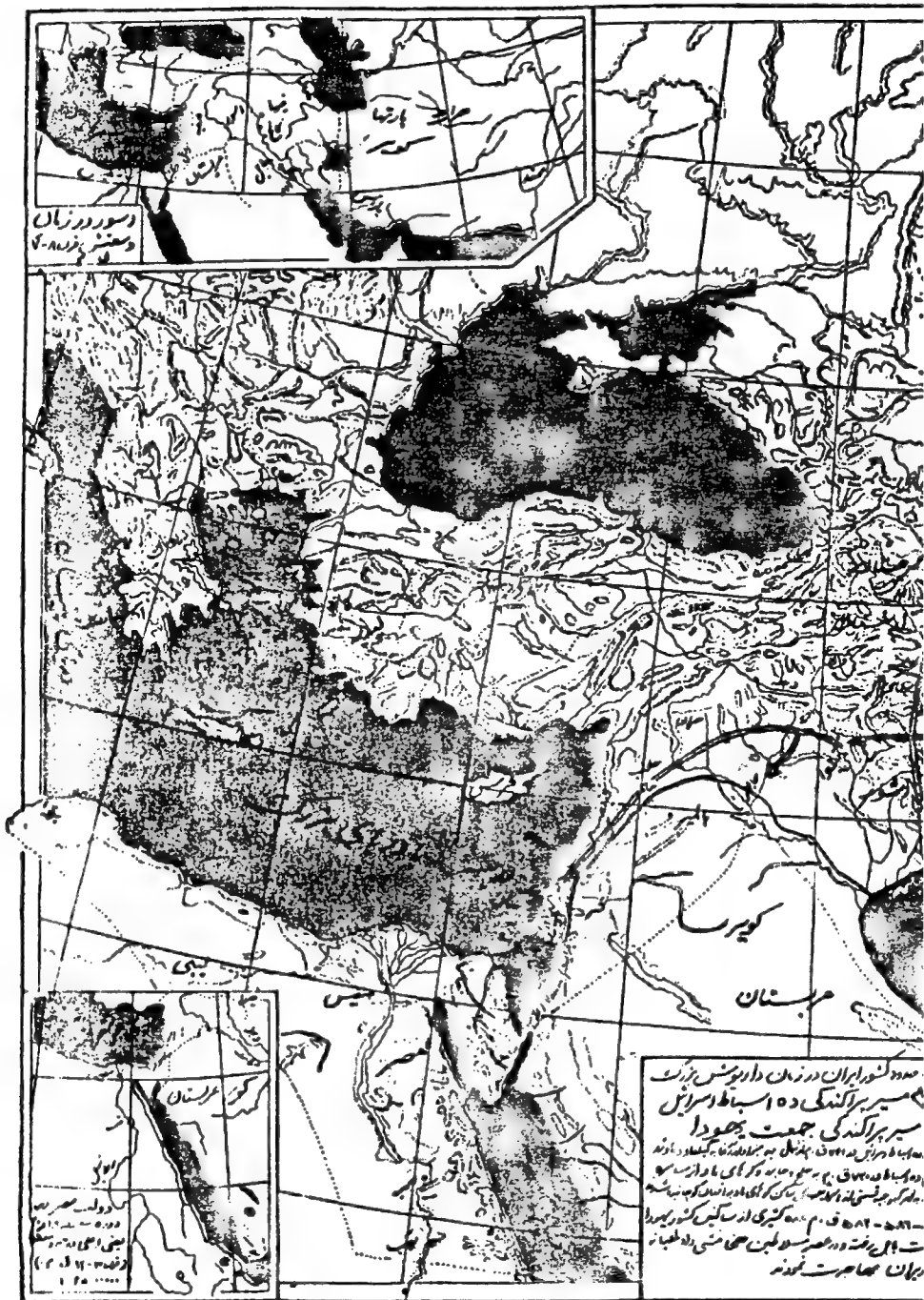
دهس بهسهرکرد و نهوانه که مابونهوه پەردەواژە بوون . صدقیاھو برائتە پیش بەخت ئەلنەسر لەربڵە ، منادالەکانیان لەبەر چاویەو کۆشت و چاوی خوشیان دەرھێنا و زنجیریان لەدەست وەسلێ کرد و وەکو دیل بۆ بابۆل گواستیانەو و بەم جوژە دلتەزیتە پادشاھی بنەمالەئ داوود کوتایی پێھات ، لەم سالا ۷۳۲ کەس لەچینەکانی سەرۆی پاتەخت بەدیلی بۆبابۆل بەری کران . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران ، ل ۱۱۶-۱۱۴)

بەگوێرەئ میژوووە فۆرمیەکان ئەو کاتە تەنیا ۲۷ سال بۆ دەسیچکی دەسەلتاداری کوروش مابوو ، بەرانبەر نەقشەکەئ دوکتور لوی ، لەکتیی تاریخ یهود در ایران کە بەشیوی پراویز نووسیویە ، و لە لاپەرەکانی دوواییدا دووبارەئ دەکەمەووە کە نزیکەئ هەمووی پاشکەوتوووەکانی موسا لەئێراندا نیشتهجێن ، مائی خوڤا لە ئورشليم بە کاولکراوی مایەو ، دیلە یەھودیەکان لەبابۆل وەستاون و سامان و دەفرە پیرۆزەکانی پەردەستگەئ یەھود لە ژوورەکانی ژیرزەوینی کۆشکەکانی بابۆلدا کوکراپوونە کە دەبوون بەئامانجی بێروومەتی لەلایەن پادشاهانی بابۆلکەو .

شەوتکیان بلشصر پادشاھ میوانیکی سازکرد و هەزاران کەس لە گەورە پیاوانی وڵاتی بۆخواردنەو بانگیشی ئەو میوانیە کرد . کاتیک بلشصر سەرقالی شەراب خواردنەو بوونەسری کرد ئەو جام مۆکە زۆرین و زۆنیانە کە نەبوکەد نەسری باپیری لەمائی خوڤا لە ئورشليمەووە هینابووی بۆبابۆل ، بەئین تاکو پادشاھ و گەورە پیاوان و ژنان و خەزمتکارانی پادشاھ بەوانە شەراب بخوونەو و بوئەکانیان کە لەئالتون و زیو و مەفرەق و ئاسن و دار و بەرد دورستکراپوو ، پەرسەشت بکەن . بەئام لەحالتیکدا نۆقمی مەستی و خوەشی بوون ، لەپەر پەنجەکانی دەستی مروفتیک ناشکرا بوو و لەسەر بەشیک لەدیواری بەرانبەر بەچراوانە کە دەستی بەنووسین کرد . پادشاھ بەدیتی ئەو پەنجانە کە خەریکی نووسین بوون لە ترسان ڕەنگی ئالی دیخەنی دۆژاند و پەردەئێک ترسا کە ئەژنۆوەکانی کەوتنە لەرزین و نەیدەتوانی لەسەر پێ راوەستی . پاش ئەو ھاواری کرد : جادوگەران ، چارەبینان ، ئەستێرە ناسان ! هەرکە بتوانی نووسراوەی سەر دیوارە کە بھۆتیتەو و واتاکەئ بەمن ییژی ، جلویەرگی پادشاھی لەبەردەکم ، بازەئ ئالتونی لەگەردنی دەھاویم و دەیکەم بەسیەمین کەسی وڵات . (عہد عتیق ، دانیال ۷-۵)

بێگومان کوچبەرەکان و سەرلێشیواوانی یەھود ، بەدۆزادەئ زانا بوون کە کاتی ھەلھاتن ، سامان بێسنوورە کەئ سلیمان بەجێ نەھێلن و لەژێر جلویەرگە دراو و پینەکراوەکانیانەو بەشیچکی بچووک لە داراییە کەئ سەردەمی داوود لەگەڵ خوێانداندا بگوێزەنەو . دەتوانین بنەمالە پزۆیلاووەکانی یەھود بەبیر بھێنینەو کە چوێن بەئاموژگاری ڕەدئین سپیەکی بەتەمەن و چەن گەنجی بەدەسەلات ، ئەم میژوووە لەگەڵ تەوراتا ھاوێق نییە ، چونکە تەورات کۆیلەتی یەھودی لەبابۆلدا ۷۰ سال دەنووسی (اوبایی ۱۳-۱۱: ۲۵) . لەحالتیکدا ئێوان ئەم میژوووە تا ئازادی دیلەکان ۴۸ سالە .

له سه‌ریگای دوور و دریزی ئورشلیم تاباکوور و باشووری ئیران ، کاتی ږوو به‌ږوو بوونه‌وه له‌گه‌ل هوژ و خپله‌کانی دیکه‌دا ، به‌راکیشانی به‌زیی ، به‌خششی چکوله‌چکوله ، ناموژگاری ژیرانه و له‌وانه‌شه‌تیته‌لچوونی بچوک‌بچوک ، ږیگای خویان بو‌سه‌رزوینی دلنیا و که‌م‌کیشه‌ی ئیران کرده‌وه ، یا له‌لاتین نه‌ودوز و جهردانه‌وه ږووت ده‌کرانه‌وه ، که‌ناو و ده‌نگی سامانه‌که‌ی سلیمانی هیشتا له‌گوینادا ده‌زرنگایده‌وه .

نه‌و‌ی که‌سه‌ل‌پندراو وراسته‌ نه‌و‌په‌ که‌به‌هودیه‌کانی دانیشتووی کوردستان ، نازربایجان و گیلان ، مازنده‌ران و له‌غوژاسانه‌وه تاکو سه‌مه‌رقند و بو‌خارا تا نه‌فغانستان و هندی له‌خپله‌ مو‌سلمانه‌کانی دوواتر له‌تیره‌ی ۱۰ اسباطه‌که‌ی به‌نی‌ئیسرائیلن . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران) .

ږچه‌ی نیوه‌یه‌هودیه‌کان له‌شاره‌کانی وه‌کو استرثاباد (گورگان) و دوکی موسا له‌وپه‌ری ته‌پو‌لکه‌کانی آب‌علی ، گوندی گیلعاد له‌ده‌ماوند و ده‌یان گوند و شوینی دیکه ، که‌به‌نیوی مرگه‌وتی سلیمان ، ته‌ختی سلیمان ، دوکانی داود ، گلکو‌ی دانیال ، گلکو‌ی استر و مه‌ردخای وه‌ی تر . له‌میژوو و جو‌غرافیای ئیراندا ماوه‌ته‌وه ، به‌رلای یه‌هود له‌ئیران ، پیش له‌سه‌ره‌ل‌دانی کوروش نیشان نه‌دات . باسه‌کانی نه‌م‌به‌شه‌ده‌رفتی وه‌هام‌پی‌نه‌دات که‌بیژم نیوی "دایکی سلیمان" که‌له‌سه‌ر گو‌ږه‌که‌ی کوروش ماوه‌ته‌وه بلاو‌کراوه‌و نه‌دانه‌ی پړناوه‌روکی ئیرانییه‌کان ، بو‌گو‌ږی که‌سیک که‌هه‌ولی داوه‌یه‌هود بو‌سه‌رده‌می مه‌زنایه‌تی سلیمان ږگیرته‌وه .

یه‌هودیه‌کانی ده‌ماوند یا گیلعاد پی‌له‌سه‌ر نه‌وه‌داده‌گرن که‌له‌تیره‌ی اسباطی ږوین و گاد و نه‌فثالین و ته‌نانت ده‌زانن که‌له‌دیله‌ئیسرائیلیه‌کانی ده‌ستی ناشوریه‌کانن که‌بو‌نه‌وه‌ری‌مه‌دوور خراونه‌ته‌وه . له‌میژووی ناشوریشدا نه‌م‌پرسه‌ناشکرا ده‌بی که‌تیگلت پیل‌تسیری چواره‌م که‌اسباطی به‌دیل‌گرت ، تاجپای ده‌ماوند و چو‌لایه‌کانی لووتی داکیر‌کردو لای واپو که‌نه‌م‌دو شوینه‌نه‌وپه‌ری دنیاپه . مزاریکی بال‌کیشتر نیوی گیلعاد که‌له‌سه‌ر نه‌م‌شوینه‌دایان ناوه و تانیستاش هر به‌نیوه‌وه‌ماوه‌ته‌وه . هه‌ل‌ب‌ل‌اردنی نه‌م‌نیوه ، له‌وانه‌په‌به‌بو‌نه‌وه‌ییت که‌دانیشتووانی گیلعادی ئیسرائیل بو‌نه‌م‌جیگا دوور خراپ‌تته‌وه ، یا‌کاتی که‌دیل‌کان هاو‌به‌شی ږواله‌تی نه‌م‌شوینه‌تازه و ولاته‌که‌ی خویان به‌دی‌کرد نیوی گیلعادیان له‌سه‌ری دانا . له‌گیلادی ئیران ، گو‌ږستانی‌کی‌کون هه‌په‌که‌تانیستاش وه‌کو‌کیوی زه‌یتوون له‌ئورشلیمه‌پیر‌وی ده‌زانن ورا‌سپارده‌ی نیم‌انداران نه‌و‌په‌که‌پاش مردنیا له‌شوینه‌بیانیژن و نه‌فسانه‌ی زو‌ر‌سه‌بارت به‌په‌تیه‌ندی نه‌م‌شوینه و ئورشلیم که‌قبیله‌ی یه‌هودیه‌کانه ، به‌ده‌سته‌و‌په . گیلعاد په‌کی له‌گه‌وره‌ترین شوینه‌کانی ئیسرائیل‌نشین له‌باکووری ئیراندا بووه و در‌یژایی

یوهدهره کئی تاسده ی ۱۷ ی زانی دهگیشته ۲۰ فرسخ یا ۱۸۰ کیلومتر . ناوچئی ناوبراو خاوهنی چهن دین

دهشتی به پیتز و پر ناو و بهروهه مه که چوار دهوری به چپای کم و بیش به رزه دهوره دراوه و وه کو گالیلی سهر لوالاتی ئیسرائیله و میړگ و له ورگی باشی بو مهر و مالیات هتیه و هدهاش کوستانی و خوهشه . له سهرده مانی پیشوودا شینایی (حشیمت) زور بووه و دانشخوانه کئی به راده پیک دهوله مند بوونه که عزرائی کاتب له دووا سهره که پدا پووش به باشی زانیوه که بو ئو شوتنه سه فهر بکات ، بوته رهنجی سهره که کئی گرته نه ستو و له شوشه وه تا گیلغادی تیپر کرد . گیرانه وهی ئهم سهره و ئاکامه کانی پاش ۲۳/۵ سده هیشا هدر له سهر زاری ئیسرائیلیه کانی گیلغاده . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران ، ل ۲۰۳-۲۰۱)

ئهمه روونکردنه وهی هه بوونی به شیککی به چووک له یه هودییه کانی ئیرانه ، پاش لابرندی مالی خودا له ئورشلیم . ده توانین روونکردنه وهی زورتر و پرسه رنجر له باره ی هه بوونی یه هودییه کان له ئیراندا راگه یین ، وه کو سهرنامه کئی بنیامین تودلا ، ده رباره ی کومه لگای یه هودییه کان له میدیا و شاره کانی هه مده ان ته بهر ، زه نجان ، قه زوین ، ئه سفه هان ، رهی ، یه زده ، شیراز ، ئه راک ، شوش و که ناره کانی ده ربای خه زردها و هیشا پاشماوه کانیان له ئیراندا ماونه تده . ئه وانه زورده وله مند بوون ، سامانه که یان کردبووه ئامرازی ده سلات به سهر خه لک و هتیه ناوچه ییه کاند و ئه وانه یان به شیوه ییک بو به رزه وهندی تاییه تی خو یان به کار ده برد . له م باره وه به لگه ی به نرخ و فراوان به ده سه ته وهیه که هه بوون و کاریگری یه هودییه کان به سهر بارگای پادشاهی و نابووری ولات و خه لکی روژه دلالتی ناو راست و تنانته بابوکیش ده سه لمینیت .

ژماره ی یه هودییه کانی دانیشتوی بابول ته نیا ۴۹۸۹۷ یه هودییه کوچه ره کانی بابول نه بوون که ئه و شاره یان به جی هیشته ، به لکو له بابولدا ژماره ییک له اسباطی یه هودا و ژماره ییک اسباطی ۱۰ لایه نه ی دیلی تاشوری که له بابووری ولاتی کله ده ژبان وله ریزی کوچه ره کاند نه بوون . له ماوه ی ژبانی یه هودییه کان له بابولدا ژماره ییک زور له وانه خه ریکی کاروباری پیشه یی و بازرگانی ولاتی کله ده بوون ، تنانته یه هودییا نیک هه بوون که خاوهنی بانک و کاروباری گوژینه وهی پاره یان ته نجام ئه دا . ئیرانی دیرینه له روپه یی ۹۵۰ ده نووسی : پاش ده رکردنی فرمانه که ی کورش ، هه سو ئه و یه هودییا نه که له بابولدا ئاماده نه بوون ، بو ئورشلیم به گه رتیه وه ، چونکه ژماره ییک زور له وانه له کاتی دیلیه تیدا ، بووون به خاوهنی کارگه ی پیشه یی و نووسینگه ی بازرگانی و مانه وه یان له بابولدا باشر له گه رانه بو ئورشلیم ده زانی . به لگه ییک که له هه لکو ئینه کانی بابولدا دوزراوه تده و پتیده گه یتنی که دوو کس له یه هودییه دیله کان خاوهنی دوو بانکی گرته بوون . که به بانکی اجی بی و کوچه کان و بانکی کوژانی

موراشو له نیپور به ناونانگ بوون . له لاتیکی دیکه وه ، پیش له کوروش و دوای سهره لاندانی ناوراو و تناندهت له سهرده می پادشاهی میدیاکان ، که ناشور یو به لاوازیون دهچو ، ژماره پیک له دیله کانی بهنی نیسرائیل و یهودا بوئوخوئ میدیا و پارس کوچه ربوون . که واپو شو کوچه رانه که بولایه نی ثورشلیم گرانده وه ، ژورینه تان خاوه نییری نایینی وه ژار و پیشوائانی هوزبون . (دکتر حبیب لوی ، تاریخ یهود ایران لی ۲۲۶) .

بهم جوړه باکویر و باشوور و روژه لانت و روژتاوای ئیران ، سهرزه ونی نیلام ، میدیا ، بابل و ناشور ، لانی کمی له ژیرکاریگری نابوری یهودا بوون که ناره زوویان گرانده وه بوئورشلیم و بینا کردنه وه مالی خودا بو . هبلژرده کانی یهود ، که همویان له توراتدا ، وه کو موسا له گدل خوتای گورده ا پدیوهندی و ووتوئیران هیه ، له بریلای شم ناره زووه له ژوریه لاپره کانی توراتدا باسیان کردوه . شو به شه که له کتیه کئی ارمیدا نووسراوه ده توانیت پرده پیک له نمایشتی نیفره تیکسی ته واییت که نیسرائیلیه کان له بابولیکه کان همتانویه و ده توانیت شو نه قشانه روشن بکاته وه که یه هودییه کان بوئوکه سندنده وه له بابولیکه کان کیشاویانه . تورات نویسنی کتیه کئی ارمیا به کاتی سهره لاندانی کوروش وه گریئده دات و به وپنه وه پیک که ارمیا ژورتر له ناردراوه کانی دیکه ی یهود له پلانه سهره تاییه کانی په لاماردان بوسر بابل دوری هه بووه . ودها به دلنیا ییه وه باس له گیشتی روژی توکه سندنده وه و سزادانی بابل ده کات که ده توانین ناوراو یه کی له سازماندهر و ریکخه ره کانی رزگارگری یه هوده بزانی . ووردینی له چنده نمونده کتیه کئی ارمیا له توراتدا ، به جوانی نیشانی دات که یه هود له و کاته وه سهرقالی کوکړدنه وه هیز بووه تا هیرش بکاته سهر بابل و له برته وه میژو بگری شم هیرشه به کورش ده زانی ، دوو دلی له م باره و نامیتیت که یه کم جار کورش له میژوپوتامیا و دوایی له ئیراندا سهری سهری هلداه و شمه خوئی باشرین نیشانه پیک که هوزه کی ناوراو ، نه تنیا پدیوهندی به ئیرانه وه نی یه ، به لکو له بناغه دا له گدل روژه لاتی ناوراستیشدا نیار و بیگانه پیک .

شمه پیک شو قشانه که خودا وند دوی بابل و خدکه کئی به من فرموی . به گشت هوزه کان رایتیکه پیدن و بیژن که بابل کول نه میت ! بوته کی مردوک و بوته کانی دیکه سه روخوارو ریسوا دهن ! **چونکه هوزنگ له باکویره وه هیرش ده کاته سهر بابل وکولی ده کات ، وئیرکس له شویتنه نیشته جی نایت به لکو ، چروفت و چکیان له بران ، له شویتنه هلدین . شئی خدکی بابل ، شئی تانانچییانی نه توه کم ، نیوه شادن و**

وهكو گاهگهلی دابهسته له لهوړگه سموزو تازه کانداه له وېرن و وهکوئسپه تیره کان دحیلکتین و سرمهستن! بدلام بزانی که شاره بهناو و دهنکه که تان وهکو شاره پیروزه کئی نیمه سوک و بی نرخ شیت. بابول بو سرزه وینکی بی نرخ ده گوډریت، وهکو چولایه کی وشک و سوو تیر، له بهر تووړه یی و قینی من، بابول ده پشته شارتکی بی دانیشوو و به تداوی کول نه بی و هدرکس له ویده ده رباز بیت سر سوږماو ده یتیی، نه یی هوژانی ده ورو بهر، بو شهر له گه ل بابولدا تاماده بن! ئی تیرهاو یزه کان، همدو تیره کان تان بولا یه نی نو و بهاو یژن، چونکه به درانه بهر به من تاوانی کړووه، له هدر لایه که وه هاواری شهر دژی نو بهر زکندوه، پروان! خو یی به دهسته وه نه دات! دیواره کانی بابول داده پوځیت! نه مه توکله یی منه! تووشی نه و کاره ساته یی بکه نه که تووشی خد لکانی دیکه یی کړد، بهر به جووتیاران بکړن، کاتی رستیان له بابول توو یه بچین و دوو نه ټک بکه نه؛ همدو غه ریبه کانی بابول بولا ټکی دیکه ه ل یی، له بهر نه وه شمخیری دوژمن مه جالیان پی نادات.

نه یی زه لمانی شهر کړ، دژی سرزه وینی "مراتین" و خه لکی "فقود" سرمه لهن! هره وه نه مر م کړد، همدو یان بکوژن و تفروتو نیان بکه نه، باهاواری شهر و ناله ی مردن له سر سرزه وینه بهر زیته وه! بابول وهکو چه کوشیکه که همدو جهان ده پوځیت، بدلام له حالیکدا که نه و چه کوشه خو یی وورد وخاش بووه، بابول له نیو نه تده کانداه تیرا وگوشه گیر ماو تده! نه یی بابول، بی نه وه بزانی، که و قیته داو ټک که بوم دانابووی، بو نه وه له گه ل من به نه یاری و دوژمنی هه ل سوکه و ت کړد! من درگای شوینی چه ک و جبه خانه که یی خو م خسته سه رپشت و چه کی تووړه یی و قینی خو م هینایه دهره وه! من کارم به خه لکی بابول هه یه! له سرزه وینه دووړه ده سته کانه وه بو شهر ی بابول بهر یی که ون! که نجه کانی ده خل و دانه که یی به تال بکه نه! دیواره کانی دا پوځیت! ماله که یی کول بکه نه! شیک مه هینکه وه! سه ربازه کانی بکوژن، همدو یان له ژر تیخه وه ده رباز بکه نه، هاوار له به سه رهاتی بابولیکه گان! کاتی تفروتو نوا گردنیان گه یشتووه! بدلام نه تده کدی به ساغ و سلامت ده رباز نه بن، نه وان بولا ته که تان ده گه ریته و تا رایگه یتن که من به چ شوی ټک توکله یی له وانه ده که موه که مالک نه تان پوځاندم، که مانداران و تیرهاو یزه کان کوشه تده تاهه ربازی بابول بین و شاره که گمارو بدن، به جوړ ټک که کس تووانای هله هاتی نه بی، همدان به سه رهات که بابول نه تده کانی تووش کړد، تووشی ده که م، چونکه له پووی لووت بهر زه وه بی پو مته یی به من، خوادا وهندی پیروزی ئیسرائیل کړد، که دا بوو گه نجه کانی له کوکانه کان که وتوین، دهمرن و همدو زه لاه شهر که ره کانی دینه کوشتن، نه یی سرزه وینی ده مارگوژ، من دژی نوم، چونکه پووی توکله سندن بهر یو یه، نه یی سرزه وینی خوه زلزان، تو ترازی، دهاریتوه و کس نی یه ده ست بگریت و بهر زت بکاته وه، من له شاره کانی بابولدا ناگریک هه لده گیر سیتم که بله سه که یی همدو شته کانی ده ورو بهر یی سوو یتیی، خوادا وهندی تووانای پایه بهر زه ده فرمی: خه لکی ئیسرائیل ستم لیکراون.

نه وانه که نهوخته کتیاڼ به د پل گرتووه به و پیری چاود تیریمه وه. همل ژمن و بهر به نازاد بوونیان ده گرن. به نام
 من که پرزگار کړی نه وائم. پر هیتر تم و نیوم خدواو ندی توانا پله بهرزه و پشتیوونیان لیده کم. هیمنی و نازادی
 بوئنه وان ده گیرمه وه. به نام خد لکی بابول. هیچ کاتیک ده رفعتی هیمنی به خوئیانه وه نایین! شمشیری نه مان
 به سدر دانیشتونانی بابول و به سدر گوره پیاوان و زانایانیدا ده باریت. میشکی همدو زانا دروینه کانی. به تال
 ده بی! دل پراوکی ده که وخته ده روونی زه لاهه بوئرو شه پر که ره کانیان! نه سپ و نه پرا به کانیان له شه پرا ده ورتین
 و سدر باز به کرنگیراوه کانی له ترسدا ده بوورینه وه. خد زنه کانیسی همدو به تالان ده چن؛ نه ناندت سدر چاوهی
 ناوه کانیسی ده فوتن. له بهر نه وه همدو نهو سدر زوینه پره له پدیکه ری بوت که ده تیا پنه رستن. له م رووه وه بابول
 ده دیت هیلان دی خوشتر سر و چه قل و گیان له بهرانی توکتیر. نیت هر هیچ کاتیک مروئی تیدا نازیت و بو هه میشه به
 کاولکروی ده میتنه وه. به همدان شیوه که شاره کانی سدوم و عموره و گونده کانی ده وری بهری نه واند کاول کرد.
 بابولیش کاول ده کم و نیت کس له وی ژان ناکات. (عهد عتیق، ارمیا ۴۰-۲۱، ۱۱-۱۶، ۱۳: ۵۰)
 پاش تیکشکانی نورشلیم و پهرژ و بلاوی یه هود له روژه لات، هیچ کاتیک که وره پیاوان و زانایانی
 یه هود به بی کار نه مانه وه. نه وانه له پال سوود بردن له و لاتانه که تیدا تیا نیشته جی بوو یون. هه میشه
 له ناره زوی گه رانه وه و چاوه راوانی ده رفعتی میژووی بو قهره بو کردنه وه شکسته کانیان بوون.
 خدواو ندی توانا و پله بهرزه، خودای ئیسرائیل، به همدووی نیوه که به خواستی نه و له نورشلیمه وه بو بابول
 دوور خرانه وه. ده فرمی: مالی ژود دوورست بکن و له واند ده بژین، درختی ژود بچیتن و له میوه کانی بخون.
 له بهر نه وه سالانیکی ژود له وشوینه ده میتنه وه. بزه وچن و بین به خاوه نی مندال، یا منداله کانیستان بزه وچن و بین
 به خاوه نی مندال، تا له وشوینه ژماره تان بهرزه بیتنه وه. ناره زوی ناسایش و پشیمه چون بو بابول بکن و بو نه
 مه بهسته له من پارینه وه، له بهر نه وه هیمنی نه وی هیمنی نیوه یه. (عهد عتیق، ارمیا ۴۷: ۲۹)
 شارستانیته تی کوئی میژو پوتامیا، به خدواو ندی پرهیزه کان و پهره ستنگه زه به لاهه کانیه وه، که
 باورمه ندی له ده روونی مروقتا نیشته جی راده گرت، بهر گریک له سدر ریگای و قهره و یه کیتی
 اسباطا ده ژمیردرا و تاکاتیک که له میژو پوتامیادا نه ته وه و نیمپراتوریه کان به و راده یه به هیز
 بووایین. نه ته وهی به نی ئیسرائیل هیوای گه رانه وهی بو نورشلیم، دورست کردنه وهی مالی خودا و
 متانه کردن به راگرتی نه و پاشه که وتانه که له ریگای بازرگانی و کشتو کال و به تاییدت ربا خوار دنده
 به ده ست ده هات، نه بوو. نه وانه له سدر ده می تاراده یه ک دوور و دریز و پهرژ و بلاوی دیلیه تی
 له بابوکدا، به لینه کانی "اشعیا" یان به بیر ده هینا و ده سته بهریونی نه وانه یان چاوه روان ده کرد.
 خدواو ندی توانا و پله بهرزه ده فرمی: من خوم دوی بابول هه لده ستم و تفر و تونای ده کم. بهر وی بابولیه کان

میره گوريشه دهرده هينم تا ئيتر كەس لەوانه به زیندوویی نه مینیتته وه . بابول بۆ گەنکاوێك ده گۆرم تا كوئنه بوو به ناویدا هیلانه بگات . به گسکی مەرگ ، گسکی نه ده تا هه موو بوونه وهره كانی به رستم . خوداوه ندی توانا پله به رزسوئندی خوا ده وه ، و نه یزێ نه وه ی كه پیرایم داوه و لی دنیایوم به راستی پوو نه دات . (عهد عتیق ، شعیاء ۲۴ - ۲ : ۱۴) .

پیاوانی هه لپژارده و نهوانه كه پیریان له داهاتووی نه ته وه ی یه هود له ئیتران و ئاشور و بابول ده كرده وه ، ییگومان هیلیکی په یدیه ون دی به رلایان له گه ل ید كتردا هه بوو ، ده بوا ئالوگۆره چه كدارانه و سیاسی و ئابوری ناوچه كانی رۆژئاوا و باشوور و میزوپوتامیایان به ووردی له ژیر چادیریدا بگرتایه ، تا گه یشتن به په لینه كانی زانایانی یه هودیان بینیا یه كه زۆرجار له ته وراتدا اماژهی پیکراوه .

كاتی كه ییستم خوداوه ند ده یفه رموو : چه كسی به نار دنی راسپارده كانم بۆ ئه م هۆزه به یزێ بكم ؟ و وتم : خوداوه ندا ، من ئاماده م بۆ رویشتن ، من بنیره . فه رموی : پوو ئه م په یغامه به هۆزه كم رابگه یته نه ، هه رچی زۆتر ببیسن ، كه متر قام ده كهن و هه رچی زۆتر ببیسن كه متر تیده گهن . پاشان فه رموی : دلی ئه م قه ومه ره ق بكه گویچه كانی قورس و چاوه كانی بنوقینه بن به چه شینگ كه نه ییسن ، نه ییسن و له چشتی تی نه گه یته و و لای من بگه رینه وه و چاك ببه وه . و وتم خوداوه ندا تا چه كاتیک ئه م دوخه دریۆه ی هیه ؟ و لای داسره : تا نه و كاته ی كه شاره كیان پڕوخی و كسی تیدا نه مینی و هه موو و لاته كیان كاو ل بیی ، و بۆشینه دوور كه وتوه كان به رزێتان بكم و سه رزه ویه كیان له دانیشته و ان بی به ریی بیی . هه رچه ن ئه و كاته هیشتا له هه ر ده كس ، یه ك كەس له قه ومه كم له و ی ده میننه وه ، به لām نهوانه ش ده فو تن . له گه ل نه وه شدا نه ته وه ی ئیسراییل له تیره ی به روو و سپی دارن كه كاتی به رینه وه كو ته ره كیان له زه ویی ده مینیتته وه و دیسان سه ر هه ل نه دهن . (عهد عتیق ، اشعیاء ۱۳ - ۸ : ۶)

ئهم دیما نه تو قینه ره له تو وری خوداوه ند ، كه به مانه وه ی هۆزی یه هود رازا وه ته وه ، هیشتا له گه ل وینه گه لێكدا ده خرینه به رده س كه مزگینی ده و رانیکی دیکه له مه زنا یه تی سه رده می داود راده گه یه یت . ته ورات واتایه کی دیکه به ده سته وه نادات ، مه گه ر خالیکی دنیایی خوداوه ند به هۆزێك كه له سه ره تای میژووی خو یه وه تووشی کاری هه له بووه و له مه رچی دنیایی و نا ئو میده دا (ئه ی ئیسراییل) هه رچه ن بچو وک و لا وازی ، به لām خه مت نه بی ، چوونكه من یارمه تیت نه ده م .

من خا و نه دی پیرۆزی ئیسراییل ، خوداوه ندی رزگار به خشی تو . تو وه كو چانیکی خه رمان كو تانه دنی كه ددانه كانه

تیزه و هه موو نه تیارانت تیکه ده شکیتیت و وورد وخاشیان ده کات و ده یانکهیت به کا و له هه وادا بلامو و تیان پی ده کهیت و ده یانده ی به ده م گیزه لۆ کهوه . نو کاته من خوداوه ندی پیروزی ئیسرا ئیل ، نه م به هوئی شادمانی تو ، و تو به بوته وه خو ت به سهره رز ده زانی . (١) (عهد عتیق ، اشعیا ، ١٤ - ١٦ : ٤١)

یه هودییه کان له دژوارترین رۆژه کانی میژوی خو تیاندا به هیزی دووباره کردنه وه ی بد یینه کانی ته ورات و ههروه ها چه کی به هیز و برنده ی دارایی و سامانه که یان پشت ته ستور بوون و ژیاون . و به و هوه که له کاتی ده سه لاتداریه تی داوود ، و ئیستاش که سه هیونیزم به رپوه به ری نه ته وه ی یه هوده ، نه م قه ومه هیزی چه کداریان نه بووه ، هه میشه وه کو نه مرو له ریکای ده سه لاتی ئابوورییه وه ، هوژ و نه ته وه کانی دیکه ی قه رزدار و ناچار ی کردون داخوازه کانی به جیه به یین .

درختی بنه ماله ی داوود پراو ؛ به لام رۆژیک له رۆژان کوته ره که ی وه چ در ده کات ! نه ی ، له ره که وه لقی تازه سه ره له دینی . رۆحی خوداوه ند ده چیه ته ده روونی نه و لقه ، وانا رۆحی زانین و لیها تو یی و دانوو ستان دن و هیز و رۆحی ناسین و دله پراوکی نه خودا . هه موو حه زه کانی نه و له به جی هینانی غه رمانه کانی خوداوه نددا خو ی ده یینه ته وه . خوداوه ند له سه ر بناعه ی نه و شتانه که یینیویه یان ییستویه ، داوه ری نا کات ؛ به نکو له مافی هه ژاران و چه وساره کان پارێزگاری ده کات . نه و به یه کسان ی و راستی حکومه ته ده کات . نه و کاته که به رخ و کورگ له پال یه کدا ده ژین ، پلنگ و کارژه له پیکه وه ده نوون . گو یلک له ته ک شیردا پیاسه ده کات و مندالیک بو هه ر شو تیک بیه ی ، نه وانه لی ده خو یت . گا له پال وورچ دا ده له وه ریت . پارکو له که ی له ته نشت گو یلک ده نو ی و شیر وه کو گا ئالف ده خوات . مندالی ساوا و شیرخوهر له تو ماراندا به یی مه ترسی یاری ده کن ! و مندالیک که له شیر گیراوه ته وه ده ستی ده باته نیو کونی کو له کویره ، به یی ته وه ی تووشی مه ترسی بیته . هیچ خراپه و نازاریک

له چیا ی پیروزی خوداوه نددا نابیته ، چونکه هه ره به و جو ره که ده ریا له ئاو لیوان لیو نه یته ، ناسینی خودای گه وره ش هه موو جیهان داده پو شی . له و رۆژه ده نه و پادشاه تازه سه ره له داوه ی بنه ماله ی داوود بو گشت گه لانی جیهان نه یته ئالای رزگاری و خه لک رووی ته ده کن و سه رزه وینه که ی له وریشه و شه وکت پر ده یته . له و کاته دا خوداوه ند ده ستی بو هوه ره که ی خو ی در ژ ده کاته وه و نه وانه له ئاشور و سودان و یلام و حه به شه و بابو ل و حه مات و گشت دوورگه و له نگه رخانه دووره ده سه کانددا بو ئیسرا ئیل ده گیریته وه . نه و ئالایک له نیوان گه لاندا هه لده کات و خه لکی ئیسرا ئیل و یه هود که په ر ژو بلامو بوونه ته وه ، له گو شه و که ناری جیهاندا کو ده کاته وه . وانه ته کاره پر له هه له و بی کوتایه کانی یه هود ، له م خاله دلیا به خشی ته وراته وه سه رچاوه ی گریتیت . نه وانه له باوره دان که هیچ کاتی (یه هود) به جی تیان نا هییت و ههروه ها که خوداوه ند به لینی پی داوین ، نه تیارانیان وه کو به ره کایه ک له دهاته تیزه کانی چانه خه رمان کو ته که یده ده کاته توژ . که و ابوو ، ده تووانن هه رجو ره شریک هه لخریتن ، نه تانه ته نگه ر شیاوی قه د و قه باره و بناغه ی باوره کانیان نه یته ، وه کو شه یی هه نوو که یی نه وانه ، دژی جیهانی نیلام .

وهابوو که مزگیئیه پەیتاپیتاکانی تەورات که بو زگاری نەتەوێ هەژاردە رادە گەندرا و چاو و گوچکە ئ زانایانی یەهودیی بو دوزینەوێ رزگار کەرەکیان کراوە دەهێشتەو . ئەوانە پاشە کەوتە کانیان زێدەتر دەکرد تا لە کاتی خۆیدا بە خەرچ کردنیان تۆکی یەهود لە بابۆل و میژوپوتامیا بستین و دیسان رێگای ئورشلیم بوخوتیان بکەنەو و لە هەمان حالدا زانایان و بزێوانی هۆزەکیان لە ژێر ئیوی شیکردنەوێ خەون و پزیشک و سیحیرزاندان بو ناوەندی دەسەلات و بارەگای دەوڵەتانی هەرێمە کە بەرێ بکەن ، تاکاتی خۆی کاریگەری لەسەر پووداوەکان دابنن .

روژی ییست و پێنجەم لە مانگی دووانزەهەمی سال سوحەقتەمی بەدیل گرتی یەهو یاکین پادشاهی یەهودا ، اوێل کەردوک بوو بە پادشاهی بابۆل و یەهو یاکین لە بەندی خانە نازاد کرد . ئەو پادشایە رووبەروو بوونەوێکی شیاوی لە گەدا ، ناوێراودا هەبوو . یزیک حبا ازی لە نیو پادشا بەدی لگیراوە کانی بابۆلدا بو لە پێش چاوگرت . جل و بەرگی نوێ پێ بەخشی و لەو بەدووا هەمیشە لە گەدا خۆی خواردنی دەخوارد . اوێل کەردوک تا ئەو روژە کە یەهو یاکین دەوێا ، بو پێداوێستیه روژانە کانی دەمالدی پشکەش دەکرد . (عهد عتیق ، جامعە ، ۳۱ - ۳۴ : ۵۲) .

لەوانەتێ کورش لەم کاتە و لە سووچیکێ ئەم جیهانەدا سەری هەڵدایێت کە هێشتا بە بویری و شەراشویی و خوێن رشتن ناویانگی دەر نەکردبوو . پێشتر خوێندمان کە هۆزی پەرژوێلاو بەلام پەرەهیزی ناوێراو سەر زوین و پەتوێ نەدییه کی لە ئێراندا نەبوو و پێش لەو ووتمان کە ئەوانە بەرلە بەدەس هێنانی ئیمپراتوری ، پەتانیسەل و تووانایی مادی ، زانستی و میژووییان نەبوو و ووتم کە میژوو پێش لە داگیرکردنی بابۆل لە لایەن کورشمەو ، هیچ نیوکی ئەوانە ئ لەبیر نییە .

سەر هەڵدانی سەردارێکی مەزن وەکو کورش لە نیو هۆزیکێ بی ناوێشان ، کە هیچ پەتوێ نەدیکی فەرەنگی و پێشینە میژویی و هەستیاری ئایینی لە گەدا شارستانیەتی کوئی ئێران و میژوپوتامیادا نییە ، بو گەورە پیاوانی یەهود ، هەلێکی شیاوی لە پێتاوی ئازادیدا پەخساند .

بەدلتیایەو سەرنجی یەهوود لەسەر کورش ، بو کەردنەوێ رێگای گەرنەو بو ئورشلیم و پاک کەردنەوێ هەرێمە کە لە شارستانیەتە کوێنەکان ، بە پەتوێ و پێداوێستی مەملانی درێزخایەن و خوێن رشتنی فراوان و بی بەزەیی تایبەتەو ، نیشاندی لە ناویانگی کورش لە لایەنی شەراشویی و

دلږه قهوه بووه . له بهر نه وه هڅه کړې کور ش وه کو نه توه د ټبرنه کانی دیکه ئی ئیرانی جی گریبی جوغرافیایی نه بووه تاله دایکې نیشتمان به شی ژبانی خټله که تان بستین . و بوئو ه وږه هر ټمیک ناناسین که به کاری کشتو کال و نه چیروانی و ږاگرتی نازول ، نابووری کومه لگا که تان به پرتوه بردیت . که و ابو ، و ه خټلیک ته نیا توانویانه به هیزی شه راشویی و تالان و به کریگی راوی چه کدارانه ، هه بوونی خو تان به پرتوه بهرن و میژو ئیلا نازاوه گیری نه بی یادگار ټکی دیکه ی له وانه له بیر نه ماوه ، و ه هایه که سرکرده کانی یه هود چاره سدی نازادی قه و مه که تان له هیزی وه شانندی شمشیر ، ووردینی و سرنج له توپردانی ږم و که لکوه رگرتن له که وان و خو تین خوهری خټلی کورشا بینوه توه نه وک له دیمه نی په یغه مبه ر ناسای خو تاندا . ناتوانین نازادی یه هود هر به و جوړه که ته ورات و میژو ونوسانی یه هود نه یژن به باس و راسپارده ټکی له پی شدا دانراوی خو ځاوه ندیی بزاینن که له ده روون و خو تکی و سوړشتی کورشا هه بووه . چونکه ته ناندت نه گدر کور ش به خوا هنی و ه ها تایه تمه نیی که سهاره ت به خه پړ خوازی یه هود بزاینن ، کار دانه وی نه و تایه تمه نییانه له ده سپی کدا پیوستی به و ه ها پیشکه و تټیکی چه کدارانه هه بووه که له ما وده ټکی کورت دا هه موو شارستانیه ته کو نه کانی میژو پوتامیا گسک بدات ، ئیرانی د ټبرنه مل که ج بکات و ئیلام و میدیا و لیدیا هه لپیچیت و نه وکاته نه م نازموونه له خو تین خوهری و په لا ماره دا ، به بیانوو ټکی نادیا ره وه و جیاوازه وه به نیوی مرو قایه تی و ئینسان دوستی پیشکه شی نه توه ی یه هود بکات ! به م جوړه سوړشتیه که کور ش وه کو چه کدار ټکی بی به زه یی ، نه ږرگار که ریکی خاوه نه ه ست ، سهرنجی یه هودی بولای خو ی راکیشایت .

له روانگه ئی گوره پیاوانی یه هوده وه ، بو پیچانه وه ی شارستانیه ته کانی ئیران و میژو پوتامیا که سایه تی کور ش شیاو و ئیده تال خو ئی نشان نه دا . نه و نه ده به س بوو که ناوبراو له لاین بیر و مادیاته وه یارمه تی بدریت تا ناوبراو بو ری کو پی ککر و به پرتوه به ریکی مه زن له بواری کا ولککر دنی ده سکه و ته میژو و یه کانی شارستانیه تی ئیرانی کو ن و میژو پوتامیای زانا بکوړ دیت . له روانگه ی یه هوده به تایه ت نه بوونی به بر سرایتی و په یوه ندی کور ش به پیشینه ټکی فره هنگی کو ن و بیرو باوری ئایینی و هه ستیاری هر ټمی ، به رچاوترین تایه تمه ندی ناوبراو بوو . کور ش زه رده شت

و بعل و یهوه‌ی ناس نده کرد که پله‌ی به‌ریزی و نرمی نه‌وانه بزانیّت، ثابینیکی هه‌ل‌نه‌بژاردبوو که ژیان یان فه‌وتانی خودایان له‌سەر پریاره‌کانی کاریگه‌ری دانایی. (۱)

نه‌گه‌روه‌ها که سایه‌تیه‌ک له‌تووانایی و زانایی و دمارگرژی، پرنه‌زمونی، چاره‌یوانی داهاتوو، توگه‌سیین و ده‌وله‌مندی یه‌هود سوودی ده‌برد، هه‌م خه‌لکه‌کی به‌نان و نه‌واپه‌کی چاره‌یوان نه‌کراو ده‌که‌یانده و هه‌م ریگای یه‌هودی تائورشلیم ده‌کرده‌وه و به‌هه‌ل‌سپاردنی شارستانیته‌کانی ئیران و ئاشور سومه‌ر و بابول و میسر، نه‌ته‌وه‌ی یه‌هودی بو چه‌ندین سه‌ده له‌ده‌راوکی ده‌راوسیه‌کانی ده‌پاراست. که‌وابوو ئیمپراتوری هه‌خامنه‌شییه‌کان له‌هیچ له‌دایک نه‌بوو، یه‌هود به‌پیر و سامانی زو‌رپا‌پشتی کوروش بوو. کوروش دیله‌کانی یه‌هودی و سامانه‌که‌یانی له‌بابوکدا نازاد کرد و ریگای گه‌رانه‌وه‌ی نه‌وانه‌ی بو‌ئورشلیم کرده‌وه.

کاتی بخت‌النصر کوتایی به‌سه‌ربه‌خوئی یه‌هود هه‌نا و نه‌وانه‌ی که‌کو دیل بو‌بابول گواستیه‌وه. له‌تیوان دیله‌کاندا که‌سایه‌نی زانا و خاوه‌ن پینووس و سیاسه‌ت‌وان و شاه‌ره‌را و باورمه‌ند به‌ثابینی موسا فراوان بوون. به‌م بو‌نه‌وه تووانیان سه‌رنجی کوروشی مه‌زن، شاهه‌نشاهی ئیران و پادشاه مه‌زنه‌کانی دیکه‌ی هه‌خامنه‌ش بو‌لایه‌نی خوێان راگه‌شتن و نه‌وانه‌ی بگه‌یه‌نن که‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌ربه‌خوئی یه‌هود به‌قازانجی کیشوه‌ری ئیرانه. و له‌ناکامدا پاش ۴۸ سال پەرژو ب‌لای ژماره‌یک له‌رانه بو‌لایه‌که‌یان گه‌رانه‌وه. (دکتر حبیب لویی، تاریخ یهود ایران، ل ۱۶)

مه‌به‌ستی ئاغای لوی له "کوروشی مه‌زن پادشاهی ئیران" به‌ته‌واوی له‌یه‌که‌نادریته‌وه. چونکه‌میژوو کوروشی به‌شاهی ئیران نه‌ناسیوه و ته‌نانه‌ت خودی کورشی له‌گه‌ل نووسراوه‌که‌یدا وه‌ها بانگه‌شه‌یه‌کی نه‌کردوه. له‌گه‌ل نووسراوه‌که‌ی کورشدا له‌بابول، که‌ته‌نیا به‌لگه‌ی سه‌لماندنی هه‌بوونی ناوسراو له‌میژوو‌داپه، کورش خو‌ی به‌پادشاه بابول و پادشاه سومه‌ر و نه‌که‌ده، واتا داگیرکهری میژوپوتامیا ده‌زانیت و داواکاری خاوه‌ندیه‌ی تی هیچ گوشه‌یه‌که‌ له‌ئیرانی نی‌یه. نه‌و ته‌نیا له‌ناساندنی ره‌چه‌له‌که‌نامه‌که‌یدا، باب و باپیر و باپیره‌گه‌وره‌ی به‌ئاننشانی ده‌ناسیتیت که‌جگه‌له‌هیرشی هه‌خامنه‌شییه‌کان که‌به‌کرکی‌راوی و به‌نامانجی تانان و داگیرکهری نه‌ج‌ام ده‌بوو، شپه‌کارکی دیکه‌له‌پوژه‌لانی ناپیاسدا تاپ‌ز کراوه که‌هه‌میشه‌به‌بوته‌ی جن‌گیربوونی خواره‌ندیک له‌سەر شوێنی خواره‌ندیکی دیکه، کپشه‌ی فره‌نگی لێ‌بوته‌وه.

پیشتر روشن بووه که ندمش بیانویتهک بو شارندهوی نه یاریه کی له گه لّ روژه لاتای ناواراستدا بووه .

بابول کاول ده بی! سدری پدیکره کی مدردوک و پدیکره کانی دیکه ی بابول شوژ نه بنه و ریسوا ده بی! چوونکه هۆزنگ له باکووره وه په لاماری بابول نه دات و کاولی ده کات و ئیتر که سی تیدا نیشته جی ناییت ، و هه مو مروژ و گیان له بهرانی له وشینه هه لّ دین . به لام ئیستا نه ی هۆزه کم ، بابول به جی به یلن! له وشینه وه درکون تا کهسانی دیکش به دروای ئیوه دا ری بکون . چوونکه من له شگه رتکی مه زن له هۆزه پره یته ته گانی باکوور هه لّ ده خرینم تا په لاماری بابول بدهن و نه فروتوونای بگه ن. تیری که وانه کانی ؛ نه وه ژانه به گشتی ئامانجه که تیان ده یکن و هیچ کاتیک به هه لّ ناچن! بابول تا لان ده کن و شتی فراوان به دده س ده خه ن له سه رزه وینه دووره ده سه گانه وه بو شیری دژی بابول به ری که ون! گنجینه کانی خه له و دانه وینه به تال بکهن ؛ دیواره کانی داروخیتن . خانوه کانیان کاول بکهن ؛ هه مو شویتیک خاپووریکهن ؛ هه مو نه یاران له دمی شمشیره وه دریا زکهن . هاوار له حال و وه زعی بابویه کان! کاتی سپینه و تیان گه یشتوه . . . پروانن نه و سوپا گه وریه که له لایه نی باکووره وه دیت! پادشایان پرژمار له ولّاتانی جوژ به جوژ بو شه ر ئاماده ده بن . نه وانه چه که کانیان هه لّ کروتوه و ئاماده ی کۆشتارن . دلّی نه وانه به ردینه و به زه بیان به که سدا نایه ته وه! هاواریان وه کو شریخه ی شه پوکی ده ریا وایه . نه ی بابول نه وان له سه رپشتی نه سپ ، به غار بو شیری تو دین . (عه د عتیق ، ارمیا ، ۴۲ - ۶۱ ، ۱۰ - ۱۳ ، ۵۰)

ئهم دیمه نانه له گه لّ نه وانه ی که له میژوودا قوماوه به ته وای هاوده قن ، ته ورات راشکا وانه و په یتا په یتا ده نووسی که یه هوود له ده ورو به ری کاتی سه ره لّ دانی کورشا هۆزیکسی له باکووره وه هه لّ خرا ند و یا له راستیدا به کری ی گرت تا بابوکی پی کاول بکات و له بهر نه وه که دوژراوه کانی میژوو ئیمه له ته ک نیو و هه بوون و ناسنامه ی کورش له بابولدا ئاشنا ده کات ، و پیشتر هیچ شوینه واریکمان له نه و نه یینیوه و جگه له کورش کاولکه رتکی دیکه بو باول نانا سین ، ده ته وانی ن نه وه ی که ئیستا له ده ستی میژوو و ده سه لّاتی میژوو نووسدا یه ، ییکه ی ن به نیشانه که یه هوود ئهم هۆزه زۆردار و دلّ به ردینه ی باکووری له سه ر پشتی نه سپ سوار کرد و راسته خو به نه رمه غار له ئیستیه کانی ناواراستی روسیا وه دریا زوو و گه یشته روژه لاتای ناواراست و پاک کردنه وه ی بابول و تازا کردنی سامان و دیله کانی ئیسراییلی ده س پیکرد . ئهم بوچوونه زۆر به نرختر له میژوو

خوټکاندن و ږه‌گه‌زنامه‌نووسینی س‌مخته‌کارانه بو‌ه‌خامه‌نشیه‌کانه ، چوونکه گله نووسراوه‌ک‌ه‌ئ کورش بد‌پېچه‌وانه‌ی ب‌رده نووسراوه‌ک‌ه‌ئ داریوش ، پېرستی نه‌ته‌وه ټیکشکاو و بنده‌سته‌کانی ټیرانی ټیدا نی‌یه . له‌س‌ره‌که‌وتن‌نامه‌ک‌ه‌ئ کورشد ا‌ماژه به میډیا و پارس و ټیلام و لیدی نه‌ک‌راوه و له‌ب‌هر نه‌وه که‌زانیاریمان ده‌رباره‌ی س‌ره‌که‌وته‌کانی کورش ، به‌زانیاریه پر له نه‌فسانه‌کانی هی‌رودوته‌وه به‌س‌راوه له‌و با‌وره‌داین که ټیران و لیدی پاش داگیرکردنی می‌زوپ‌وتامیا خوټان ب‌ده‌سته‌وه داوه و مل‌که‌جی کورش بوون . و یه‌که‌مین ټهرکی کورش ټیکشکاندن‌ی بابول بووه که له‌لای‌نه یه‌هوده‌وه بو‌ئ داین‌ک‌راوه . چوونکه داگیرکردنی می‌دیا و ټیلام و لیدی و به‌گشتی ټیران ، ږووداو‌ټکی ب‌چووک نی‌یه که له‌به‌گله‌نامه‌کانی می‌زوپ‌وتامیای ه‌ستیار و وریادا ږه‌نگی نه‌دایته‌وه(۱) . ب‌دم جو‌ړه داگیرکردنی بابول ب‌ده‌سته‌ی کورش له‌کاتی پادشاهی ټیران و وه‌کو ټیمپراتوریه‌ک ږووی نه‌داوه ، ب‌د‌ل‌کو ب‌ده‌سته‌ی س‌ره‌کرده‌یه‌کی ناوچه‌یی و هو‌زیک‌ی نه‌ناسراو و یارمه‌تی لوجیستیکی و خو‌کاری یه‌هود به‌نه‌نجام گ‌یشته‌وه . پاش داگیرکردنی می‌زوپ‌وتامیا و ب‌ده‌س‌خستنی ده‌سل‌ل‌اتی ټیمپراتوره دیرینه و ده‌ولمه‌نده‌کی که‌ناره‌کانی دیجله و فورات ، نه‌م س‌ه‌کرده په‌لاماری ټیران و می‌زوپ‌وتامیای دا که ۲۰۰۰ سال پېش له‌ته‌و له‌وپ‌یری ناشتی و هیمنی‌دا به‌گ‌شه‌کردن‌یک‌ی سو‌رشتی و هاوده‌ق له‌گ‌ل‌ دو‌خی ناوچه‌ک‌یتاندا ژبانیان ده‌کرد . نه‌گ‌ر س‌ه‌رده‌می فه‌وتانی س‌ه‌رزه‌وینی س‌وتاو له‌سیستاندا ، فه‌وتانی شارستانیته‌تی ږووناک‌ی باشووری ده‌ریای کاسپین ، ب‌تایه‌ت مارلیک ، شارستانیته‌تی بریقه‌داری نه‌لبو‌رزی ناو‌راست و س‌یه‌لک و می‌دیا و ټیلام و ثوراتو ، ب‌د‌گشتی بو ۲۵۰۰ سال پېشتر و هاوکات له‌گ‌ل ټیکشکانی می‌زوپ‌وتامیادا ده‌گ‌ږته‌وه(۲) . واته‌یه‌کی بو‌داین‌ناک‌ږی ، مه‌گ‌ر وایزانی که دارایی و سامان و زانستی یه‌هود را‌ده‌ستی هو‌زیک‌ی نه‌یاری هی‌رشه‌رک‌رایت ، تا ټیران و می‌زوپ‌وتامیای دیرین و لووت‌ه‌رز ، ب‌کات به‌گو‌لونی خپ‌ل‌یک‌ی بی‌ناونیشان و خو‌یز ری‌ژ . ری‌گ‌ای ثورشلیم بو‌یه‌هود ۱ - زانستی دیمه‌ن ناسین ، ږواله‌تی پادشاکانی ه‌خامنه‌شی وه‌کو ټیرانی و تاپه‌تمه‌ندی دانیش‌وون‌ی باشووری ټیران نشان نادات . ه‌له‌نگاندنی قه‌باره‌ئ لووت و تو‌یل و که‌له‌س‌ر و خا‌و‌وونی پرچ و قو‌ی نه‌وانه ، له‌و‌حاله‌تانه‌دا که فر نه‌ک‌راون ، په‌تپه‌ندی نه‌وانه به‌نه‌ژادی ټیلا‌ف ده‌سل‌جیت . کارکردن له‌س‌ر دیمه‌ن ناسی و ه‌له‌نگاندنی نه‌وانه ، بو‌نمونه له‌گ‌ل دیمه‌نی ساسانیه‌کاندا ، ده‌توانیت نا‌کام‌یک‌ی پر‌س‌ه‌رنجی ب‌ده‌وواوه یت . نا‌پا نه‌بوونی دیمه‌نی ږووه‌ږو له‌ب‌رد ناشیاره‌کانی ه‌خامنه‌شیدا ناتوانی نیشانه‌ی هو‌کاری شارده‌نو‌ئ نه‌م نه‌تاریه نه‌ژاده‌یت ؟ .

بکریته‌وه، بهندی وسامانه‌که‌یان نازاد و به‌سپینه‌وه‌ی شارستانیته‌ی میژوپوتامیا و ئیران، مهرجی حدوانه‌وه و ئاسایشی میژویی بۆ یه‌هود ناماده بییت. بیگومان هه‌روه‌ها که میژوو شایه‌تی ته‌دات، کورش به‌ده‌س خستی ئاسان و تۆندی ده‌سه‌لات، به‌سهر هه‌موو خه‌لک و نه‌ته‌وه و هۆزه‌کاندا، ته‌نیا به‌پشتیوانی پوه‌له‌تیی یه‌هود و کیشه‌ خوڵقاندنی ده‌روونی له‌په‌تیه‌دیده‌کانی نێوان دانیشتواندا مه‌یسور بووه که یه‌هود تا دلی رامیاری و ئابووری ته‌وانه‌ش ته‌شه‌نه‌ی کردبوو.

ده‌باره‌ی داگیرکریه‌کی بابول نووسراوه‌ی زۆر به‌ده‌سته‌وه‌یه: هه‌ندێ له‌ وانه له‌سه‌رچاره‌ یونانییه‌کان و ته‌وژات و چه‌ن نمونه له‌ هه‌لکوڵاندنه‌کانی بابولدا ئاماژه‌ی بوکره‌وه. پێش له‌وه‌ی که په‌نجه بۆ ته‌وانه‌ رابکێشم ته‌وپرسه‌ ده‌خمه‌ به‌رباس که هه‌رچه‌ن کوته‌لی جیاوازی له‌تێوان ته‌وانه‌دا هه‌یه و له‌ خواره‌وه ئیشاره‌ی پێده‌کهم، به‌لام له‌یه‌ک شه‌دا هاویه‌شن. واتا هه‌موو ته‌وسه‌رچاوانه‌ له‌وباپه‌ردان که شاری سووتاؤ خاونی که‌رسه‌ و ماتریالی پیوست، هه‌لی خۆپاراستی فراوان، له‌مهر و به‌رگری قایم و کێلکه‌ و زه‌ویوزاره‌کانی ده‌ووبه‌ری بابول به‌را‌ده‌یه‌ک پهره‌هم و به‌بیته‌ بوون که‌توانیویه‌انه‌ ماوه‌یه‌کی زۆریه‌ر به‌داگیرکه‌ران بگرن و له‌کاتی هه‌رشه‌ ته‌پاراندنا شاره‌که‌یان پارتزن. به‌لام سه‌ره‌رای ته‌وانه‌ شاره‌که‌ تیکشکاوه. گومان له‌وه‌دا نه‌یه که، خه‌لکانی تازه‌ نه‌فه‌سی ئاریانی له‌کاتی خۆیدا ته‌وه‌هه‌له‌ داکوینه‌یان به‌زاندووه‌ و گه‌یشته‌ته‌ بابول، به‌لام به‌و‌را‌ده‌یه‌ زوو و به‌په‌له‌ که‌ له‌ میژوودا ده‌ییزیت. و دووبایی کاتی که ده‌گه‌یشته‌ته‌ بابول، له‌به‌ر ته‌وه‌ که‌ گه‌نجینه‌کانی بابول له‌خواردن و ئازووقه‌ پڕوو له‌ناو شاره‌که‌شدا کێلکه‌ی له‌بار بۆ چاندن هه‌بوو بابولیه‌کان ده‌یان‌توانی ماوه‌یه‌کی زۆر پێش به‌له‌شکه‌ری گه‌ماره‌چی بگرن، تا یاره‌متیان بۆگه‌یه‌ته‌. هوکاري تیکشکانه‌ی بابول هوکاري تیکشکانه‌ی بزم جوژه‌ تۆند و به‌په‌له‌ ناتوانیت په‌تیه‌ندی به‌شتیکه‌وه‌ هه‌یه‌ت، مه‌گه‌ر دووبه‌ره‌کی نوڅویی بابول و حال و وه‌زعی ده‌روونی بابولیه‌کان. ئهم خاله‌ ئاکامی سۆزشتی دۆخیکه‌ که‌ له‌سه‌رتروه‌ و وتم و له‌خواره‌یه‌وه‌ رۆش‌تری ده‌که‌مه‌وه‌. (حسن پیرنیا، ایران باستان، ل ۳۸۳ و ۳۸۴).

نایاچ که‌سانیک ده‌یان‌توانی دووبه‌ره‌کی ده‌روونی به‌خه‌نه‌ نێوان دانیشتوانی بابول تا‌گویی به‌پاراستن

۱- میژوونووسانی یژه‌هه‌لاتی نا‌رواست، که‌ زۆریه‌ی ته‌وانه‌ یه‌هودی بوون، باس له‌ زووخانی پێش‌وه‌ختی شارستانیته‌ی ئاشور و نیلام ده‌کهن که‌ له‌سه‌ر‌هه‌غه‌ی کوته‌لی به‌لگه‌نامه‌ی لاواز و کهم نه‌رعه‌وه‌ هه‌ول نه‌ده‌ن تاوانی داگیرکریه‌که‌ له‌سه‌رشانی هه‌هه‌مه‌شه‌یه‌کان به‌سه‌رنه‌وه‌. به‌لام به‌رده‌ نووسراوه‌ و به‌لگه‌کانی هه‌هه‌مه‌نشی هه‌چ نه‌یه، تا‌کاتی دا‌رویش‌نیشانه‌ی فراوان له‌ژبانی ته‌وانه‌ به‌ده‌سته‌وه‌ ته‌دات. جاریکی دیکه‌ ئه‌یه‌م که‌ هۆزی یه‌هود له‌به‌کاربه‌ردنی عه‌قل و سامان بۆ ده‌ربازبوونیان، ئاویه‌پرسی ژیرمه‌ندی، دین‌په‌رستی و به‌هره‌سه‌تی و خولیا به‌ با‌وره‌کانی موسا چونه‌ پێشه‌وه‌ و له‌ژنگای به‌هه‌زکردنی کورشه‌وه‌ با‌وره‌مندی خوتیان به‌کتیی سه‌رده‌می کۆن (عه‌د عه‌تی) سه‌لماند. (چره‌دا ته‌نیا قسه‌ له‌سه‌ر هوکاريه‌کانی سه‌ره‌له‌دانی هه‌هه‌مه‌شه‌یه‌کان و له‌ بێ‌ئاگاداری نێرانییه‌کان له‌ ئارا‌هه‌یه‌ که‌ میژووی یه‌هود سازي کردووه‌، بۆته‌وه‌ی که‌ په‌رژ و بلاماوه‌ پیکه‌ری هۆز و نه‌ته‌وه‌کانی ئیران و شارستانیته‌ی یژه‌هه‌لاتی نا‌رواست به‌‌ناغه‌دانه‌ری شارستانیته‌ی ئیران بناسین و ئهم کاره‌شیان به‌ره‌وا و مافدار بزائن!).

و داکوکی ولاته که تیان ندهن ، ئیلا یه هود نهبی ؟ که که وتی بابل هاودق بو له گهل نازادی دیله یه هودیه کان و ره زامه ندی کورش لهم باره وه . له کوتاییدا ئه و کاته یه که بانگی شه که ران و یارمه تی ده رانی کورشی بی ناو نیشان و بی ولات بو بابلکی به ناوبانگ ، ولام و ده سخو شه که تیان له ئیمپراتور وهریگرن . ئیمپراتوریک که ئه گهر یارمه تی یه هود نه بووایه ، وه کو باب و باپی رانی له ههر جوړه ناوبانگ و ولاتیک بیهری بو .

له یه کم سالی پادشاهی کورش ئیمپراتوری پارسدا ، ئه وئ که خو دا وه ند به وئ ئه رمیای نه بی یوه فهرمووی ، به ئه نجامی گه یاند ، ئه و کورشی هه لخراند که فهرمانیک ده رکات وله نو سراوه یه کدا بو سه رانسه کری ولات به رئی بکات . ده قی فهرمانه که به م جوړه یه : من ، کورش ، ئیمپراتوری پارس راپده گه یتم که خو دا وه ند ، خو دا وه ندی ئاسمانه کان هه موو جیهانی به من به خشیوه و فهرمووی که له شاری ئورشلیم که له سه رزه وینی یه هوددا هه لکه وتوه ، مالتیکی بو ساز بکم . که و ابو ، هه موو ئه و یه هودیانه که له ئیمپراتوریه کی مندا نیشته جین و بیانه وئ ، ده توانن بو ئه و شوینه بگه رتنه وه . خو دا وه ند ، خو دای ئیسراییل پشتیوانی بیت ! (عهد عتیق ، عزرا ، ۲۳ - ۳۶)

ئایا له وانه یه کورشی که له هه موو بنه ما ئاینیه ناسراوه کانی ئه و کاته بیهری بووی و سه ره رزی و پالپشتی خوئ له بابو کدا به مه ردوک و نه بو وه گری دابی ، له هه مان سالی یه کمی ئیمپراتوریه . که یدا به بی هیچ جوړه پیشکه شی و وه رگری تیکی پیش وه خت ، کو تیر له خو دای گه وه ده ستووری وه رگری تی که یه هودیه کان و مال و سامانه که تیان بو ئیسراییل بگه رتیته وه تا دیسان ئورشلیم ئاوه دان بکه نه وه ؟ . به دلئاییه وه وه ها فهرمانیک له که سایه تی کورشه وه دووره و فهرمانیک بو بو گه رانه وئ سامانه مادی و زانستیه کانی یه هود ، کاتی که ناوبرایان بو ئیمپراتوری قنچ کرده وه ، چوونکه نه ده وه کانی دیکه به شیوه یه کی دیکه یادی کورش ده کهن .

ئهی پادشاه ئاموژگاریت ده کم که دهس لهم کرده وه هه لگه ره ، چوونکه دیار نی یه که ناکامه که ئی به قازانجی تو بیت . شاد به به وئ که خه ریکی به رتیه به ری هۆزه که ئی خوئ و له من بگه ری که خه ریکی ده سه لاتداری سه رزه وینه که ئی خو م به . به داخه وه که گوی به قسه کانم ناده ئی ، له بهر ئه وه شتیک که بی ری لی ناکه یته وه ناشتی و خوشیه . . له گهل تومه ئه ئی ئه و خوئین خو ره ئی که له خوئین تیر ناییت ! که کو ره که مت به هیزی له هوشبه ری باده به دیل گرت ، له خوئ بابی مه به ، چوونکه ئه وه بی ره وشتی و شیوه یه کی دوور له جوانمیرییه و له گو ره پانی شه ردا به ده ست نه هیتاوه . له گهل ئه وشدا من خراپه ئی تو م ناوی ، گوی له قسه کانم بگه ره و کو ره کم نازاد بکه و به بی

نوهی زبانيک بيبي له ولاته کم دور کوه . جيا لهو که پشم وتی . به خوادوهندی همتاو سوتن ده خودم به هر راده پدکه که خوین خوه بیت . له خوین تیرت ده کم . (رقیه بهزادی . قوم های کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران . ل ۹۷)

تومیریس شازنی ماسازته کان . پاشئو پدیغامانه هه موو شهرکه رکانی کوکرده وه . شهریکي خویناوی دهستی پیکرد . کورش تیکشکا و له گدل به شیکي گه ورهئ سوپاکه دیدا له گوړه پانی شهردا گوژران . ئه وکاته تومیریس سهری کورشی له که لا که کی جیا کرده وه و له هومه پدکی گلینه ئ پر له خویندا داینا و ووتی هه راده پیک که ده خوازی بخوه روه تا له خوین تیرت بیت (۱) . له مانگی تیشرین کانی که کورش له نویس . هه لکه وتوو له که نارکانی دیجلدا له گدل ئه رته شی بابوکه سهرقالی شهر بوو . هه لکی ئه که د پاشه کشیان کرد و کورش دهستی کرد به تالان و کوشتی ئه وانه . (آملی کورت . هخامنشیان ل ۴۱۰ به نقل از سالنامه بابل)

ئیستایه هودییه کان وه کوته نیاسه روه رانی میژوپوتامیا ده رازی خانوه کانی خوینان بوون وئیمپراتوری نویش خهریکی راپوړوت و داگیرکری و کوکرده وهئ سامان . ناسنامه و سرینه وهئ هه بوونی میژویی خه لکانیکه که به دریزایی ۲۰۰۰ سال پیش له ئه و . له تیرانی دیرینه دا به هیمنی و ناشتی کوو بوونه وه . خه لکانیک که له ناخوه بووون به ئامانجی نازاوه ئ یه هوودییه کان و له دهر وه رمی هوژیکی نه یار به سهریاند دهباری . لیره دایه که بویه که مین جار دانیشتوانی تیران . نیوی "پارسه" یان بوئم هوژه بی ناوینشانه دانا . نازناوتیک که له تیرانی دیرینه و تیرانی هه نووکه یی و میدیا و ئیلامدا . واتای "سوالکهری" بهرلا و هیرش بهریان بو داناوه . له فارسیدالم نازناوه جیاکراوه پد . گهرال --- "پرسه زن" له پدکه دراوه ته وه و ته ناندت دهنگی تووړه بوونی سه گیشیان له هه لسه نگا . ندنی دهنگی "پارس" وه ناسیووه (۱) . وواتای ئه م نازناوه چهنده له گدل هه بوونی میژویی ئه م هوژدا ده گونجی و وورده بوونه وه له م نازناوه دا چوئ مروف ده باته قولایی نیوئه و نازارانه که خه لکانی تیران له ئاکامی سهره لکانی هخامنشیه کاندایینیویانه ! . و بچی ماموستایانیک دهس ده که ون که بو دوزینه وهی واتای پارسه . ریگایه کی ودها دوور و دریز ده گرنه پیش : ۱- ته وه ئی هیرویت له سرنی کورسه . که من ناوړه به میژو فروش و چیروک سازکم زانیووه . به ئام روتنه کانی دهباری دلوازی کوریش له بهر هه م کانی ناوړه وه . که وایو دهس تیوهر دانی من به م وتاره وه له جیکای خرتیدایه چوونکه هه ردوکیان بی ناغه یاهه ردوکیان سه لمیندراون .

ولایتي پارسه گان : نيستا نه بې ژبنه واري پرده سنی پارسه گان دابین بکھین . ووردی نی له باسه کانی پشودا ناکاپکی گشتی به نام روشن به ده سته و نه دات : نیوی زورینه ی خیل پارسیه گان نه و نیوانه نه که سرچاوه که تان له یوژه لاتی تیران وناسیای ناویندایه و ریگای کوچبر بونیان به روشنی له یوژه لاته و یوژن او و باشوری تیران دس پنده گات . نم بوچونه به چوار نیشانه ی دیکه و ده له مندریت . په کم تنانته خودی نیوی پارس په پندی به تیرانی یوژه لاته و هده .

دیاکونوف پارس و پرتو دوو زارواو له یه که وشه ده زانیت که نه مړ به شیوه ی پال (واتا سنور پراسو و به واتایه کی دیکه ناوچه پدی سهرسنور) ماوه توه . تنانته نه گهر له گهل نه و بوچونه شدا نه بین ، ناتوانین په کجوری دوو وشه ی پارسه و پشتو بهینه پشت گوی . مارکوارت سه سال پیش له نیستا له و باورده او که نیکیلیزه گان (گوايه به روانگه پدی سیاسیوه) داهینا نیکیان له م باره و کرده که به ی پی: په پشتو ، پشتون ، پختون و پشان هه سویان له نیوی پاکو (که به رانبر و ته کانی هیرودوس ، کتی سیهم ، بندی ۱۰۲ له تیرانی یوژه لاته دویان) وهرگیراو . ره کرده و و نه گهر سهرنجی پتی "ش" له زمانی نه دغانیدا به دین پته کانی "س ر" و "ر س" و "رش" ده توانن فارسی بن ، بناغی نیوی "پشتو" (و پختون) به پشتان و پرستان بزاین و یا (پارسی تی- تاي) - وانا هوژی پارس (له بر نه و تاي له رده سنی زمانی سکائیبه) به ها وریشه بزاین و نم هوژه ، وکو به تله میوس (جوغرافی ، کتی ششم ، بندی ۱۸) له سهره وینی کابلدا زیاون . (له راستیشدا به تله میوس هر له شوته دا به دوو هوژ ناماژه ده گات که په کی له وانه پارسه گانه و هه وروها دوو شویتیش به نیوی پارسیانه و پارسیا ناو نه بات که هه ردوکیان له هه مان ناوچه ی کابوستاندا زیاون) تارن له سهر نیوی پاسیانیه گان و نیکیان به نیوی پارسی و پارسه گان راده وستی و به یه که تیره یان ده زانی و نه وانه به خه لکانیکی پرپیز ده ناسی که له نیکیکاندن یونانیه کانی یوژه لاتی به لخوا به شدار بوون ، و ژینگه که تان له ده وور و به ری به لخوا و خواره زدا ، ده توانریت به م گریمانه راگه پندریت که گوايه نه وانه پاشماوه ی پارسانه بوونه که له ده سپکی هه زاره ی په کمی پیش زاینی له گهل میدیاکاندا له نیشتمانی سهره کی تیرانیه کانی یوژه لاته و = (تیرانویچ) نیوی "سهره وینی نه فسانه یی" تیرانیه گان له تیرانی یوژه لات) بو یوژن او کوچبر و له پارسوا یا پارسوماش و یا پارسه نیشته جی بوون . له هه مان حالدا هیترستیلد راپده گه پدی که له وانه پدی نیوی "پارسه" شیوه یه کی پررنگ کراو له سهرچاوه دپرنه که ییت که ناشوریه گان پرسویان پی ووتوه . تده کو و (مرگستیرنه) ش سله ماندوویانه که گورینی دهنگی "رس" ی فارسی بو "ش" ی نه دغانی (بویناک له "پرسیار کردن" و "ترسان" ی فارسی و "پشتیدن" و "تشتیدن" ی نه دغانی) ، و ووردبوونه و له نیشانه کانی مارکوارت و تارن "پشتو" ی ورگیراو له پارسه یان زانیوه . ناکامی باسه که ی مرگستیرنه وها بو . له روانگه ی دهنگه و پشتو له رده سنی پرسوايه که نیشانه پدی میینه یه و به واتای زمان ، ره گزه سهره که کدی له "پرسو" "پرپه ی پشت" به جی ماوه و پشتون

له پرس(و) وانه گیراوه ده لیسینگین له گډل پاسیانی و نیوی هوزه کانی دیکه دا که پاشکوتی (آنه) تان هدی .
 گوزانی "ر س" به "ش ت" مېی له سهرده مېکی تاراده ټک کوډا پروی دابی چونکه حاله ټیکې گوزدراو له شیوه
 کوډه که ټه و ده کو "پستانه" به دیمه نی "پشتان/پشتن" چوته نیو زارا، کانی سنووری هتیده وه و شیوه
 هه نو که ټه کی هتید و نارایانی "پشان" له روه سهری هه لداوه . (ع . شاپور شهبازی ، ارج نامه ی ایرج ، جلد
 اول ، ل ٦٠٨ - ٦١٠)

ته وانه بوډوژینه وه ی واتی پارس ، هانا ده بنه بدر پرثوا ، پشتون ، پستانه ، پشتن پشتو ،
 هدریتیک بو پیتیک دیکه نه گویند وه ، تانه و پری جیهان ده پشکیتن ، هه موو هوز و خیلک
 پیکه وه لکیتن و تهنانت ده یخوگتیتن تا له کو تاییداشتیک وه کو پارس و پارسه بینه وه .
 بیگومان بدم شیوه توژینه وه له گشت زمانه و سهره وینه کاند و شه ټه کی هاوینه یان هاو دهق
 له گډل پارسا هه رده س ده که وئ . سهره رای ته م جوړه هه ولانه واتی ټه کی تاراده ټه کی روژن که
 تهنانت له فدره نه که کی ره حمده تی ده خدا و فدره نه کی کوریدیدا ته دوژرتیه وه ، ناینینه وه و
 یا به وئ ده مارگریه دژه میژوویه کانیان خستو یانه ته پشت گوی به هه ر حال نیمپراتورانی "پارسه"
 واتی ته م نازناوه بوډا دوه ری نه ته ویه یی و میژووی له فارسی و میدیاییدا دهر باره یان راست
 ده ردیت ، نازناو ټک که هوزه ټیرانییه کان پاش خوین رزاندنه فراوان و سهرانه ریه که ی کورش
 به هوزه که یان به خشیان . داریوش به که مین که س بو که نیمپراتورییه که ی به وئیه وه رازانده وه (١) ،
 له حالیکه دا که زیر و ئالتونه کانی یه هو دیانی بو خاونه کی ده گیراوه ، به سامانی داگیرکراو و کاری
 زوره ملی هونه رمنده ټیرانی و نا ټیرانیه کان که نه ته وه و نه ماله که یان دوزاند بوو ، بو بناغه دانان
 و نه وکردنی ده سه لاته که ی به کاری برد ، هه رچن پیشتر هچکاتیک خشتیکان له سهر خشتیک
 دیکه دانه نابوو ، کوشک و تلاره کانی پاسارگاد و شوش و تخته جی مشیدیان به رپاکرد ؛ هه موو
 نه وه سکه و تانه پاش ناشنا بوون به میژووی راسته قینه ی هخامنه شیه کان بوون به خاوند ترخیکی
 به رزو و پیروزتر ، چونکه گشت ته وانه به لگه نامه ی به رزو بوونی ناستی هونه ری هونه رمنده دانی ١ ،
 نه ری که لکه دهرگرتن له نا و نازناوی توژینه و تهنانت ناپاک و رازانده ی دیمه له شکلی گیان له بهرانی خوین خوهردا ، بو ترساندن و
 دله راوکی خد لکانی په لامار دواژ ، کاری هه میسه یی هوزه هتیش به رده کان بوو و له سهرانه ری جیهاندا پیوستی به سه لماندن
 تایید ته یی . به لگه کانی بابول و ناشوریش دان به کوژوان و نازاردان له ناست و ژماره ی نانا سایدا ده ټین که بو توکاندنې نه تاران
 به کاراوه .

سەرکۆتکراوی دانیشتووی ئێران و ولاتانی دیکه بون، که له تەختی جەمشیددا کۆبوونهوه .
 ئەم کۆشکه که لە شوش کوردومه ، دیواره که پێم لە رنگای دوورهوه هیناوه . زه‌وینه که پێم هەلکۆکی تاکه‌یشته‌ به‌رد ،
 پاش نه‌وه به‌ شله‌ قۆزی ئیگلاو له‌ گۆ و قسڵ پرم کرده‌وه . قوولایی خنده‌ قه‌که‌ له‌ هەندێ شیتیدا ده‌گه‌شته ٢٠ تا
 ٤٠ ئهره‌ش و له‌ سه‌ر نه‌وه به‌ره‌ته‌ کۆشکه‌ که‌م پیناکرد . هەلکۆتیی زه‌وینه‌ که‌ و سازکردنی شله‌ قۆزه‌ که‌ و
 داڕژاندنی و خشت‌پێژی که‌ کاری بابوکیه‌کان بوو . تەخته‌ داری سه‌نه‌ به‌رم له‌ چیاکانی لۆنه‌نه‌وه‌ هینا و
 گواسته‌وه‌ که‌ ئا بابوکی کاری هۆزی ئاشور و یونانیه‌کان له‌ بابوکه‌وه‌ تا شوش هینان . داری یکا له‌ گندار و
 کرمانه‌وه‌ هینراوه . ئالتونیک که‌ له‌ کۆشکه‌ به‌ کار به‌راوه‌ هێ سارد و به‌ل‌خه‌ . به‌ردی به‌نرخی لاجیره‌رد و ئاقیتی
 سوور له‌ سه‌غه‌ده‌وه‌ هینراوه . به‌ردی گران به‌هائێ کدر که‌ له‌ کۆشکه‌ که‌دا به‌ کار به‌راوه‌ ، هێ خواهره‌ زمه‌ . زیو و داری
 به‌ردین وه‌کو ئابووس له‌ میسروه‌ هینراوه‌ که‌ ره‌سه‌ ئێ رازاندنه‌وه‌ که‌ دیواری کۆشکه‌ که‌ ئان خه‌ملاندوه‌ هێ یونان ،
 عاج و ددان قیل هێ حه‌ به‌شه‌ و ره‌خج . کۆکه‌ که‌ به‌ردینه‌کان له‌ گوندیکی خوژستانه‌وه‌ هینراوه‌ به‌ ئیوی ئیبرادوش .
 وه‌ستاکاره‌ به‌ردتاشه‌کان خه‌لکانی یونان و سارد بون و زهرگه‌ر و ئالتونکاره‌کان له‌ میدیا و میسروه‌ هاتبون .
 وه‌ستاکارانی دارتاش خه‌لکانی میسر و سارد بون . خشت‌به‌ره‌کان و کوره‌چیه‌کان خه‌لکی بابوکی و نه‌ وانه‌
 که‌ دیواره‌کانیان ده‌رازانده‌وه‌ ، خه‌لکی میدیایی و میسری بون . (کشیه‌ شوش Dsr ، شارپ ، فرمان شاهنشاهان
 هخامنشی ، ل ٩٠) سورشتی راسته‌قینه‌ ئیمپراتوریه‌کی نه‌تیار و له‌ خوێنه‌وه‌ هاتوو و له‌ سه‌رخوین
 دانیشتوو که‌ له‌ هه‌رمیمی سه‌ردانی هۆنه‌ر و پێشه‌سازی جیهانه‌وه‌ کرێکارکی خشت‌به‌ر ،
 کوره‌چی یه‌ک ، یه‌ک زهرنگه‌ر و هۆنه‌رمه‌ندیکی شیوه‌کار له‌ خه‌یله‌ که‌یدا ده‌س ناکه‌وی (١) .

و تادووا هه‌ناسه‌ ئێ میژووه‌ به‌دیوکه‌ی پالی به‌رمه‌که‌یه‌وه‌ داوو . هۆنه‌رمه‌دانی نه‌ته‌وه‌
 بنده‌ سه‌کراوه‌کان به‌ خوێنه‌دانی گه‌وره‌ترین و جوانترین ده‌قی هۆنه‌ری ، په‌یامیکیان بو میژوو داناوه‌
 و به‌ زمانه‌ هۆنه‌ریه‌ که‌ ئانه‌وه‌ هاوار نه‌که‌ن و نه‌ ئێن به‌ش به‌شی نه‌و شاکارانه‌ یادگاری ده‌ست و
 په‌نجه‌ ئێ هۆنه‌ر خوێنه‌ری شه‌و هۆنه‌رمه‌دانه‌یه‌ که‌ له‌ ئێو نه‌ته‌وه‌ بنده‌ سه‌کراوه‌کانی هۆزی
 خوێنه‌ری هه‌ممه‌ نه‌شه‌وه‌ سه‌ریان هه‌لداوه‌ نه‌که‌ ده‌سه‌لاتی هه‌ممه‌ نه‌شیه‌کان . ئیستا میژوو ته‌نیا
 چهن کۆگا کاله‌گه‌ ئێ له‌ زورینه‌ نه‌و شارستانیه‌ تانه‌ ئێ له‌ بیر ماوه . به‌ خوه‌ش خه‌لییه‌وه‌ له‌ گشت نه‌و

١ . ساپلوتیکی نه‌زان ده‌یگوت که‌ پیه‌ری بون له‌ خشت‌به‌ر هۆی سه‌رنیدی ئێرانیه‌کانه‌ چونکه‌ نه‌وانه‌ کاری نزم و به‌ ئایه‌یان
 نه‌زانیه‌وه‌ . به‌ سه‌ زمانه‌ نه‌ ئێ ده‌زانی که‌ خشت‌به‌ر ، کوره‌چی یه‌ک یان به‌ره‌تاشیکی جیهانی دێرینه‌ له‌ وه‌ستاکارانی ئوتیله‌ (ئێره‌ریایه‌ که‌ ئێ
 ئێران ئیگلیز و فرانسه‌ له‌ ده‌ریای مانشدا گرنه‌تر بووه‌ .

بیرەورەییە مێژوویانە کە پێشینە کەتێان بۆ سەردەمی پێش لە هخامنشیەکان دەگەڕێتەوە، تەنانەت کەوانە هێڵیکی بچووکیان نەقشێکی نایبیرت کە بێوانرێت نێوی ھۆنەری هخامنشی بۆدانرێت. (۱) لەتەخت جەمشیددا ئێمە ناوەندی نمونەپەکی کوکراوە لە شارستانیەتی پێش لە هخامنشیەکان دەبین، و لەتەخت جەمشیدایە کە لەگەڵ جل و بەرگ، ھۆنەر، بەرھەم، پێشەسازی و تەنانەت خو و پرەوشتی گشت ھۆزە ئێرانییە خاوەن شارستانیەت بەلام سەرکۆتکراوەکاندا ئاشنا دەبین.

ئەوێ کە دارپۆری پوویەری گشتی دیوانخانە کە داریوش لەتەخت جەمشیددا بەجێ ھێشتوو، بەپراستی کە قەسەپێزی بەسەرھاتی نەتووە بئەسکرارەکانی ئێرانی و نائێرانی لەگەڵ مێژوو و بەرھەمەکانی داھاتوودایە. ئەو ھۆنەرە نە کەم و نەیانە، بەجوانی تووانیوانە ئەو پێکۆشکێ و پێدەنگییە کە ھەمیشە لەرووی ناچارییەوە بەشیوە پەکی کاتی، بەسەر مێلەتانی داگیرکراو دادەپێندراوە بە بێمەتییەکێ کەم و نەتووە بنوێن و سروش وادەزانی کە ئەوانە بەحەز و ویستووە ھەبوونی خۆیان پێشکەش دەکەن! ئەم دارپۆرە ھۆنەرە نەتووە بەدوو کەرتکردنی تەواوی پوویەرە کە، لەلایەکەوە ئیمپراتور، جیگرە کە، گەورە پیاوان، ھێزە چە کەدارەکان و کاربەدەستانی بارگاکە و لەلایەکی دیکەوە ئەو نەتووانە نیشان ئەدات کە بە دەس مایە نەتووەییە کانیانەو کە بریتیە لە قوماش، خوێ و پەز و جاموڵکە و گەوھەر، چاوەروانی ھاتنی شا و پێشکەشکردنی ئەو شتەن. و دانانی نمونەپەکی چاودێری ئاسایش لەئێو ئەواندا وەکو پێنیشانەر ئاشکرا ئەدات کە خوێش ھالی و مەزناپەکی سولتان زۆرتر لە سامان و دەسکەوتەکانی نەتووە بئەسکرارەکاندا. ھەروەھا وێنەکان زۆربوونی ژمارە ئێمەلەتەن، دێرینەبوونی ئەوانە و سەردەستی شارستانیەتی دانیشووانی ئێرانی کون و مێژووتامیا ئاشکرا دەکەن کە بەجل و بەرگ و چەک و گەل و شێوە ۱ - لە ھەر یوانکەپە کەم و نەیانە هخامنشیەکان ئاکامی سەردەتە کەتێان چێکائ داخە. تەنانەت ھێرش ھۆزی مەغول بۆ باشوور، بوو بە ھۆی کۆتەلیک سەرنج و سەرسوڕمان لەقونایە پەکیگرتوویی مێلی و لەنەرەنگ و ھۆنەری ھۆزی سەرکەوتو و ئێشکراو. لانی کەمی مەغولەکان بەرھەمی ئەو ھێرشەتێان بۆ و ئاتە کەتێان گەورە و ھەندێ لە خێلە سەردەتەپەکان لەگەڵ نەرەنگی باکوور - باشووردا ئاشنا بوون. بەلام هخامنشیەکان و پاش ئەوانە ئەشکانی و ساسانیەکان، ئیلا کاولکاری و راوستاندنی گەشە کردوونی و پێشکەوتن لە ئێران و مێژووتامیا نەبێ، شێکیان نەتەشتووە و خۆی ئەوانەش پاش ئێشکان لە مێژوو و جۆرگرافیای سەرزوینی رۆژمەتە ئادا و ن بوون و ئیستا وەکو خێل، ھۆز یان نەتووە، بەوادیەک نەیار و بێ ئاوەنیشان کە لە سەرتادا بوون.

ازاندنوه و هوتنر و دهستكرده كانيان دههيتته و بيري ميژوو . له مروانگوه تهخت جهمشيد
بوشه ويست ترين بيره و دري شو نه ته وانه يه كه هه ند پكيان پاش هيرشي هخامه نشييه كان
بتر له ميژوودا سهر يان هه لندا .

سهره راي هه موو نه وانه گشت نه وه كان ي ئيمپراتوري مه زن و ته فروتووناك هري نه ته وه كان ي
انيشتوي ئيراني كوڤ و ميژو پتامايا ، نه كه و ته شوين ريچكه كه ي بايان . ته ورات له م باره وه
ه شيوه يه كي ناسورشتي بيده نكه و نه و هه موو په سن و پي زانينه كه ده باره ي كور شه وه بلاو
وو بووه ، له باره ي نه وه كان ي پاش ناوبراو ناييترت ! . ثم بيده نكيه ماوه ي نيوان مردني كورش و
سهره لداني داريوش دريژه ي هه يه . له ته وراتدا ئاماژه يه كه به كه مبوجيه و به رد يا ناكريت و
ئوتنه واريك له هوگاره كان ي سهره لداني دووه مه مين شاهه نشاهي مه زن ، واتا داريوش نايين . به و
را ده يه كه ته ورات له ناساندني كورش تاناستي مه سيحي خودا توش ي توند ره وي بووه .
له ناساندني داريوشدا رژد و دهس وشكه و به راشكاوي تيده كوشتي كه سهرنجي خوتنر له م باسه
لابدات . راكه ياندني ميژوي سهره لداني داريوش به را ده يه كه تيكه ل و پيكه ل كه ميژوو نووس
دههيتته سهر نه و باوره ، كه ثم كتيبه به نه نقهس يه هود له ئاژاوه گوره كه ي داريوش لا نه دات .
به لام يتر شايته كان ي ديكه ي ميژوو له م باره وه وه كو ته ورات بيده نك نين .

كاتي كه يهودا و بنيامين نه ياراني نه ته وه ي يهود ، يستان كه يه هوديه كوچه ركراوه كان بو ولات كه راونه ته وه
و سهرقالي چاك كرده وه ي مالي خودا وه ند ، خوداي ئيسرائيل بوون ، چوونه ديتي زروباوكل و گوره پياواني
ديكه ي هوژ و وتيان تيمه ش ئاماده يين له چاك كرده وه ي خانوي خودا وه نددا به شداري وله گه ل ئيوه دا
هاوكاري بكه يين چوونكه وه كو ئيوه خودايك ده په رستين . له و كاته وه نه سهره دودن ، ئيمپراتوري ناشور تيمه ي
بوئم شويته كوچه ركردوه هه ميشه بو خوداي ئيوه قوربانيمان كردوه . به لام زروباوكل و يهوش و گوره پياواني
ديكه ي يه هود ولامي ره تيان دايه وه و تيان مه بالي به شدار بووني ثم كاره تان پي ناده يين . خانوي خودا وه ند ،
خوداي ئيسرائيل ، به هه مان شيوه كه كورش پادشاهي پارس فه رماني داوه نه بي له سهره دستي نه ته وه ي
ئيسرائيل دا چاك بكريته وه ، پاش نه وه دانشتوواني نه وشويته بو لا واز كردني وره ي خه لكي يه هود ده ستيان
به پوپا گهنده ي خراب كرد و به ريان به پيشه چووني پلاني ئيسرائيليه كان ده گرت . له پال نه وه شدا به رتيليان
به ده ورو به ري ده سلالات نه دا تادزي ئيسرائيليه كان هه ستن . نه و جوژه گيشانه له هه موو سهره دمه ي
پادشاهي كور شدا هه بووه و تا پادشاهي داريوش دريژه ي هه بووه . (عه دعتيق ، عزرا ، ۵ - ۱)

ناماوه ئۆ تەورات كە ئەللى كېشە ساز كەرنەكان لە كاتىكەوه دەستى پى کرد كە دىلەكانى بابول كەرانه وه بۆ ئورشليم، تا سەردەمى داریوش ئیدامەى هەبوو و لەم بارەوه فەرمانەكەى كورش دەكات بە بەلگە، بە ئاسانى پەيوەندى بە سەلەكانى دەسپىكى چاك كەرنەوهى مالى خودا و سەردەمى پادشاهى كەمبوجیه وههیه. تەورات بە شىوێهەكى پروا پى نەكرا وه لۆ ئىدات تا پروا وهكانى سەردەمى كامبوجیه و داریوش بە ئىوى خەشایار و ئەرد شیرەوه تا پۆ بکات، بەلام وتى ئىوى زویابول كە لە رىكخەرانى گەرانهوهى دىلەكان بۆ ئیسرائیل بوو، ئاشكرا پرسى راوه ستانى ساز كەرنى خانوى خودا بۆ كاتى پادشاهى كەمبوجیه كۆر و جى گرى كورش، دە گىرێتەوه.

لە دەسپىكى دەسلالانى خشایار شاهەدا نەتاران خەلكى يەهود و ئورشليم سكا ئانامە پەکیان دژی ئەوانە بو پادشا هەنارد. لە سەردەمى پادشای ئەردە شیرشدا ئهو سكا ئانامە تیان دیواره كەردەوه. ئەم نەمە پە لە لاین بشلام، میترا داد، طنبیل و هاو رىكانیەوه و بە پىتى ئارامى هاته نووسین و بۆ ئەردە شیر پادشاهى پارس بە ریتان کرد. كەسانى دىكەش لە نووسىنى سكا ئانامە كەى دژە يەهود و ئورشليمدا بەشدار و برىتی بوون لە: رحومى فەرماندار، شمشائى نووسەر، ژمارە پەك لە دادوهر و بەرپرسانى دىكە كە لە ئەركى، بابول و شوش (كە لە ئیلام هەلگە و تىبو)، هاتىبون، و هەروەها هەندى تیره و هوژى جوړنە جوژى دىكە كە ئاشور بانى پالى مەزن و پریز، ئەوانەى لە سەرزەینهكانى خوێناوه هێنا بوو و لە سامره و شارەكانى دىكەى رۆژئاواى فوئادا نىشتە جى كەرد بوون. ئەمە پە دەقى ئەو نەمە پە كە بۆ ئەردە شیر پادشاهى پارس نارد بوویان.

"ئیمە كۆیلەكانت كە لە دانىشتوانى رۆژئاواى رۆبارى فوئاتین، پادشا ئاگادار دەكەین، ئەو یەهودیانە كە بە فەرمانى تۆ بۆ ئورشليم گواستراونەتەوه، دەیانەوئى ئەم شارە كە شوئى كېشە و ئازاوه بووه، ديسانە وه ئاوه دان بگەنەوه. ئەوانە خەركى دۆرست كەرنى دیوار و چاك كەرنەوهى بناغەكانى. پادشا ئاگادارىت كە ئەگەر ئەم شارە و دیوارهكانى ديسانەوه دۆرست بكریتەوه، بىگومان بەزىانى پادشایە، چونكە پاش ئەوه ئەو یەهودیانە ئیتر باج و زەكات نادەن.

لەبەر ئەوه ئیمە نان خۆزى پادشایین، شیاو نى یە كەزىانى پادشا بىینین و هەر بەق هووه، نامە پە كمان پشكەش كەرد تا پادشا لەم كارەساتە ئاگادار بكەین. تەكمان هەیه كە بفرەموون لەم بارەوه مێژووى نووسراوهى باب و باپىرانت هەلسەنگێتىن تا پۆشن بێتەوه كە ئەم شارە لە سەدەكانى رابوردوودا چەندە كارەسات و ئازاوه ئیدا سەرى هەلداوه. لە راستیدا ئەم شارە بەق بۆنەوه كاول بووه كە دانىشتوانەكەى هەمیشە دژی ئەو پادشا وه دەسلالتدارانە دەستى پىكرد، كە دەتانیست حوكمى خوێنان بەسەردا بەسەپێتن. پاش ئەوه پادشا ئاگادار دەكەین كە ئەگەر ئەم شارە و دیوارهكانى چاك بكەنەوه پادشا ئیتر ناتوانى ئەم بەشە لە سنوورى دەسلالتى

که له پوښتاوای پوویاری فوراتدا هه لکه وتوو، رابگریټ."

دوویای پادشاه ولای رحومی فرماندار، شمشایی نووسه وه ځاله کانی که له سامره و پوښتاوای پوویاری فوراتدا نیشته جی بوون، بهم جوړه دایه وه: "سلاوتان لی یی! نو نامه یه که نارده بوتان گه یشت و پاش وهرگیران بیتان خوینده وه. نه مرم کرد شوینی که ون و هه لسه نگین. روشن بوو تده که دانیش تووانی نه م شاره له میژوه دژی پادشاکان کیشه سازده کن و ناژاوه ده گیرن. هه روه ها ناگدار بووم که پادشایانی به ده سالت له تورشلیم دا بوون که ده سالتی سهرانسه ری پوښتاوای پوویاری فوراتیان به ریژوه برده وه و باج و زکات و جهریمه یان سنده وه. که دابوو، به نه و زه لمانه نه مرم بکه تا ده کردنی بریاریک له لاین منه وه دس رابگرین و شاره که چاک نه که نه وه. خه ترا دس به کارین و پیش به کاره سات بگرین."

کاتی که نامه کی نه رده شیر پادشای پارسیان بو رحوم و شمشایی و هه ځالانی خوینده وه، به په له بهر و تورشلیم ری که وتن و یه هودییه کانیان ناچار کرد که دس له کار کردن هه لگرین. چا که رده وه ی مالی خوځا تا سالی

دووه می پادشاهی داریوش پادشای پارس راگپوا. (عهد عتیق، عزرا، ۲۴ - ۶: ۴)

سهرایشیواوی میژووی له م به شدی ته وراتدا له راده به دهر ناشکرایه و به هو ی هه بوونی چند ناماژه له م کتیه دا، نه م رووداوانه ده تووانی تنیا له کاتی پادشاهی که مېوجیه داریکه وتیټ نه که له سهرده می نه رده شیردا. یه که م، نووسه رانی نامه که به نه و یه هودییه ناماژه ده کن که (به فرمانی تو) بو تورشلیم گواسترانه وه، به لام نه و یه هودییه ناماژه نه رده شیر بو تورشلیم به ری نه کرد بوون، نه م کاره له سهرده می کورش و هه بوونی که مېوجیه له بابوکدا به ریژوه چوو. له لایه کی دیکه وه و له کوتایی چپرو که که دا، ته ورات به روشنی دهنووسی. "کاری چاک کردنه و ی مالی خوځا تا سالی دووه می پادشاهی داریوش راگپراوو".

دیاره که ماوه ی نیوان نیجازه ی کورش و نوی کردنه وه نه و ی نیجازه یه له لاین داریوشه وه، بو که رانه وه ی یه هودییه کانی تورشلیم، تنیا ده تووانی به سهرده می که مېوجیای بزاین، نه وه که ته ورات که به نه نقه س پرسه که به خشایار شاه و نه رده شیر وه گری ته دات. هه مان هه له که کتییی حجی دا ده بیټریټ. لیکو که ری کتییی نه نیبا، له پیشه کیی کتییی حجی چاپی "نه نجومه نی نیونه ته وه یی کتییی پیروژ" سالی ۱۹۹۵، وانا دوا چاپی ته ورات که گه یشتوه ته ټیران، دهنووسی:

"نه م کتیه ی حجی نه بی ده وریه ری سالی ۵۲۰ ی پیش زاینی دا نووسرایټ. له م سهرده مه دا یه هودییه کانی

له تاوراگه ئی بابولهو بۆسه رزه وینه که تیان گه را بونه و له ئورشلیم دا سه رقالی چاک کردنه و ئی مائی خودا بوون . به لآم پیش له وه که نه و ئه رکه به ته واری جی به جی بکهن . له نیوه ئی کاره که دا ده ستیان لی هه لگرت و خه ریکی کاروباری خو تیان بوون . دراو سی به دکاره کانی یه هودیش که به قسه و باسی درۆی خو تیان هه لیان نه دا که نه وانه دل ساره بکه نه و و تووشی دل راوکیان بکهن . له لایکی دیکه وه ئه رده شیر پادشاهیش ئه مری گرد تا چاک کردنه و ئی مائی خودا وه ند راوه ستین . (عه د عتیق ، حجی ، مقده م)

سالی ۵۲۰ ی پیش زانی ، که حجی نویسی کتیبه که ئی ده س پی کرد ، دو وه مین سالی پادشاهی داریوش و سالی که که داریوش فه رمانی چاک کردنه و ئی دو باره ئی مائی خودا وه ندی ده رکرد . له کتیبه که حجی دا به ووردی ئاماژه به باسه کراوه .

"له سالی دو وه می پادشاهی داریوش ، له پوژی یه که می مانگی شه شم ، خودا وه ند په یاییکی به حجی گه یاند که به زرو بابول (کوژی شلتی نیل) حاکمی یه هود و یه وشع (کوژی یه و سادق) قه شه ئی مهن رآی بکه یه نی . خودا وه ندی گه وه به حجی نه بی فه رموی : ئه م هوژه ئه یژن ئیستا کاتی چاک کردنه و ئی مائی خودا نی یه . پاش ئه وه خودا وه ند ئه م په یامه ی به حجی نه بی دا بو هوژه که ئی نارد : ئایا ئه مه دو رسته که ئیوه له مائی تازه سازدا بوین به لآم خانوه که ئی من خراپ ییت ؟ . (عه د عتیق ، حجی ، ۵ - ۱ : ۱)

که وابوو هه موو هیما و ئاماژه کان ده گه رینه وه بو کاتی نویسی کتیبه که ی حجی ، انا دو وه مین سالی پادشاهی داریوش و ورد و راسته . له م حاله ته دا به چ شیوه یه ک ده کرت که کاتی پادشاهی داریوش ، ئه رده شیر فه رمانی را وه ستانی چاک کردنه و ئی مائی خودا وه ندی ده رکرد بی ، که سه د سال پاشتر بووه به پادشای ئیران ؟ . که وابوو ده رسته که ئی ئه وه یه بیژن مه به ست له ووتی نیوی ئه رده شیر له کتیبه که ی حجی دا ، که مه جیه یه که پیشتر فه رمانی را وه ستانی بینا کردنی مائی خودا وه ندی ده رکرد بوو و له بهر ئه وه که ناتوانین لی کولهری کتیبه که ئی حجی له سالی ۱۹۹۵ دا له م باره وه به نا ئاگا بزاین ، ئه وه مان پی ده سه لمیییت که شار دنه و ئی هه له کانی ته ورات به و ئاما نه وه یه که نه قشی یه هود له کو ده تا که ئی داریوش و کوشتنی گشوماته و به ردیا که نه یای نو ئی یه هود بوون ، به درو بخه نه وه . و ورینه کانی داریوش له باره ی مو غی دا گیر که ر و خو کوژی به ردیا و هه ندی شتی دیکه له بیستوندا دیکته و ئامو زگاری یه هود و گشته که ی سه رقاکردنی میژوو به کو مە لی چیرو که وه یه که سه رنجی میژوو له یه هود لا به دات .

دژبه رایه تی سامریه کان : کاتی که سامریه کان له مژاری چاک کردنه وه ی په رسته تکه که نا کا دار بوون

که سانیکیان بۆلای زوبابول و سەرکرده کانی دیکه ی هۆزه که نارد و وتیان ئه وانیش ده خوازن له بینای پهره سنگه ی دوهمه دا به شداری بکه ن به لām له بهر ئه وه به نی ئیسرا ئیل سامرییان له تیره ی رووت و بیگهردی یهودی نه ده زانی . پششیاره که تیان وه رنه گرت و ئه مه بوو به هۆی نه یاری سامریه کان و به نی ئیسرا ئیل و سامریه کان له دروست کردنی پهره سنگه که دا گیره شتوونی و دۆزنییان ده کرد . کاتی که موجهه جیگای بابی کورشی مه زنی گرتوه ، سامریه کان له گه ل نه یارانی دیکه ی یهودا که سەرکرده که تیان سنبلت بوو ، نامه یه کیان بۆ پادشای ئیغان نووسی و سکا لای یهودییه کانیان کرد . ئه مه یه به شیک له ئه و نامه یه :

"پادشاه ئاگادار بیت ، ئه و یهودیانه که له لاین توهه بۆلای ئیمه هاتوون ، که یشتونه ته ئورشلیم و بناغه ی و ئه و شاره خراب و پر له به لای ییانه ده نه وه و دیواره کانی داده مرزێن و بناغه کانی چاک ده که نه وه . با پادشاه ئیستا ئاگادار بی که ئه گهر ئه م شاره دیسانه وه ییانه بکریته وه و دیواره کانی چاک ببنه وه باج و جهریمه تان پێ ناده ن و ئاکامه که یه زانی پادشایه ." که موجهه فەرمانی دا که کاری ییناسزی شاره که راوه ستێن . که وابوو چاک کردنه و ی پهره سنگه که تا کاتی پادشاهی داریوش نزیکه ی ۱۵ سال تووشی راوه ستان بوو . (پرویز رهبر ، تاریخ یهود ، ل ۱۷)

وه ها هه رده که و ی که ئاغای پرویز رهبر زۆتر له لیکۆکه ری کتیی حجی ئاگاداری هیما و ئیشاره میژوویه کان بووه و به بی سهرنج به نیودانانی ناراستی تهورات ، رووداوه کانی ئه و رۆژانه ی به سهرده ک که موجهه وه گریته داوه . سه ره قای پادشاهی بابول ۵۳۵ ، ده سیکی ده سه لئاداری به سه و ئیمپراتوریه که ی کورشا له ۵۲۹ تا ۵۲۲ ی پیش زانی : له م کاتدا زۆتر له ۷-۸ سال له گه رانه و ی کوچه رانی یهودی له بابول ، ده ریا ز نه بوو بوو ، و له هه موو ئه م ماوه دا پششواکانی میله ت له گه ل دژواری گه وهردا روو به روو بوونه وه . کاتی که یشتنی کوچه ره کان ، ولاتی یهودا تاراده یه ک له حه شیمه ت به تال و که ش وه وایه کی ناحه زی هه بوو . جووتیارانی که به دیل نه گیرابوون ، له شاره کاند سهرلی شیواو ، و به شه جوړبه جوړه کانی سه رزه وینی ئیسرا ئیل له لاین دراوسیانی ئه دومی و ئه شدودییه کانه وه داگیر کرابوون . له رۆژه لاتی ئه رده وه پول پول عه منیه کانیان هیئاوه و له یهودییه نیشته جی بوون . له باکووریش دا شومرونییه کان ده ژین که پیشتر ئاشورییه کان هیئاوونیان و نیشته جی تیان کردبوون . ئاینه ده ورو به ریه کان هیدی هیدی له ئیوان جو تیاره نیشته جی یه کاند ته شه نه ی کرد و زمانی عیبری بۆ زمانی ئه شدودی و زمانی نه ته وه کانی دیکه گۆردراوه . راوه ستانی ییانه کردنی خانووی خۆدا وه ندیش ئه م دژوارانه تیان به رزتر

کردووه ته وه. سه ره پای نه وه پشواکانی میله ت که بو باشر کردنی په ټوه نډیه کانی خوټان و که مېوجیه، چه ن خه باتیکي جوړه جوړیان نه نجام دابوو. ټاکامیکي باشیان ده سی نه که وت، چوونکه سه رنجی که مېوجیه چووېوه سه ر چه ن پرسیکی دیکه. (دکتر خیب لوی، تاریخ یهود در ایران، ل ۲۳۱) میژووه کی لوی هم که موکووریه کانی نه بوونی نیوی که مېوجیه له توراتدا قهریو ده کاته وه، هم په هډولې سدرکرده کانی یه هود ټاماژ، ده کات که ده یانووست ناوبراو بو ړیگا و ره وشتی کورش بکه رینته وه. ټایا که مېوجیه له بیري نه وه دا بوو که به شیکي زوړتر له بابی، له سامانی یه هود داوا بکات و یا به راستی له بدرته وه نه که وته ژیر کاریگری هاندانی نه یارانای یه هود که بدنی ئیسرائیل ده سه ټاتیکي به هیژي به ده ست هینا بووه؟، هه روه ها که میسیریه کان بیریان لی ده کرده وه. گرنکتر له وه، نه موغانه که باوریان به ټایینی کوئی ئیرانییه کان که په رستشی چند خوداوند هه بوو. ده سه ټاتی یه هودییه کانیان بو سه رخوټان به مده ترسی ده زانی و له وانه ټه هلویتستان لم باره وه کاری کردیته سه رکه مېوجیه.

له م کاته دا سامرییه کان که مېوجیه ټان ټاکادار کرده وه که هه بوونی ۴۰-۵۰ هه زار یه هودی کوچه بر، و جووتیارانی یه هودی پیشو له یه هودا، که ژماره ئی نه وانه به ریژي نه تده و کانی دیکه گرنک نه بوو، مده ترسی داره. له حالیکدا له وټاتی که مېوجیه، له چیاکانی ناشور و له میدیا، (نازه رایجان تا همدان) ژماره ټه کی زوړتر لم نه تده ویه ژنیان ده کرد. دیله ئیسرائیلییه کان له ماوه ئی ۲۶۰ سال ژنای دیلیه تیاند، ئیتر وه کو وټاتی ئیسرائیل له شهر و پیکه داداندا نه ده ژیان. نه وانه سه رقائی نازه لډاری و کشتوکال و ژماره ټان په ټا په ټا په ده سه ند. که مېوجیه که رو به روو بوونه وه سامرییه کان کاری ټیکردبوو بیري له وه ده کرده وه که ژماره ټه کی زوړ له ساباطه ئیسرائیلییه کان که تا نه و کاتهش هه ر به ره وشتی سبطی و خپله کی ما بوونه وه، له ټیو جه رگی وټادا ده ژیان. که مېوجیه یوسرینه وه ئی ته مده تر یی به بریاری دا که نه وانه بو چیا دوور که وتووه کانی نه فغانستانی ئیستا که نه و کاته که سی ټیدا نه ده ژیا، کوچه برکه ن، به ټام چ زهره ر و زیانکیان پی نه که ټین. دژبه ری که مېوجیه سه به رت به یه هودییه کان تا راده ټه ک هه ستی ټنده کرا و ډاوه ستانی بینا که ئی مائی خودا له و سه رده مه دا، به شپوه ټه ک کاری کردبووه سه ر یه هودییه کان که هه ندی له میژوونو، ټانی روژه ټاتی هه لکه وت و کوچه برکردنی

یەهودیەکانیان لە لایەن کامبوجیەو وەکو گارەگە ی بەخت ئەنەسر
نرخاند و بە هەڵە یزی بەخت ئەنەسر دا هەڵیانە گاند . یەهودیەکانی یەهودیە کە لە یروی ناچار
ئەو چاککردنەوی مائی خۆدایان راوەستانبوو ، لەم ماوەیدا بە دەست بەسراوی نەمانەو و ئەو
دواریانە کە لە سەرەتای ئەم بەشدا هێمام بوکرد سێدەو و لەم بەشدا سەرکەوتوو بوون . و
دوێژە پێدانی چاککردنەوی مائی خۆداوەندیان دانا بۆ سەر دەمی پادشاهی شاهەنشاهیگە
گرنکیە کگرتووی لە گەڵ یەهودیەکاندا بۆ پۆشن بووبوووە . ماوەی پادشاهی کەمبوجیە
لە ۶۰ سال ژبانی لە بابوگدا و ۷۰ سالی پاش مردنی کورش زیانی زوری بە بەرژەوند و
بەرنامە نەتەو یەکانی یەهودگەیاندا . کۆچەریوانی یەکم کە لە سالانی ۵۳۸ تا ۵۳۶ پیش زاینی
لە بابوگەو بۆ یەهودیە گەرانەو و ئەگەر پەروستی کەمبوجیەو و گوبایی دوێژە ئه بووایە ، کەش
و هەوایەکی گونجاو یوو بە یروی کۆچەریوانی دەبوووە . بەلام کاتیگ کە یەهودیەکانی
دانیشتووی بابوگ ، میدیا و پارس ، بەتایبەت چینی دەوڵەمەند چاوەروانی ئاکامی گەرانەوی
کۆچەرانسی گروپی یەکم بوون ، و ئیستا پاش سێ سال لەم ماوەیە ئاگاداری
ئەو بوون کە بپارە کە ئی کورشی مەزن دەربارە ئی پیکهتانی دەوڵەتی یەهود لە بیر چوووە ئەو ،
بەم جوێ هەستیکێ پەش بینی لە واندە سەری هەلدا و ئەو پەش بینی بوو بە هۆی پراوەستانی
گەرانەوی کۆچەر گراوەکان بۆ ئورشلیم . ئەوانە بەدوای وڵاسی ئەم پرسیاردا دەگەران
کە بۆچی بۆ یەهودیە بگەڕێنەو و خۆیان بخەنە ئیو مەترسی شەر و قەیرانی ئابووری ؟ . نایا
باشتر نییە کە لە بابوگ وشارە گۆرە و پردانیشتوو و دەڵەمەندەکان ژبان بکەن ؟ ، یان باشترە
بۆ ناوەندی وڵاتی کورشی مەزن ، وڵاتی هەمەدان و شوش و پاسارگاد بجوێن کە
ئەو کاتە سامانی جیهان بۆ ئەو وڵاتە سەرەخوار دەبوووە و دنیایی بآی بەسەریدا کێشاو ، لە
ئیو میلەتی مێهرەبان و میوان پەرورێ ئێراندا بژین کە نایە کە ئی جیاوازیەکی ئەوتۆی لە گەڵ
یەهودەکاندا نییە . ئەوانە کە نزمی ئیخلاق و دەروونی بابوگی و دراوسێکانی یەهود زۆتر بووبوون
و یوویان هەڵدەچەرخاند ، بە گەشتیان بۆ وڵات پارس کە خەڵکەکیان خاوەنی ئیخلاق و
باوریکی بەرزبوون ، ئیتر خەمیکێن نەبوو . ئەوانە کاتیگ کە بە ئینی نارەراوەکانی خۆدای گەورە
تووشی دوو دۆلی بوون ، چونکە پاش ئەو هەموو شادی و خۆشحالیە لە دەرجوونی بپارە کە ئی کورش .

به چاری خوټان ده ټان يښی که نه گه یشته وه ټاکامیکي باش . (حبيب لوی ، تاریخ یهود ایران ، جلد اول ل ۲۳۴)
 بیري سهره لدانی نه بو که ده سر ټکی دیکه له هدریمه که دا میشکی یه هودی هه ژانده بو و
 راوه ستانی بینای مالی خودا که زیانی به پره وتی گه رانه وه ده گه ټانده دیو دلی له بیرو بو چوونه کانی
 ته وراتی اسباطدا پټکه ټنا و ټمه بو سهر کرده کانی یه هود دل راوکی به دو اوه بوو . نیستا ټتر
 ده زانین که که موبجیه به رانبر به یه هود هه لسو که و ټکی دوستانه ی نه بو و له م باره وه ریگایکی
 جیاوا تر له بابی گرتبوه پیش . ټووی که پټنوس به ده سته که ی هخامه نشیبه کان و له راستیدا
 یه هود ، وانا هیرو دت ده رباره ی شیت بوونی که موبجیه نووسیویه ، کاردانه وه ی هه لسو که و تی
 که موبجیه به رانبر به کوچه رگراوه کانی یه هوده .

زانباریه کانی هیرو دیت ده رباره ی که موبجیه ، پاش گه رانه وه ی بو مغیس ، ټه مدیه : (کتیی سیهم ، به شی
 ۲۷-۲۸) " کانی که که موبجیه بو مغیس گه راپه وه ، میسریه کان ټاپسیان یینیبوه وه (مه به ست گای پیروزی
 میسریه کانه ، که ټوکه ی وها بو و نیشانه ټه کی تایه تی هه بو و پاش فه وتانی گا پیروزه که ټان ده بو و بو
 دوزینه وه ی گایکی پیروزی نو ی هه لیمان بدایه) . میسریه کان به بوته ی ټم روو دا وه به باشرین جلوه بر که کانیان
 له بهر کرد و ټو قمی شادی و خوه شحالی بوون . که موبجیه وها ټیگه یشته بو که له ټیشکانندی ناوبراو
 له شهر دا بووه به هو ی شادی میسریه کان و به بوته ی ټم خراب ټیگه یشته وه بهر پرسانی پولیسی شاره که ی
 بانگ کرد : و و تی ټم خه لکه بوچی پیشتر کرده وه ی وها ټان نه بووه ؟ ټه وانه و لایمان دایه وه که میسریه کان
 به بوته ی دوزینه وه ی خودا و ونده که ټان خوه شحالی ده کن و دوزینه وه ی وها خودایک هه رچن سال جاریک ریک
 ټه که و ی . شاه پاش یستی و لایمان و تی ټیوه در و ده کن و سزای در و و یژ هه لواسینه . پاش هه لواسینی ټه وانه
 که موبجیه پټشه و ټاینبیه کانی بانگ کرد و کانی هه مان و لایمان له وانه ش یست ، و تی ټاپسم بو به ټن . ټه وانه
 چون به دوای ټاپس دا ، ټاپس می گو ټلکیکی رهش و سی گو شه ټه کی سپی به نا و چاوانیه وه بوو . پشی وه کو
 هه لو و دوو تال موو له سهر کلکیده روواوه و ژر زمانی چالکی بچوکی ټیدایه . ټم گیلکه پیروزه تنیا
 یه که جار ده زیت و پاش ټه وه هیچکایک ټاوس نایت ، به باوری میسریه کان ټیشکیکی روناکی له ټاسمانه وه دا
 له م می گو ټلکه و بو یه که جار ټه زیت . ټاپسیان هینایه خزمتی که موبجیه و ناوبراو وه کو شیت شمشیره که ی
 ده رکیشا و یستی بیکات بهرک ټه و به سه زمانه دا که بهر رانی که وت . دووایی روویکرده کاهینه کان و تی
 به راستی ټیوه مروقی نرم و نه فامن : مه گه ر خودا گوشت و خو تی هه ټه ؟ یان ټاسن کاری ټه ده کات ؟ . ټیوه
 خه ریکن گاتهم پټه ده کن و ټمه بو ټیوه تاوانیکي گرانه . پاش ټه وه ټه سری کرد کاهین فدا لاهه بکن و
 نه زمی سریانه که خه ریکی شادی بوون ده س به سه ریکن و ییانگوژن . وها بوو ټاکامی ټو شادیبه و ټه مدیه

هه‌ئسوکوتی پارسه‌کان له‌گه‌ڵ پێشوايانی نایینی دا . به‌لام نایس به‌هۆی برینه‌کی پراڤه‌وه‌ مرد و کاهینیک دوو له‌چاوی که‌مبوجیه له‌چاڵێکدا ناشت . هه‌روه‌ها که‌میسریه‌کان نه‌یژن که‌مبوجیه پاش ئهم کاره‌ی شیت بوو . به‌لام نه‌بی بێژین که‌ پێش له‌وه‌ش ژیریکی نه‌وتۆ نه‌ بوو . (حسن پیرنیا ، ایران باستان . جلد اول ، ل ٤٩٧)

نه‌پیرنیا ، نه‌گریشمه‌ن و نه‌ ته‌نانه‌ت بریان وشه‌یه‌کیان ده‌رباره‌ی ناسازگاری که‌مبوجیه و یه‌هودیه‌کان نه‌نووسیوه ، به‌لام قسه‌کانی پیرنیا ده‌رباره‌ی شیت‌بوونی که‌مبوجیه له‌زمانی هێرودیت و له‌قالبی وه‌ها چیڕۆکیکی منداڵانه‌ وێ مایه‌ یووه‌ری چه‌ندین لا‌په‌ره‌ی دووایی داگیرکردوه .

ئه‌گه‌ر قسه‌کانی هێرودیت که‌ به‌په‌سن و ریزگرتن له‌بنه‌ماله‌ی هه‌خامه‌نشی ، میژوی پوژه‌لالت و به‌تاییدت ئێرانی دێرینه‌ی پێوه‌ تلاندوه ، به‌خه‌ینه‌ پشت‌گۆی ، به‌به‌لگه‌یه‌کی پڕوا پیکراو ده‌گه‌ین که‌ له‌راستی دا که‌مبوجیه به‌پێچه‌وانه‌ی هێرودیت ده‌ناسینی .

ده‌رباره‌ی کرده‌وه‌ی که‌مبوجیه له‌میسردا به‌لگه‌یه‌ک له‌که‌سایه‌تیه‌کی میسری که‌هاوته‌مندی که‌مبوجیه‌بوو دۆژاوه‌ته‌وه‌ ، پرونکراوه‌که‌ی له‌واتیکان و له‌بنکه‌ی پاپاکانی رۆمایه‌ که‌ په‌یکه‌ریک له‌که‌سایه‌تیه‌کی میسریه . ئهم که‌سایه‌تیه‌ شایه‌تی داگیرکردنی میسر له‌لاتین که‌مبوجیه‌ بووه . په‌یکه‌ری ئاماژ پیکراو به‌شیکێ نووسراوه‌ی هه‌یه‌ که‌ ژبانی خاوه‌ن په‌یکه‌ره‌که‌ و یووداوه‌کانی ئه‌وکاته‌ی میسر ده‌گیرته‌وه‌ و پرگه‌یه‌ک له‌ نووسراوه‌یه‌ ده‌رباره‌ی که‌مبوجیه‌یه . ئهم به‌شه‌ ته‌نیا به‌لگه‌یه‌کی ته‌واو له‌سه‌رچاوه‌میسریه‌کان ، سه‌باره‌ت به‌داگیرکردنی میسر له‌لاتین پارسه‌کانه‌وه‌یه . که‌سایه‌تیه‌ک که‌ باسی لێده‌که‌ین ، وه‌ کو خۆی نه‌یژی : نبوی ئوجا گررسنت کووی سه‌روکی په‌ره‌ستگه‌ی گرای کوک ، کاهینی نیت و سه‌روکی سائیس بووه و نووسراوه‌که‌ی به‌م جوژه‌ ده‌ست پێده‌کات :

ئوجا گررسنت که‌ له‌کن نیت دا‌یه‌ گه‌وره‌ی خۆدایان و خۆدایانی سائیس به‌روومه‌ته ، شاه‌زاده‌بوونی ناوبراو به‌پێ سیسته‌می میراته‌بری ، و هاوکاتی ده‌سه‌لاتداریه‌تی ئاماژیس ، پادشاهی میسری سه‌روو و خواروو و خه‌زینه‌وانی پادشاهی و تاقانه‌ی سه‌رده‌م و خۆشه‌وستی پادشاه و نووسه‌ر و سه‌روکی نووسه‌رانی باره‌گای پادشاه و سه‌روکی کوژشکی پادشاهی و سه‌روکی هێزی ده‌ربایی پادشاه بوو . له‌سه‌رده‌می پادشاهی پسامتیکی سیه‌م پادشاهی میسری سه‌روو و خواروو و پله‌ی سه‌روکایه‌تی به‌له‌مه‌کانی پادشاهی هه‌بووه و ته‌لی : کاتی که‌ که‌مبوجیه پادشاهی مه‌زن ، پادشاهی هه‌موو ولاتان هات بو‌میسر ، و خه‌لکانی ئاسیای له‌گه‌لدا بوو ، بوو به‌پادشای هه‌موو یووه‌ری ئهم ولاته . پادشاهی مه‌زنی میسر و ده‌سه‌لاتداری بی‌ۆینه و گه‌وره‌ی هه‌موو ولاتان . خاوه‌ن شکۆ به‌منی هه‌روو که‌ پله‌ی به‌رزی پزیشکی کوژشکه‌که‌ی وه‌رگرم و له‌خه‌مه‌تیدا سه‌روکی کوژشکی پادشاهی بم . من نازناو و چه‌مه‌که‌کانی پادشاه میسری سه‌روو و خواروو به‌نبیوی به‌رێزانه‌وه‌ ڕێکوپێک کرد . من له‌گه‌ل خاوه‌ن‌شکۆ

مه‌زنایه‌تی سائیس که بنکه‌ی نیت، دایکی پله‌به‌ریزی (را) یت روشن کرده‌وه نهم (را) یت پوژده‌ی یه‌که‌می نیت، چونکه تا نه‌وکاته کوژیه‌یه‌کی به‌دنیا نه هیتابوو. هه‌موو نه‌وانه که ده‌رباره‌ی مه‌زنایه‌تی جیگا و شوینی نیت، واتا ناسمان و گه‌وره‌یی په‌رسته‌نگه‌ئێ ئه‌و و هه‌موو خو‌داوه‌ندانی نیر و می، که له په‌رسته‌نگه‌ی ناو‌براو و خات ییوتی بنکه‌ئێ پادشاهی ناسانه‌کان و هه‌روه‌ها ته‌وه‌ئێ که په‌یه‌نده‌ی به‌گه‌وره‌یی و پی‌روزبوونی شوینی باکو‌وو باشووری په‌رسته‌نگه‌ی (را) و (نا‌تون) وه‌ه‌یه، خاوه‌ن شکۆم قی‌ر کرده‌وه، نه‌مه نه‌یتی هه‌موو خو‌داوه‌نده‌کانه. من له که‌مبوجیه پادشاهی می‌سری سه‌روو و خوا‌وو پارامه‌وه که نه‌وه‌لکانه‌ئێ ناسیا که له په‌رسته‌نگه‌ی نیت دا نی‌شته‌جێ بوون، نه‌ه‌یلێ، تا نهم په‌رسته‌نگه‌یه شوینی پی‌روزی دو‌وباره به‌ده‌س به‌خاته‌وه. خاوه‌ن شکۆ نه‌م‌ری کرد نه‌وانه له‌په‌رسته‌نگه‌که وه‌ده‌وێن و نه‌و خان‌وونه که دۆ‌رستان کرده‌وو، هه‌موویان کاول کرد و... که‌ی خو‌تان له‌په‌رسته‌نگه‌که لا‌برد. خاوه‌ن شکۆ فه‌رموی په‌رسته‌نگه‌که خا‌وێن به‌که‌نه‌وه و زه‌لامه‌کان و کاهینه‌کان به‌که‌ری‌ئینه‌وه. خاوه‌ن شکۆ نه‌م‌ری کرد پی‌دا‌یستی بۆ په‌رسته‌نگه‌ئێ نیت. دایه‌که‌وره‌ئێ هه‌موو خو‌دایانی گه‌وره که له سائیس دا ه‌یه‌یه‌ بێ‌ترن و، قۆ‌ربانی به‌کن و، جه‌ژه‌کان به‌ پێ‌وه‌بین، هه‌روه‌ها که له‌را‌بو‌ردو‌دا کردوویانه. خاوه‌ن شکۆ به‌و بو‌ته‌وه فه‌رموی جه‌ژه‌کان به‌ری‌وه‌ به‌ن که من گه‌وره‌ی سائیس بۆ به‌ری‌زیان به‌یان کرد و ووتم که نهم‌شاره بنکه‌ئێ هه‌موو خو‌داوه‌ندانه و گشت خو‌داوه‌ندان هه‌تا هه‌تا‌یه ل‌م‌شاره‌دا له‌سه‌ر ته‌خته‌کانیان دانیش‌توون. کاتی که‌مبوجیه پادشاه می‌سری سه‌روو و خوا‌وو گه‌ی‌شته سائیس، خودی خاوه‌ن شکۆین چوه‌و ئێ‌و په‌رسته‌نگه‌ئێ نیت و به‌ را‌نیه‌ر به‌گه‌وره‌یی نیت که له‌هه‌موویان گه‌وره‌تره، وه‌کو‌پادشاکانی می‌سره‌که‌وته‌خاک و کو‌رنوشی کرد، پاش ته‌وه‌ بۆ‌ریز‌گرتن له‌ نیتی مه‌زن، دایکی خو‌داوه‌ندان که له سائیس نی‌شته‌جێ‌یه، هه‌مه‌جو‌ر قۆ‌ربانی پێ‌ش‌که‌ش کرد، هه‌روه‌ها پادشاکانی پێ‌ش‌له‌ئ‌وه ده‌یان کرد. (پ‌ر‌نیا، ایران باستان، جلد اول، ل ۴-۵)

می‌ژو‌نو‌وس ده‌یه‌ه‌وی وتاری نهم کاهینه می‌سریه له‌ وتاره‌که‌ئێ هیت‌رودیت که به‌ره‌و‌شتی ئاسایی هی‌ل‌ن‌ستی دو‌وباره که‌مبوجیه ده‌ناسینی، به‌باش‌تر ب‌زانی‌ت. به‌م جو‌ره به‌رگی دو‌وه‌می می‌ژو‌وی هه‌خامه‌نشییه‌کانیش هه‌ریه‌هود ده‌نی‌و‌سی‌ئ‌ه‌وه. جگه‌له‌وه‌ش که له‌به‌رگی یه‌که‌مه‌دا‌کو‌رش پ‌ر‌ئێ خو‌ه‌ش‌که‌ری یه‌هود له‌پو‌ژه‌ه‌لاتی نا‌و‌را‌ست‌دا‌بو‌و و به‌ری‌رسایه‌تی ئینسانی و تی‌کدانی شارستانیه‌تی می‌ژوپ‌وتا‌مای‌ئێ به‌ئه‌ستویه، له‌ته‌رو‌رات‌دا نازنا‌وی "مه‌سی‌حی خو‌دا" وه‌ژده‌گریت و که‌مبوجیه که له هی‌زی روو به‌زیادبوونی یه‌هود له‌هه‌ری‌مه‌که، له‌ئێ‌ران و له‌باره‌گای هه‌خامه‌نشییه‌کاندا ده‌ینی‌ئێ به‌پ‌ئێ خو‌لقاندنی چیرۆکه‌ نه‌حه‌مه‌قانه‌که‌ی گای ئاپیس له‌ل‌این هی‌رودیت‌ه‌وه له‌شیت زیاتر نی‌و‌ت‌کی دیکه وه‌رنا‌گریت.

هەر لښکر ته دا چیریکه همیشه یه کدی گای ئاپس له لاین که موبجیه وه شه وه، که له پشکنینه کانی سرابنوم ممفیس (گلکوتی گاهگلی ئاپس که موبیانی کرابوون)، ده چینه ژیر پرسپاریکی گومانواری. له راستیدا نووسراوه یی سه رگوزی ناپسه کدی سهرده می که موبجیه که له سالی ۵۲۴ ی پیش زاینیدا نیژاوه، دوزراوه ته وه. له ئهم نووسراوه دا پادشای پارسى به جلوه رگی میسریه وه، له حالیکدا کړنووشی کردوه و نه وتوی له زهوی داوه و وه کو "هوروس. پادشاهی میسری سهروو و خواروو" نیوی براوه، نیشان ئه دریت. نووسراوه که نه یزی: " (سالی) ۶، سیه مین مانگ له وهزی شو، پوژی ۱۰ بو سهرده می خاوه ن شکو پادشای میسری سهروو و خواروو ... خاوه نی ژبانی هت هتایی، خوداوه ندی کوچ کردوو گوئزراپوه له (له ناشتی و هیمنی دا بو لاینی پوژئاوای جوان و ړندک و ئه و خوداوه نده تان له گلکوه که تیدا حه وانه وه. له (جیکاکه یی) که خاوه ن شکو بوئ ددرست کردبوو ... هه سوو ړنگا و ره سمیک به پتوه چوو، و هه سوو شتیک وه کو حه زو ئیراده ی خاوه ن شکو له ته لاری موبیانی دا به نه نجام گه یشت.

ناکام وه رگرتن، له پوه وه، پوژن و به رچاوه: هیرو دیت زانیاری درو و ناپراستی به ده سته وه داوه. که موبجیه نه ته نیا ئاپسی که نجی نه گوشتووه، به لکو له ړنگا و په سمی مؤمیایی گردن و گواسته وه و ناشتی گای ئاپس دا وه کو نه ریتی ئاسایی نه و سهرده مه ی زنجیره ی شیت. به شداریشی کردوه. (بریان، میژوی ئیمپراتوری هخامنشیان، ل ۱۵۷)

له دلاوه، کوچه کدی دیکه ی کورش، به ردیاش به شیوه یه کی دیکه، ناکه ویتنه شوین نه قشه میژوییه کانی کورش و یه هود. پرسی به ردیا له پره شترین لاپه ره کانی میژوی هخامنشییه و به پر سایدتی نه ناسینی ئه وانه به نه ستوی داریوشه که به نه نقه س دهستی تی بردوه و شیواندویه. داریوش بوشاردنه وه ی ئاژاوه گپریه کانی له نووسراوه که تیدا به خراپ کردنی نیوی هردیا هه لدهستی. له گه ل ئه وانه شدا خالیکی حاشا هه لته گر هدی و نه وه ش شوین نه که وتی روشته سیاسییه پر له توتدی و تیژییه کانی بایه. به ردیا له بییری نوئ کردنه وه ی پدیوه ندی له گه ل خه لکانی ئیرانی دپرینه و میژوپوتامیادا بووه. له م حالدا له وانه یه که ناوبراو ته نیا ئه ندانی بنه ماله ی هخامنشی بزانین که بییری له به سه رهاتی پدیوه ندیه کانی هخامنشی و یه هود کردوه ته وه و بوو قوریانی ئاژاوه گیریی یه هود و داریوش.

پشتر پریسته بکه وینه شوین چیریکه کدی هیرو دیت. میژوونوسی ناوبراو نه یزی: (کبی سیهم، ۶۷ برگی ۷۹): سمر دیسی مؤغ به بی گیشه پادشاهی گرد و له م ماوه یه دا چاکه ی فراوانی له گه ل

شوتن که ونووه کانی خوئدا نه نجام دا، به پراده یه که پاش گۆچگردنی هه موو خه لکی ئاسیا، جگه له پارسیه کان، له وێلکه وته خه مبار بوون. باناکادار بین که له ده سپیکی پادشاهی که پدا هه موو نه ته وه کانی بۆ ماوه ی سێ سال له زه کات و خه رج و باج و سه ربازی به خشی. (حسن پیرنیا، ایران باستان، ل ۵۲)

ته نه انت هیرودیتش دان به خوشه ویستی به ردیا له نیوان نه ته وه بنده سته کاندایه نه یته، چونکه هیرو دیت میژوونوسی فۆرمی هخامه نشیه کانه و شیوا نه بوو که به لاینه ئه رتیه کانی که سایه تی به ردیا بیر بکاته وه. له وانیه به و هه وه ئه م ئیجازه ی به خو ی داوه که داریوشیش ئاماژه ی به راستی خوشه ویستی به ردیه له نیو خه لکدا کردوه.

داریوش شاه ئه لی: ئه و پادشاهییه که له بنه ماله ی ئیمه زه وتکرا بوو وه کو جاران به ته واری نویم کردوه. ئه و په رسته گانه که "مۆغ گائو ماتا" کاولی کردبوو من (ههروه ها نویم کردوه) من له وهرگا و ئاژه ل و کویله کان له گه ل ئه و داریایانه که گائوماتا له وانی زه وت کردبوو. و له راستیدا هی (خه لک و ئه رته ش) بوو بۆ ئه وانم گه رانه وه. من خه لکی ئیران ۱ و میدیا و ولاتانی دیکه م وه کو جاران له شوینی خو تاندا نیشته جی کرد.

من هه رچی شتی زه وتکرا و بوو هه مووم سه نه وه. من ئه م کاره م به یارمه تی ئه هورامزدا نه نجام دا. من له گه رانه وه ی مائی خو مان بۆ شوینی پشوی سه رکه وتم به ده س هینا و نه مه یشت که مۆغ "گائوماتا" ماله که مان داگیر بکات. (داندامایف، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، ل ۳۴۵)

ئه م قسانه ی داریوش باسی مملانی به ردیا و گه وره پیاوانی هخامه نش و ههروه ها گه رانه وه ی به شیک له سامانی خه لکی ئیرانی دیرینه ده کات. وه ها هه بوونیک له به ردیا له میژوودا به رو شنی ده یسه لمینیت که ناو را و له بیرری تازه کردنه وه ی په یه وندی له گه ل خه لکی هه ریمه که دا بووه. له ههروه وه، کاتیک که داریوش به ردیای کوشت، ههروه ها که نوو سراوه کی بیستونیش ئاماژه ی بۆ ده کات، له گه ل پارس و میدیا و ولاتانی دیکه دا یه کی گرتوو و ئومید یکی تازه ی له نیو نه ته وه سه رکۆتکرا وه کانی ئیراندا زیندوو کردبووه وه. زریاتیک له ته وهری و یاخی بوون له سه رانه سه ر ئیمپراتوریدا دژی داریوش و هخامه نشیه کان، ته نه انت له فارس و ئانسان و به تاییدت میدیا و

۱ به داخه وه زۆرینه ی وهرگیرانی میژوو، له هه موو شوینکدا وشه ی پارس به شیه ئاساییه کی و به نازاست، به ئیران ته رجۆمه یان کردوه ته وه که هه ندی جار لیکدانه وه ی وورد باسه که له واتا راسته قینه که ی لا ته مدت. ئه وانه واتای هه نوو که یی ده سته واژه ی پارس له زمانه کانی دیکه دا، که به ولاتی ئیران ئاماژه ده کات. له ته وهری بی سه رنجیه وه په یه وندی ئه دهن به نوو سراوه کانی ۲۵۰۰ سال پیش له نیستا.

نیلام و بابوگدا سهری همدابوو .

له میژودا ناشکراپه که کمتر پادشاهیگ له سهرتائی پادشاهیگه پیدا له گهل نهۆ هه موو دژاریسه دا پوو به روو بووینه وه که داریوش تووشی بوو . با ناماژه به وه بکریت که دوور بوونی درتوخایه نی که موبجیه له تیران که چوارسائی خایاند ، هه وایک که له نه بوونی ناوبراودا بئاو بووه وه ، راگه یاندنی پادشاهی به ردیا نپاراست و نه کارانه که له ماوه ئی ههت مانگ بو پراکشاندنی سهرنجی خه لک نه نجاسی دا (وه کو به خشی نی زکات و خه رج و باج و خزمه تی سهر بازی) له ده سه لاتی فاوه ندی له نهۆ ولاتانه که تازه بنده ست گرابوون ، که م کرده وه و ههستی سهر به خوئی و جیاپوونه وه ئی هه لخراند تا هه رگام له وانه ، له تیران جیا بینه وه و بو خاله تی پشوو بگه رته وه . (حسن پیریا ، ایران باستان ، جلد اول ، ل ۵۳۷)

ئه گهر له تیکستی سهر وه دا نیوی به ردیای نپاراست بو به ردیای راستین بگۆرین ، هه موو لیکدانه وه کانی ئاغای پیریا هاوده قی راستیه . به ردیا بوو بو به هیوای نه ته وه به دیلگیراوه کانی و پیده چوو که نازادی بو نه وانه بگریته وه .

به ردیا و خه لکه کانی ئیمپراتوری - هیرو دیت له راگه یاندنی بریاریکی دیکه ی اسمردیس / به ردیا له کاتی داگیرکردنی تهختی پادشاهیگدا ئه م خاله ده رنه بری که : به ردیا په یلانی بو هه موو هۆزه بنده سه کانی ئیمپراتوری به ریکرد و له وه دا به خشی نی سی سال سهر بازی و خه رج و باج و زکاتی به وان راگه یاند . ئه م بریاره که له لاین ژوستن وه به کرده و پیکه فریوده رانه لیکدراوه ته وه (ک یه کم ۱۲۹ - ۱۳۰) ، وه کو هیرو دیت نه ئی خوشه ویستی و سهرنجی خه لکی بو که سایدنی اسمردیس راکشا . له شوئینیکی دیکه دا (ک شه شم ۵۹) هیرو دیت ناشکرای ده کات ، پادشاهیگ که له "پارسدا" بوو به پادشاه هه موو خه رج و باجی رابوردی شاره کانی به خشی به لام ئه م دوو بریاره ده رباره ئی بردیا راست نی به ، چونکه نهۆ به خشی نی باجه دوواکه و ته وه کانی وه کو خه لاتیک بو شادمانی ها ته سه رته ختی پادشاهی فەرمان نه داوه ، به لکو بو سی سالی دها ته و بریاری له سه ر به خشی نی خه رج و باج و خزمه تی سهر بازی ده رکرد . (پیر بریان تاریخ ئیمپراتوری هخامنشیان ، جلد اول ، ل ۲۵۷)

به شی به ردیا و گه وره کانی پارسی له کتیه که ئی بریاند ، له کو مه لیک لیکدانه وه ئی به نرخ له سه ر ناپاراستی قسه کانی داریوش له بیستونددا نووسراوه . پرسپاره کانی بریان ئه م باسه ته خاته به رده س که داریوش و هیرو دیت له ته ماوی کردنی ئه م رووپه له ی میژودا هاوده ست بوون .

بردی یا / اسمردیس و گنوماتا - ده بینین که له ناسنامه ئی زه لامه یاخی بووه که و مه رج و خاله تی

گەشتن بەۆ تاج و تەختە ، تارماییەکی فراوان بەجی ماوە . ھاوئاسۆیی گشتی چیرۆکەکانی ھێرودیت و داریوش خۆبە خۆبە متەمانە و دلتایان لە گەڵا نییە . لە راستیدا ئەمەدەزانیان کە نووسراوەکە ئێستۆن کە بە فەرمانی داریوش نووسراوە (بەند DB ۷۰) لە ھەمو بەشەکانی ئیمپراتوریدا بڵاو بووەوە . ئایا چەمکیکی یونانی لەم نووسراوەدە بوو ، کە ھێرودیت توواییستی ییخووتیتەو ؟ لە ھەر حالیکدا ھاو فیکری ھێرودیت و داریوش ھیچ شتیک ناسەلمیتیت و ئەم نیشانە ساکارە کە ژبانی داریوش بە چیرۆکەکانی خۆدی خۆی ڕۆشن بووە تەو ، گەلێک گۆماناویە . داریوش کە زۆر خولای ئەو بوو تاوەکو پادشاھیکی یاسایی ، لەبەنەمالەتەکی ھخامەنشییە (DBI ، ۱-۴) سەر ھەڵبەدات . و وەکو بناغەدانەرتیکی شەری زنجیرەتەکی پادشاھی خۆی نیشان بەدات (DBI ، ۱۴) و ئەمە لە ھەر ڕوانگەتەکەو بەۆ داریوش سوودی ھەبوو تا لەۆ سۆنگەو لەسەر فەوتانی براکە ئێکەمبوجیە و دێو و تەن و فیریوکاری گومانا پی داگیرت . پادشاھی تازە دەتوانیت بەنەرمونیانی چیرۆکەکوئی (ک چوارەم ، ۵۸) و عەشق و ئیمان و راستی (ک چوارەم ، ۱۶) دلتایانە لە ھەر خۆینەرتیکدا کە پشتر بە دۆزینی کلیشەیی ئەم جۆرە وتارەنە ناشانی ھەتە ، دلتایی پیک ناھێنی سەرەرای ئەو ش دەینرێت ئەو زانیاریانە کە لەم چیرۆکە ھەتە لە گەڵ زانیاری چیرۆکەکانی دیکەدا ھاوتانەنگی نییە . پیر بریان تاریخ ئیمپراتوری ھخامەنشیان ل ۲۴۶ .

ئیمروۆ بۆ ھەر مێژوونووسیکی ئاگا ، دیمەنی ئازاوەکی داریوش دژی ئاھەنگی سورشتی مێژووی خەلکانی مێزوپوتامیا و ئیران ، کە کودتای پی دەوتری ، بەراوەتێک حاشاھەلەگرە کە تەنەندت بریانی خۆپارێزیش ناچار دەکات ، بەردیا بە کۆری راستینی کورش بزانیان ، ئەو ک بە ستمکار و داگیرکەری ولات و سیستەمی پادشاھییەکی .

دیارە کە پاش مەرگی کەمبوجیە ، بەردیا ، تەنیا پاشاوە ئێرنەیی بەنەمالەت پادشاھی بوو . ئەۆ بەردیا تە کە چەند مانگ یاخی بوو و ولاتی لە دەسلەتادارە پشپشوەکە زەوت کردبوو . بە ھەر حال کاتی کە ھەوایی مردنی کەمبوجیە بڵاو بووە بەردیا پادشاھی خۆی بە شپۆتەکی قووسی ڕاگەتاند ؛ و بۆ ئەو کە شەریەتیکێ زۆتر بەکارەکی بەدات لە گەڵ ھاوسەرانی پادشای پشپشودا زەوجی ؛ و لێرەو دەرئەکەوئ کە بۆچی داریوش ھەوایی داوہ کە زەوت کردنی فوریمی حکوومەت لە لاتین بەردیاوہ بۆ مێژووییەکی پیش لە مردنی کەمبوجیە بگۆزیتەوہ .

ناوبرا و بستوویە بە م پشپشە کیسانە پادشاھییە کە ی بەردیا ، کە دەیتوانی بە ھۆی پەتوہ نەدی بەنەمالەت یەوہ شەریەتی پی بەدات ، بە داگیرکە و بناسیتی . (بریان ، تاریخ امپراتوری ھخامەنش ، ل ۲۵۲)

بەخوہ شەخالیوہ کتیبەکی ئاغا ئی شەبازی ، کوتایی بەباسی کەمبوجیە دەھێتی و بەم بۆنەو

دووباره کردنه‌وی نووسراوه‌کی ییستون و تاوانبارکردنی دووباره‌ی به‌ردیا له‌سهرشانی نیمه لاده‌چی. به‌لام گریشمه‌ن ده‌رباره‌ی ئهم چه‌رخه پهل‌کیشه، که به‌سهرهاتی ئیمپراتوری و هاوانایینه‌کانی کوئی دابین ده‌کری، ئیلا دووباره‌کردنه‌وی ئه‌وچیرۆکه‌سارد و سهرانه‌ی شیت‌بوونی که‌مبوجیه و حیلکده‌ی ئه‌سپه‌کی داریوش نه‌بی، شتیکی بوئن نی‌یه.

ئیستا ئیتر ده‌توانین به‌ئاگامی ئه‌وشتانه‌ بگه‌ین. سهره‌ل‌دانی گومان‌خرابی سه‌باره‌ت به‌یه‌هود له‌ده‌روونی که‌مبوجیه و کاردانه‌وه‌ی ناوبراو، سهرما‌یه‌دانانه‌ فراوانه‌کی یه‌هود و به‌ده‌سه‌لات گه‌یشتنی هه‌خامه‌نشیه‌کانی خستبووه‌ مدترسی. ئهم مزاره یه‌هودی بو‌چاره‌سهری پرسه‌که هه‌ل‌خه‌راند. له‌لایکی دیکه‌وه سهرینه‌وه‌ی که‌مبوجیه د‌ژاری یه‌هودی ئاسان نه‌کرده‌وه، چونکه پاش مردنی که‌مبوجیه، به‌ردیه به‌شیوه‌یه‌کی سو‌رشتی بوو به‌پادشاه و ئه‌وه‌ش له‌خزمه‌تی هاوکاری نه‌ته‌وه‌یی و هه‌رمی‌دا هه‌ل‌سوکه‌وتی ده‌کردکاری که له‌وانه بوو ژووژانه‌وه‌ی بابول و دووباره‌بوونه‌وه‌ی سهر ل‌یشیواوی یه‌هودی به‌دوواوه‌ بیوا‌یه.

ره‌وتی رووداوه‌کان له‌م خاله‌ی میژوودا به‌میژوونوس ئیجازه‌ئهدات بیر بکاته‌وه که بوچی که‌مبوجیه و به‌ردیا به‌په‌چه‌وانه‌ی وته‌کانی داریوش و هی‌رودیت، له‌هه‌ل‌ب‌ژاردنی سیاسه‌تیکی شیواتر و راوه‌ستانی هاوکاری له‌گه‌ل یه‌هودا وه‌ کو یه‌ک بیران کردووته‌وه. چونکه نیمه‌ شایه‌تی زورمان هه‌یه که نیشانی ئه‌ده‌ن سه‌کرده‌ کو‌ده‌تاجیه‌کانی د‌ژی به‌ردیا، پاش سه‌رکه‌وتیان له‌هه‌ل‌ب‌ژاردنی دیموکراسی زورتر و ره‌وشتی هیمتر له‌گه‌ل نه‌ته‌وه‌ بنده‌سته‌کاندا بیکه‌وه کیشه‌یان هه‌بووه.

ئه‌و‌کاته‌ س‌ی‌ روانگه‌ به‌رانه‌ر به‌یه‌ک راوه‌ستابوون که بریتی بوون له‌ ئه‌تانس، م‌کابیز و داریوش. یه‌که‌م : دانانی ره‌ئیمیکی خه‌لکی که تیدا ده‌سه‌لات به‌ده‌س خه‌لکه‌وه‌ بیت.

دووه‌هم : دانانی سیسته‌میکی ئه‌لیگاشی، به‌و واتایه که ده‌سه‌لات به‌ده‌س گروپیکی دیاری- کراوه‌هه‌ بیت.

سێهه‌م : راگرتنی ره‌ئیمی پادشاهی. (بریان تاریخ امپراتوری هه‌خامه‌نشیان، ل ۲۶۶)
سهره‌ل‌دانی گومانی وه‌ها له‌نیوان ده‌سه‌لاتدارانی تازه‌دا ئاکامی سیاسه‌تی به‌ردیا نیشان ئه‌دات، که تازه‌گه‌یشتووه‌کان بو‌ره‌وشتی ناوبراو را‌ده‌کیشی. نیشانه‌ میژووبیه‌کان دیسانه‌وه‌ ئاماژه‌ به‌وه

ده کهن که داریوش تنیا دژبه ری گورینی ره وشت له کرده وی هاوریکانیدا بو و وهکو نه فسانه ده ستکرده کی هیئودیت ک (له ئورارتویه کان قهرزی کردوه) نه لی : به پشک خستنی حیلکه ی نه سپه کی ده سه لاتی له بدریا سنده وه . له گه ل نه وانه شدا میژوونوس ده توانی بی نه وی وینه رازاوه میژوویه کان دهسکاری بکات یان نرخیکیان پی بدات ، ناکامی سدرکه وته کی داریوش ده لسه نگیئیت و به ئاسانی بیسه لمیئیت که پادشاهی داریوش تنیا ده توانیت ناکام و برهمی شورای یه هود بوئیت . چوونکه له سدرده می ناوبرادا شوئنه واریک له کرده وی سدرده خو ، له وچۆره ی که موبجیه و بدریا به رانه بر به یه هود شیک ناینیریت و نه مه داریوشه که وهکو کورش له حاله تی سدرفرزیدا به برینی گوچکه و لوت و هه لکوئینی چاری سدرکه درده سدرده خوسی خوازه کانی ئیران و میژوپوتامیا خدمی ناشی و هیمنی یه هود و چاککردنه وی مالی خوداوه ند له ئورشلیم دا ده خوات ! .

پاش نه وه داریوش نه م پتایمی بۆ تنای پارێزان ، حوشر بوژنای و به برسانی پوژئاوای روبراری فورات که هاوده سی ناوبرا بوون ، به ری کرد .

بریار بدن دیسانه وه مالی خوداوه ند له شوته پیشوه که یدا بینا بکریت و ئاسته نگ بۆ فرمانداری یه هودا و نه و سه رکردانه که ده یانه وی ده سی به کاری دۆستگردنه وه مالی خودا بین مه خوئیتین . به لکو بۆ پیشک و تنی کاری بی و جان هه موو خه رچی پیوست بۆ بینا که له خه زنه ی پادشاهی ، له زه کاتیک که له لاینی پوژئاوای فورات کوئی ده که نه وه ، ته رخان بکه ن . به پی داخوازی کاهینه کانی ئورشلیم هه موو بۆژیک گهنم ، شه راو ، پوتی زه یتون ، و هه روه ها گا و به ران به رخ راده ستیان بکه ن تاکو بۆ ره زامه ندی خوداوه ندی ئاسمانی قوربانی پیشکش و بۆ ساغیه تی پادشا و کۆره کانی دۆعا بکه ن . هه رکه سی نه م بریاره ی من بگۆری دارقه واخیک له داری بنیچی ماله که ی چاوه روانی ده کات و به نه وه وه هه لده واسریت و ماله که ی ده کریت به زوئلدان .

هه ر پادشاه و هه ر هۆژیک نه م فرمانه م بگۆری مالی خودا گاول بکات ، نه و خودایه که شاری ئورشلیمی بۆ شوئنی مالی خوئی هه لباردوه وه ، نه و که سه بگۆزیت . من ، داریوش پادشاه ، نه م فرمانه م ده بری دووایی به بی دوواکه وتن پیک به ئیرت . (عه دعتیق ، عزرا ، ۱۲ - ۶ : ۶)

جاریکی تر هه روه ها که ده روازه کانی بابول و هه مده ان ، به بی شه ر بۆ کورش کراپه وه ، ده روازه کانی شوش بۆ داریوش که وته سه ر پشت و جاریکی دیکه مه زنیکی دیکه و دیسانیش له هیچ سه ری هه لدا و وهکو مه زن

یەكەم لە ئێو جەركەى كارەساتە نەتەوئەى و ھەرىكەتەكاندا، ئەوانەى كە بناغەى جى گیر بونيان لەمەترسیدا بپوو، كەوتە بەر تیشكى سەرنجى داریوش و ناوێراو بەراوردكردنى ئارەزووەكانى یەھود، بەرانبەر بە ھەرگرتى ھەرجى ئىمپەراتورەكەى ھەستا . !

ئایا پێویست بوو ئەم دەسبلاویێدى داریوش وەكو پزگار كەریبەكەى كورش بەجوانمیری سۆرشتى ناوێراو بزانی، یا دۆرستتر ئەوەیە كە مەزنى نوێ بەگەراندەوێ قەرزەكانى یەھود داينین؟ . داریوش كورشىكى دیکەىە كە یەھود لەروژھەڵاتى ناوێراستدا دەپكات بەخزمەتكارى خوێ، چونكە ھەروەھا كە كورش مەترسى نەتەوێكانى دێرىنى مێزوپوتامیای لەدەور و بەرى یەھود پزوبلاوودوورى خستەو، داریوش لە كەردەوێكەى نەقشەدارپزەراندەى بێوتەدا، كە ییگومان نیشانەگەلیك لەبیر و كەردەوێ یەھودى تیدا داين دەكرا، كەموجیە و بەردیا كە دوو دژەرى نوێ یەھود بون، فەوتاند و دۆخەكەى بوخالیك گەراندەو كە كورش ۱۵ سال پێش لەئەو داينابوو . ئایا نابێ بێرلەو بەكەینەو كە كورش و داریوش قەتیرانىكى وھا دژاریان تووش بوو بوو كە پاش گەشتن بەدەسەلات یەكەمین ھەنگاویان بوو خاترجەمى یەھود ھەلگرت؟ . بەراستى ئەوانە چ قەرزدارىبەكیان بەرانبەر بەھۆزىك و نەتەوێكە ھەبوو كە ھىچ كەس نرخ و حیسایىكى بوو ئەوانە نەدەكرد؟ .

خودای گەرە ئەھورامەزدايە، كە ئەم زەوینەى ئافراندا، كە ئەو ئاسمانەى ئافراندا، كە مەروئى ئافراندا، كە شادى ئافراندا، كە داریوشى كرد بەشاھ .

لەروژھەڵاتى ناوێراستدا كە شویتى سەرھەڵدانى خوداوەندانى بێئەژمارە و ھەر بوونەوھەرىك جیگا و شویتىكى ھەبە . نانا "خوداوەندى مانگ"، ئونو "خوداوەندانى ھەتاو"، ئانو "خوداوەندى ئاسمان"، ئەنلیل "خوداوەندى ھەوا"، ئانكى "خوداوەندى زەوین"، مەردوك ، نبو و ئەوانەى دیکە، نووسراوێكەى بیستون خوداوەندىك دەناسیتى كە زۆر لەخودای یەھود دەچى .

لەدەسپێكدا، كاتى كە خودا ئاسمانەكان و زەوینى ئافراندا، زەوین بەتال و بێ قەبارەبوو . (عھد عتیق، سفر پیدایش، آيە نخست)

یەھودە كە داریوش ھەلەدەخړیتى تا راگەیاندى سیاسى بیستون ھەلکەندى كە نە پێشینیەكى

بووه و نه دووباره ده کړيټه وه . پي داگرتي داريوش پو روښن کړدنه وه ئ ته و کارانه که کړدويوه . له ده سپيکه وه تا کوټايه کي . تنيا له بهر وه ندي يهودا بووه که به لگه يه که که پو پاسا کړدني ميژويي خوي له ده س تيوره داني له هه ريمه که و کوشتني که مېوجيه و بهر ديا پيويست بوو . بهر و آلته داريوشه که له فوټاني نووسراوه کي ييستون د ترسي و هولي ټوډه ئدا که به د عده و به لني و خوف و وړيا کړدنه وه ، نو نووسراوه يه پو هميشه پياړيزيت ، به لام راستيه کي ټوډه يه که نه مه دل راو کي يه هووه له نووسراوه دا قسه ده کات .

داريوش شاه نه يزي : تو که دويي ئم نووسراوه ئ من و وينه کاني دهيني خراپان مکه و هر چن ده تواني بياپاړيزه . داريوش شاه ئلئ : نگه تو ئم نووسراوه و وينه کاني بيني و خراپان نه کي ، نه هورامه زدا يارمه تي تو ئدات . بنه هاله و نه وه گانت زور ئه بن ، ته مه نيان دولر ئه بي و نه هورامه زدا کاره گانت به پيت و بهر ده گت ده گات . داريوش شاه ئلئ نه گه تو ئم نووسراوه يه و وينه کاني بيني و خراپان بکي و تانه و جيگا که ده تواني نه بياپاړيزي نه هورامه زدا زهره رت لي ئدات و بنه هاله و نه وه گانت ده فوټيني و هر کاري که ده يگي گاولي ده گات . (داريوش کتيبي ييستون ستون ٤ بند ١٥) له هيچ نووسراوه يه کي ديکه ي هه ريمه که دا بدم شيوه پارانه وه ، نکا پو پاراستني نووسراوه کان نه کراوه . نفرين و دوعاي خديرخوازي نووسراوه کي ييستون له نفرين و دوعا کاني تورات ده چي . ئاوا تي "نه من دريزي" و "پيت و بهر ده گت" و "بهري پردويي" له نمونه ناسراوه کاني تورات و يهودن که له نووسراوه که دا لکاندويانه به خوا وه نده ده سکرده کي نه هورامه زده وه . تنانته هه لباردني سووچيکي وها هيمن و زميرياري بوکراو ، له لايي ديارده ي تيکنيکي و قايم کاريه وه ، له گدل ره وشت و نهرتي داريوش و نيشانه کاني ديکه ي نووسراوه که دا يه که ناگريته وه ، تيکستي نووسراوه که ، ولامي ئو پريسيارانه ده داته وه که پريسيار که ره کي نادياره ، له حالتي که ده نووسراوه کاني داريوش له نقشې روستم ، تخته جي مشيد ، شوش و هه مه داندا ، له چند رسته ي له يه کچو و ناروښن پيکها توه . ناماده کاري پو ئو راگه يانده پروپاگنده ييه سياسي دور و دريژه پو تازه پيکها توويي کي نديار که فده رنگ ، نهرت و پتي نويسي ني يه و هيشتا ناره قې شپره کاني وشک نه بووه ته وه ، پريسياري زوري به دوواوه يه .

هيچ ياسا يه کي موقايتي و تنانته چه کدارانه ش له ولام دانه وه داريوش به ميژوو ، له

نووسراوه که ئی بیستوندا دەس ناکووی و سەرەرای ئه‌وه‌ش زۆر په‌شو‌کا‌و و نامرۆ‌قانه و به‌ نامانجی سیاسیه‌وه ناماده‌ کراوه .

داریوش شاه ئه‌یژی : به‌یارمه‌تی ئه‌هورامه‌زدا ئه‌م نووسراوه‌م نووسی و جگه‌له‌وه‌ش به‌زمانی ئاریایش نووسرابوو . له‌سەر پڕۆپه‌لی گۆینه و چه‌رمیش نووسرابوو . سەرەرای ئه‌وه‌ من په‌یکه‌ری خۆم دۆست کرد و په‌چه‌لک نامه‌ی خۆشم ناماده‌ کرد . ئه‌مانه‌ هه‌موو نووسراون و بۆ من خۆتێدیانده‌وه . (داریوش ، نووسراوه‌ی بیستون ، ستون چه‌هارم ، ب‌د ۲۰)

ب‌ه‌م جو‌ره‌ داریوش ته‌نانه‌ت له‌نووسراوه‌که‌ش ب‌ی‌ئاگا بووه . ئه‌و نووسراوه‌یان بۆ نووسیه‌وه ، په‌یکه‌ریان بۆ دۆست‌کردوه‌وه و ئه‌و ته‌نیا په‌سه‌ندی کردوه‌وه . نووسراوه‌که‌ پراشکا‌وانه‌ هه‌ولی داوه‌ که‌ به‌جلوبه‌رگی په‌سن و ک‌رنوش ته‌نیا ناوی‌راو به‌به‌رپرس و سووچه‌اری میژوو بزانی . سازکردنی وشه‌ له‌نووسراوه‌که‌دا شیوه‌ی یانیکسی هه‌یه‌ که‌ له‌په‌سه‌نی فره‌نگ‌نامه‌ و قامووسیکی داریژدراوه‌ و ئه‌م شیوه‌یه‌ له‌نووسراوه‌کانی دیکه‌ی ئه‌و سهرده‌مه‌دا نایه‌نریت . ییگومان "هخامه‌نش" شتی‌ک وه‌کو " ئاریا مهر" دۆست‌کراوه‌ی پ‌شینه‌ی میژوویی بۆ داریوش و په‌نگدانه‌وه‌ و ده‌سخه‌شانه‌ی ناوی‌راو به‌یه‌هوه‌ و دیسانه‌وه‌ به‌یه‌هوه‌ که‌ داریوش به‌ "ئاریایی" نیو ده‌بات ، ئه‌و وشانه‌ که‌ بو‌نی نازناوی به‌فارسی‌کراوی ته‌وراتی ل‌یدیت و به‌نامانجی قنچ‌کردنه‌وه‌ی داریوش و ناساندنی به‌میژوو ری‌یک‌خواه‌وه‌ . تا سازکه‌ری سهرکی ئاژاوه‌که‌ ، واتا یه‌هه‌ود له‌پشتیه‌وه‌ خۆی داشاریت . پ‌شتریش وتم که‌ "ئورمزه‌" ، نازناوی خۆداوه‌ندی داریوشیش پ‌یکهاته‌یه‌کی درۆشاهویه‌ وشه‌ خولق‌ینه‌رانی یه‌هه‌ود ، به‌لا‌سایی کردنه‌وه‌ له‌باپه‌رکه‌انی ئاشوری له‌ناساندنی خۆداوه‌ندی‌که‌دا دۆستیان‌کردوه‌ که‌ گۆایه‌ و لاتانی به‌داریوش به‌خشیه‌وه‌ .

داریوش ۱۲۰ ده‌سه‌لاتداری بۆ هه‌موو وڵات دا‌بین‌کرد تا به‌ری‌ۆپه‌یه‌ بیات . و سی‌ وه‌زیری‌شی ۱ - په‌حمه‌تی شیخ محه‌مه‌د مه‌ردوخ له‌ لاپه‌ری ۲۸ ی ک‌تیه‌به‌نرخه‌که‌ی "میژوی مه‌ردوخ" چاپی نو‌ی‌دا ده‌نووسی : ئاری وشه‌یه‌که‌ پ‌یکهاتوو له‌ ئار و ی ریژه‌یی . ئار له‌زمانی کوردی‌دا که‌ له‌گه‌ڵ فۆرسی کۆندا له‌یه‌که‌ سه‌رچاوه‌ و نی‌زیکی یه‌ک‌ترن ، به‌واتای ئاگره‌ . هه‌روه‌ها ئایر به‌یای نادیار و ئاقو و ئه‌گو ، هه‌موویان له‌زاراوه‌ کوردیه‌که‌کاندا واتای ئاگریان هه‌یه‌ و ئیستاش هه‌ر ب‌ه‌م واتایه‌ به‌کار ده‌برێن . له‌زمانی فۆرسی کۆندا به‌و وشه‌یان وتوو : هار و هیر و ئازهر و نه‌تر و نه‌گر . هار وینه‌ی ئه‌م وشانه‌ هه‌موویان له‌ماده‌ی ئار جیا بوونه‌ته‌وه‌ و واتای ئاگر ده‌گه‌ین . که‌ وابوو ئار که‌ پ‌یکهاته‌یه‌که‌ له‌ یای ریژه‌یه‌ ، واتا که‌ی ئاگر و ئاگرپه‌رسته‌ و کو‌ی ئه‌وه‌

نهیته ناریان، واتا ناگپه رسته کان، چوونکه نم گروپه هه موو ناگپه رسته و سه رقائی ناگروون ... وشه ی هاگوان که له کتیی تهواریخی نهیام، وهزی پتجهم، نیشانی دههم دا وتراوه، هه له ماده و له یاسایه مایه دهگری و مهبست کومدیک مروتی ناگپه رسته غهیری سامی و دژهری یهود بووه. هاگوش که به عاره بی دهیته هاجه هه مان نرخی هه یه .

زاوهستان له سهه نم باسه گومانی زۆری به دوواوه چوونکه نه گه ناگپه رسته مهبستی جوژی زهده شته کان پت، نهیتوانیوه به شیوه یه که خوئی له گه ژمانی ناوچه بی خه لکانی باشووری ئیراندا هادهق بکات که گهرمی ههواکه ی وهکو پیوست بووه به هوئی نازاری مروت لهو شیتنه دا. نه گه دانیشتوانی چوکییه کانی جیهان لهرووی چوولانه وهئی مانگه وه کات لیک نهده نه وه به یوتنه وه یه که هه لسه نگاندنی هه تاو لهو شوتانه کارکی دژاره و هه تاو به هوکارکی هاوهره وتی ژبان ناژیردرت. بهم جوهره نهرتی خوشه رستی ناگر لهوانه یه هاوکاتی هیرشی هخامه نشیه کان له ئیستیه سهرده کانی باشووری روسیاوه هاتیه ئیو خه لکه وه، که به بونه ی سهردی هه وای نه وه ریمانه وه، ناگر هه میسه پیدایسته کی ژبان و نیشانه ی دهسلاتی هوژ بووه. و ههروها به بونه ی که لکه وه رگرتی هه میسه بی له ناگر نه وه ی بو باوریک پیروزی خیلکه له نیو کومه لگادا کواستوه نه وه له دوخی جوغرافیایی تازه شدا ناسیتوه .

لهوانه یه نهرتی سهه رتهایی راگرتی ناگر له نیو خیلکه ی داریوش دا، به بی هیچ پدیوه نه یه که به باوری زهده شیه وه بویتته هوئی نه وه که یهود نازناوی ناریایی، واتا په رسته شکاری ناگری به داریوش به خشییت. ههروها دهتوانرت وشه ی ناریا رهمن که نیوی پیکهاتوی باپیری داریوشه، واتای "کوکای ناگر" بزانت و لهوانه یه هه رله م روانگه وه نیوی پیکهاتوی نارشامی باپیره گهری داریوش که له گه ناگر دا به پیوهندی نییه، به هاو وتیه یی "ناگری دیرین" بزانت. واتای راسته قینه ی داریوش "دزیوش" به و جوهره که باوه، خاوهنی هویش نییه، به لکه نازناویکی پیکهاتیه که له تهک "دهریا سان" ریک دیتوه. سازکردنی وهها فرههنگ و وهها پیکهاتیه که له کاتی خویدا به گشتی نایاب، و هاوردیه که به یار بو هه رته که .

دهنگی نازناوی نهو نیوانه وهکو نیوی خودی داریوش و یا هخامه نش که داریوش به میژوی ناساندوه وهاته که ناتوانرت له ۷۰۰ سالی پیش زاینی دا هه لژاردنی نیوکه له لاین باوکی خیلکه وه بو نه وه کی دانریت. هه لسه نگاندنیک یورد و پشکته رانه ی نهو نیوانه که داریوش پیکهاتوه، وهکو : ناریا رهمن، نارشام، ویدا فارنه، گوبروه، بغا بوخسه و توردومنش له گه ل نیوی نانشانه کانی، مرتی، چین چهرخی، وهیزدات، چش پش، که بوجیه و نهوانه ی دیکه، لهوانه یه نه وه مان پی نیشانه ی دات که هه موو، یان زۆری نهو ۷ سهه رکه که له کودتا که دژی بهردیا دا به شدار بوون، بناغه دانه ی راسته قینه ی هخامه نشیه یان - دهس نیشانه کرای یهود له نیو هوژکه ی خوئاندا بوون، که به نازناوی وتیه ئیرانییه وه به میژو ناسراون. پیوسته سهه رنجی نهو شه به دین .

له حاتیکدا که سنووردار بوونی وشه کان همیشه کدکوه رگرتن لمدیک تاکه ناو به گوزاندنی ژماره کانی کوتایی .
له جیهانی کۆتدا ناچارده کرد . داریوش کواکدیک جوړبه جوړ له نیوه ټیکلاوه کان برژنینه نیو میژووه
که ههمویان خواونی قورسایه کی ده ولهمندی فرهنگی بوون .

داین کرد تا چاودیری کاری دهسلانداران بکات و له برژونده کانی پادشا داکوکی بکات . ژوړی نه خاځاند
که دانیال به بوته ئی لیژان بوونی قایه ته وه له وه زیوان و نریکانی شاه پیشکه وت و دووایی پادشاه
پریادی دا به پړوه به ری کار و باری ولات پادهستی ناوبراو بگهن . (عهد عتیق ، دانیال ، ۴ - ۱ : ۶)
تاقیکردنه وه کدی که موجه ، زانایان و بدریوه برانی یهودی یارمته تی دا که پاش نه وه باره گای
هخامه نشییه کان بگرته ژیر چاودیرییه کی همیشه یی و ریای شیوی بدریوه به ری نه وه دهسکرده ئی
خوځاندا بن . نه مه نه یییه کی ریگوپیته که له دهسپیکه وه سیبه ری خستبوه سر نه وه نیمپراتوریه
و من پیشتر له باره یه وه دواووم . (۱) سهره رای هدمو نه وه هولانه که بو شارنده وه بدلگه نامه
نه یییه کانی نه وه سرده مه که تاتاستی فوتاندنی بدلگه نه ته وه ییه کان دراوه هیشتا به یارمته تی
تدورات ده توانین له گدل جده وه ری دهس تیوهردان و دهسلات نواندنی یهود له رییکخواه کانی
هخامه نشی دا ناشنا بین .

پاش نه وه داریوش نه م بانگه وازه ئی بو هدمو هوژه کانی جیهان نووسی که له ره گز و زمانه جوړبه جوړه کان
پیکهاتبون . له گدل سلای فراوان دا . له م رلگاوو فرمان نه ده م که هره کس له به شیک
له پادشاهی من دا ده ژیت ، نه بی له خواوه ندی دانیال برسیت و ریزی لی بگرتت ; چونکه نه وه
خوځاوه ندی ژندوو و هه همیشه یه و دهسلاتی نزم نایته وه و کوتایی پی نایته . نه وه که رزگارو
دهرباز دهکات . نه وه که مؤعجیزه دهکات و کاره ساتی سهرسوریه تر له تاسمان و زویندا ده خولقییت نه وه که
دانیالی له ژیر چنگی شیران داهرباز کرد . به م جوړه دانیال له سرده سی پادشاهی داریوش و کورشی پارسی دا ،
سهرکه وتوو و کامران بو . (عهد عتیق ، دانیال ، ۲۸ - ۲۵ : ۱۶)

ناوهروکی نه م به شه له تدورات وه هانیسانی ته دات که داریوش به لینه کانی تدورات دوویات ده کاته وه و
یهود به هوژی هه لیزاردی خوځاوه ند ده ناسیت . ئایا ناوبراو له دهسپیکدا ئاینی موسای بدریوژ
زانپوه و نه دیوستره و ناشکرای بکات ؟ له گه یشتنی داریوش به پادشاهی تا سهره لدانی

۱ - هاید ماری کوخ ، له زمانی داریوشه وه ، سهرتا . نه مگر خویمان بهانورانیاته ده تان هه زار غشتی گلینه ئی تختی جهمشیدمان
بخوتد بایته نه وه . ییکومان به لگه نامه ئی فراوان و پیوست بو به هیژبوونی نه م به سمان نه ده ورتنه .

ئەسكەندەر ، بارەگای هخامنشیەكان بەبێ هیچ جوړە شاردنەوێكە لە ژێر چەوساندنەوێ
تەواوی ناردراوەكانی خۆداوەندی یەهوددا دەبینین كە ناماژە سەرەو نیشانەپێکی بچووك لەو
شیوە چەوساندنەوێكە . سەرەرای ئەوە كە زانیانی گەورە یەهود لەتەوراتدا نووسراوەیان هەیە ،
عزرا ، تمعیا ، مردخای ، دانیال و هەزاران راویژکاری بێناو و نیشانی دیکە و شاون و پزیشك
و ئەستێرناس و جادویازی یەهودیش وەكو مالی خوێان بەرپۆبەری بارەگای هخامنشیەكان
بوون .

لەمانگی کیسلو ، لەیستەمین سالی پادشاهی ئەرەدەشیر ، کاتێك لە کۆشکی شوش بووم ، یەکی لەبرا
یەهودیەكانم بەنیوی حەنانی لەگەڵ چەند كەسی دیکەدا كە تازه لەسەرزیەنی یەهودەو بۆ دیتەم هاتیون ،
هەندی پرسیارم دەربارە ئی کاروباری كەسانێك كە لەتارلوگە گەرابوونەو و دۆخی ئورشليم لیکردن . ئەوانە
ولامیان داو : كە هەموویان ژانیکی تەسکیان هەیە و بەرزەهەلت دەژین . دیواری شارەكە هیشتا كاول و
ڕووخواوە و دەروازە سووتاوەكی چاك نەكراوەتەو . **لەو ڕۆژانەدا من باده گێری پادشاه بووم .**

چوار مانگ پاشتر کاتێك جامەشراویكەم بە ئەرەدەشیر پیشكەش دەکرد پرسیاری لیکردم : بۆچی بەو رادهیە
خەمناکی ؟ لەو ناچێت كە تەخوش بیت ، كەوابوو شتیك نەرەحتی كردویی . (تەنەو ڕۆژە هیچ کاتێك پادشاه منی
کاتێك ئەو شارە كە باپیرانم تێدایا نیژارون ، كاول بوو و هەموو دەروازەكانی سووتاون چۆن دەتوانم خەمناك
نەبم ! . پادشاه پرسیاری كرد داخوازێت چیە ؟ ئەوكات خۆاوەندی ئاسمانەكانم دۆعاكرد و ولام داوە :
ئەگەر پادشاه لام لی بگاتەو و پریار بدات و من بۆ سەرزیەنی یەهودا بەرپۆ بکات تاشاری باب و باپیرانم
ئاوەدان بکەمەو . لەحالیكدا كە شاون لەتەنشتی پادشادا ڕوونیشتبوو ، پریاری ئەرێنی بڕویشتم دەرپری و
پرسیاری كرد ، سەفەرەكەت چەن دەخایەنی و چ كات دەگەریتەو ؟

من کاتێك بۆگەرانیەوم دابین كرد و وتم ئەگەر پادشاه بەباشی بزانی ، دەسنووسێك بۆدەسلالتادارانی ڕۆژئاوای
ڕووباری فورات بنووسیت و رایتان سپێرتیت كە بۆدەریازبوون لە ناوچەكە یارمەتیم بدەن تا دەگەتیمە سەرزیەنی
یەهودا و نامیلکەپێك بۆ ئاساف بەرپرسی دارستانەكانی پادشاهی بنووسیت و فەرمان بدات كە ناوبراو
بۆچا ككردنەوێ دەروازەكانی قەلای تەنشتی مالی خۆدا و دیوارەكی ئورشليم و ماله كە ئۆم دارو تەختە
پێوستەمان پێشكەش بکات . **پادشا هەموو داخوازەكانی پەسەن گەرە** ، چونكە لەژێر دەستی خۆاوەندی
مێهرەبانا دەبووم . کاتێك گەشتمە ڕۆژئاوای ڕووباری فورات ، دەسنووسەكە پادشاهم رادهستی دەسلالتاداری
ئەو شۆیتە كرد . پێوستە ئەو شەب بێژم كە پادشاه بۆ پاراستنی گیانی من ، چەن سەركردە سۆیا و ژمارەپێك

ئەسپ سواری دابین كردبوو . (عەهد عتیق ، تمعیا ، ۹ - ۱ : ۲ - ۳ - ۱ : ۱) .

ناتوانا شکرتر لم بدلگانه بۆسه لماندنی دهسه لاتی یه هود له باره گای هخامه نشیه کاندایه خینه
 بهردهس؟. لیره شدا تورات ههولای داوه سهردهمی داریوش بو میژوی ئهرده شیر بگوزیتیهوه،
 چونکه ده زانین عزرا، نحیا، مردخای، وستر و دانیال له دیله کانی بابول بوون و لم کاته دا
 باده گمردانی نحیا له بیستمین سالی پادشاهی ئهرده شیر، هیچ نه بی تمهنی ۱۵۰ سال بووه.

زماره یکی زور له یه هودیانه که نه بوکده نهر به دیلی گوتبوونی و بۆبۆل گواسترا بوونهوه، بۆیه هودا و ئورشلیم
 گه رانه وه و هه رکهس چوه وه بۆ شوینی له داکبوونی خوئی. سهرکرده کانی یه هود له م سهره ریه ریه دا بریتی بوون
 که زووبابول، یه هوش، نحیا، عزرا، نکمانی، مردخای، بلشان، مسفارت، بغوای، نهوم، بهنه، (عه د عتیق،
 نحیا، ۷ - ۶ : ۷)

ده توانریت نمونده گه لی دیکه له پیداکرتنه نا ئاسایه که ئی تورات بۆ گواستنه وه ئی رووداوه کانی
 سهردهمی داریوش بۆ پادشاهی خه شایار شاه و ئهرده شیر، به ئیریتیه وه، که ده سپیکی دهسه لاتیان
 به ووردی سه د سال پاش داریوشه و ئه گمهر به مانه و ئی ژانی ئه و زلام و ئاخره تانه که گشته که ئیان
 له دیله کانی بابول بوون، به و جو ره که تورات رایشپاردوه، تاکاتی ئهرده شیر دریزه پی بده بین،
 ئه و کاته تمهنی هه رکامه بیان ۱۶۰ سالی ش تیهر ده کات.

ئهمه دهقی نامه که ئی ئهرده شیر که بۆ عزرائ کاهینی نووسیوه، له ئهرده شیری پادشاهه، بۆ عزرائ کاهین و
 زانای شه رعتی خودا وه ندی ئاسمان. له مریگا وه فرمان ئه ده م که له هه موو خه لکی ئیسرائیل و ییشوائیان و
 باورمندانای موسا که له پانتایی و لاته که م ده ژین و ده یانه و ئی له گه ل تۆدا بۆ ئورشلیم بگه ریتیه وه، تو له لاین من و
 هه فت راوژکاره که مه وه بۆ ئورشلیم و یه هودا ده ئیردیت تا له سه ر بناغه ئی یاسای خودا وه ندت کاروباری خه لکی
 ئه و شوینه هه لسه نگیتی. له پال ئه وه شدا زهر و زیوی پیشکه شی ئیمه و ئه و راده یه که خه لکی بابول

پیشکه شی ده کن، له گه ل پیشکه شی کاهینان و یه هودییه کان به مالی خودا، بۆ ئورشلیم راگوزیه (عه د عتیق،
 عزرا، ۱۶ - ۱۱ : ۷)

هه روه هایه هینانی نیوی مردخای و ئه ستر که شاژنی باره گای داریوشه، تورات ده یکات
 به پیره ژنیکی ۱۲۰ سال تمه من و ده ییه خشی به خه شایار شاه و دهسه لاتی مردخاش هه ر به و

خشایار شاه بۆ هه موو دانشتوانی پانتایی و لاته که ی که سنوره که ی تاکه ناره کانی دووره ده سستی تیهر ده کرد
 جهزیه ئی دابین کردبوو. دهسه لات و مه زنی کاره کانی خشایار شاه و هه روه ها روژشکردنه وه ی ته وای هه ئیزوونی
 مردخای و پله و ده ره جه ئی که شاه پی به خشیوو له کتبی میژوی پادشاکانی پارس و میدیادا نووسراون.

پاش خشایار شاه مردخای یههودی پرهیزترین کهسایه‌تی ولّات بوو. ناورارو بۆ هیمنی و خوش‌گۆزدرانی هۆزکه‌ی هه‌رچ پیوست بوو و توانی نه‌نجاسی دا و یه‌هودیه‌کان خوشیان ده‌یانویست (عه‌د عتیق، استر، ۳- ۱ : ۱۰)

ده‌وره‌وه ده‌لکیتی. ئایا ئهم‌هه‌موو پێداگرته‌ به‌ئه‌نقه‌سه‌ی ته‌ورات له‌ گواسته‌وه‌ی ڕووداوه‌کانی سه‌رده‌می داریوشه‌ چۆن پاساو ده‌کریت؟ ئه‌گه‌ر ته‌ورات وه‌ها ڕاشکاوانه‌ ڕاستیه‌یه‌کانی سه‌رده‌می یه‌که‌مین پادشاکانی هه‌خامنه‌شی ده‌گۆڕی، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ به‌ پێچه‌وانه‌ی ڕوانکه‌کانی ڕۆژه‌لّات‌ناسان، هه‌موو پدیه‌یه‌کانی هه‌خامنه‌شی و یه‌هود "سیاسی" بووه‌ نه‌ک "تیلاهی" و "ئیه‌خلاقی". ته‌ورات وینه‌یک له‌ده‌سه‌لّاتی یه‌هود به‌سه‌ر باره‌گای هه‌خامنه‌شیدا نیشان ئه‌دات که‌ بۆ به‌شی کوّتایی ئهم‌ نووسراوه‌ باسیکی هه‌روژنه‌ره‌ له‌ ئاکامی ده‌سه‌لّاتی هۆزیکه‌ی نه‌پاه‌ که‌ له‌ژیر نیوی ئیراندا سییه‌ری ره‌شی‌خستووته‌ سه‌ر میژووی ئیرانی دێرینه‌دا و ئه‌و نه‌توانه‌ که‌هه‌میشه‌ خولای هۆنه‌ر و پیشه‌ بوونه‌ و له‌م بواره‌دا پێشبرکیان ده‌کرد، ته‌وشی وه‌ها به‌سه‌رهاتیک بوون که‌ تا هه‌نووکه‌ش هه‌ر به‌تاسوخی ئازادی و تامازوویی گه‌ڕانه‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می سه‌ره‌خوین.

یه‌هودیه‌ک له‌شوش که‌نیوی مردخای (کوری یاییر و نوع شمعی، له‌نه‌وه‌کانی قیسی بنیامینی) ده‌ژیا. کاتی نه‌بوکه‌د نه‌سه‌ر، پادشاه‌ بابۆل، کوّمه‌لیک یه‌هودی له‌گه‌ڵ یکنیا پادشاه‌ یه‌هود له‌ ئورشلیمدا به‌دیلی گه‌رت، مردخایش له‌ریزی دیله‌کاندا بوو. ناورارو که‌چه‌مامیکی قه‌شه‌نگی به‌ نیوی هه‌ده‌ی هه‌بوو (کچی ایی‌حایل) که‌ استریشیان پێده‌گه‌رت. دایک و بابی استرکوچیان کردبوو و مردخای وکو کچی خوێ له‌گه‌ڵیدا هه‌لوکه‌وتی ده‌کر و گه‌وره‌ی کردبوو... ئه‌و‌کاته‌ خشایار شاه‌ به‌ شاژن استر و مردخای ووت من فەرمانی هه‌لواسینی هه‌مانم دا چونکه‌ ده‌یوست ئه‌وه‌ی یه‌هود به‌ه‌ویتی. هه‌روها مال و سامانه‌که‌یم به‌شاژن استر به‌خشی به‌لام نا‌ک‌ریت ئه‌وه‌فەرمانه‌ که‌ به‌مۆری پادشاهی مۆکرا به‌تال بکریته‌وه‌. ئه‌وه‌ ده‌توانن فەرمانیکه‌ی دیکه‌ به‌نیوی پادشاه‌ بنووسن که‌ ڕه‌نگه‌دانه‌وه‌ی داخوازه‌کانی خوێتان ییت و به‌موسيله‌که‌ی پادشاه‌ مۆری بکه‌ن، و بۆ یه‌هودیه‌یه‌کانی به‌رئ بکه‌ن. ڕۆژی ییست‌و‌سته‌می مانگی سته‌هم واتا مانگی سیوان بوو. به‌په‌له‌ نووسه‌ره‌کانی باره‌گایان بانگێش کرد و فەرمانه‌که‌ی مردخایان نووسی. ئهم‌ فەرمانه‌ ڕووی دمی کردبوو له‌یه‌هودیه‌کان، ده‌سه‌لّاتداران، و به‌رپرسانی ۱۲۷ پارێزگای وّلات، له‌هه‌نده‌وه‌ تاحه‌به‌شه‌. و به‌پیتی باوی وّلات و هه‌روه‌ها به‌پیتی یه‌هودی نووسرابوو. مردخای فەرمانه‌که‌ی به‌نیوی خشایارشاوه‌ نووسی و به‌موسيله‌ی تايه‌تی پادشاه‌ مۆری کردبوو و سپاردیه‌ ده‌ستی نامه‌به‌راتیکه‌ که‌ ئه‌سپی چالاک و تیزه‌ریان هه‌بوو و بۆ هه‌موو وّلات به‌زێکران.

پادشاه لډم فرمانده دا به هم موو يهوديه کاني ولات نيمازي ئه دا که يو ډاکوکی له خوځيان و بنه مال کانيان يه کيگرڼ و هم موو نه ياريانيان بگوژن، بي نه وي بير له وه بکه نه وه که نه دامي چ هوژ و نه ته وه په گن". يهوديه کان له هم موو ولاتا کوښونه تا په لاماري کسانیک بدن که مېهستيان نازارداني يهوديه کانيان له سره دا يو. هم موو خه لگ له يهوديه کان ده ترسان و نه يانده ويرا به رهه نستان بېنه وه. گشت ده سلانداران و بهرپرسان پارتيزگه کان و که ساپه تيه کاني بارگاي هخامنشي له مردخاي ده ترسان و بدو بوته وه يارمېتي يهوديه کانيان نه دا، چونکه مردخاي يو به که ساپه تيه کي پروا پيکرواي باره گاکي شاه و نويشانيکي بهرزي له سرانسه ري ولاتا بده ست هينا و يوژ له دوو اي يوژ پرهيزتر ده يو. بهم جوړه يهوديه کان هيرشي نه ياراني خوځان نه دا و نه وانه يان له ده سي شمشير وه ده رېاز ده گرد و ده يانگوشتن. نه وانه له شاري شوشا ۵۰۰ کسيان کوشت ... له ورژده پادشايان له ژماره ي کوژراوه کان ناگدار کرد. پاش نه وه پادشا، شازن استري بانگيش کرد و وتي يهوديه کان تنيا له پاته خت دا ۵۰۰ کسيان کوشتوه که ۱۰ کوژه کي هامانيش له تير کوژراوه کاندلايه، ناخو له شاره کاني دېکه دا چيان کرديت! نيا داخوازيکي دیکت هيد؟ هر شتيگ داخوازه که ي به تو ي ده به خشم. يژه داخوازت چيه. استر وتي، نه گه ر پادشاه به باشي بزاني، نيمازه بدات که يهوديه کان نه و کاره که نه مرو له پاته خت کرديان، سبه ش دووياتي بکه نه وه و که لاکي ۱۰ کوژه که ي هامانيش هه لواسن. پادشاه نم داخوازي شازني پېسند کرد و له م باره وه فرمانيکي له شوشا بلاو کرده. که لاکي کوژه کاني هامانيش هه لواسرا و يوژي دوو اي يهوديه کان له پاته خت کوښونه وه و ديسان وه ۳۰۰ که سي دېکه يان گوشت. به لام ده سدرتيان به مال و ساماني کس نه کرد. يهوديه کاني دانيشووي پارتيزگه کاني دېکس کوښونه وه و له خوځيان ډاکو کيان کرد. نه وانه ۷۵۰۰۰ کس له نه ياراني خوځيانان کوشت و له شېريان خلاس بوون، به لام مال و سامانه کتيان تالان نه کرد. نم کاره له يوژي سيژه ي مانگي نادر دا نه جام درا و يوژي چواره ي نادر به بوته ي سرکه و ته که يانه وه ناهه نتيکي پر له شادي و خوشيان گيرا. به لام يهوديه کاني شوش نه و ناهه نتيان له يوژي پازده هم دا به پړوه برد، چونکه يوژي سيژه و چواره سه رقالي گوشتني دوژمنه کانيان بوون. له گدل نه رده دا، شازن استر به هم موو هيزيه و پشيوواني له نامه کي مردخاي، ده راره ي راپورتي هم مېه يي ريگا و ره سي (پوريوم) = ؟ ده کرد. سهره ي نه وه يو يهوديه کاني ۱۲۷ پارتيزگي ولاتي پارس ده سنوسي دلخوش کري نووسي تا به رانه به فرمانه کي مردخاي يهودي و شازن استر به يوژو بن و نه ريتي ماته مينی نه و يوژانه به جي پېتن. بهم جوړه ريگا و ره سي يوژاني

پوریوم . به فرمانی استر پشتیوانی کراو له میژوی یه هودا تابو کرا . (عهد عتیق ، استر . ۷ - ۴ : ۱۱۰)

۷ : ۷ ، ۸ - ۷ : ۲ : ۹ : ۱۸ ، ۱۰ : ۹۱ ، ۳۲ - ۲۸ : ۹

ثم رووداو هی تهوراتیش رووداو هکانی کوتایی سهرده می پادشاهی خشایار شاه دهگه یه نی و دهیسه لمینیت که نادورسته چونکه دهزاین که مردخای له ریزی دیله کانی بابول بووه . ثورشلیم له سالی ۵۸۶ ی پیش زاینی دا رووخا و پادشاهی خشایار شاه له سالی ۴۶۵ دا ، واتا ۱۲۱ سال پاش سهرکه وتی نه بوکه ده سرکوتایی پیتهات . بدم جوړه نه گهر و ایزانین که مردخای له ده سپیکی به دیل گرته که یدا تمه نی ۹ سال بوویت ، له کوتایی پادشاهی خشایارشادا پیره میژویکی ۱۳۰ ساله بووه که له گه ل روونکردنه وه که ی تهوراتا یه ک ناگریته وه . به نام نه گهر کاتی قومینی نو رووداوانه که تهورات نیویان ثبات له راستیدا به سهرده می پادشاهی داریوشه وه گری به دین ، نو کاته گری کویره یه کی دیکه له میژوی هخامنشیه کان ده گریته وه و نه وه نو ناماژه یه که به موغ کوشتن له ده سپیکی پادشاهی داریوشدا به ناوبانگه .

نو کاته که وته ری و همر موغیکیان دس بکه و تاپه هه مان دم ده یانکوشت . پارسه کانی دیکه که ناگاداری کاره پالووانانه که ی نو حوت هاوړپه (۷ تروریسته هاوده سه که ی داریوش - وەرگیر) بوون و له قتی که دوو برا موغه که دزی نه وانه ناگادار بوون ، به په له که وته شوینیان و خنجر به ددس همر موغیکیان به رچاو بکه و تاپه خه پرا ده یانکوشت و نه گهر خوړه ناوا نه بوایه نو کوشتاره نه ده هاته پراوه ستان . چینی موغه کان به گشتی له فه وتاندا بوون . له سالو میزی پارسه کاند روژی روودانی نو رووداوه یان به هیل سور دیاریکراوه و هه موسالیک بدم بوته وه جه ون و شادی رتک ده خن و نیوی موغ کوژیان بو داناوه که هیتج موغیک له و روژدا ناویری له ماله که ی سهر ده ریپی . (مری بويس ، تاریخ کیش زردشت ، ل ۱۳۱)

چما ناتووانریت جه ژنی موغ کوشتن له سهرده می داریوش دا ، به دیمه نی دوژمن کوژی یه هود و جه ژنی پوریوم له تهوراتا وه کو یه که هه لسه نگیردریت ؟ نایا ده نووانریت ثم رووداوه به دووا یه که لاگردنه وه ی سهرانسه ری دیره کانی سهرده می که میوجیه ، به رانبر به ته شنه سندن یه هود له باره گای هخامنشیه کاند ایزانریت که بیریان له به هیزبوونی یه هود و ناگامی نو مترسیسانه ده کرده وه ؟ . نه گهر دان به وه ها دا کوکیه کدا بنین ، ناسایه که نه وانه نالاه لگری چه ن لاین په رسته یی ئیرانی کوژ بوویتن که میژو به موغ ده یانناسیپیت . (۱) ئیستا جاریکی دیکه ده گهرینه وه بو یه که مین به شی رسته یی کوتایی ثم کتیبه : به واتایه که میژوی

هخامنشیه‌کان یو پهلوی تازه له میژووی یه هودیه‌کانه و نه‌گه‌ر هخامنشیه‌کان به‌یه‌کی له‌اسباطه‌کان بزانیڼ، ژور ئاساییه و له‌و بوچوونه داکوکی ده‌که‌م: یه‌هود له‌ده‌روونی ده‌سه‌لات خوازی، بی‌ناسنامه‌یی، بی‌قهره‌نگ و خوین‌ریزی هوژکی سه‌رلی‌شیواو و بی‌ناو‌نیشان سوودی وه‌رگرت، به‌پشتیوونی مادی و عدقلی له‌وانه، بو پهلئ بناغه‌دانه‌رانی ئیمپراتوریه‌که ده‌لیک‌شان، پاش‌ئوه به‌ده‌ستی له‌وانه و به‌قازانجی خویشان شارستانیه‌تی میژوپوتامیای ژیرمه‌ند و شارستانیه‌تی له‌حالی‌گه‌شه‌کردنی ئیرانی دیرینه‌یان ره‌ش کرده‌وه، تاناسایش و هیمنی بی‌به‌دیلی په‌ره‌ستن‌گه‌کانیان دابین بکه‌ن. ئه‌م تاکتیکه پارێزکارانه‌ی یه‌هود جی‌گای سه‌رکونه کردن‌نی‌یه و ته‌نیا نه‌وه‌ی که یه‌هود به‌ میژوونووسینه ناراست و دیرینه‌پرسانه به‌ئامانجه سیاسیه ناپاکه‌کانیه‌وه که نه‌نجامی داوه، یه‌هود به‌شیواوی ره‌خنه‌وسه‌رکونه‌کردن ده‌زانی، که به‌دووباره‌سازکردنی پرله‌رق و قینی میژووی روژه‌لانی ناو‌راست بووته به‌رگر له‌چاک‌بوونه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان خه‌لکی ئیران و میژوپوتامیا و په‌ره‌سەندنی ناسیونالیسمی به‌ته‌واوی بی‌ریشه و شیوه‌چیرۆک له‌ئیران و خو به‌زلزانی دور له‌ژیرمه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی که به‌ دوژمنی‌کردنی عاره‌ب و ئیسلام دیمه‌نی خو‌ی ده‌نوئیت و ئاکامه‌کی جیاوازی و دل‌ه‌راوکی له‌نیوان روشن‌بیرانی نه‌زان و جه‌ساوه‌ری ئیمه‌دا به‌زه‌قی دیاره و به‌م‌زوویه و له‌دوخی ئیستادا بو‌حاله‌ ئاسایه‌کی ناگه‌ریته‌وه -

۱ - له‌باره‌وه هه‌له‌سه‌نگاندن‌کی به‌رئاو پیتسته تا روشن بپته‌وه که ده‌سه‌لاتی یه‌هود له‌باری سیاسی، ئابووری و قهره‌نگی نه‌ته‌وه‌یی به‌سه‌ر بارگای هخامنشی سهره‌می پادشاهی داریوش‌دا گه‌یشووته‌را ده‌یه‌کی به‌رز. و هه‌روه‌ها که ته‌ورات را پته‌گه‌یه‌تی، یه‌هودیه‌کان، سه‌رکوده سه‌ره‌خویی خوازه‌کانی ئیران، واتا ده‌به‌ره‌کانی یه‌هودیان، به‌قه‌رمان و ئیجازی داریوش ده‌کوشت. له‌و حاله‌دا و کاتی پادشاهی داریوش که چرائ قهره‌نگ و عدقل و نه‌توانیه‌تی: له‌میژوپوتامیا و ئیراندا به‌قازانجی هیز و ده‌سه‌لاتی یه‌هود کوژاوه‌وه و نه‌و ده‌سه‌لاته‌ره‌شه‌هیشا هه‌ر له‌زیاندا ته‌.

ٲاكام :

١ - ٲوژنك كه به ٲاسپارده و ٲشتيووانى يهود كه به نيوى هخامنش له ميژووى ئيراندا سدرى هلددا , به گوتري سهدان به لگه كه بي لايانه , شى كراوه ته وه به هيچ شيويهك ئيرانى نه بوونه و له وانه يه ٲيوست بكات كه نه وانه به تنيا خيلى كوچدري ده روه يى و نه ناسراوه له هدرتمه كدا بزانيه كه ده ور و بدرى ٦٥٠ ٲيش زايى و راستري نه وه يه كه يژين ماويه كي كوژتيش له رووخانى بابول , كوچبدرى ميژوپوتاميا بوون و ٲاشتر هاته نيو ئيرانه وه .

٢ - خراٲترين حالت نه وه يه كه به گوتري گريمانه كان , هاتى نه وانه بو به زاييه كانى ئيران , هدروها كه بلباو بووه ته وه , به ده سپيكى هدراره ي يه كمى ٲيش زايى بزانيه . چونكه له م كاتدا خيلىكى وها بي ره گوريشه له هدرتمه كدا سدرى هلدداوه كه بو ماويه ي ٤٥٠ سال بو نيشته جى بوون له شويتيكى سدره خودا , نه سدركه وتيان به دهس هينا و نه نيشانه يه كي مادي زبان و فدرهنگى كو مه لايه تى . له ٲاشماوه هوتدري و ماديه كانى ئيرانى ديريته ي ٲيش له هخامنشيه كان , هيچ نمونه و ناسه واريكى مادي , فدرهنگى و هوتدريمان نه بينيه وه كه بتوانينه نيوى هخامنشى له سدر دابنين .

٣ - سدره لدانى كوژوپري و يه كشه وه ي نه وانه له گه ل ٲه رزو بلباوى و هه بوونى ٲره يزي يهود له ئيراندا هاوكاته . بهرهمى ٲشتيووانى له م هوتزه , سدره لدانى به ٲه له ي و بي ٲيشه كي ئيمپراتوريه كي خويژن ريژه كه له نيو خه لكانى روژه لالى ناوړاستدا , تنيا و تنيا يهود له ژير ناوى رزگار كرده يادى ليكردوون .

٤ - تايه تمه ندى بي بهر ٲرسانه ي تم خيله , كه ٲه يوه ندى به شارستانيدتى هدرتمه كه و خه لكى ئيرانى ديريته وه نى يه , له ناسينى فدرهنگى تايه تى ميژوپوتاميا بي بهر ييه , يه هودى سدرلى شيواو

که سامان و میژو که بیان به دهستی نیمپراتورانی میژوپوتامیا هدلیچرابوو، هه‌لخیراند که سهرداریک له‌نیوان هخامه‌نشیه‌کاندا به‌هیزبکات و به‌دهستی وه‌هاسهرداریک توک‌ئی تیکشکاندنی خوئی له‌شارستانیته‌کانی میژوپوتامیا کرده‌وه و ریگای گه‌رانه‌وئی بوئورشلیم هه‌موار کرد. ئه‌وانه‌پاش هاودلی ته‌واو له‌گه‌ل کورشدا، که هیشتا شوینی سهره‌لدانه‌که‌ئی نازانین، کو‌مه‌لیک به‌لگه‌نامه‌یان ده‌ریاره‌ئی ئه‌م هاودلییه‌وه خسته‌به‌رده‌س و بو‌دلخو‌ه‌ش کردنی نه‌ته‌وه‌ی یه‌هودی کویله، وه‌کو به‌لینی خودای گه‌وره‌ مزگینی ئازادیی پیدان و وه‌کو به‌شیک خستیانه‌سهر ده‌ستوره‌کانی ته‌ورات. ئه‌م‌به‌شه‌ ئیتر سپرانه‌وه‌ی بو‌ نه‌بوو و ئه‌مه‌ بو‌ میژوو نووسی نیستا شانسیکی شیاه که وینه‌یه‌کی راسته‌قینه‌تر له‌سهره‌لدانی هخامه‌نشیه‌کان له‌پو‌ژ هه‌لاتی نا‌وراستدا ده‌ره‌خسینیت.

۵ - پ‌واله‌تی به‌ریل‌اوی فهره‌نگی ئه‌م هۆزه، پاش سهرکه‌وتن، نیشانه‌ئی بیروبو‌چوونیکی باش و جیاوا‌زتر ده‌خاته‌به‌رچاو که هوکاره‌ لا وکیه‌کانی قایم‌بوونی ئه‌م ده‌سه‌لاته‌ چاوه‌روان نه‌کراوه ده‌هینیه‌وه‌ییران. هه‌م گله‌ نووسراوه‌که کورش له‌بابول، و هه‌م نووسراوه‌که‌ئی داریوش له‌یستوندا، و هه‌م دوو نووسراوه‌ سه‌خته‌کارانه‌که‌ئی ئارشام و ئاریاره‌منه‌ و هه‌م دپه‌ ژیرنووسه‌ سه‌خته‌کانی پاسارگاد، هه‌مو‌یان له‌خزمه‌تی خویی نیشاندانی هیزیکی نامو که‌لکیان لی‌وه‌رگیراوه.

چۆنه‌ که هۆزیکی بی‌ناو‌نیشانی راسته‌قینه، پاش سهره‌لدانی ئه‌م هه‌مو پیدایستیه‌ی به‌دوو‌پات‌کردنه‌وه‌ی خوئی هه‌یه؟ ولام ته‌نیا ئه‌مه‌یه، که ئاماده‌کاری ئه‌م هه‌موو فره‌ویزه‌ زۆره‌ملیه، خو‌لقاندنی تارماییه‌کی ره‌شه‌ تا که‌سیکی دیکه‌ له‌پشتیه‌وه‌ خوئی داشاری: هۆزی یه‌هود!

۶ - شارستانیته‌ی یه‌که‌جار دروشاوه‌ی میژوپوتامیا که سهرچاوه‌ و کانی شارستانیته‌ی مرو‌قا‌یه‌تیه، به‌ده‌ستی هخامه‌نشیه‌کان کاول کرا و ئه‌وان بوون به‌تاوانکار له‌فه‌وتاندنی ئاشور، بابول و سومر. به‌رانه‌به‌ر نووسراوه‌که‌ی داریوش له‌یستوندا، هه‌وله‌ یه‌که‌له‌دووای یه‌که‌کانی ئه‌و نه‌ته‌وه‌ مه‌زنانه‌ بو‌ ژبان‌ه‌وه‌ی شارستانیته‌ی میژوپوتامیا، هه‌زاران جار که‌وته‌به‌ر سهرکه‌وتکردنی سهردارانی داریوش و هه‌زاران تیک‌وشه‌ری ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ به‌م بو‌نه‌وه‌ له‌خوینی خو‌یانداندا تلانه‌وه. ئاکامی کرده‌وه‌ ده‌ میژوویه‌کانی ئه‌م هۆزه‌هیرشه‌به‌ره‌ گه‌شه‌کردنی نا‌وچه‌یی و سورشتی، فهره‌نگی و شارستانیته‌ی له‌پو‌ژه‌لات و ئیراندا به‌ریه‌ند کرد و بو‌ماوه‌ی ۱۲۰۰ سال له‌

بلايوونه وئ سۆرشتي راگرت. ئدگر گومانمان لى سەرسىپىنە وئى ھىخامە نشىپايدەكان يىت. بە دىنبايىدە دىسانە و فەلسەفە و زانست و ئىندىشەئ جىھانى وەكو مزارەكانى دىكە لى مېزوپوتاميا و ئىرانە و دەريانە و، بەئ شىو كە مېزو و فەرھەنگى مەوقايەت، ھىندى و چىنيەكان كە لى ھىرشى تۆقىندىرى باكوپىيەكان بەدور ماؤن، لى گەشە كوردنى ھەمو لائىنەكانى زانستى جىھانى كۆتدا بە بەشدار دەزانئ. تىشكى دروشاوەئ زانست پاش ھىرشى ھىخامە نشىپە كان لى رۆژەللاتى ناوپاستە و بۆھىند و چىن و بەتايەت يونان، (۱) كۆتزارەتە و بەدريژاينى ۱۲۰۰ سال بوى بە ھۆئ نەزوكى فەرھەنگى لى ئىران و مېزوپوتاميا و سەرەكى ترين ھۆكارى پاشكە و تويى ئم ھەرمەيدە.

۷ - ھەرچەند مېزوونوسانى زۆر كە زۆرىنەيان يەھودىن، ھەليان داوہ تا سەرھەلانى بەھىزى ئم ھۆزە لى ئىران و مېزوپوتاميا وەكو نىشانەئ سەختە بونى ئىمپراتورى ئىران پرايىنە و، بەلام ئەمە كارەساتىكى تاوانكارانەيە كە لى سەردەمەئ دوويىدا بۆ سازكردنى دوو بەرەكى نيوان ئىرانىيەكان و خەلكانى مېزوپوتاميا كە ئىستا بە ھەل بە عارب ناويان دەبەين، لى لائىن سەھيونىزەمە و نامادە كارى بۆكارە و دووا ئامانجى لادانى ئمۆ يىروپاينەيە كە ھاويە شىپە بەرلا وەكانى رۆژەللاتى ناوپاست يىكە وە گرى ئەدات.

۱ - ھەر بەئ جۆرە كە سۆقرات و ئىفلاتون و ئەرستو، پاش داويىخانى ئىران و مېزوپوتاميا سەريان ھەلدا وەھروەكا كە زانست و فەلسەفە، پاش سەرھەلانى ئىسلام جارىكى دىكە بۆ رۆژەللات گەرايە و، بەداخە وەسەللاتى ھەريژاينە و زەبر و زەنگى دورەلە فەرھەنگ و كروە وئ تالانكارانە، كە بناغەكى لى رۆژەللاتى ناوپاست لى وەنەيە لى جىھانىشا، ھىخامە نشىپەكان و جىنشە نامۆ بە ئىرانىيەكانىيە تىشكانى و ساسانىيەكان دلتان نا جىت، تەنەنەت خەلپەكانى ئىسلام و حاكەم ئىسلامى و ئىرانىيەكانى ھەلخەرانە كە شىپە ھەكوومەتە كەپان لاسايى بىكەنە و، شىرىنى و سەرنجى مېزووى ئىران لى وەدەيە كە پاش ئىسلامىش خەلكى ئىمە دزى شىپەيەك لى ھۆكەم كەرن بە شەپ ھاتون كە مۆركى رىيازەكەئ داويوشى پىپە بوو، وەھايە كە لى مېزووى ئىسلامى رۆژەللاتى ناوپاستدا پاش خۆلكى كۆرت لى سەدەكانى سەرەتائ ئىسلام كە تووشى خەللاتى دىنبايى و خوشەروشى ھەستيارانە بوون، سەدان زانائ مۆسلمان، بۆمۆنە لى ئىراندا سەريان ھەلدا، بۆشايى بەرەتەسك بونى ساسى، نابورى و فەرھەنگى داسەپا، ئمۆ بۆمۆنەئ كە بە ئاماش و نامادە كارى پىداويستى ھەيە، جارىكى دىكە بۆ جۇغرافيائ ھىمىن رىتمونى كەرد، كە ئىستا پىنەلەين رۆژاوا و تائىمرو بە ھەمان ئامانجە وەريزە ھەيە و بە راگرتى مېشكەكان بەناويانكە كە لى رۆژەللاتە بۆ رۆژاوا شايتە رىشتىيانىن، ھىواي گەرانە و بۆ تازە كوردە وئ ناسنامەئ كۆتى رۆژەللات كە تىشكەكەئ پاش ۲۵۰۰ سال مىللانئ ئاشكەرا دەي، ھىشا لىنا و خەتە و ئم خەتال پەرورە دەكات كە كە رۆژەللاتى ناوپاست سەروپاى رۆلەتە دەرەبىي ھەنو كەي، لى كۆتايەدە خەل و زانست و بىلمىتى ھەرونى خۆئ، بۆ رۆگارى جىھان رادەپەري و پەيغەمبەرانى سۆزى وەكو ھەلزارەكانى خۆدائى دوتىن، بانگە وازى دەريازون لى گەرويانە وەر دەيەن.

۸ - ئىرانىيە كان لىم كارەساتە گەورەئى مروڧايتەيدا ، كە بەراۋەستانى بزاۋى سۆرشتى مېژوۋ
لەرۈڧھەللاتى ناۋراستدا كۆتايى پېھات ، ھېچ بەش و بەرپرسايتەيەكى بەئەستۆيان نىيە . چۈنكى
ئىرانى دېرىنە لەۋ كاتەدا ۋەكو خەلكانى مېژوپۆتاميا ، سەرەراي دېتان و دەيان جابر بزاۋى
نەتەۋەيى و ئازادىخوازانە ، بىندەستى چەكدارانى نامۆئى ھخامەنشى بوون و تېكشكانى نەتەۋە
شارستانىتە مەزنەكانى ئىرانى لە باشۋورى دەرياي كاسپىن ، سىەلك ، ئىلام ، ئورارتو ، مېديا و
سىستان ، نىزىك بەسەردەمى ھخامەنشىيەكانەۋە بوۋە .

۹ - ئىسلام ژيانى دووبارەئى ئىران و پۈژھەللاتى ناۋراست ، پاش دوۋانزە سەدە يىدەنگىيە . ئەمە
پېخاۋسە و نەزانەكانى عارەب نەبوون كە جىھانىيان لەھەردوۋ لاۋە و لەكاتىكى كەمدا
بەدەس خست . ئەمە دەمار بەرزى نووستوۋى مېژوپۆتامياي تېكشكاۋ بوۋ كە بەھىزى ئىسلام
دىسانەۋە سەرىھەلدا . يەكگرتۋىيەك بوۋ لە شارستانىتە سامى و ئارامى ، ئاشور و بابۇل ،
سومەر و ئەكەد ، كە ھىزى دېرىنەيان لەقابلى بۆچۈنى ئىسلامدە دەگېرايتەۋە .

۱۰ - ئەۋەي كە ئىستا لەرۈڧھەللاتى ناۋراستدا لەئارادايە ، لەروانگەئى مېژوۋىيەۋە ، دېژەي
مىلمانى دېرىنى يەھود و شارستانىتەكانى مېژوپۆتاميايە ، ئىستا كە ئەۋ شارستانىتەنە دېرىنەنە
رويان لەئىسلام كەردوۋە ، بەشئەۋە مىلمانى ئىۋان ئىسلام و يەھود خوتان نىشان ئەدەن و ئەۋ
يىزارى و توقاندەنە كە خەلكانى مېژوپۆتاميا لەروۋى نەزانىنەۋە سەبارەت بەئىرانىيەكان ھىشتا
دەرى ئەبىرن ، كاردانەۋەئى كەردەۋەئى دېرىنى ھخامەنشىيەكان بەرانبەر بەشارستانىيەتى
مېژوپۆتاميايە . سووتانى تەختى جەمشىد ۋلامى بلىسەئى ئاگرەكەئى ئاتىنيا و تېكشكانى ئىرانىيەكان
لەقەداسيە ۋلامى تېكشكانى بابۇل بوۋ . ھەرچەندە خەلكانى ئىرانى دېرىنە لە خەلقاندنى ئەۋ
كارەساتانە نەقش و برپرسايتىيەكيان نەبوۋ بەلام كاتى ئەۋەيە كە بەرەتكرەنەۋەئى كەردەۋەي
ھخامەنشىيەكان كە سەختەكارانە بەئىۋى ئىرانىيەكانەۋە ئەنجام دراۋە ، زەمىنەئى نىزىكى خەلكانى
پۈژھەللاتى ناۋراست ئەمادە بگەين ؛ چۈنكى مېژوۋ بەرپارە ، ھەلسپاردنى بۆنىيە ، ھېچ
شتىكى لەبىر ناچىت . گېرانەۋەئى شەرى ئىران و يونان و ئىران و پوما ھىشتا لاپەرەئى كىيى
خوتىدەنگەكانى ئەۋ ۋلاتانەئى پازاندەۋەتەۋە . پوۋداۋەكانى ئوروپاي پۈژھەللات سەلماندى كە

داخی تاوانی عۆسمانییه کان له بآلکاندا پاش پانزه نهوه هیشتا هه تازویه و شایهتی نهوه بوین که چون مندا له شیره خوڤه کانی بوسنیایی که وته بهر توکدی تاوانی ده مارگرژی باپیرانیان و به دهستی نهوه کانی دوایی سورستان هاته کوشتن، نهو سوڤستانیانه که زکی ئافره تانی دووگیانیان به دهستی سه ریا زانی عۆسمانی، سی سهد سال پیش له ئیستا هاتبوه هه لدرین، و زور نمونه ئی دیکه سه هیونیزم هه ل ئه دا که به فاماندن و ناساندنی شارستانییهتی درو شاهی وه کو" باوه و نه یژن" پیش له ئیسلام، که میژوو و فهره نگی مرو قایه تی، پاش هخامه نشیه کان، هیشتا نیشانه یه کی پتوه نی یه، دوو بهر کی ئیوان ئیرانییه کان و عاره ب قوولتر بکاته و تا ئیرانییه کان، عاره ب، که گوایه شاهه نشاهی و شارستانییه تی ئیمه یان فه وتان دووه به هوکاری دوو که وتی میژوویی خوتیان بزانی، ئه م کتیه له هیلێ گشتیدا له خزمه تی سړینه وه ئی ئه م خه یآله نه ته وه یه دایه، چونکه ئاکامه کانی نهو وه مانه ده بو به هوکاری قوولتر بوونه وه ی جیاوازی له ئیوان توێژه جوړ به جوړه کانی نهو خه لکانه که ئیسلام به ئاسرازی ژبان وه ی نه ته و شارستانییه تی خوتیان، ورو شنبیرانی ئیسلام و دژ به عاره ب ده زانی.

۱۲ - ولایتیک به نیوی پارس و هوژیک به نیوی پارسه کان هیچ کاتی له ئیراندا نه بووه و نه ژباوه. هه ولدانی میژوونووسانی خویی و هاوکاری میژووی ئیران نووسی یه هود، له ژبان وه ی ئه م وشه دا، له بهر نهو خه لکی ئیران بوختیانیان بو هیرشبه رانی باشوور دوڤست کردووه، تازه راگرتی وشه یی به واتای سهخته وه یه که له ژیر وه ها ئالایکدا، تانیستا ئیلا کاولکردنی یه کیتی نه ته وه یی نه بی، کاریکی دیکه ی نه کردووه.

۱۳ - ولاتی ئیمه ئیرانه که لانی کدی له ۲۰۰۰ سال پیش له هخامه نشیه کانه وه، پانزه هوژ و نه ته وه ی زانا و پره یزی تیدا ده زی و زوڤه یان نیو و ناسنامه دیرینه یان پاراستوه و به هه ول و تیکوشانی زه لام و ئافره تانی خو ئی ریکای پرکه ند و کو سپی میژوویی، له وانه ده و رانی دوور و دریزی ۱۲۰۰ ساله ی ده سه لاتداری هوژه هیرشبه ره نامه کانه، له ساوه ی سه ره لدانی هخامه نشیه کان تا کوتایی ده و رانی ساسانییه کان و سه دان کویره وه ری دیکه که هوکاری هیرشی هوژه هیرشبه ره نه ناسراوه کانی دیکه وه کو سه لجو قی، غه زنه وی، مه غولی، تیموری و قه جه ری

جیون و پیس پیسه سی نهوویه تی ریندوو، میژوو ساز و پیشره و له روزه گاتی ناوړاست و جیهانیان پیوویه. هدرنم ململانی و به سهراته هاویده، په کتیه کی قایم و ناراسته خوئی، له نیوان هوژ و نه توه کانی نم ولاته دا پیکه پناوه که همیشه بووه به هوئی سهرسورمانی جیهانیان.

۱۴ - هدرنوکه تیمه له ناوچه ی نانشان به پارس دناسین که به شیک له تیړانی دیرینه و نهو پته که پتی تیړانییه و نوو سهرانی نیلامی به بلیمه تیکی تاییدت و به په له خولقاندوویانه، به ده له پی نیژین پارسۍ. له وانه یه که نارهنوو بکم تا نم نیوه که بناغه سهره کییه که ی جنیو و سوکاپه تییه، له و لاته و له سر نانشان بسریته وه که به شایه تی میژوو و به رده نوو سراوه که ی پیستون، خه لکه که ی له هه موو ململانیه کانی دژبه داریوش هدرنگاوی په که میان هدرگرتوه.

۱۵ - نم کتیه له قه باره ی بچووکدا تنیا سهرنجیکه له بناغه ی میژووی تیړان و نه گدر که لکی لی وهرگیردریت ده توانریت ده یان کتیی ته واو یا تاقه نوو سراوه ی دور و دریزی لی بکه ویتنه وه که نه جامیان له ناستی توانایی نوو سردا نییه. چونکه راگه یاندنی سهره لدانی نیسلام و سهوویه و شوړه کانی سهردهم، له نه گدری چدر روژیک که له تهمه نم ماوه، به پیویست ده زانم و نهو ژیرنووسیکه له کتیه که له گه ل ده سکر دی روزه لات ناسان و پاشکو نیو خویه کانیان جیاوازه. له وانه یه به یارمه تی به رهی گنجی تیړان، که له داهاتوویه کی پرشنگذاری نم ولاته دا به شداریان زورتره، به ده چکوکه کانی نم ناخفته میژوویه باشر فام بکرت.

کو تایی

حده سدیق میرزا - دوو می نازاری ۲۰۰۴ ی زاینی

سورشی راسته قهقه ئی لیبر اتورییه کی نه یار و له خوێنه وه هانیو وه سه ر خوێن ، دانیشتوو که له هه ر یسی سه رهانی هۆنه ر و یتشه سازی جیهانه وه گرێکارکی خشت بر، یک کوره چی، یه ک زه رینگه ر و هۆنه رمه ندیکسی شیوه کار له خێله که پدا ده س ناکه و ئی و نادوو هه ناسه ئی میژوو به د پۆمه نه کی پانی به ڕمه که یه وه دانیو. هۆنه رمه نهانی نه نه وه بنده سگراوه کان به خوێنه ندی که ژه ترین و جوانترین ده قی هۆنه ری، به تاشیکیان بۆ میژوو داناوه و به زمانه هۆنه ریه که یانه وه ، هوار ته کن و نه تین به ش به شی له و شاکارانه یادکاری ده ست و به تچه ئی هۆنه ر خوێنه ری له وه هۆنه رمه نهانی که له تپو نه نه وه بنده سگراوه کانی هۆزی خوێن یژزی هخامه شه وه سه ریان هه ناکوه نه ک ده سه لانی هخامه نشیه کان، لیستا میژوو نه لیا چه ن کوک گاولکه نه یی، له شارستانیه ئی دۆزیه ئی نه وانه هه یچی نه بیر نه ماوه، به خوه شخاییه وه له گشت له و بیر وه ریه میژوو نه دا که یتشه که یان بۆ سه رده سی یتش له هخامه نشیه کان ده که رتیه وه، له ناله ت که وانه هتیکسی بچووک یان نه فیک ناییرت که بنوواریت تیوی هۆنه ری هخامه نشی بۆدایرت، له نه خت جه مشیدا یتشه ناوه ندی له یه وه یه کی گۆکراوه له شارستانیه ئی یتش له هخامه نشیه کان ده ییین، و له نه خت جه مشیده له که نه که ئی جل وه رکه، هۆنه ر، به ره م، یتشه سازی و نه ناله ت خۆ و ده وشنی گشت هۆنه ر تیراییه خاوه ن شارستانیه ت به نام سه رگۆتکراوه کانه ئاشا ده یین، له وه ئی که دارلژه ری پوه نه ری گشتی دیوانخانه که ئی داریوش له نه خت جه مشیدا بۆی به حی هیشووین، به راستی که قسه یژزی به سه رهانی نه نه وه بنده سگراوه کانی تیرانی و ناییرانی له که ئی میژوو و به ره کانی داهاتوو ده لیه، له وه هۆنه رمه نه که م ولتانه، به جوانی نووانویه نه و رلکویکی و یتشه لکیه که هه میشه له پوهی ناچاریه وه به شیوه یه کی کاتی، به سه ر میه لانی داگیرکراوه دایه یتدراوه به یلمه لکی که م ولتانه و بۆلن و مروف واده رانی که نه وانه به حه ز و یتشه وه هه یوولی خوێن یتشکه ش ده کن، له م دارلژه ره هۆنه رمه نه ده به دوو که رتکردنی له واری پوه نه ره که، له لایه وه لیبر اتور، جی گره که ئی، که ویه یان، هیزه جه گه داره کان و کاربه ده ستانی بارگا که ئی و له لایکی دیکه وه نه و نه وانه یتشانه نه دات که به ده س مایه نه نه وه یه گانیانه وه که برتیه له قوماش، خۆزی و به ز و جاموکه و که وهه، چاره پوانی هانی شاه و یتشه سکردنی نه و شانه ن و دانی نوونه نه کی چاودیری تاشایش له تپو نه وانه دا وه کو پێ یتشانه ر تاشکرائی ده گات که هۆکاری خوه ش خانی و هه سی مه زانیه ئی سوێتان یژتر به بۆنه ئی داگیرکردنی ولات و سامانی نه نه وه بنده سگراوه کانه، هه روه ها وته کان دۆزبوولی ژماره ئی خیه کان، دۆزیه یوولی نه وانه و سه رده سی شارستانیه ئی دانیشتووانی تیرانی کون و میژوو تاشیه تاشکرا ده کن که به جل و به رگ و چه ک و گلاوه، شیوه ی پارالده وه و هۆنه ر و ده سگراوه گانیانه وه ده که وته وه ییری میژوو، له م پوانکه وه له خت جه مشید خوه و یتترین بیر وه ری له و نه نه وانه یه که هه ندیکیان پاش هیرشی هخامه نشیه کان لیبر له میژوو دا سه ریان هه ئی نه دا، (لایه ره ئی ۱۸۹ و ۹۰ ی له م کتیه)